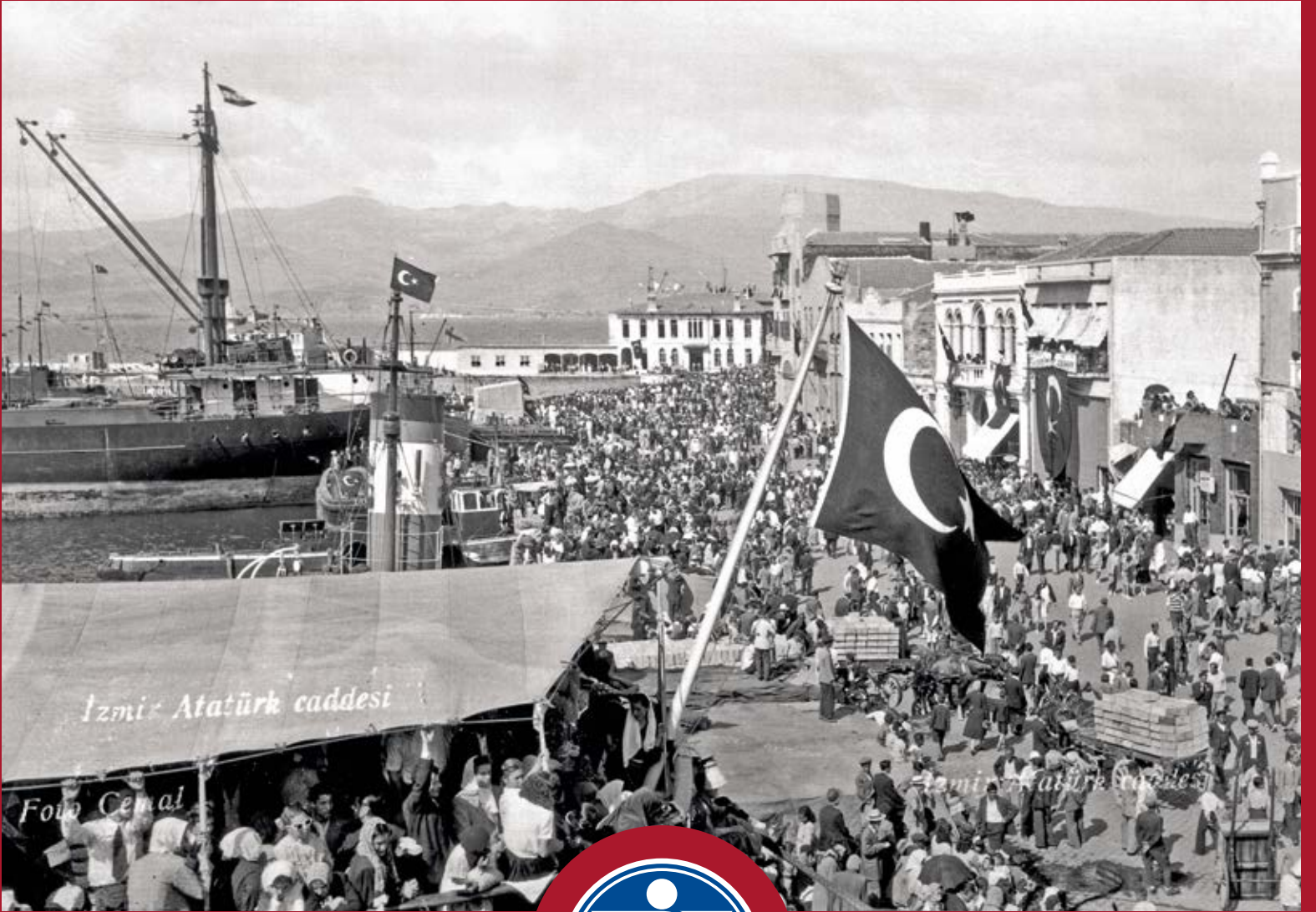

E R K A N S E R Ç E

CUMHURİYET'İN 100.YILI

YÜZYILIN SEVDASI

İZMİR

The first part of the paper discusses the importance of the research and the objectives of the study. It then presents a literature review of the existing research on the topic. The second part of the paper describes the methodology used in the study, including the data collection and analysis techniques. The third part of the paper presents the results of the study, and the fourth part discusses the conclusions and implications of the findings.

The study was conducted using a quantitative research design. Data was collected from a sample of 100 participants, and the results were analyzed using statistical software. The findings of the study indicate that there is a significant relationship between the variables being studied.

The results of the study suggest that the research has important implications for the field. Further research is needed to explore the relationship between the variables in more detail.

In conclusion, the study has provided valuable insights into the topic and has contributed to the existing body of knowledge. The findings have important implications for the field and suggest that further research is needed.

CUMHURİYET'İN 100. YILI

YÜZYILIN SEVDASI
İZMİR

Gazi Heykeli'nin açılışı, 1932. Fotoğraf Cemal Yalkış (Cengiz Kahraman arşivi)

99 28 TEMMUZ GAZİ HEYKELİNİN

Foto Cemal

RESMİ KÜŞADİ

İZMİR TİCARET ODASI

Kültür, Sanat ve Tarih Yayınları No: 18

CUMHURİYET'İN 100. YILI

“YÜZYILIN SEVDASI İZMİR”

KOORDİNASYON

İzmir Ticaret Odası

YAZAR

Dr. Erkan Serçe

GÖRSEL ARŞİV ARAŞTIRMASI

Dr. Erkan Serçe, Ömer Durmaz

KİTAP TASARIMI VE UYGULAMA

Ömer Durmaz

YAYIMCI

İzmir Ticaret Odası

Atatürk Caddesi No: 190 Alsancak 35220 İzmir

Tel: 444 92 92 / www.izto.org.tr

BASIM

Helikon Matbaacılık Promosyon San. ve Tic. Ltd. Şti.

Yenibosna Merkez Mah. Değirmenbahçe Cad.

Remzi Özkaya Sok. No: 16 Bahçelievler 34180 İstanbul

Telefon: 0 (212) 451 60 09

www.omurtakvim.com

Sertifika No: 40441

BASKI BİLGİSİ

1. Baskı, Haziran 2024, 1.000 adet

ISBN

978-625-390-004-5

Bandrol Uygulamasına ilişkin Usul ve

Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 5. maddesi

2. fıkrasına göre bandrol taşıması zorunlu değildir.

YASAL BİLGİ

Bu kitap, İzmir Ticaret Odası tarafından

yayına hazırlanmış olup, kurumun ücretsiz

kültür hizmetidir. Bütün hakları saklıdır.

Kaynak gösterilmeden tanıtım için yayımlanacak

yazılar dışında, İzmir Ticaret Odası'nın

yazılı izni alınmadan çoğaltılamaz satılamaz.

© İzmir Ticaret Odası.

KAPAK FOTOĞRAFI

İzmir Ticaret Odası Cemal Yalkış cam negatif

koleksiyonu, İzmir Kordon, 1950'ler bayram günü.

ERKAN SERÇE

CUMHURİYET'İN 100. YILI

YÜZYILIN SEVDASI İZMİR

İÇİNDEKİLER

1930'lu yıllarda Gazi Heykeli, 10 Kasım töreni. Fotoğraf Cemal Yalkış (Ömer Durmaz arşivi)

SUNUŞ

Mahmut Özgener 15

ÖNSÖZ

Dr. Erkan Serçe 19

I. BÖLÜM:**26****KURTULUŞ KURULUŞ**

İzmir'in Kurtuluşu	30
Şehitler Abidesi	36
İlk Kurşun Anıtı	40
Cumhuriyet'in İlânı ve İzmir	44
Cumhuriyet'in 10. Yıl Coşkusu	52
Demokrasi ve İzmir	62
Serbest Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Olayları	64
Menemen Olayı	66
Şehit Kubilay Anıtı	68
Çok Partili Dönem	70

II. BÖLÜM:**80****ATATÜRK VE İZMİR**

10 Eylül: Gazi İzmir'de	82
Zübeyde Hanım İzmir'e Geliyor	88
Zübeyde Hanım'ın Kabri	90
Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım	92
İzmir Harp Oyunları	96
Mustafa Kemal Paşa'ya Suikast Girişimi	98
Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir Ticaret ve Sanayi Odası'nda	100
Gazi Heykeli	102
Türkiye'nin Matem Günü	104
İzmir Atatürk Müzesi	114
Karşıyaka Atatürk Kadın Hakları Anıtı	116

III. BÖLÜM: 120**İZMİR VE EKONOMİ**

Tarım	122
İzmir Ticaret Borsası Binası	128
İncir ve İncir Bayramı	130
Ege Tarım Zirvesi	134
Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri	136
Ticaret	138
Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir Ticaret ve Sanayi Odası	146
İzmir Ticaret ve Sanayi Mecmuası	148
Varlık Vergisi	150
İzmir Alsancak Limanı	152
İzmir Ticaret Odası Yeni Binasında	154
Sanayi	156
Ege Bölgesi Sanayi Odası	166
Sümerbank İzmir Basma Fabrikası	168
Çimentaş	170
TARİŞ Çiğli İplik Fabrikası	172
İzmir'de Organize Sanayi Bölgeleri	174
İzmir İktisat Kongreleri	176

IV. BÖLÜM: 194**NÜFUS, KENTSEL GELİŞME VE İZMİR**

İzmir'in İmarı	200
Pasaport Yolcu Salonu	204
Kavaflar Çarşısı	206
Hermann Jansen ve İzmir	208
İzmir'in güzel bir parçası: Karşıyaka	212
Le Corbusier ve İzmir	218
İmar Planı Yarışması ve Ahmet Kemal Arû Planı	220
Varyant Yol (Birleşmiş Milletler Caddesi)	224
Konak Sitesi Projesi	230
Konak Üst Geçidi	240
Konak Meydanı Düzenlemesi	242
İzmir Kordonu Düzenlemesi	246
15 Temmuz Şehitleri Meydanı	250
Yüzyılın Doğal Felaketleri	252
Torbalı Depremi (1928)	252
Sel Felaketi (1930)	254
Dikili Depremi (1939)	256
İzmir Kar Altında (1945)	258
Karşıyaka Sel Felaketi (1995)	262
Ege Denizi Depremi (2020)	264

V. BÖLÜM: 268**İZMİR'DE SERGİ, PANAYIR,****FUARLAR VE KÜLTÜRPARK**

İzmir Dokuz Eylül Sergisi	272
İzmir Birinci Dokuz Eylül Sergisi'nde Altın, Gümüş ve	
Bronz Madalya Alan Ege İktisadi Bölgesi Sanayi Kişi ve Kuruluşları	277
Jean Weinberg'in Gözünden İzmir	278
Dokuz Eylül Panayırı	282
1933 İzmir Panayırı Programı	285
Panayırda Bir Saat: Eğlence Yerlerine Ragbet	287
Kültürpark	288
Paraşüt Kulesi	296
Sağlık Müzesi	298
Ziraat Müzesi	300
Hayvanat Bahçesi'nden İzmir Doğal Yaşam Parkı'na	302
İzmir Enternasyonal Fuarı	304
İzmir Kitap Fuarı	306
Fuar İzmir	308
2023 Yılında İzmir'de Düzenlenen Fuarlar	309
İzmir ve Çevresinde Festivaller	310
Bergama Kermesi	312
Güzel Sanatlar Festivali Türk Filmleri Yarışması	314
I. İzmir Fuarı Film Festivali	316
İzmir Uluslararası Kültür ve Sanat Festivali	318
Dana Bayramı	320
Uluslararası İzmir Kısa Film Festivali	322
Uluslararası İzmir Tiyatro Festivali	323
Alaçatı Ot Festivali	324
Uluslararası Urla Enginar Festivali	325
İzmir Seferad Kültür Festivali	328
İzmir Mizah Festivali	330
İzmir Uluslararası Film ve Müzik Festivali	331

VI. BÖLÜM: 334**İZMİR'DE EĞİTİM**

Gazi İlkokulu	338
İzmir Erkek (Atatürk) Lisesi	340
İzmir Kız Lisesi	342
Kızılçullu Köy Enstitüsü	344
Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi	350
Özel Okullar	354
Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu	356
İzmir (Kız) Eğitim Enstitüsü	358
Ege Üniversitesi	360
Dokuz Eylül Üniversitesi	362
Üniversiteler Kenti	364

VII. BÖLÜM: 368**İZMİR BASIN DÜNYASI**

Anadolu	372
Yeni Asır	374
Bir Gazetecinin Gözünden 1930'larda İzmir	376
Ticaret	380
Havadis	380
Ege Ekspres	380
İzmir ve Demokrat İzmir	382
Zincirli Hürriyet	384
İzmir Gazeteciler Cemiyeti	386

VIII. BÖLÜM: 392**İZMİR'DE KÜLTÜR, SANAT VE SPOR ÇALIŞMALARI**

İzmir Türk Ocağı'ndan Halkevi'ne	396
İzmir Milli Kütüphane	398
Ege Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi	400
Dokuz Eylül Üniversitesi Sabancı Kültür Merkezi	402
Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi (APİKAM)	404
Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi	406
Tarihi Havagazı Fabrikası	408
Arkas Sanat Merkezi	410
İzmir Mimarlık Merkezi	411
İzmir Kültür Sanat Fabrikası	414
İzmir'de Gösteri Sanatları	416
Tiyatro	416
İzmir Şehir Tiyatrosu	418
İzmir Devlet Tiyatrosu	422
Bademler Köyü Tiyatrosu	426
Sinema	428
Müzik	434
Belediye Şehir Bandası ve Orkestrası	438
İzmir Radyosu	440
İzmir Devlet Senfoni Orkestrası	442
Spor	444
İzmir Spor Kulüplerinin Birleştirilmesi	448
İzmir Atatürk Stadyumu	452
Gürsel Aksel Stadyumu	454
Alsancak Mustafa Denizli Stadyumu	455
Uluslararası Spor Organizasyonları ve İzmir	456
Akdeniz Oyunları	456
Dünya Okullar Spor Oyunları (GYMNASIADE)	460
Dünya Üniversite Yaz Oyunları (UNIVERSIADE)	462
İzmir Arkeoloji Müzesi ve Kazı Alanları	464
İzmir Arkeoloji Müzesi	466
Smyrna Agorası	468
Kadifekale	470
Eski Smyrna	472
8500 Yıl Önce İzmir: Yeşilova Höyüğü	474
Smyrna Tiyatrosu	475

KAYNAKÇA 480

Tarihimizin, her bir satırından çıkaracağımız ayrı bir ders, ayrı bir tecrübe var. İzmir Ticaret Odası olarak, geçmişten bugüne kentimizde yaşanan olayları gelecek nesillere aktarmayı kendimize görev edindik. Çünkü tarihimizin, geleceğimizi aydınlatacak en önemli meşale olduğuna inandık.

Cumhuriyetimizin 100 yılı geride bıraktığı bu önemli dönemde, hem Cumhuriyet'in ilk yıllarını hem de yakın dönem tarihini ele alan değerli bir eseri sizlerle buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Heyecanlıyız, çünkü birçoğumuzun şahitlik ettiği İzmir'in yakın dönem tarihini de bu yayınlı, geleceğe iz olarak bırakacağız.

Öyle bir kentte yaşıyoruz ki; ülkemizin yaşadığı tüm dönüm noktalarında İzmir'in adı var. Ulu Önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün İzmir'e olan sevgisini de tarih notlarında sık sık gözlemliyoruz.

Elinizde bulunan bu eserde, 1923 yılından 2023 yılına kadar İzmir gündemine damga vuran olaylar, çeşitli kaynaklara dayanarak, görsellerle desteklenerek bir araya getirildi. İzmir tarihinin 100 yıllık yazılı dokümanlarının önemli bir kısmını kapsayan bu kitabın, her zaman yararlanılacak kıymetli bir kaynak niteliğinde olduğuna inanıyorum.

Cumhuriyetimizin 100. yılı anısına hayata geçirilen “Yüzyılın Sevdası İzmir” isimli kitabın hazırlanmasında başta Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalında görevli Dr. Öğretim Üyesi Erkan Serçe ve DEÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Sanatlar Bölümü Öğr. Gör. Ömer Durmaz olmak üzere emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu vesile ile, Ulu Önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları başta olmak üzere kurtuluş mücadelemizin bütün kahramanlarını, ülkemizin ve milletimizin bölünmez bütünlüğü için canlarını seve seve veren tüm aziz şehitlerimizi, kahraman gazilerimizi rahmet, minnet ve şükranla anıyorum.

Saygılarımla,

MAHMUT ÖZGENER

İZMİR TİCARET ODASI
YÖNETİM KURULU BAŞKANI

İzmir Beyefendiye.
İzmir, 4.4.1932 Anı

İzmir de Gazi hazretleri heykeli inşaatı

Binlerce yıla dayanan geçmişe sahip olan İzmir, birçok uygarlıkları bağrında barındırmış, her birinden aldığı birikimle Akdeniz'in en önemli kentlerinden biri haline gelmiştir. Sahip olduğu korunaklı limanı, toplumların içine kapanmadığı dönemlerde kendisine önemli bir avantaj sağlamış, kente hem tanınırlık hem zenginlik kazandırmıştır. Akdeniz ekonomisinin yeniden yapılandığı 16. yüzyılda öne çıkan limanlardan biri olarak, farklı din ve milletten insanlar için bir cazibe merkezi olarak çoğul bir yapı kazanmış ve sonraki yüzyıllarda bu yapıyı zenginleştirmiştir. Uzak kervan ticaretinin Anadolu'nun Batı'ya açılan en önemli kapısı olma işlevini, teknolojinin gelişmesine bağlı olarak kapitalizmin değişen taleplerini karşılayacak dönüşüme uydurmayı başarmış ve kendi hinterlandının tarımsal ürünlerinin pazarlama ve çıkış merkezi olarak önemini korumayı başarmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'dan sonra en büyük ihracat ve ithalat limanı haline gelen İzmir, nüfus bakımından da İstanbul'dan sonra ikinci sıradaki yerini korumuştur. Ancak önceki yüzyıllarda İzmir'in uluslararası ekonomide yer edinmesini sağlayan çoğulcu yapısı, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak kent üzerinde yaşanan sorunların merkezine oturmuştur.

Büyük Savaş'ın sonlarına doğru savaşa dahil olan Yunanistan'ın beklentisi, Trakya ve İzmir'in merkezde olduğu Batı Anadolu'da yoğunlaşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan yenik çıkması, Yunanistan'ın beklentisine ulaşabileceği konusunda umutlanmasını sağladı. Müttefiklerinin onayı ve desteğiyle 15 Mayıs'ta işgaline başladığı İzmir ve çevresi konusundaki taleplerini genişlettikçe, Anadolu'da ortaya çıkan ulusal mücadele de büyüdü. Osmanlı yönetiminin acizliği karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde birleşen ulusal direniş güçleri, Anadolu içerilerine doğru ilerleyen Yunanları önce durdurdu, ardından 26 Ağustos 1922'de başlayan genel saldırıyla büyük bir bozguna uğrattı. Türk ordusu 9 Eylül'de İzmir'e, ertesi gün de Bursa'ya girdi. Anadolu'da artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasını izleyen aylarda yaşanan değişim baş döndürücüdür. Saltanatın kaldırılması, Lozan Anlaşması'nın imzalanması, Yunanistan'la nüfus değişimi, seçimler, Ankara'nın başkent olması ve nihayet Cumhuriyet'in ilanı. Bir yıldan biraz uzun bir süre içinde bir imparatorluk tarihe

1930'lu yıllarda Gazi Heykeli huzurunda milli bayram kutlaması (Fotoğraf Cemal Yalkış, Ömer Durmaz arşivi)

karışmış, onun küllerinden bir ulus devlet kurulmuştu. Kuşkusuz bu büyük değişimden İzmir'in de payını alması kaçınılmazdı. Yangın ve uluslararası sermayeyle ekonomik ilişkileri sağlayan çoğulluğun kayboluşu kentin konumunu zaten sarsmıştı. Cumhuriyetin dönemi, İzmir için kaybolan iktisadi konumunu yeniden elde etme ve yeniden inşa edilme çabalarına hasredilmiş yıllardır. Öte yandan bu dönemde de Türkiye'nin en önemli şehirlerinden biri olma özelliğini koruyan İzmir, Türkiye Cumhuriyeti'nin biçimlenmesinde de rol oynamıştır. Bu kitap Cumhuriyet'in ilk yüzyılında, İzmir'in bir yandan kendini yeniden ayağa kaldırma macerasına yoğunlaşırken, diğer yandan Türkiye'nin gündemine katkı yapan rolüne değinmeye çalışmaktadır. Kitapta bu sürece ait ele alınan gelişmelerin, kuşkusuz İzmir'in Türkiye'nin gelişiminde oynadığı rolü tam olarak tanımladığını söylemek mümkün değildir. Dikkatli okuyucu, kendisinin önemli bulabileceği pek çok konuya yer verilmediğini fark edecektir. Böyle bir çalışma, bu kitabın fiziksel olarak sınırlarını aştığı gibi, farklı disiplinlerden oluşan daha geniş bir kadronun altından kalkabileceği ağırlıktadır. Umarım önümüzdeki süreç böyle bir çalışmanın koşullarını yaratır.

Bu kitabı oluşma sürecinin başlangıcı, Sayın Dilara Sürgü, İZTO Kurumsal İletişim ve Marka Yönetimi Müdürü Sayın Lerzan Moral, Basın ve Yayın Yönetmeni Sayın Melis Apaydın ve Halkla İlişkiler ve Protokol Uzmanı Sayın Orkan Çalkozan'ın bulunduğu ortamda yapılan tartışmalarda doğdu. Sayın Özlem Tezcan kitabın görsel olarak zenginleşmesine çaba sarf etti. Kitabın görsel olarak zenginleşmesini sağlayan kişi ve kurumlar o kadar çok ki... Tek tek isimlerini belirtmek yerine, katkılarıyla kitabı zenginleştiren görsellerin altında adları yazılı kişi ve kurumlara toplu olarak teşekkür etmem bilmem yeterli olur mu? Bununla birlikte her talebime sıklıkla cevap verme nezaketini gösteren APIKAM'dan Sayın Murat Birsen'i anmak isterim. Sayın Ömer Durmaz kitabın tasarımıyla, anlatılmak isteneni, görsel olarak anlamlandırma konusunda en önemli desteği sundu. Hepsine müteşekkirim.

Kitap metninin biçimlenme sürecinde, İZTO Genel Sekreteri Sayın Prof. Dr. Mustafa Tanyeri verdiği destekle çalışmanın aşama kaydetmesini sağladı. İzmir Ticaret Odası Başkanı Sayın Mahmut Özgener güven vererek, kitabın ortaya çıkmasını sağlayan koşulları yarattı. Sayın Mahmut Özgener'in şahsında, kitabın yayımlanmasını sağlayan İzmir Ticaret Odası'na teşekkür etmek, benim için zevkli bir görevi yerine getirmek olacaktır.

DR. ERKAN SERÇE

Dokuz Eylül Üniversitesi

Buca Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Gazi Mustafa Kemal milli mücadele esnasında cephede (Tarih Vakfı arşivi)

SMYRNE. Panorama No. 8

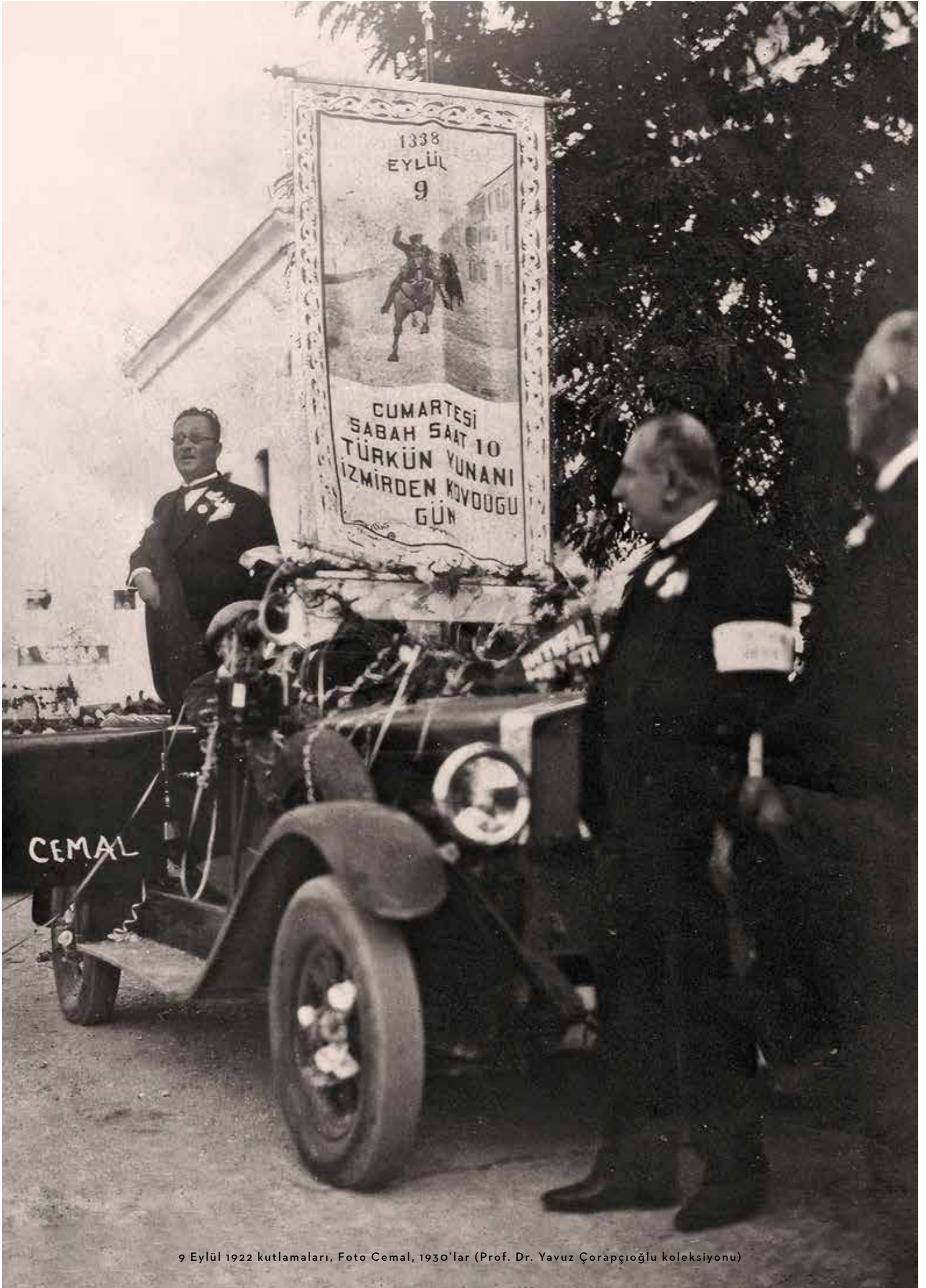
ΣΜΥΡΝΗ. Πανόραμα Νο. 8

انزیر ما فواریسی

I. BÖLÜM

KURTULUŞ KURULUŞ

9 Eylül 1922 kutlamaları, Foto Cemal, 1930'lar (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu koleksiyonu)

“Smyrne Restera Turque”
(İzmir Türk Kalacaktır)

23 Mayıs 1919 günü düzenlenen
Büyük Sultanahmet Mitingi'ne parti
olarak destek veren Ahali İktisat Fırkası,
üzerinde “İzmir Türk kalacaktır. Smyrne
restera Turque” yazılı rozetler dağıtmış,
mitinge katılan İstanbullular yakalarına
bu rozetleri takmıştı. Kaybedilen Rumeli
ve Girit'in ardından anakaradan bir şehrin
elden çıkması büyük bir infial yaratmıştı.
İstanbulular vatan toprağının işgali
üzerine mitinglere koşuyordu.
(Ömer Durmaz arşivi)

Osmanlı Devleti 20 Ekim 1918 tarihinde şartları son derece ağır olan Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzaladı. Anlaşma uyarınca silahlarını teslim ve ordusunu terhis eden, önemli bölgelerinin işgal edilmesini kabul eden Osmanlı Devleti için pek umut yokmuş gibi görünüyordu. Ancak 15 Mayıs 1919, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve Mondros Ateşkes Anlaşması sonrasında yaşanan gelişmelerde önemli bir kırılma noktası oldu. Mustafa Kemal Paşa bir konuşmasında, “Eğer Yunanlar İzmir'e gelmemiş olsaydı, bütün memleket belki gaflet içinde Yunan kalırdı” demişti. (Ahenk, 13 Eylül 1925) Gerçekten de başta İngiltere olmak üzere İtilaf devletlerinin büyük çoğunluğunun desteğini alan Yunanistan'ın İzmir'i işgali, işgal sırasında yaşananlar ve her geçen gün işgal alanını genişletmesi, Türklerin taleplerinin barış görüşmelerinde pek dikkate alınmayacağını gösteriyordu. Yunanlıların İzmir ve Batı Anadolu'nun özellikle kıyı hattı üzerindeki iddiaları 19. yüzyılın ortalarından itibaren dillendirilmeye başlanmıştı. II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde Girit üzerinden yaşananlar ve özellikle Balkan Savaşları, bölgede Türk-Yunan çekişmesinin artmasına yol açmıştı. Yunanlıların İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu'da ve Trakya'da gerçekleştirdiği işgallerin geçici olmadığını görmek hiç de zor değildi. Bu nedenle özellikle Türk ordusunun üst düzeydeki subaylarından bir kısmı başta olmak üzere askeriye, bürokrasi ve aydın çevresinde diplomatik yollardan Anadolu'yu bütün halde korumanın mümkün olmadığı görülmeye başlanmıştı.

İzmir'in işgalinden dört gün sonra, Anadolu'ya yetkilendirildiği alanda ateşkes koşullarının uygulanmasını sağlamakla görevli olarak gönderilen Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde, askeri kadroları da içine alan bir direniş yapısının ilk adımları atıldı. Anadolu ve Trakya'da Mondros Ateşkesi sonrasında yerel direniş

yapıları ortaya çıkmış ve bunlardan bazıları gerekirse silahlı direniş yapmak konusunda kararlılıklarını açıklamışlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğündeki hareket, bu direniş yapılarını merkezi bir yapı altında birleştirmek, barış görüşmelerinde Türk taleplerinde güçlü bir şekilde dile getirmek ve diplomatik yolların tamamen tükendiği ortamda, bu talepleri kurulacak milli orduyla savunmak amacıyla yola çıktı. 1919-1920 yıllarındaki gelişmeler, diplomasi seçeneğini ikinci plana iten hızla askeri mücadeleyi öne çıkardı. İstanbul'un işgali sonrasında Ankara'da toplanan Milli Meclis, özellikle İstanbul hükümetiyle İtilaf devletleri arasında imzalanan ve Misak-ı Milli'de vücut bulan Türk taleplerini tamamen göz ardı eden Sevr Anlaşması sonrasında dikkatini milli orduyu kurmaya yöneltti. Sevr Anlaşması'nı zorla kabul ettirmek için Ankara'ya doğru ilerleyişe geçen Yunan ordusunu durdurmaya yönelik İnönü ve Kütahya-Eskişehir muharebelerinde düzenli bir şekilde geri çekilen ve yapılanmasını sürdüren Türk ordusu Sakarya'nın doğusunda mevzilendi. 22 Ağustos 1921'de başlayan savaş, 13 Eylül'de geniş bir alana yayılarak Yunan ordusunun yenilerek geri çekilmesiyle sonuçlandı.

Sakarya zaferi sonrasında bir yıl boyunca orduyu takviye ederek kesin darbeyi vurmak amacıyla yoğunlaşan Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa ve kurmay heyeti, Ağustos 1922'de harekete geçmeye karar verdi. 26 Ağustos'ta yıldırım hızıyla başlayan saldırı ve özellikle Türk süvari kollarına bağlı birliklerin geriye sarkarak ikmal yollarını kesmesi sonrasında Yunan ordusu, Afyonkarahisar'da çembere alınarak büyük bir bozguna uğratıldı. Bütün bu gelişmeler sonrasında Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Eylül tarihli bildirisindeki, “İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!” emriyle İzmir, Milli Mücadele'yi derleyen bir sembol olmaktan öteye geçerek, ulaşılması gereken ilk hedef haline geldi. (Serçe, 2022: 13 vd.)

Türk Ordusu'nun İzmir'e
girişi. 1922, Kordon.

Türk ordusunun İzmir'e
girişi. 1922, Kordon.

Fevzi Çakmak
İzmir'de, 1922.

Sarıkişla Meydanında
Türk Ordusu'nu tebrik eden
telgrafların okunması, 1922.

Türk Ordusu'nu tebrik eden
telgrafların okunması, 1922.

Fevzi Çakmak, Abdülhalik Renda,
İzzeddin Çalışlar paşalarının
eşliğinde İzmir Kemeraltı Hisar
Camii'nde şükür duası, 1922.

9 Eylül 1922 günü ilk süvari birlikleri Kordon'da (SALT Araştırma arşivi)

26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz, ertesi günden başlayarak önce Anadolu'da yayınlanan gazeteler aracılığıyla duyuruldu. İstanbul gazetelerinin 28 Ağustos'tan itibaren duyurmaya başladığı savaş haberleri karşısında İzmir gazeteleri ise tamamen sessizdi. Bozgunu izleyen günlerde yaralı Yunan askerlerini taşıyan ilk vagonların Basmane istasyonuna ulaşması ve binlerce mülteci ve asker firarısının İzmir'e dolmasıyla birlikte kent büyük bir kargaşa içine girdi. Bir yandan İzmir'deki Yunan yönetimi tasfiye edilirken diğer taraftan kentte asayişsizlik ve telaş büyüdü. Yabancı konsolosluklar vatandaşlarını gemilerle tahliye etmeye, İzmirli Rum ve Ermeniler bulabildikleri her türlü araçla kentten uzaklaşmaya çalışıyordu (Yeni Şark, 9 Eylül 1922). Bu arada Yunan ordusunun geri çekilirken ateşe verdiği köylerin kaçabilen Müslüman nüfusunun bir bölümü de İzmir'e ulaşmış ve Türk mahallelerine sığınmıştı. O günlerin tanıklarından olan Naci Gündem "Türk halkı hem korku hem sevinç içinde..." diye hatırlıyor. (Gündem, 1955; 70) İzmir gazeteleri ancak 7 Eylül'den itibaren sütunlarında savaştan söz etmeye başlayabildiler.

9 Eylül günü, öğleden önce saat on civarında Türk süvari öncüleri İzmir rıhtımında göründüler. Neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmadan, yüzlerce Yunan askerinin ve kentten ayrılmak, bir deniz taşıtına binmek için sahili dolduran Hristiyan mültecilerin arasından geçerek Hükümet Meydanına geldiler, Valilik binasına ve Kışlaya Türk sancağını çektiler. Bir başka Türk asker kolu da Kadifekale'ye ulaşmış ve Türk sancağını burçlara dikmişti.

Türk ordusunun öncü kuvvetlerinin İzmir'e girdiği 9 Eylül'de Yunan askeri güçlerinin büyük bölümü İzmir'i terk ederken, geri kalanlar Anadolu'yu terk etmek için tek kaçış yolu olarak gördükleri Çeşme yarımadasına yönelmişlerdi. İşgal dönemi boyunca Yunan yönetimiyle işbirliği içinde olan Ermenilerin bir bölümü ise sokak çatışmalarıyla Türk ordusuna karşı direnişi tercih etti. 13 Eylül'de Ermeni Mahallesi'nde yoğunlaşan çatışmalar, Ermeni Kilisesi ve çevresinde başlayan yangınla yeni bir biçim aldı. Birkaç saat içinde Ermeni ve Rum mahallelerinin çeşitli noktalarında çıkan yerel yangınlar birleşerek rüzgârın etkisiyle kentin kuzeyine doğru hızla yayıldı.

16 Eylül'de denetim altına alınan yangının kentte yol açtığı tahribat inanılmazdı. 1. Kolordu Kumandanı İzzettin (Çalışlar) Paşa hazırladığı rapora göre Ermeni Mahallesi'yle, Çalgıcıbaşı, Aya Dimitri, Aya Katerina, Aya Trifon, Aya Nikola, Murtakya ve Hacı Franko mahalleleri tamamen, Yeni Mahalle, Meyhane Boğazı, Fasulya, Bella Vista ve Frenk mahalleleriyle, Birinci Kordon ve Aya Vukla kısmen yanmıştı. Tahminen 20-25 bin ev, dükkân ve mağazanın alevlere teslim olan yangın bölgesinin içinde İzmir Tiyatrosu ve Kramer Otel, İzmir Palas, İzmir Posta ve Telgrafhanesi, Sporting Kulüp, Paris Kahvesi, Fransa, İtalya, İngiltere konsoloslukları, eski Tekel İdaresi, Frenk Mahallesi'ndeki Eksanapulo, Şark, Bonmarşe, Şitayn, Luvr mağazaları, Bakırcıyan ve Papasyan Ferhaneleri, Aya Yorgi Caddesi'ndeki büyük ticarethaneler, Büyük Çuha Hanı ve daha birçok büyük hanlar, ferhaneler, Pasaport civarındaki büyük oteller, Anadolu Bankası, İtibar-ı Milli, Atina, Selanik, Tunus, Cezayir, Osmanlı bankaları, Banko di Roma; Pasaport daire, Fasulya, Bella Vista ve Peştemalcilerbaşı karakolları, kısacası şehrin en gelişmiş ve ticaret merkezi olan yerleri bulunmaktaydı. (ATBD (121); 113 vd.)

Büyük İzmir yangını günümüze kadar uzanan ve uluslararası politik çatışmalara bağlı olarak zaman zaman şiddetlenen tartışmaları beraberinde getirdi. Tartışmaların merkezinde yangını kimin çıkardığı sorusu yer alsa da bu soru, dönemin İngiltere Yüksek Komiseri Nevile Henderson'un 1922 yılı için hazırladığı Türkiye raporunda belirttiği gibi muhtemelen her zaman bir ihtilaf konusu olarak kalacaktır. (Satan, 2011: 52) Buna karşın İzmir yangınının ekonomik zararı, kentin uzun süre kendini toparlamasını zorlaştıracak boyuttaydı. Yangının daha ilk günlerinde maddi kaybının 60 milyon dolar (yaklaşık 100 milyon lira) olduğu tahmin edilmekteydi (Tevhid-i Efkâr, 16 Eylül 1922). Türkiye Cumhuriyeti'nin 1926 bütçesine göre gelirler toplamının 180 milyon lira civarında olduğu göz önüne alınırsa yangının yol açtığı mali kayıp daha iyi anlaşılabilir. (Yenal, 2010: 64) İhracat mevsimi nedeniyle neredeyse tamamen tarımsal ürünle dolu olan depolarını kaybeden Amerikan ve İngiliz şirketleri ve yangından etkilenen sigortalı gayrimenkul

"İzmir'i istirdad eden (geri alan) kahraman süvari Fahrettin Altay Paşa İzmir Fatihi" yazılı sigara kâğıdı. (Ömer Durmaz arşivi)

Şehitler Abidesi

Türk Ordusu 30 Ağustos'ta Yunan kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra, olabildiğince hızlı bir şekilde, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın "İlk hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!" emrini gerçekleştirmek için İzmir'e yöneldi. Dağılan Yunan askeri kuvvetleri, bir yandan İzmir'e ulaşmak için kaçarak geri çekilirken, diğer taraftan geçtikleri yerleri yakıyor ve bazı noktalarda Türk askerlerinin ilerleyişini yavaşlatacak direniş noktaları oluşturuyorlardı. Bu amaca en uygun noktalardan biri, Bornova'yı İzmir'e bağlayan Halkapınar'daki köprüünün çevresiydi. 9 Eylül'de öğleye doğru bu yoldan İzmir'e giren Süvari Dördüncü Alayına mensup askere, Tuzakoğlu un fabrikasında gizlenen Yunan askerleri tarafından ateş açıldı ve üç Türk askeri şehit oldu. (Serçe, 2023: 117)

Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Paşa'nın girişimiyle, Ocak 1923'te Türk askerlerinin şehit düştüğü noktaya bir levha dikilmişti. Fahrettin Paşa İzmir gazetelerine konuyla ilgili gönderdiği mektupta şöyle diyordu: "İzmir'in istirdadı günü şehit olanlar namına Halkapınar civarında İzmir'e ilk girilen mahalde bir levha rezk olundu. Bu muhterem şehitlerin bir kısmı levhanın dikildiği mahalde rahmet-i hakka kavuşmuştur. Bu levhanın hıfz-ı muhafazasını ve ileride güzel bir abideye tahvilini hemşerilerimden temenni ederim." (Akşam, 3 Şubat 1923).

Burada şehit düşen askerlerin isimlerini yaşatmak için 1925 yılında 9 Eylül'de temeli atılmak üzere bir anıt dikilmesi kararlaştırılmış ve bunun için bir yarışma açılmıştı. Yarışma hakkında yapılan duyuruda anıtın 9 Eylül'ün İzmir'in kalbinde yarattığı milli duyguyu ifade edecek sanatsal biçimde olması gerektiği vurgulanıyordu. Projeler en fazla otuz bin lira sarf edileceği hesaplanarak hazırlanacak ve birinciliği kazanan projeye sekiz yüz, ikinciye beş yüz, üçüncüye de üç yüz lira mükâfat verilecekti. Anıtın düz zemin üzerinde olacağı ve etrafının süslü demir parmaklıkla çevrileceği verilen bilgiler arasındaydı. Projeler Belediye Fen Heyeti Müdürü Mühendis Kâzım, Sanayi-i Mesai Müdürü Mühendis Şükrü, Belediye Mimarlık Şubesi Başkanı Necmettin, Harita Şubesi eski başkanı Mühendis Şeref, İzmir İnzibat Kumandanı Cemal, Mimar Tahsin Sermet

tarafından değerlendirilecekti (Anadolu, 8 Ağustos 1925). Başlangıçta 13 Ağustos 1925 olan son başvuru tarihi, 9 Ekim'e uzatıldı (Yanık Yurt, 5 Eylül 1925).

Ancak Şehitler Abidesi projesinin bu biçimiyle sonuçlanmadığı anlaşıyor; Belediye 1926 yılı sonlarında hâlâ yurtdışı temsilciliklerinden gönderilen albümler üzerinde anıtın biçimiyle ilgili incelemelerde bulunuyordu (Anadolu, 16 Kasım 1926). Bu sırada 1925'te 9 Eylül törenleri sırasında anıtın temel atma işi gerçekleştirildi. Buna rağmen anıtın yapım süreci –parasal sıkıntı nedeniyle– uzadı. Anıtın yapımının sürekli gecikmesi üzerine Belediye Başkanı Aziz Bey, anıtın Belediye bütçesinden ayrılacak tahsisatla tamamlanacağını açıkladı (Ahenk, 6 Eylül 1926). 20 Aralık 1926 tarihli Anadolu gazetesinde yayımlanan bir haberde anıtın yapımına devam edildiği, en fazla bir buçuk ay içinde tamamlanacağı kaydedilmektedir. Anıt için 450 m2 arazinin istimlak edildiği aktarılan yazıda, abide ve mezarlar için bunun 100 m2'sinin ayrılacağı, geri kalan bölümünün park halinde düzenleneceği belirtilmektedir. Ayrıca anıt için renkli granit sağlandığı, bunun anıtın maddi değerini artırdığı bilgisi eklenmişti. Sonuçta Halkapınar Şehitler Anıtı 9 Eylül 1927'de düzenlenen törenler kapsamında açıldı. Dört köşe bir kaide üzerinde silindirik forma sahip mermer anıtın kuzey yüzünde "Vatan ve Namus" yazısı yer almaktaydı. Yine Belediye tarafından 1930 yılında Anıt'ın çevresinde küçük bir bahçe düzenlemesi yapıldı. (Serçe, 1998: 276)

1933'te anıtın güneye bakan bölümü üzerine İzmir'in Kurtuluş günü olan 9 Eylül 1922'de o noktada şehit düşen üç askerin ismi işlendi. (Yeni Asır, 29 Ağustos 1933)

1) İkinci Fırkanın Dördüncü Alayının İkinci Bölük çavuşu Akşehir'in Mamuretü'l-hamid Köyünden Bekir oğlu Mehmet.

2) İkinci Fırkanın Dördüncü Alayının İkinci Bölük çavuşu Antalya'nın Kızılsaray Köyünden Baba İbrahim oğullarından Ömer oğlu Hakkı.

3) İkinci Fırkanın Dördüncü Alayının Dördüncü Bölüğünden nefer Nevşehirli Eyneli köyünden Sağıroğullarından Ahmet oğlu Seyit Ahmet.

Şehitler Abidesi (Ömer Durmaz arşivi)

"Yunanlıların İşgal Faciası 15 Mayıs 335 [1919] Güzel İzmir'in Yunanlılardan temizlenmesi 9 Eylül 338 [1922] saat: 10 dakika: 30" yazılı, Mehmet Akif Ersoy'un İstiklâl Marşı'nın bir kıtasını da içeren dönem kartpostalı (Ömer Durmaz arşivi)

9 Eylül 1922 günü ilk süvari birliklerinin İzmir'e Kordon üzerinden girişi. L'Illustration, 30 Eylül 1922 (Gallica arşivi)

Şehrin farklı noktalarında başlayan
"Büyük İzmir Yangını", 14 Eylül 1922.

sahipleriyle sigorta şirketlerinin arasındaki davalar yıllarca sürdü. İzmir'de ekonomik faaliyetlerin merkezi olan I. Kordon'un ve hemen arkasında yer alan caddelerin kaybı, kentin son elli yıllık hafızasını da sildi. Rıhtımın inşası sonrasında eski gücünü kaybetmesine rağmen lüks Avrupa mallarının perakende satış merkezi olma özelliğini koruyan Frenk Caddesi ise çok daha uzun bir zamanın hafızasıyla birlikte kaybolan mekânlardan biriydi. Anadolu'nun tarımsal ürünlerinin yabancı piyasalara ulaşmasına aracılık eden şirketlerin pek çoğu İzmir'den ayrılan Rum, Ermeni, Levanten ve Avrupalı girişimcilerin elindeydi. Maddi kayıpların ötesinde, kaybolan iş ilişkisi ağının yeniden tesis etmenin hiç de kolay olmadığı kısa sürede anlaşılabacaktır. Aynı durum tarımsal ve sınai üretimi yaratan nitelikli işgücü için de geçerliydi. 1922 yılının sonlarında artık "eski" İzmir büyük ölçüde yok olmuş, "yeni" İzmir ortaya çıkmaya başlamıştı.

İzmir'de kurtuluşu izleyen günlerde sıkıyönetim ilan edildi ve yayımlanan askeri beyannamelerle düzen sağlanmaya çalışıldı. Birinci Ordu Komutanı Nurettin Paşa'nın yayımladığı beyannamede seçim veya tayin suretiyle görev yapan bütün memurlar ile belediye heyetleri ve yerel idare başkanlarının ve üyelerinin vazifelerine son verildiğini, bu bildirinin yayınlanma tarihinden itibaren, İzmir ve bağlı yerlerde yirmi dört saat zarfında mevki komutanlıklarının nezaretinde seçme hakkına sahip olanlar toplanarak belediye başkanı ve üyeleri ile meclis idare üyelerini seçip isimlerini onaylanmak üzere orduya gönderileceğini ilan etti. (ATBD,

2007: 103) Sıkıyönetim ilan edilen İzmir'de, Mirliya İzzettin (Çalışlar) Paşa Askeri Vali, 11 Eylül'de İzmir'e ulaşan Mustafa Abdülhalik (Renda) da Vali olarak atandı.

İzmir'in kurtuluşunu izleyen süreçte yaşamın normale dönmesi zaman gerektiriyordu. Vali Abdülhalik Bey anılarında "İzmir'de yapayalnız, memursuz çok sıkıldım. Eski memurlardan bir kısmını aldım, muvakkat vazifelere koydum. Halktan bir kısmının kollarına kırmızı işaret koyarak polis vazifesi gördürmeye başladım" diye not düşmüş. (Renda, 2018: 247) Yangın sorunların katlanmasını beraberinde getirdi; yangın alanının yarattığı tehlike bir yana, İzmir'in çevreyle olan posta ve telgraf haberleşmesi tamamen kesilmiş, aydınlatma ve kanalizasyon altyapısı çökmüş, beledi hizmetler durmuş, kentsel temizliğin aksaması salgın hastalık ihtimalini ortaya çıkarmış, yanan yerlerdeki fırınların eksikliği binlerce kişinin açlık tehlikesiyle karşılaşmasını, temel maddelerin eksikliği ihtikârı doğurmuştu. Ateşkes görüşmelerinin uzaması, sorunlara kalıcı çözüm arayışını geciktiriyordu. Kentte yaşamın normale dönmesi ancak Kasım ayı ortalarında mümkün oldu. Mudanya'da 11 Ekim'de ateşkes anlaşması imzalandı. İzmir'in adı barış konferansının yapılacağı yerler arasında geçiyordu. Hatta bu nedenle hükümet, Karşıyaka yalısında muhacirler tarafından işgal edilen binaların tahliye edilerek hazırlanmasını istemişti. (Akşam, 5 Kasım 1922) Bu mümkün olmamakla birlikte, İktisat Kongresi'nin İzmir'de toplanması, kentin gündemde kalmasını sağlayan önemli bir faaliyet olarak öne çıktı.

İlk Kurşun Anıtı

İzmir'in Yunanlar tarafından işgali günü olan 15 Mayıs 1919 tarihinde, işgal güçlerine karşı silahla karşı koyarak şehit edilen gazeteci Hasan Tahsin anısı için Konak Meydanı'nda yaptırılan "İlk Kurşun" anıt-heykeli, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından 15 Mayıs 1974'te büyük bir törenle açıldı.

Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından olan İzmir'in İşgali sırasında meydana gelen katliamda gazeteci Hasan Tahsin'le birlikte asker ve sivil yüzlerce Türk öldürülmüş, bu olay bütün ülkede tepkilere yol açmış ve Kuva-yı Milliye'ye desteğin artmasına neden olmuştu. İzmir'in işgali sırasında başta Hasan Tahsin olmak üzere şehit olanları anmak için ilk anıt, İzmir Belediyesi tarafından 15 Mayıs 1961'de Konak Meydanı'na dikildi. Dikdörtgen biçiminde mermer blok anıtın üzerinde, "İzmir'in işgale uğradığı 15 Mayıs 1919 sabahı Türklük ve bağımsızlığı uğruna kanlarını döken kahraman şehitlerin aziz hatırasına. 15 Mayıs 1961" ibaresi bulunuyor, bu ibarenin altında da şehitlerin adları yer alıyordu: "Gazeteci Hasan Tahsin Bey, Miralay Süleyman Ferit Bey, Kaymakam Dr. Şükrü Bey, Kolağası Hüseyin Necati Bey, Yüzbaşı Nâzım Bey, Yüzbaşı Ahmet Bey, Doktor Fehmi Bey, Mülâzım Faik Bey, Mümeyyiz Nadir Bey, Mümeyyiz Ahmet Hamdi Bey." (Kozanoğlu, 1972: 162) Anıt, Gazeteciler Cemiyeti tarafından 15 Mayıs günlerinde Hasan Tahsin'in anılmasına aracılık ettiği gibi, 9 Eylül törenlerinde de kutlama noktalarından biri olmuştu.

İzmir Gazeteciler Cemiyeti 1972 yılında şehit gazeteci Hasan Tahsin'in bir buçuk insan büyüklüğünde bir anıtın diktilirilmesine karar vererek, gerekli paranın sağlanması için Cemiyet Başkanı Sabri Süphandağlı'nın 15 Mayıs 1972'de yayımladığı bildiriyle bir kampanya

başlattı. İzmir Belediyesi Meclisi kampanyaya yüz bin lirayla katkıda bulunduğu gibi, anıtın Konak Meydanı'nda şerefine uygun bir yere dikilmesini kabul etti. (İBMZD, 15.7.1972) Başbakanlık ve diğer yerlerden elde edilen bağışlarla birlikte bir yıl sonra yeterli meblağa ulaşılrken, heykel ve kaidesi için de temaslar başlamıştı. Prof. Hüseyin

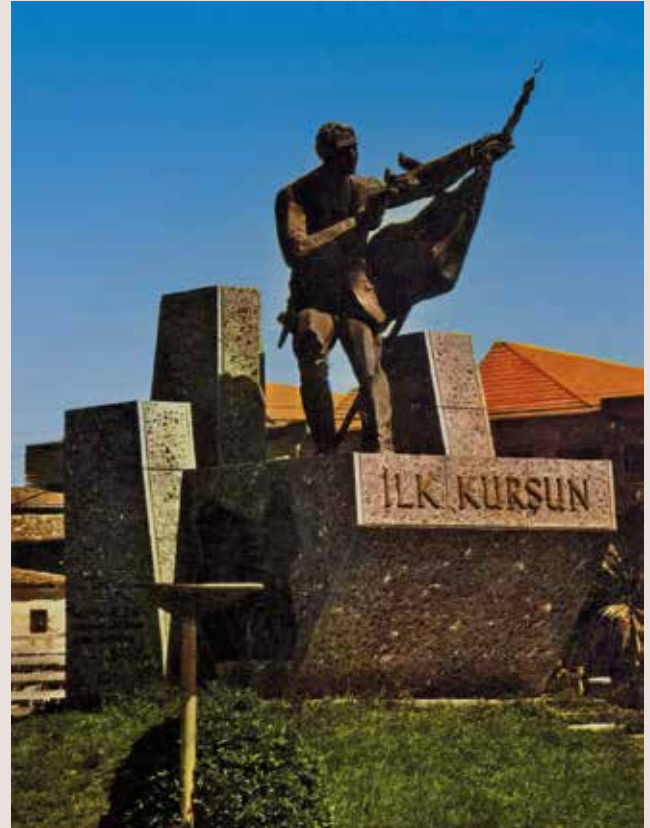
Gezer başkanlığındaki, Doç. Tamer Başoğlu, Nejat Akkan, Belediye Planlama Müdürü Bülent Akgürgen, Sabri Süphandağlı ve Süha Tekil'den oluşan altı kişilik seçici kurul, anıtın Heykeltıraş Turgut Pura tarafından 3.40 metre yüksekliğinde yapılması, üzerine oturacağı iki metrelik kaidenin de Harbi Hotan tarafından yapılması uygun buldu.

15 Mayıs 1974 tarihinde "İlk Kurşun" anıt-heykelin açılışında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ve eşinin dışında, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun, hükümet adına Turizm ve Tanıtma Bakanı Orhan Birgit, Gençlik ve Spor Bakanı Muslihittin Yılmaz Mete, Genel Kurmay Başkan Vekili ve Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Eşref Akıncı, İzmir Belediye Başkanı İhsan Ayanak, davetliler ve kalabalık bir halk topluluğu hazır bulundu. Sabri Süphandağlı, İhsan Ayanak ve Orhan Birgit'in konuşmalarından sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk de bir konuşma yaparak açılışı gerçekleştirdi (Yeni Asır, 16 Mayıs 1974).

İki metrelik granit bir kaide üzerinde yükselen tunçtan heykelde Hasan Tahsin, bir elinde silahı diğer elinde bayrakla tasvir edilmektedir. Mermer kaplı olan kaidenin iki tarafında bulunan rölyeflerde Kurtuluş Savaşı'nda halkın mücadelesi anlatılmaktadır.

Konak İlk Kurşun Anıtı açılış töreni, 1974 yılı (APİKAM arşivi)

"Yaşasın Arslan Yürekli
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri"
yazılı, Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait
kâğıt bayrak. 20,5 x 11 cm.
(Ömer Durmaz arşivi)

Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te ilan edildi. Bilindiği gibi siyasal rejim tartışmaları TBMM'nin açıldığı, hatta Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Anadolu'ya ayak bastığı ilk günlerden itibaren izlenebilmektedir. Tartışmalar 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasından sonra hızlanmış, ikinci TBMM'nin toplanmasından sonra da doruğa ulaşmıştı. Atatürk'ün **"Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz"** sözü bir sürecin olgunluğa eriştiğinin ve zamanının geldiğinin ifadesiydi.

23 Nisan 1920'den beri Türkiye'nin yönetimini elinde bulunduran Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin şekli, aslında bir Cumhuriyetti. Nitekim Atatürk, **"Böyle bir hükümet, hâkimiyet-i milliye esasına müstenit halk hükümetidir, Cumhuriyettir"** sözleriyle hükümetin niteliğini açıkça ortaya koymuştu. Ancak Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek söz konusu olduğu bir sırada Mustafa Kemal, bu adı açıkça ortaya atarak ulusal bütünlüğe zarar verebilecek bir rejim tartışmasına girişmek istememişti. Ulusal savaşın biricik amacı yurdu dış saldırıdan kurtarmaktı. Ancak bu savaş başarıya ulaştıkça ulusal egemenliğin bütün ilkelerini ve kurumlarını adım adım gerçekleştirmesi de kaçınılmaz bir tarih akışıydı. Bu bakımdan Kurtuluş Savaşı, Türkiye'de halk egemenliğinin kurulmasına temel bir basamak olmuştu. 16 Nisan 1923'te Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi dağıldıktan sonra yeni meclis toplanıncaya kadar yetiştirilmek üzere bir anayasa tasarısı hazırlanmasına karar verilmişti.

Mustafa Kemal, yapılan anayasa değişikliğinin Cumhuriyet'in kurulmasına yönelik olduğunu, 27 Eylül 1923 tarihinde Neue Freie Presse muhabirine verdiği bir demeçte ifade etmişti. Öte yandan Ekim ayının ilk günlerinde ülke yönetiminin Cumhuriyet olacağı konusundaki haberler gazetelerde yer almaya başladı. Büyük Millet Meclisi'nde Anayasa Komisyonu

Başkanı olarak görev yapan Yunus Nadi, 8 Ekim 1923 tarihli Yeni Gün gazetesinde "Cumhuriyet idaremiz belirlenecek ve yakında ilân olunacaktır" haberini veriyordu. Yeni Meclis, 11 Ağustos 1923'te toplandı. Başbakanlığa Fethi Bey Okyar getirildi. 13 Ekim 1923'te İsmet Paşa, hükümet merkezinin Ankara olması yolunda bir yasa tasarısını Meclis'e sundu ve bu tasarı kabul edildi. Ankara'nın başkent olması siyasal, askerî ve yönetsel açılardan alınmış en önemli kararlardan biridir. Böylece yeni Türkiye'nin başkentinin neresi olacağı konusundaki tartışmalar da kesin olarak sona ermiş bulunuyordu.

Artık sorunun esasından halledilebileceği zaman gelmiş bulunuyordu. Nitekim 28 Ekim akşamı bazı arkadaşlarını Çankaya'ya yemeğe çağıran Mustafa Kemal Paşa onlara, Yarın Cumhuriyet ilân edileceğini duyurdu. 29 Ekim pazartesi günü saat 10.00'da Halk Fırkası grubu toplandı. Konu yine kabine sorunuydu. Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet bunalımına çözüm bulmak için "Teşkilât-ı Esasiye Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi" gerektiğini belirten konuşmasından sonra "Cumhuriyet" önerisi kabul edildi. Fırka toplantısından hemen sonra Meclis saat 18.00'de toplandı. Anayasa Encümeni toplanarak gerekli mazbatayı hazırladı. Bu mazbata **"Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü, halkın geleceğini bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır. Türkiye Devletinin hükümet şekli cumhuriyettir"** biçimini aldı. Bundan başka Anayasanın birkaç maddesinde daha gerekli değişiklikler yapıldı. Anayasa Encümeni Başkanı Yunus Nadi söz alarak Meclis'in, egemenliği kayıtsız şartsız ulusal bir hükümet şekli kabul ettiğini ve bu hükümet şeklinin de adının Cumhuriyet olduğunu dile getirdi. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Cumhuriyet kararını en iyi özetleyen, Meclisin en yaşlı üyesi, Osmanlı

döneminde nazırlık ve ayan meclisi üyeliği yapmış seçkin tarihçi Abdurrahman Şeref oldu: “Hâkimiyet kayıtsız şartsız millettir... Kime sorarsanız sorunuz, bu, Cumhuriyet’tir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin.” Karar 20.30’da, birkaç çekimser fakat hiç aleyhte oy olmaksızın 158 oyla kabul edildi. On beş dakika sonra da milletvekilleri Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı ilk cumhurbaşkanlığına seçtiler. Haber bütün ülkede yayıldı. Gecenin yarısında, bütün yurttan atılan toplar, yeni bir dönemin başladığını, Cumhuriyetin doğumunu bütün dünyaya ilân ediyordu.

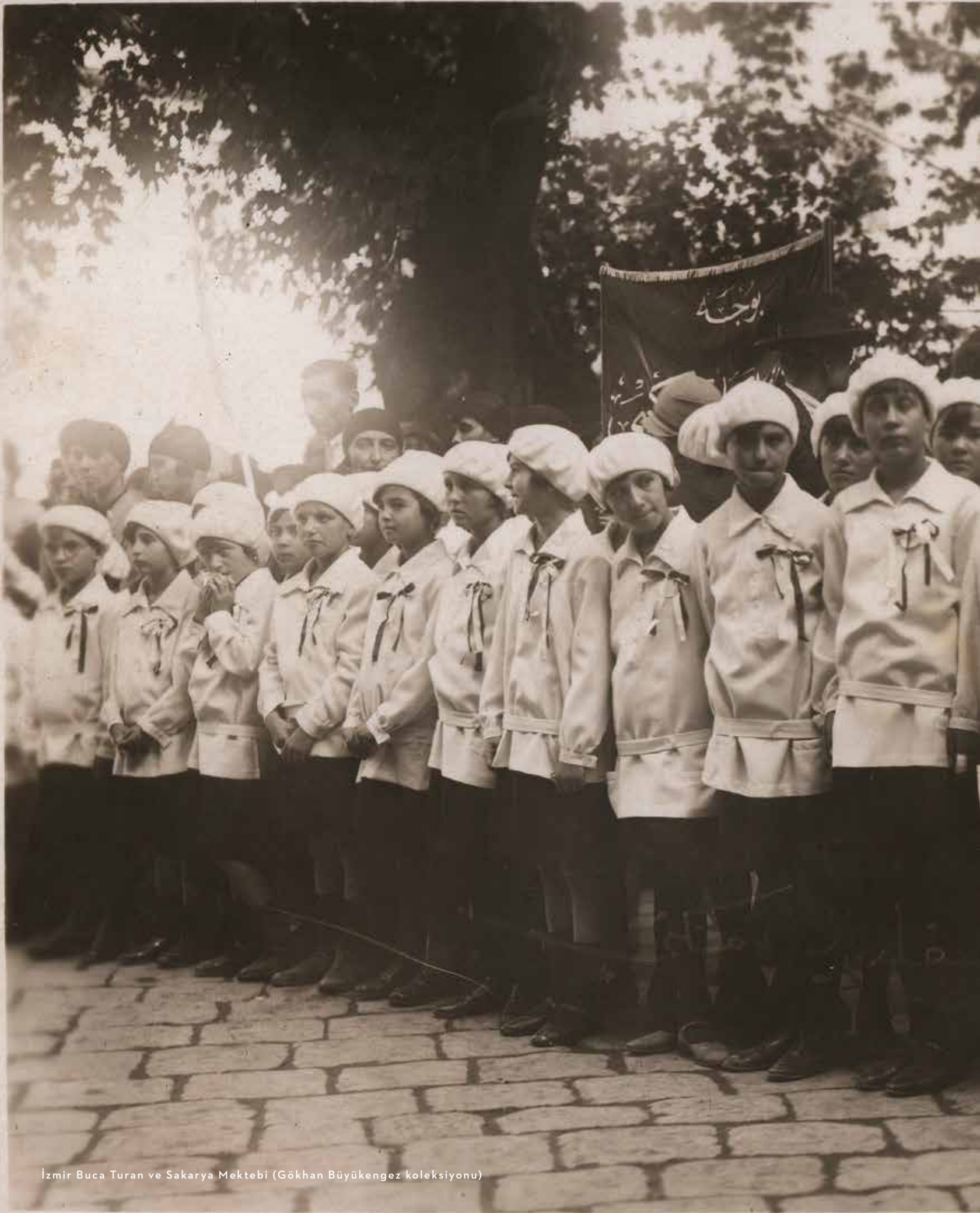
Cumhuriyet ilân edildiği günlerde İzmir’de Türk Sesi, Anadolu, Ahenk ve Sada-yı Hak gazeteleri yayımlanıyordu. Ancak ne yazık ki bütün bu gazetelerin Cumhuriyetin ilânı günlerine ait sayıları mevcut değildir. Bu bakımdan konuyla ilgili haber ve yorumlar birkaç gazeteye bağlı bulunmaktadır.

19 Ekim 1923 tarihli Türk Sesi gazetesi, Anayasanın değiştirileceği konusundaki söylentilerin “hep faraziyattan” oluştuğunu yazıyordu. Cumhuriyetin ilânı’ndan on gün önce çıkan bu haberde cumhuriyetten söz edilmemekte, hatta Anayasa değişikliğinin cumhuriyetin ilânıyla ilişkisi bulunmadığı üstü kapalı bir şekilde anlatılmaktadır. Ancak dikkati çeken, başka bir yazının gazetenin aynı sayısında yer almış olmasıdır. “Tanin”cilere, yani Cumhuriyetin ilânına karşı olan yazarlara ithaf edilmiş bu yazı, Cumhuriyet mi, Neüzübillah başlığını taşımaktaydı. Makale, Nalbandoğlu Mahmut Hıfzı imzasıyla

yayınlanmıştı. Yazar şöyle bir girişle söze başlamaktadır: “Kişisel saltanatın şimdiye kadar acısını tattık. Derebeylik Anadolu’yu harap etti. Şimdi milli hâkimiyet esaslarının bizi kurtaracağına iman edenlerdendir. Meşrutiyet ilân edildiği zaman bu hadiseyi iki tarafı keskin kılıca benzetenler bulundu. Bu öyle bir âlettir ki iyi kullanılırsa hasımlarını keser, biçer, doğrar; fena kullanımından zararı âleti kullanana yöneltir, demişlerdi. 6 Ekim 1923 tarihinde İstanbul’da son işgal idaresi döküntüleri de Misak-ı Millî hududunu terk ettiği zaman, artık hâkim olduk, dedik. Fakat hükümet idaresi prensiplerinden hangisini kabul edelim’ tasavvuru vardı.” Yazar, “Otuz vilâyeti İstanbul için haraç yeri olarak kullanan” saltanat taraftarlarının seslerinin boğulmakta olduğunu belirtmekte, “Milli hakimiyetin ise milli saltanat şeklinde” ortaya çıktığını yazmaktaydı. Mahmut Hıfzı 6 Ekim’de İstanbul’un kurtuluşunun öncelikle cumhuriyet yönetiminin kabul ve uygulanmasına ortam hazırladığı üzerinde de durmaktadır. Ankara’nın devlet merkezi olarak seçilmesi buna önemli bir basamaktı. Ankara’da Anayasa değişikliği için toplanan komisyonun gereklerini yapacağından şüphesi olmayan yazar “Cumhuriyetin” bugün, yarın ilân edileceği kanısındaydı.

İzmir, Cumhuriyet’in ilan edildiğini Milli Savunma Bakanı Kâzım Özalp Paşa’nın İzmir Müstahkem Mevki Kumandanlığına çektiği telgrafla öğrendi.

“İzmir Mevki-i Müstahkem Kumandanlığına, Türkiye Büyük Millet Meclisi heyet-i umumiyesince bugünkü 29 Ekim pazartesi

İzmir Buca Turan ve Sakarya Mektebi (Gökhan Büyükengez koleksiyonu)

Hükümet Konağı Meydanında, Saat Kulesi önünde bayram kutlaması (Cengiz Kahraman arşivi)

Amerikan Kız Mektebi 29 Ekim 1927 Cumhuriyet bayramı töreninde (Ömer Durmaz arşivi)

“Yaşasın Gazi Mustafa Kemal Paşa” yazılı Cumhuriyet’in ilk yıllarında hazırlanmış kâğıt bayraklar. 24 x 12 cm. (Ömer Durmaz arşivi)

günü öğleden sonra, saat sekizde kabul edilen Kanun mucibince, Türkiye Devleti hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğu müttefikan kararlaştırılmıştır. Ve Riyaset-i Cumhura Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri seçilmiştir. Bu mesut hadisenin bütün vatan ve millet için feyiz nedeni olmasını temenni eder ve işbu telgrafnamenin varış anında bilumum kolordu ve fırka merkezleriyle topçu kıtalarının bulunduğu askeri mevkiilerden, kışla ve müstahkem mevkiilerden harp gemilerinden yüz bir pare top atılması Meclis-i Alinin karar-ı mahsusuna tevfikân tebliğ ve işarını rica ederim.” (Arıkan, 1985: 970)

İzmirliilerin Cumhuriyet’in ilanını nasıl kutladıklarını Yeni Gün gazetesinin iki gün sonraki, yani 31 Ekim 1923 tarihli nüshasından öğreniyoruz. Buna göre, haberi ilk alan İzmir Müstahkem Komutanlığı gece saat 1’de kaleden atılan toplarla Cumhuriyet’in ilanını kutladı. Ertesi sabah, yani 30 Ekim günü İzmir’in her tarafı bayraklarla donatılmıştı. Saat 11’de yüksek rütbeli subaylar ve görevliler tebrikleri kabul ettiler. Bu sırada sevinç içindeki halk sokaklara dökülmüş, başta hükümet önü olmak üzere bulduğu her meydana coşku içinde Cumhuriyet’in ilanını kutluyordu. Mızıkacı takımları gece yarısına kadar İzmir’in neredeyse bütün mahallelerini gezerek marşlar çaldı, şarkılar söylendi. Ahenk gazetesi de İzmir’de parlak gösteriler yapıldığını, işçi derneklerinin ve mahallelerde toplanan halkın önlerinde mızıkalar, davullar ve saz takımları olduğu halde gece geç vakitlere kadar şehirde dolaştıklarını, Hükümet ve kışla önlerine gelerek tezahüratta bulunduklarını yazmaktadır.

Bir yıl sonra, Cumhuriyet’in ilanının ilk yıldönümü yaklaştıkça, kutlamaların nasıl yapılacağı sadece İzmir’de değil, tüm ülkede yanıtlanmamış bir soruydu. TBMM’nin açıldığı gün olan 23 Nisan TBMM tarafından milli bayram olarak kabul edilmişti. 1922’de saltanatın kaldırıldığı 1 Kasım gününün de Milli Egemenlik Bayramı olarak kutlanması kararlaştırılmıştı. Ayrıca Meşrutiyetin ilanı tarihi olan 23 Temmuz da Hürriyet Bayramı olarak kutlanıyordu.

Cumhuriyet’in ilan edilmesi sürecinde başlayan sorunlar ve milli mücadelenin çekirdek kadrosunda meydana gelen çatlama Cumhuriyet’in ilanı kutlamalarının ne olacağı konusunu gündemden uzak tutmuştu. En sonunda 26 Ekim 1924’te Bakanlar

Kurulu “Cumhuriyet’in ilan tarihi olan 29 Ekim’in “yüz bir pare top atışı suretiyle ve özel merasim ile” kutlanmasına karar verdi. Cumhurbaşkanlığı da 27 Ekim 1924’te yayınladığı bildiriyle M. Kemal Paşa’nın 29 Ekim kutlama programını açıkladı.

İzmir’de Valilik 28 Ekim 1924’te gazetelere verdiği ilanda 29 Ekim Çarşamba gününün Türkiye Devleti hükümet şeklinin Cumhuriyet idaresine inkılâp ettiği mesut gün olduğu için devlet dairelerinin tatil edildiğini duyurmuştu. Ertesi günkü gazeteler Valiliğin ilan ettiği kutlama programını vermekteydi. Buna göre: Sabah saat 11’de okul ve cemiyet temsilcileri ve halk hükümet avlusunda toplanacaktı. Toplantıda İzmir milletvekili İnceoğlu Hamit Şevket bir konuşma yapacak, sonrasında tören alayı Beden Terbiyesi Öğretmeni Nuri Bey’in yönetiminde şehrin önemli caddelerini dolaşacaktı. Ev ve dükkânlar açık olacak ve hepsi süslenecekti. Öğleden sonra saat ikiden üçe kadar belediye de tebrikler kabul edilecek, gece eğlence yerlerinde kutlama yapılacaktı. Belediye de Kışla Meydanı’nda havai fişek gösterisi düzenleyecekti.

Büyük bir sevinç içinde başlayan Cumhuriyet’in birinci yılı kutlamaları binlerce İzmirlinin katılımıyla gerçekleştirildi. Kutlamalarda şehirde bulunan konsoloslar da hazır bulunmuş, İzmir Belediyesi adına başkan Tahir Kenan Bey Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’ya ve Başbakan İsmet Paşa’ya kutlama telgrafları çekmişti. M. Kemal Paşa’ya çekilen telgrafta; “Türk milletinin manevi varlığı üzerine Cumhuriyet tacını takan emin elinizin aziz Türklüğün yürüdüğü ilerleme yolunda ona daima hayat işareti ve refah göstermesini diler, bugün şehrimizde pek coşkun bir tezahür ile kutlanan Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle İzmir halkının nurlu Cumhuriyetimizin savunmasında bütün Anadolu topraklarını şehitler makberi yapmaya ahd ve aziz namınızı pek şiddetli alkışlarla yâd eylediğini arz eylerim.” satırlarına yer verilmişti. Başbakan İsmet Paşa’ya gönderilen telgrafta ise, “İzmir bugün pek canlı bir hayat yaşamaktadır. Cumhuriyetin birinci sene-i devriyesini idrak ve kutladığı şu dakikalarda, aziz Cumhuriyetimizin hükümet erkânını tebrik eder ve milletimizi refah ve hayat yollarında herdem muvafak kılmaya nailiyetini dilerim.” denmekteydi. (Anadolu, 30 Ekim 1924)

29 Ekim 1931 törenlerinden itibaren birkaç yıl kullanılan Kordon'daki Cumhuriyet zafer takı. (Üstteki fotoğraf Gökhan Büyükengez koleksiyonu, alttaki fotoğraf Etem Ruhi, Cengiz Kahraman arşivi)

10. yılı dolayısıyla yazılan kitaplara bir örnek, 1933.
(Ömer Durmaz arşivi)

29 Ekim'in Cumhuriyet Bayramı olarak kutlanması, Bakanlar Kurulu teklifiyle 19 Nisan 1925'te TBMM tarafından kanunlaştırıldı. İzmir 1924'ten başlayarak Cumhuriyet Bayramı'nı coşkuyla kutlamıştı. Kutlamalar genelde bir gün önce ilan edilen program dahilinde Konak'ta Hükümet binasında valinin, İzmir'de bulunan milletvekilleri, askeri ve mülki amirler, İzmir Belediyesi Meclisi üyeleri, partililer, resmi ve özel kurumların, derneklerin yöneticileri ve konsoloslar tarafından sunulan tebriklerini kabul etmesiyle başlıyordu. Ardından vali ve beraberindekiler Kışlaya giderek iade-i ziyarette bulunuyordu. Öğleden sonra Konak Meydanı'nda konuşmalar yapılıyor, asker ve öğrenciler geçit töreni düzenliyor, uçaklar gökyüzünde uçuş gösterileri gerçekleştiriyor, akşam da fener alayı şehri gezerek kutlamaları yaygınlaştırıyordu. Bu arada başta Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve Başbakan İsmet paşalar başta olmak üzere gerekli yerlere tebrik ve şükran telgrafları çekiliyordu. İzmir'de Cumhuriyet'in ilanı törenleri, 1932

yılına kadar şehrin tek sivil meydanı olan Konak Meydanı'nda benzer programlarla kutlandı (Elmacı-Şeneken, 2017). 1930 yılının sonlarında açılmaya başlanan Gazi / Cumhuriyet Meydanı, 28 Temmuz 1932'de Heykeltıraş Canonica'nın yaptığı Gazi Heykeli'ne kavuştu. Cumhuriyet Meydanı bu tarihten sonraki resmi tören ve kutlamaların yeni mekânı haline oldu.

Cumhuriyet'in 10. Yılı Kutlamaları, devlet tarafından önemli görüldü ve kutlamalar sırasında Cumhuriyet yönetiminin başarısının anlatılması hedef olarak alındı. 1923 yılında kurulan Cumhuriyetin on yıl gibi kısa bir süredeki ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, tarım, sanayi ve eğitim alanındaki başarılarının, dış politikada izlediği yurttan ve dünyada barış ilkesinin genç Cumhuriyet'e kazandırdığı uluslararası güvenilirlik ve saygınlığın tüm ülkelerde idrak edilmesi ve bu başarıların dünya kamuoyuna duyurulması isteği Cumhuriyetin ilanının 10. yılı kutlamalarını farklı bir anlam kazandırmıştı. Cumhuriyet'in onuncu yılı kutlamaları, bu nedenle diğer

Göztepe Amerikan Mektebi tören kortejinde, 29 Ekim 1933 (Foto: Cemal Yalkış, Ömer Durmaz arşivi)

İş Bankası'nın Kordon-Pasaport'a kurduğu zafer takı, 29 Ekim 1933 (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu koleksiyonu)

Cumhuriyet'in 10. yılı, Tayyare sineması önünde kurulan zafer takı. Takın üzerinde tayyare maketi var. (Foto: Etem Ruhi, Ömer Durmaz arşivi)

Tebrik kartı
(Ömer Durmaz arşivi)

kutlamalar arasında önemli bir yere sahiptir. 1933 yılı başlarında Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimi onuncu yıl kutlamaları için hazırlıklara başlamış, 24 Nisan 1933'te yayımlanan bir genelgeyle kutlama programı ve bu konuda çıkarılacak kanun layihasının hazırlanması kararlaştırılmıştı. Ayrıca CHF genel sekreterliği kutlamalara ilişkin 19 maddeden oluşan detaylı bir rapor hazırlamıştı. "Cumhuriyetin İlanının Onuncu Yıl Dönümü Kutlama Kanunu" olarak anılan on iki maddeden oluşan 2305 sayılı kanun, 11 Haziran 1933'te kabul edilmiştir.

Kanuna göre kutlama işini düzenlemek üzere Ankara'da bir yüksek komisyon kurulacak, bu komisyon, belediyesi olan yerlerde oluşturulan komiteleri, onlar da köylerde oluşturulacak komiteleri kutlamanın detayları konusunda bilgilendireceklerdi. Belediyesi olan yerlerde ordu, jandarma, memurlar, öğrenciler ve halkın katıldığı geçit resmi yapılacak, kutlama İstiklal Marşı ile başlayıp bitirilecek, merasimin yapıldığı şehir ve kasabaya bağlı nahiye ve köylerden gelen milli kıyafetli, atlı veya yaya halk merasime katılacaktı. Geçit töreninden sonra gece fener alayları düzenlenecek, büyük cadde ve sokaklara Cumhuriyet'in onuncu yılına kadar

gerçekleştirilen inkılap eserlerini anlatacak renkli levha ve resimler konulacak, Halk Fırkası ve halkevlerinin öneminin anlatıldığı inkılap fikirlerini ifade eden levhalar asılacaktı. Gece mümkün olduğunca çok donanma (aydınlatma) yapılacak, cadde, sokak ve meydan radyoları faaliyete geçirilecek, İstanbul ve Ankara radyolarından inkılâbın önemini vurgulayan radyo konferansları yayınlanacaktı. Her şehirde, fırka merkezleri ve halkevlerinde konferanslar verilecek, her şehrin büyük caddelerinde bulunan binalara, nakil araçlarının iç ve dışlarına inkılap sevgisi aşılayacak levhalar asılacaktır. Bayram süresince bütün vatandaşlara söz söyleme imkânı vermek üzere şehrin en büyük meydanına bir kürsü konularak söz söylemek isteyen vatandaşlar, inkılabın lehinde komitenin belirteceği sıraya bağlı kalmak kaydıyla konuşma yapacaktı.

Bayram günlerinde parasız olarak bütün tiyatro, sinema ve konferans salonları fırka ve halkevleri girişimleriyle inkılâba faydalı filmler, temsiller ve konferanslar sunulmak üzere komitenin emrine verilecektir. Memleket dışında da törenler daha coşkulu yapılacak, resmi ve özel binalara ve ayrıca köylere yaptırılacak bayrak direklerine törenle bayrak çekilecektir. Bayram

CUMHURİYETİMİZİ KUTLULAR
1933

Cumhuriyet Meydanı'nda 29 Ekim 1933 töreni (Fotoğraf: Cemal Yalkış, Ömer Durmaz arşivi)

29 Ekim 1933, Pasaport (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu koleksiyonu)

Bayram tebrik kartı
(Ömer Durmaz arşivi)

tatili üç güne çıkarılacak, devlet nakil araçlarına bayramdan on gün önce başlayarak, on gün sonrasına kadar yüzde elli indirimli tarifeler uygulanacak, tiyatro, sinema, temsil, konferans ve bina cephelerine levha asılacak, bayram donanmalarının komitelerce ücretsiz temin edilmesi sağlanacaktır.

Kanuna göre “Cumhuriyet’in Onuncu Yılı Kutlamaları” üç gün sürecek ve her vilayet buna göre bir program yaparak ilan edecekti. İzmir de 10. Yıl Kutlamaları Programı gazetelerde ilan edildikten başka bir kitapçık haline getirilerek yayınlandı. Programa göre 29-31 Ekim günleri kahve ve gazinolar dışında her yer tatil olacak, bütün binalar süslenecek, kentin çeşitli yerlerinde kurulacak olan kürsülerde ve okullarda verilecek konferanslarla Cumhuriyetin faziletleri anlatılacaktı. Halkevleri ve okullarda temsiller ve konserler verilecek ve geceleri havai fişeklerle kutlamalar devam edecekti.

1934’te yayınlanan İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı üç gün boyunca, her zamanki kutlamaların dışında yapılan törenleri şu şekilde özetlemişti:

Birinci Gün: Saat 16.00’da Menemen’de inkılâp şehidi Kubilay abidesinin temel atma şenliği yapılmıştır. Bunun için İzmir’den kırk sekiz kişilik bir heyet ve bütün halkın katılımıyla temel atma merasimi yapılmıştır.

İkinci Gün: Saat 10.00’da bütün halkın ve fırka kuruluşlarının katılımı ile Cumhuriyet Meydanı’nda toprak alma şenliği yapılmıştır. Aziz kurtarıcıya memleketin bir şükran hediyesi olarak takdim edilen bu bir avuç toprak belediye reisinin nutku ve halkın coşkun tezahüratı ile alınmış ve Ankara’ya gönderilmiştir. 13.30’da Eşrefpaşa pazarı, 13.45’de Eşrefpaşa çocuk bahçesi açılma, 13.55’te Tayyare Şehitliği’ni ziyareti, 14.10’da Mezarlıkbaşı’nda Vakıflar halinin temel atma, 14.30’da Çorakkapı çocuk bahçesinin açılması, 15.00’te İşçiler mahallesinin açılması, 15.30’da hayvanat laboratuvarının açılması, 16.00’da Darağaç Şehitliği’ni ziyaret, 16.30’da Yamanlar suyu temel atma, 18.00’de Tayyare Sineması açılma şenlikleri yapılmıştır.

Üçüncü Gün: Saat 8.30’da Fevzi Paşa İlkokulu’nun açılması, 9.30’da Bornova Ziraat Okulu’nun açılma, 16.00’de Gazi İlkokulu’nun açılması, 17.00’de İnkılâp İlkokulu’nun açılması, 17.45’te Milli Kütüphane’nin açılması, 18.30’da Halkevi’nde açılan serginin ziyareti, 19.00’da Cumhuriyet Kız Enstitüsü’nün açılması merasimi yapılmıştır. Üç gün boyunca İzmir merkezi dışında kaza ve nahiyelerde de birçok tören yapılmış, mektepler, yollar, köprüler, çeşmeler vb. açılışı yapılmıştır.

Foto
31-10-1933 Resne
13 mir 12731

1923 seçimleri,
İzmir Ravza-i İrfan
Hususi Mektebi bahçesi

İzmir Tütün İşçileri Birliği pankartlı
birlik üyeleri, 1920'ler (Ömer Durmaz arşivi)

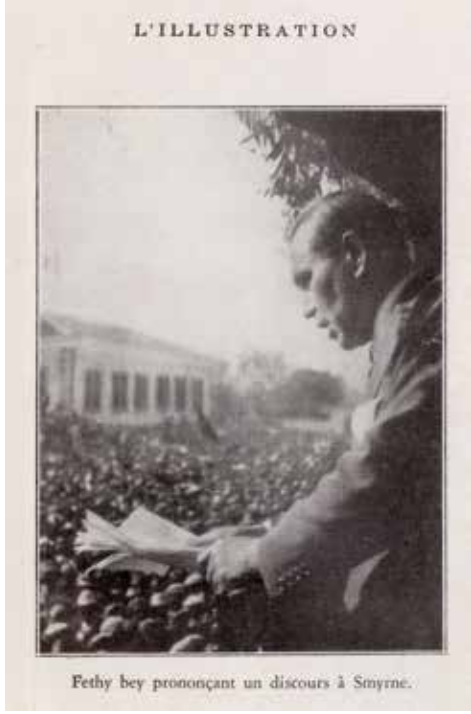
Cumhuriyet'in ilanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla, ülkenin geleceğine ait kararlarda temel alınan “ulusal egemenlik” ilkesinin siyasal yönetim biçiminin adlandırılması anlamına geliyordu. Kurtuluş Savaşı boyunca özenle uzak durulan rejim konusundaki siyasal tartışmalar, saltanatın kaldırılması sürecinde başlamış ve Cumhuriyet'in ilanıyla yeni bir aşamaya gelmişti. Bu arada Halk Parti'sinin örgütlenerek ülkede siyasal partilerin kurulma sürecinin başlaması, siyasal tartışmaların demokrasi çerçevesi içinde yürütüleceği konusunda önemli bir işaretti.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-23) tarihi görevini tamamlayıp seçimlerin yenilenmesiyle İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi oluştuktan sonra da, yeni Türk Devleti'nin siyasi rejiminin demokratik bir rejim olması kararı devam etmişti. Atatürk, bu dönemdeki çeşitli açıklamalarında demokratik rejime olan inancını tekrarlamıştı. Mesela 11 Aralık 1924'te Times muhabirine verdiği demeçte şunları söylemişti: “Millî egemenlik esasına dayanan ve özellikle Cumhuriyet idaresine malik bulunan memleketlerde siyasî partilerin varlığı tabiidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de, birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur.” (Özbudun, 1989: 291) Nitekim 1924 Kasımında Halk Fırkası'ndan ayrılan bir grup milletvekili, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında bir muhalefet partisi kurmuşlardı. Ne yazık ki, bu çok partili hayat denemesi fazla uzun sürmemiş, 1925 Şubat'ında doğu illerinde çıkan Şeyh Said isyanının yarattığı tehdidin

çok ciddi boyutlara ulaşması üzerine olağanüstü tedbirler alma gereği duyulmuştu. 4 Mart 1925 tarihli “Tahrir-i Sükûn Kanunu” hükümete geniş takdir yetkileri vermiş; Kurtuluş Savaşı sırasında çalıştırılmış, fakat daha sonra kaldırılmış olan olağanüstü İstiklâl Mahkemeleri yeniden kurulmuştu. Bu tedbirler arasında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da 3 Haziran 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde canlı bir siyasal yapıya sahip olan İzmir, bu yapıyı Cumhuriyet döneminde de sürdürdü. Kurtuluşunu izleyen aylarda Müftü Rahmetullah Efendi, Maarif Müdürü Vasıf, Vilayet Mektupçusu Kâmil, Anadolu gazetesi sahibi Haydar Rüştü, Avukat Bekir Behlül, Tüccar Hacı Hüseyin ve Ali Nihat beylerin yönetici olduğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. (Akşam, 5 Kasım 1922) Haziran 1923'te yenilenen milletvekili seçimlerini, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adayları kazandı. Gazi Mustafa Kemal Paşa, Fahrettin (Altay) Paşa, Seyit, Celal (Bayar), Mahmut Esat (Bozkurt), Şükrü (Saraçoğlu), Mustafa Necati, Tevfik Rüştü (Aras), Mustafa Rahmi (Köken) beyler II. Dönem TBMM'nde İzmir milletvekili seçildi. Seçim sürecinde İzmir basını canlı siyasal tartışmalara sahne olmuş, tartışmalar seçimlerden sonra da devam etmişti. Tahrir-i Sükûn Kanunu'yla kesintiye uğrayan tartışma ortamı, ancak 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve aynı yıl yapılan belediye seçimleri vesilesiyle geri döndü.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın
Alsancak Stadındaki mitingi,
7 Eylül 1930.

"Fethi Bey İzmir'de konuşma yaparken",
(L'illustration haberi SALT Araştırma arşivi ve
sağdaki fotoğraf Ömer Durmaz arşivi)

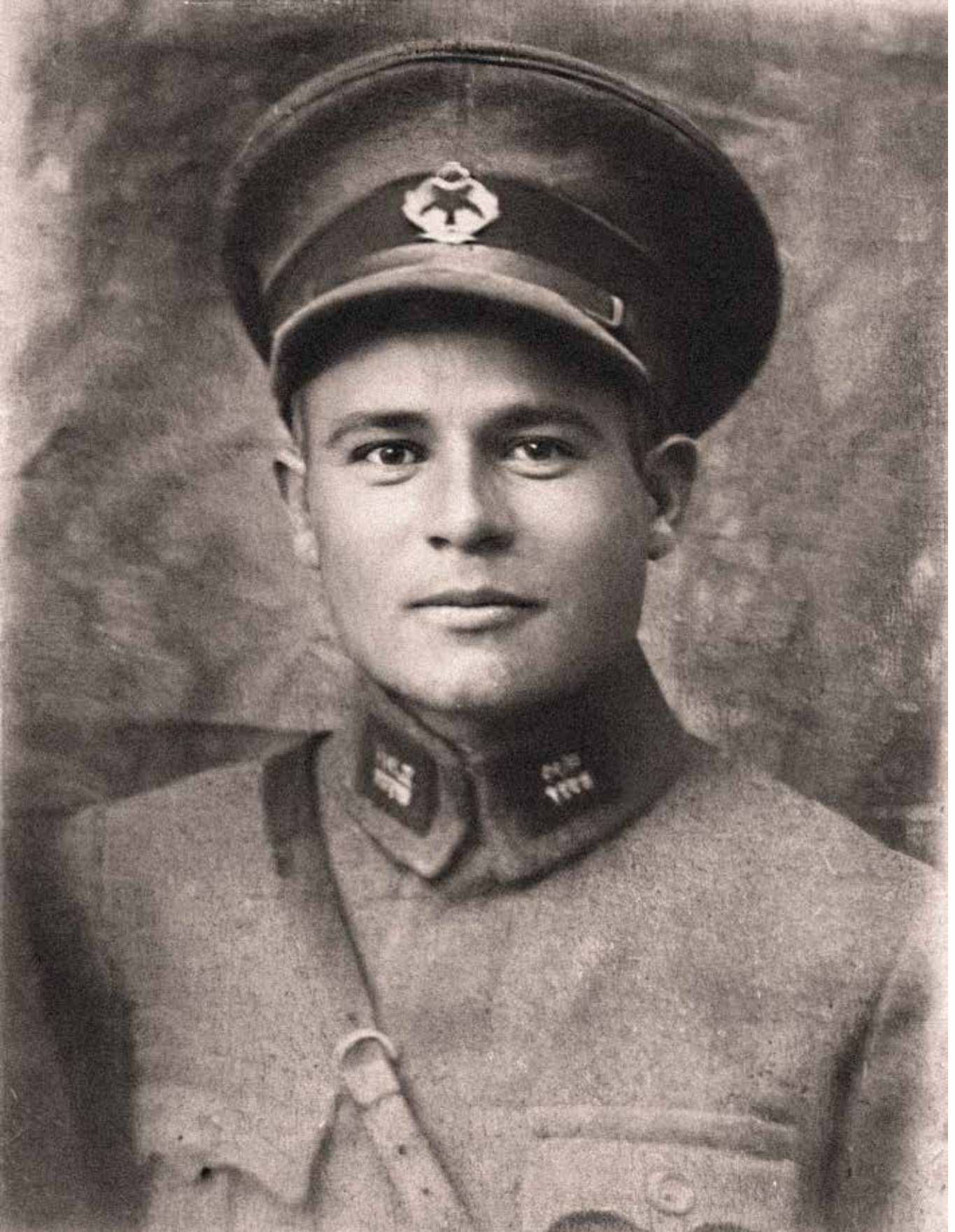
Ali Fethi Okyar (1880-1943)

Serbest Cumhuriyet Fırkası Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle yeni bir muhalefet partisi olarak Ali Fethi tarafından kuruldu. İki partinin karşı karşıya geldiği ilk olay belediye seçimleriydi. Türkiye demokrasi tarihinde kısa ama etkili bir deneyim döneminin aktörü olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın üç aylık ömründe İzmir önemli rol oynadı. 1929 ekonomik krizinin etkilerinin özellikle tarımsal üretimle geçinenlerin üzerinde hissedilmeye başlandığı dönemde, Ali Fethi Bey'in partisi halk tarafından ilgiyle karşılandı. Ali Fethi Bey'in belediye seçimleri için çıktığı Batı Anadolu gezisi ülkenin en büyük ihraç limanı ve ticari antrepolarından biri olan İzmir, dünya çapında incir üretimi ile öne çıkmış Aydın, bağcılığın merkezi Manisa ve zeytinciliğin kalbi Balıkesir'i kapsıyordu. Batı Anadolu demiryollarının iki temel aksı olan İzmir-Aydın ve İzmir-Kasaba hattı ve uzantıları üzerinde yer alan birçok gelişmiş kasaba seyahate dâhil edilmişti.

Ali Fethi Bey 4 Eylül'de geldiği İzmir'de yaklaşık 50 bin kişiden oluşan büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. Bahriyaba Parkı'nda 5 Eylül'de CHF'nin düzenleyeceği miting daha başlamadan iki grup arasında çatışma çıktı. CHF taraftarı Anadolu gazetesi önünde devam eden olaylarda 14 yaşında bir çocuğun vurularak ölmesi kentteki gerginliği daha da artırdı. Ali Fethi Bey'in 7 Eylül'de düzenleyeceği miting için seçtiği yer Alsancak stadıydı. Ali Fethi Bey görüşlerini açıkladığı konuşmasının bir anında, fesin geri getirileceğine

dair dedikodulara cevap vermek isteyince, dinleyiciler cümlelerin sonunu beklemeden, şapkalarını yere atıp çiğnemişti. Miting alkışlar arasında sona ererken, gösteriler Kordon'da devam etmiş, yer yer çatışmalar çıkmıştı. (Hizmet, 8 Eylül 1930)

İzmir'de meydana gelen olaylar sonrasında, Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı açıklama aslında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın sona geldiğini haber veriyordu. Mustafa Kemal Paşa 11 Eylül'de gazetelerde yayımlanan açıklamasında, "Ben Cumhuriyet Halk Fırkası'nın umumi reisiyim. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve gereklilik yoktur ve olamaz. İzmir'de bir gazete idarehanesine ve Cumhuriyet Halk Fırkası merkezine, her ne sebep ve şekilde olursa olsun gerçekleştirilmiş saldırılardan ve hükümet ricaline ve otoritesine karşı bazı idraksizler tarafından yapılan çirkin saldırılardan çok etkilenmiş olduğumu tahmin etmek güç değildir. Bu üzüntümü akan kanlar ve zayı olan hayat şiddetlendirmiştir. Bu gibi saldırganlar ve tahrikçiler Cumhuriyet kanunlarının takiplerinden kendilerini kurtaramazlar" diyordu. (Anadolu, 11 Eylül 1930) Nitekim Serbest Cumhuriyet Fırkası Ekim ayındaki belediye seçimlerine katılmasına rağmen siyasi hayatta kalıcı olamadı ve kurucusu olan Fethi Okyar tarafından feshedilerek tarihe karıştı. Ancak demokratik siyasal yaşamın uzun bir süre ertelenmesine yol açan olay 23 Aralık'ta Menemen'de yaşananlar oldu.

Mustafa Fehmi Kubilay (15 Kasım 1906 – 23 Aralık 1930)

Menemen’de meydana gelen olay, açık bir şekilde Cumhuriyet döneminin siyasal ve toplumsal yapıda laik bir düzen oluşturma yolunda atılan adımlarla ilgiliydi. Olay günü Manisa’dan Menemen’e geldiği anlaşılan silahlı küçük bir grup, bir camiden aldıkları yeşil bayrakla halkı etraflarında toplanmaya çağırmıştı. Daha sonra yapılan yargılamalar sırasında, bu kişilerin bir tarikat adına hareket ettiği ve Menemen’e tarikata adam sağlamak üzere gönderildiğini ortaya koymuştu.

Gelişmelere tanık olan Anadolu gazetesinin muhabirine göre silahlı kişiler “Meydanda bir daire oluşturdular. Tam orta yere bayrağı diktiler. Sancak-ı şerifin çıktığını söyleyerek halkın kendilerine katılmalarını istediler. Derviş Mehmet, merakla toplanmış halka: ‘Şeriat isteriz, şapka giyenler kâfir olur!’ diye bağırarak kelime-i şahadet getirmeye teşvik ediyordu.” Aynı tanığa göre “Bu sırada cami kapısındaki halk arasında kıpırdanmalar oldu. Genç bir zabıt halkı yararlanarak ilerledi. ‘Bu nasıl şey! Haydi, buradan çekilin, işinize gidin’ dedi; fakat sahte mehdi resul, genç zabite kâfir dininden çıkmasını ve sancağın altından geçmesini söyledi. Genç zabıt bu saçma hareketi yapamayacağını söyleyerek bunları alıp götürmek istedi. Silahlı yobazlardan biri atıldı. Sahte mehdi reslün emriyle genç zabitin üzerine yürüdü ve tabancasını çekti, ateşledi. Zabitimiz yaralanmıştı. Yere düştü, oradaki halk dehşet içinde kalmıştı, bir kısmı kaçıyordu. Vatan hainlerinden biri geldi yaralı zabitimizi bayrağın altına çekti. Orada bıçakla boğazından kesti. Başını gövdesinden ayırdı.” (Anadolu, 24 Aralık 1930)

Olaya müdahale etmek isteyen zabıt, aslında öğretmen olan ve Menemen’de yedek subay olarak görev yapan Asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay’dı. Kubilay grubu dağıtmak için müdahale etmek istemiş, ancak bir kurşunla yere yığılmış ve vahşi bir şekilde katledilmişti. Ayaklanma gönderilen askeri destek tarafından aynı gün bastırıldı. Bu sırada çıkan çatışmada, Menemen’deki bekçilerden Hasan ve Şevki de şehit düşmüş, buna karşın başta ayaklanmanın elebaşı Giritli Mehmet olmak üzere üç ayaklanmacı ölü diğeri yaralı olarak, kaçan iki kişiye Manisa’da yakalandı. Ayrıca ayaklanmaya katıldığı belirlenen diğer asiler de kısa sürede ele geçirildi.

Ayaklanma toplumda büyük bir tepkiyle karşılandı. Gazi Mustafa Kemal Paşa Türk ordusuna gönderdiği taziye mesajında, “Büyük ordunun kahraman genç subayı ve Cumhuriyetin ülkücü öğretmeni topluluğunun kıymetli üyesi Kubilay’ın temiz kanı ile Cumhuriyet, hayatini tazelemiş ve kuvvetlendirmiş olacaktı!” derken, ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi İzmir ve Menemen’de olayı protesto toplantıları düzenlendi. (Yeni Asır, 4 Ocak 1931) Olay üzerine Menemen’de sıkıyönetim ilan edildi ve olayın sorumluları Divan-ı Harbi Örfi’de yargılandı ve yargılananlardan yirmi altısı idam edildi. (Acar 1997) Menemen Olayı ve “Devrim Şehidi” Kubilay’ın katli, Cumhuriyet’e yönelen büyük tehdidin işareti olarak görüldü ve çok partili demokrasinin uzun bir süre ertelenmesinde önemli bir rol oynadı.

Şehit Kubilay Anıtı

Menemen'de meydana gelen gerici olay sırasında katledilen Kubilay'ın anısına bir anıt dikilmesi düşüncesi, ilk kez Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından 11 Mart 1931 tarihinde yayımlanan bir yazıyla gündeme getirildi. Kısa sürede benimsenen anıt düşüncesinin hayata geçirilmesi için TBMM Başkanı Kâzım (Özalp) Paşa başkanlığında, Kütahya milletvekili Recep (Peker), İş Bankası Genel Müdürü Mahmut Celal (Bayar), İzmir milletvekili Vasıf (Çınar) ve Muğla milletvekili Yunus Nadi'den (Abalıoğlu) oluşan bir komisyon kuruldu. Anıtın yapılması için İş Bankası'nda "Kubilay Abidesi" adıyla hesabı açıldı. (Yaşar, 2011: 390)

Kubilay Abidesi hesabında biriken para (19.000 lira) anıtın inşası işini organize etmek görevini üstlenen CHP'ne aktarıldı ve hemen ardından basın aracılığıyla Türk heykeltıraşların projelerinin beklendiği açıklaması yapıldı. Bu açıklama sonrasında başvuru yapan dokuz proje içinde Edirne Öğretmen Okulu'nda öğretmen olan Ratip Aşır'ın (Acudoğlu) projesi "konuyu çok güzel kavraması, çok iyi ifadeye çalışması ve hazırlığını yerinde yapması" nedeniyle üstün görüldü. (Hâkimiyet-i Milliye, 15 Haziran 1933)

Anıtın temeli Cumhuriyet'in 10. yıldönümü kutlamaları kapsamında, başta CHP İzmir Yönetim Kurulu Başkanı Hacim Muhittin (Çarıklı), İzmir Belediye Başkanı Behçet Salih (Uz), Kubilay'ın annesi ve kız kardeşi olmak üzere kalabalık bir topluluğun katılımıyla 29 Ekim 1933'te atıldı. Kaidesi Temmuz 1934'te, heykel bölümü ise aynı yılın sonlarında tamamlanan anıtın açılışı, 26 Aralık 1934'te düzenlenen parlak bir törenle, dönemin CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından gerçekleştirildi. (Yeni Asır, 27 Aralık 1934)

Kubilay Anıtı, taş kısmı üst üste iki kaideden ve onların üstüne birbirine yaslanmış birbirini tutan üç, dört köşeli dikilitaş biçiminde direktan yapılmıştır. 15,66 metre yüksekliğindedir. Üç direk Menemen Olayı

sırasında ölen üç kahraman olan Asteğmen Kubilay ile bekçiler Hasan ve Şevki'yi simgelemektedir. Tunç kısmında ise üç masif direğin önüne düşen özekte sağ elinde kargı tutmuş çıplak bir Türk gencinin heykeli vardır. 3,98 metre uzunluğunda olan bu heykelin bir yüzünde "İnandılar, dövüştüler, öldüler bıraktıkları emanetin bekçileriyiz" yazmaktadır. Anıtın ön yüzünde Atatürk'ün gençliğe seslenişi ile Kubilay'ın ismi, iki yanında ise Bekçi Hasan ve Şevki'nin ismi yazılıdır. Anıtın kaidesi mermer, heykel ise bronzdur. Basamaklı bir platforma oturan altıgen kaide üzerinde konik yükselen sütunumsu kuruluşun önünde, dörtgen bir kaide üzerinde elinde mızrak tutan çıplak bir erkek figürü yer almaktadır. Bu figür, Kubilay'ın şahsında, Cumhuriyetin bekçisi olan Türk gençliğini simgelemektedir. (Yaşar, 2011: 390-1)

Şehit Kubilay Anıtı'nın açılış töreninde
İstanbul temsilcisi İffet Oruz konuşma yaparken.

Şehit Kubilay Anıtı'nın açılış törenine katılanlar.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 seçim afişi.
Tasarım İhap Hulusi Görey (Ömer Durmaz arşivi)

Demokrat Parti 1946 seçim afişi.
Tasarım Selçuk Mılar (Ömer Durmaz arşivi)

Demokrat İzmir, 15 Mayıs 1950.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanması sonrasında, Türkiye'de örgütlü muhalefete izin verilmeyen tek partili siyasal sistem egemen duruma geldi. Tersine devletle parti aygıtının gittikçe özdeşleşmesi, siyasetin demokratikleşmekten uzaklaşması anlamına geliyordu. Her ne kadar Anayasa'da öngörüldüğü üzere belli aralıklarla seçimler yapılmaktaysa da, bu seçimler iktidar partisinin gösterdiği adayların onaylanmasından öteye bir anlam taşımıyordu. Eylül 1939'da başlayan 2. Dünya Savaşı boyunca, neredeyse tüm enerjisini savaşa girmemek yolunda kullanan Türkiye için çok seslilik hiç de cazip bir seçenek oluşturmuyordu. Ancak 1943'ten itibaren Almanya'nın savaşı kaybedeceği yönünde işaretlerin artması, Türkiye'nin iç politikasında da etkisini gösterdi. Savaşın sonunda "hür dünya"nın yanında yer almanın Türkiye için önemini kavrayan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, yaptığı konuşmalarda siyasal liberalleşme ve siyasal muhalefetin önemini vurgulayan konuşmalar yapmaya başladı. Sonuçta parti içinde ve dışında, yönetim konusunda eleştirileri bulunan muhalefet 5 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti çatısı altında örgütlendi.

Çok partili yaşama geçiş ve muhalefetin örgütlenmesi sürecinde İzmir önemli bir yer tutuyordu. İzmir'in ekonomik ve toplumsal yapısının beslediği köklü siyasal geleneği kuşkusuz önemliydi. Ancak iktidarın örgütlü bürokratik yapısının hakim olduğu Ankara ve 1940'tan itibaren sıkı yönetimle yönetilen İstanbul'a oranla, İzmir'in daha özgürlükçü bir ortam sunması, muhalefetin kente karşı ilgisini çekmekte önemliydi. Kendisi de bir İzmir milletvekili olan Celal Bayar, henüz Demokrat Parti'yi

kurmadan önce İzmir'e bir gezi düzenleyerek kentteki siyasal desteğini ölçmeye çalışmıştı. Partinin kurulmasından sonra yeniden İzmir'e gelen Celal Bayar, DP'nin İzmir il heyetini de belirlemiş oldu. 14 Şubat 1946'da faaliyete geçen partinin il idare kurulunun başında Dr. Ekrem Hayri Üstündağ yer almaktaydı. İl idare kurulunun kurulmasından hemen sonra ilçe, ocak ve bucaklardaki örgütlenme çalışmalarına hız verildi. (Kerimoğlu, 2023: 269) 1945'ten itibaren İzmir muhalefeti destekleyen ya da en azından iktidara karşı muhalefet etmeyi hedefleyen gazetelerin yayımına sahne oldu. Nitekim Demokrat Parti'nin İzmir İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın sermayesiyle kurulan İzmir gazetesinin yazı kadrosu, adeta Demokrat Parti'nin vitriniydi. Bir el ilanında 12 Nisan 1946'da yayına başlayacak olan "Günlük, bağımsız siyasî gazete" İzmir'de yazıları yer alacak kişiler şöyle listelenmişti: Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik İnce, Ziya Şakir, Kâzım N. Duru, Hidayet Keşfi, Saip Serter, Yahya Kerim Onart, Burhan Belge, Ali F. Başgil, Dr. E. Üstündağ, Fevzi L. Karaosmanoğlu, Aka Gündüz, Ethem Menderes, Calip Serter ve Ragıp Sarıca. (BCA. 490-1-0-0/1368-534-1.) Birkaç ay sonra Naci Sadullah Danış tarafından yayımlanan Havadis gazetesi de demokrasi ve özgürlükleri savunan yaklaşımıyla dik-kati çekiyordu. (Serçe, 2023: 63-83) Aynı yılın sonunda, Adnan Düvenci tarafından yayımlanmaya başlanan Demokrat İzmir gazetesi de muhalefetin en etkili gazetelerinden biri oldu.

Türkiye'de çok partili düzene geçilmesinden sonra İzmir'de gerçekleşen ilk seçim, 1946 Mayıs'ındaki belediye seçimleriydi. Fakat bu seçimde beklendiği gibi partiler

Cumhuriyet Halk Partisi propaganda afişlerine bakanlar, 1946 (Ömer Durmaz arşivi)

Demokrat Parti propaganda afişleri, 1953.
Afiş tasarımı Mesut Manioğlu (Canan Suner arşivi)

Propaganda afişleri, 1950'li yıllar.
(Ankara Milli Kütüphane arşivi)

arasında bir rekabet yaşanmadı. Çünkü 29 Nisan 1946'da çıkarılan kanunla belediye seçimlerinde değişikliğe gidilmiş ve mahalli seçimlerin bir günde yapılması kararı alınmıştı. Aynı değişiklikte belediye seçimlerinin bir kereye mahsus olmak üzere Eylül ayından Mayıs ayına alınması kararı alınmıştı. Belediye seçimlerinin erkene alınmasını henüz örgütlenmesini tamamlamamış ve toplumda yeterince tanınmamış olan muhalefet partileri tepkiyle karşıladılar. Seçimlerin öne alınmasını kendilerine karşı yapılmış bir hareket olarak değerlendiren DP, seçimlere katılmama kararını aldı. Milli Kalkınma Partisi de seçim süreci devam ederken seçimlerden çekildi. Bu nedenle 26 Mayıs 1946'da gerçekleşen İzmir'deki belediye seçimlerine CHP rakipsiz olarak katıldı. Belediye üyeliklerinin tamamını kazanan CHP'nin adayı ve mevcut belediye başkanı Reşat Leblebicioğlu yeniden İzmir Belediye Başkanı seçildi. (Serçe, 2018: 299)

Belediye seçimlerinde olduğu gibi milletvekili seçimlerinde de muhalefeti hazzırlıksız yakalamak isteyen iktidar partisi, 1947 Temmuz'unda yapılması planlanan milletvekili seçimlerini bir yıl önce yapma kararını aldı. İktidardaki CHP ile en önemli muhalefet partisi olan DP, 1946 seçimleri sürecinde İzmir'de yoğun bir rekabete girişti. (Çakmak, 2013: 327-8) 21 Temmuz 1946'da gerçekleşen seçim sonuçlarına göre İzmir'de 318.857 seçmenden 222.532'si oyunu kullanmış ve katılım oranı % 70'e yaklaşmıştı. DP İzmir merkezde % 63, Bergama'da % 70 oy alırken Bayındır ve Kuşadası'nda da seçimleri küçük bir farkla kazanmıştı. Diğer on bir ilçede ise seçimleri CHP kazanmıştı. Seçimler sonucunda CHP'nin İzmir için gösterdiği adaylar TBMM'ye girmeyi başarırken muhalefet partisinin il genelindeki büyük başarısı iktidar partisi yöneticilerini bile şaşırtmıştı. (Kerimoğlu, 2023: 272)

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde seçim yoluyla ilk iktidar değişimi, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerle gerçekleşti. Seçimlere CHP ve DP'nin yanı sıra Millet Partisi ve bağımsız adaylar katıldı. Seçim sonuçları belli olmaya başladığında DP'nin hem ülke genelinde hem İzmir'de büyük bir zafer kazandığı görülüyordu. 370.282 seçmenin bulunduğu İzmir'de 321.575 kişi oy kullanmış ve katılım oranı yüzde 86,8 olmuştu. Geçerli oyların 188.476'sını DP

alırken CHP'ye 137.622, Millet Partisi'ne ise 6.038 oy çıkmıştı. 1950 Şubat'ında değiştirilen seçim yasası çoğunluk esasına dayandığı için, TBMM'de İzmir'i temsil edecek 17 milletvekilinin tamamı DP listelerinden seçildi. 1950 seçimlerinde sonuçların il bazında açıklanmış olması nedeniyle hangi partinin köylerde ya da kentlerde ne kadar oy aldığını saptamak mümkün değildir. Fakat dönemin basınına yansıyan bazı ipuçlarından hareketle İzmir merkezde DP'nin CHP'ye göre daha güçlü olduğunu, köylere doğru gidildikçe CHP'nin oylarının arttığını söylemek mümkündür. Sonuçta yirmi yedi yıllık tek parti iktidarının yarattığı bıkkınlık, hayat pahalılığı, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik sorunlar, demokrasi, hak ve özgürlükler alanında yaşanan sorunlar, kitlelerin DP'ye yönelmesine yol açtı. Daha bürokratik ve devletçi refleksleri olan CHP'ye göre DP'nin ticaret kesimi ile küçük esnafın desteğini almakta başarısı ve muhafazakâr kesimi memnun edecek seçim vaatlerinde bulunması, DP'nin İzmir'deki başarısına etki eden diğer faktörlerdi.

14 Mayıs 1950 seçimleri Türk demokrasisi adına da yeni bir dönem başlamış oldu. DP milletvekilleri hem toplumsal köken hem siyaset yapma biçimi bakımından CHP milletvekillerinden farklıydı. DP milletvekillerinin toplumsal özelliklerine bakıldığında ortalama olarak daha genç oldukları, seçim bölgeleriyle çok daha köklü ilişkilerinin bulunduğu, üniversite eğitimi görmüş olanların daha az, ticaret ve hukuk eğitimine sahip olanların ise daha fazla olduğu görülmekteydi. CHP'yle olan en çarpıcı farklılık ise bürokratik ya da askeri kökene sahip milletvekillerinin neredeyse hiç olmamasıydı.

DP'nin seçimden zaferle ayrılmasından sonra partinin genel başkanı Celal Bayar TBMM tarafından Cumhurbaşkanı olarak seçilirken, hükümeti kurma görevi de Adnan Menderes'e verilmişti. İzmir'de de tanınan ve sevilen bir isim olan Adnan Menderes'in 22 Mayıs'ta kurduğu kabine-sinde İzmir milletvekillerinden Halil Özyörük Adalet Bakanı, Avni Başman Milli Eğitim Bakanı, Zühtü Velibeye Ekonomi ve Ticaret Bakanı olarak yer aldı. Eylül 1950'de yapılan kabine değişikliğinde de DP'nin İzmir'deki il örgütünün kurucularından Dr. Ekrem Hayri Üstündağ Sağlık Bakanı oldu (Kerimoğlu, 2023).

8 Teşrin Ayı 1327 Senesi, Karşıyaka-İzmir
Mustafa Kemal Atatürk annesi Zübeyde Hanım'ın vefatı nedeniyle,
Cemil Salih Bozok, Kazım Karabekir, Fahrettin Altay,
Abdülhalik Renda, İsmail Hakkı Tekçe ve Mareşal Fevzi Çakmak ile İzmir'de
(Ömer Durmaz arşivi)

30 Ocak 1923, İzmir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Uşakizade Köşkü'nün önünde

II. BÖLÜM

ATATÜRK VE İZMİR

Mustafa Kemal Atatürk'ün İzmir'de İplikçizâde Köşkü'nde, 10 Eylül 1922 (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu koleksiyonu).

**“Ben bütün İzmir’i ve İzmirliileri severim.
Güzel İzmir’in temiz kalpli insanların da
beni sevdiklerinden eminim.”**

Mustafa Kemal Atatürk

“Gazi Hazretlerinin İzmir Seyahatları” başlıklı Uyanış Servet-i Fünun dergisi, 12 Nisan 1934 (Ömer Durmaz arşivi)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir’in Kurtuluş Savaşı’nda oynadığı rolü, İzmir’in işgalini izleyen günlerde (14 Eylül 1922) Belediye ve Vilayet İdare Meclisi’nin İzmir hemşeriliğini kabul etmesini kendisinden rica ettikleri mektuba, “İzmir’in muhterem ve hamiyetli ahalisine” başlığıyla gönderdiği mektupta şöyle özetlemişti: İzmir, “Vatanımızın Akdeniz’e karşı gözü-nün nuru olan, düşman istilasından kurtulması için bütün memleketi seve seve senelerce sıkıntı ve fedakârlıklara sevk etmiştir.” (Hâkimiyet-i Milliye, 1 Ekim 1922) Mustafa Kemal Paşa’ya göre bütün memleket, İzmir’i geri almak hedeflediği için kurtulmuştu. Eğer Yunanlar İzmir’e gelmemiş olsaydı, bütün memleket belki gaflet içinde Yunan kalırdı (Ahenk, 13 Eylül 1925). Yani İzmir, Yunanlar tarafından işgal edildiği 15 Mayıs 1919’dan itibaren Kurtuluş Savaşı’nın merkezine oturmuş, İzmir’in kurtuluşu, Türkiye’nin kurtuluşuyla özleşmişti. İzmir’in işgalini izleyen günlerde Anadolu’ya geçen Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Kurtuluş Savaşı’nı örgütleme çalışmalarında önemli bir yere sahip olan İzmir’le Gazi Mustafa Kemal Paşa arasındaki bağ, Paşa’nın İzmir’e “Muzaffer Başkomutan” olarak girdiği 10 Eylül 1922’de günümüze kadar sürekli güçlenen, kopmaz bir ilişkiye dönüşmüştü.

Cumhuriyet döneminde M. Kemal Paşa’nın en çok ziyaret ettiği kentlerden olan İzmir, yeni Türkiye için öngördüğü devrimlerinde de önemli bir yer tutacaktı.

İzmir’in kurtuluşunun ertesi günü İzmir’e gelen Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir’i daha önce de kısa sürelerle ziyaret etme fırsatı bulmuştu. 11 Ekim 1925 tarihinde İzmir Belediyesi balkonundan yaptığı konuşmada, Genç bir subay olarak 1905’te Şam’da bulunan görev yerine gidişi sırasında iki saat geçirdiği İzmir Kordon’unda gördüğü şapkalı insanların çokluğu karşısında, İzmir’in geleceği konusunda kaygılandığını aktaran Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1907’de Şam’dan Selanik’e dönüşünde İzmir’e ikinci kez uğramıştı. (Ahenk, 11 Ekim 1925) Gazi’nin 1911’de gizlice Trablusgarp’a giderken bindiği geminin kısa süre için Urla Karantinasına uğradığını bir kenara bırakacak olursak, Osmanlı dönemi İzmir’ine son gelişi, Sofya’ya askeri ateşe olarak atanmasından kısa süre önce, 22 Eylül 1913’te gerçekleşti. Hava değişimi için geldiği kentte, başta Atatürk döneminin değişmez dışişleri ve içişleri bakanları olacak olan Dr. Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya olmak üzere bir grup arkadaşıyla Dr. Şükrü Şenozan’ın evinde konaklamıştı. (Ülker vd., 2009: 15)

10 Eylül 1922, Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir Kordon'da, Harbiye Reisi Fevzi Çakmak, Salih Bozok ve Cevat Abbas ile (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu koleksiyonu).

28 Eylül 1922, Gazi Mustafa Kemal, Fransız diplomat Henry Franklin-Bouillon, Cevat Abbas, Salih Bozok, Rauf Orbay.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk
İplikçizâde Köşkü'nünde, Eylül 1922.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, daha sonra adı verilecek olan Nif'i (Kemalpaşa) 1925'teki ziyaretinde şöyle demişti: *"Arkadaşlar, bütün hayatımda sevinçle geçirdiğim bir gece vardır. O gece, ordumuzun İzmir'e girdiği günün burada geçirdiğim gecesidir. O vakit buralardan geçerken, bu muhterem halkın gördüğü zulüm ve düşmanlığa rağmen, resmimi koyunlarından çıkarırken beni tanıdıklarını ve otomobilime atlayarak kucakladıklarını unutamam. Bugün o hatırayı yaşıyorum."*

9 Eylül 1922 gecesini Nif'te geçiren Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün öğle sıralarında İzmir'e doğru hareket etti. Yakın çevresinin, İzmir'in daha düşmandan arındırılmadığı, Rum ve Ermeni çetelerinin hala direniş gösterdiği, İzmir'e gitmek için birkaç gün daha beklenmesi gerektiği şeklindeki uyarılara aldırmadan kurmaylarıyla birlikte yola çıktı. Enver Kösemen Gazi'nin İzmir'e gelişini şöyle hatırlıyor: Geldiler, Çorakkapı Karakolu'nu geçtiler, yanında Fevzi Paşa ve diğerleri vardı. Onlar gittikçe ben de arkalarından koştum. Hatuniye, Peştemalcılarbaşı, Başdurak derken Konak'a kadar geldim. (Ülker vd; 2009; 28) O sırada konvoyda, komutanların yanında bulunan Halide Edip o dakikaları şöyle aktarıyor: "Bir anda askerler kılıçlarını çektiler, iki tarafımızda kılıçları güneşte parlayarak yürüdüler. Kapalı çarşıdan geçerken nal sesleri kulakları parçalıyordu. Kaldırımlarda askerler ve insanlar yürüyor, kılıçlar parlıyordu. Bunları arkasında binlerce ağızda 'Yaşal!' sesleri yükseliyordu".

Saat 14.00'te, Gazi Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa ve İsmet Paşa Hükümet Konağı'ndan içeri girdiler. Dışarıda, Hükümet önünü hıncahınç doldurmuş olan insanlar **"Yaşa Mustafa Kemal Paşa!"**, diye bağırıyorlardı. Gazi'nin cevabı yine herkesi kucaklıyordu: **"Başarı benim değil, sizin Milletindir!"**.

10 Eylül 1922, İzmir. Gazi Mustafa Kemal
İplikçizâde Köşkü'nün balkonunda.

Akşamüzeri Gazi, Karşıyaka'da kendisi için hazırlanan İplikçizade Köşkü'ne doğru yine mızraklı iki süvari bölüğünün eşliğinde, İzmirlilerin hediyesi otomobille yola koyuldu. Kimler kalmamıştı ki bu köşkte: Prens Andreas, Yunan Kralı Konstantin, Yüksek Komiser Stergiadis... Karşıyaka girişinde coşkun karşılama sahneleri tekrarlandı. İplikçizade Köşkü'nün girişinde, artık herkesin bildiği o ünlü bayrak sahnesi yaşandı. Üzerine basıp geçmesi için serilmiş Yunan bayrağını, "Bir milletin istiklalinin timsali olan bayrak çiğnemez!" diyerek kaldırtmıştı.

10 Eylül akşamı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ruşen Eşref'in anlatımıyla, "milletine verdiği sözü tutmuş, milletin emelini gerçekleştirmiş" Muzaffer Başkomutan'dı.

"Gazi Paşa Hazretlerinin İzmir'e teşrifleri". Foto Ahmed Hamdi, 11 Ekim 1341 [1925] (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu koleksiyonu)

11 Ekim 1925, Basmane Tren İstasyonu. Atatürk'ün ilk defa şapka ile İzmir'e gelişi. Sağda Meclis Başkanı Kâzım Özalp (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu koleksiyonu)

*“İzmir’e girişini Atatürk’ün
Bir kahve duvarındaki resimde gördüm
Bir ılık güz öğlesinde
Şanlı haki urbası üstünde
Koymuştu kılıcını içine kınının
Yürüyordu arasında sevgili halkının
Ayağında Anadolu’dan getirdiği toz
Bir inanç gözlerinde tükenmez
Alabildiğine insan kalabalığı vardı
Bir aydınlık geleceğe bakıyordu
Sevinçti ışıktı türküydü
Görseydiniz o resimde Atatürk’ü.”*

Sabahattin Kudret Aksal

Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir’in kurtuluşunun ertesi günü geldiği İzmir’de 29 Eylül’e kadar kaldı. Bu süre içinde İzmir’de konakladığı evler, kuzeye yönelen Türk Ordusu’nun askeri harekâtının yönetildiği karargâh, itilaf devletleriyle ateşkes görüşmelerinin başlaması için yürütülen çalışmaların merkezi oldu. İlk iki gece İplikçizâde köşkünde geceleleyen Gazi, 12 Eylül gecesini Splendid (eski Kramer) Otelı yakınlarında bir evde, burasının 13 Eylül’de başlayan yangın tarafından tehdit edilmesi üzerine, aynı günün gecesini tekrar İplikçizâde köşkünde geçirdi. En sonunda kentin ileri gelen iş insanlarından biri olan Uşakizâde Muammer Bey’in Göztepe’deki evinde karar kılındı ve Gazi 29 Eylül’e kadar bu evde misafir edildi. Bu süreci Gazi’nin en yakınında bulunanlardan biri olan yaveri Salih Bozok şöyle anlatıyor: “İzmir’in işgalinde bir gece Karşıyaka’da kaldık. Deniz çok fena koktuğu için orada daha fazla kalamadık. M. Kemal Paşa Hazretleri’nin ikametleri için bazı köşkler, konaklar gösterilmişti. Bu arada Uşakizâde Muammer Bey’in evi de vardı. Paşa hepsini birer birer gezerek gördükten sonra rıhtımda bir doktorun binasında ikamet etmeyi tercih ettiler. Muammer Bey’in evine gittiğimiz zaman bizi Latife Hanım karşılamıştı. Pederi ile validesi ve kardeşleri Avrupa’da bulunduklarından Latife Hanım büyük validesi ile yalnız olarak evde oturuyormuş. Latife Hanım aydın bir kız olduğu için ifadeleriyle ve her türlü bilgi, görgü, tutum ve davranışlarıyla Paşa’yı memnun etmişlerdi. Fakat M. Kemal Paşa her nedense orada kalmak istememişlerdi. Rıhtımda

karargâh ittihaz ettiğimiz binaya naklettikten bir iki gün sonra İzmir’de büyük bir yangın çıktı. Ve bizim ikamet ettiğimiz binaya kadar yaklaşıncı, oradan Muammer Bey’in evine nakletmek mecburiyetinde kaldık.” (Bozok, 2001: 87)

Gazi’nin İzmir’de bulunduğu 10-29 Eylül tarihleri arasında hem Türkiye tarihini hem İzmir’in geleceğini belirleyen önemli olaylar yaşandı. 10 Eylül’de Bursa’nın kurtulmasının Türk Ordusu’nun, İngiltere ve Fransa askeri gücünün elinde bulunan Çanakkale’de Boğazlar Tarafsız Bölgesi’ne doğru ilerlemesi “Çanakkale Krizi”ni doğurdu. İngiltere’nin savaş tehdidi, Fransa’nın askerlerini geri çekmesi ve İngiltere dominyonlarının asker göndermeyi reddetmesi üzerine boşa çıktı. Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın 18 Eylül’de İzmir’e gelen Fransız Fevkalâde Komiseri bulunan General Pellé ve aynı ayın sonlarında itilaf devletleri adına İzmir’e gelen Fransız diplomat Franklin Bouillon’la yapılan görüşmeler ateşkes konusunda görüşmelerin kapısını açtı ve 22 Kasım’da Mudanya’da ateşkes anlaşması imzalandı. (Şimşir, 1999: 71)

Aynı süreçte 13 Eylül’de başlayan yangın İzmir’in önemli bir bölümünü yok etti. İzmir’de yaşayan Rum ve Ermeni ahali İzmir’i, bulabildikleri her türlü araçla terk etmeye başladı. Gazi Mustafa Kemal Paşa, Uşakizâde Köşkünde kabul ettiği dünya ve İstanbul basınının temsilcilerine Kurtuluş Savaşı’nın haklılığını gösteren birçok demeç verdi. 29 Eylül’de Ankara’ya hareket eden Gazi Mustafa Kemal Paşa ile İzmir’in ayrılığı çok uzun sürmedi.

Kabrin günümüzdeki hali
(Foto: Ömer Durmaz)

Zübeyde Hanım'ın kabri, 1940
(APİKAM arşivi)

Kurtuluş Savaşı'nın son aylarını Ankara'da, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında geçiren ve eklem ağrıları çeken Zübeyde Hanım'ı sürekli kontrol altında tutan doktorlar, Ankara'nın karasal ikliminin ona yaramadığını belirterek İzmir gibi deniz kıyısında bir yere taşınmasını öneriyorlardı. Zübeyde Hanım'ın da İzmir'e gitmek istemesi üzerine Atatürk'ün başyaveri Salih (Bozok) Bey uygun bir yer bulmak üzere İzmir'e gönderildi. Zübeyde Hanım'ın İzmir'e gitmek istemesinde tedavi edilmenin yanı sıra, Mustafa Kemal Paşa'nın ona sık sık Latife Hanım'dan övgüyle söz etmesi, bu nedenle Latife Hanım'ı görmek istemesinin de etkili olduğu anlaşıyor. (Bozok, 2001: 89) Latife Hanım'la konuyu görüşen Salih Bey, Uşakizâde ailesinin Karşıyaka'da, tren istasyonuna yakın bir mevkide bulunan köşklerinin "sanatoryum gibi" olduğunu görerek, durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Gazi'nin onayı alındıktan sonra köşk Zübeyde Hanım'ın ikameti için hazırlandı. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle kısa sürede hazırlanan özel bir tren, Zübeyde Hanım'ı, Dr. Tevfik Rüştü (Aras), Başyaver Salih ve onun eşini alarak İzmir'e hareket etti. 14 Aralık 1922'de Karşıyaka İstasyonu'na ulaşan ve köşke geçen Zübeyde Hanım'ın rahat etmesi ve tedavisi için

seferber olunmuş, Latife Hanım da köşkte kalmaya başlamıştı (Ülker vd., 2009: 45).

Gösterilen tüm özene rağmen Zübeyde Hanım bir ay sonra, 14 Ocak 1923'de vefat etti. Aynı gün acı haberi Eskişehir'de alan Mustafa Kemal Paşa, Salih Bey'e aşağıdaki telgraf göndererek gerekenin yapılmasını istedi. Yurt gezisini tamamlayan Gazi, Bursa'dan İzmir'e geçmek için hareket etti. Yol boyunca devam eden halkın coşkun gösterileri arasında 27 Ocak'ta Karşıyaka İstasyonuna girdi. İstasyonda vagondan inen Gazi, İzmir Valisi Abdülhalik Bey, Müstahkem Mevki Kumandanı İzzeddin Paşa, Kordolu kumandanlarından Fahreddin Paşa, Belediye Reisi Şükrü Kaya, halk ve Karşıyaka okullarının öğrencileri tarafından karşılandı. Mustafa Kemal Paşa istasyondaki kısa törenin ardından Zübeyde Hanım'ın defnedildiği Ferik Osman Paşa Camii'ne geldi. Camii'nin avlusunda bulunan mezarın başında bir süre sessiz duran ve dua okuyan Gazi, kısa bir konuşma yaptı: "Validem, bütün millet için mefkûre olan İzmir'de ruhunu teslim etti. Validem öldü, fakat validemi öldüren istibdat, zulüm de ebediyen toprağa gömüldü, millet hâkim oldu, bundan teselli buluyorum." (Hakimiyet-i Milliye, 28 Ocak 1923)

Zübeyde Hanım'ın kabri

Daha önce Agora'da duran Zübeyde Hanımın ilk mezar taşı, günümüzde İzmir Arkeoloji Müzesi'nde korunmaktadır.

Hasan Rıza Soyak'ın yazdığına göre daha sonra Latife Hanım tarafından yaptırılan Zübeyde Hanım'ın mermer sanduka ve uzun kitabeli kabri ve kitabesi Mustafa Kemal Paşa'nın hoşuna gitmemişti. Kitabede “Hûve'l-Bâkî. Türkiye Reis-i Cumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin valide-i muhteremeleri Zübeyde Hanım'ın Ruhuna rızâen-lillâh el-Fâtiha sene 1338” yazıyordu. Soyak, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine “İlk fırsatta İzmir'e gidersin, bu sandukayı ve kitabeyi kaldırtırsın, dağdan iki büyük ve uzun taş getirirsin, birini olduğu gibi bir temel üzerine tespit ettirir, diğerine baş tarafına diktirirsin ve bunun bir yerini biraz düzeltirerek “Atatürk'ün anası Zübeyde burada gömülüdür” diye yazdırırsın, altına da ölüm tarihini koydurursun yeter” dediğini aktarmaktadır (Soyak, 1966: 5-9).

Ancak Atatürk'ün isteği 1938'e kadar gerçekleşmedi. Konu, 1938 yılı yazında İzmir Belediye Reisi Behçet

Uz'un Zübeyde Hanım'ın kabri için, Belediye Meclisi kararıyla hazırlattığı türbe projesiyle yeniden gündeme geldi. Projeye göre abide halinde muazzam bir eser olacak olan mezarın etrafında bir park ile bir de çocuk bahçesi olacaktı. Mustafa Kemal Paşa projeye sıcak bakmamış ve Soyak'a önceki isteğini hatırlatmış, “Ben sana mezarının nasıl yapılacağını tarif etmiştim; yine öyle yapılmalıdır. Hem Belediyenin masraf etmesine lüzum yoktur, bunu biz yaptıralım” cevabını vermişti.

1939'da İzmir Belediyesi Zübeyde Hanım'ın kabrini de içine alan geniş bir park düzenlemesi yaptı. Kabrin üzerine bir kaide, kaidenin üzerine de on tonluk bir granit kaya yerleştirildi. Mayıs 1940'da son düzenlemeler de tamamlanarak granitin üzerine “Atatürk'ün anası Zübeyde burada gömülüdür” yazdırıldı (Yeni Asır, 28 Mayıs 1940).

Başkomutan Mustafa Kemal'in Basmane'de başlayıp
Mareşal Fevzi Çakmak ve Kazım Karabekir Paşalarla
Karşıyaka'da annesi Zübeyde Hanım'ın mezarını ziyaret ettiği gün.
27 Ocak 1923

Mustafa Kemal, Çankaya Köşkü bahçesinde eşi Latife hanım ile birlikte (Foto: G Ercole, Pathe News N. Y. 1923)

Halkın, Latife Uşşakî Hanıma sevgisini gösteren bir kartpostal, 1920'ler.

Latife Hanım, Ankara'da Çankaya Köş-künde 26 Şubat 1923 günü kabul ettiği Daily Mail gazetesinin ünlü yazarı Ward Price'la Gazi Mustafa Kemal Paşa'yla tanışma ve evlenme süreci hakkında bir röportaj yaptı. Ward Price'a göre, İzmir'in tanınmış tüccarlarından Uşakizâde Muammer Bey'in kızı olan Latife Hanım'la Mustafa Kemal Paşa'nın evliliği savaşın ilginç sonuçlarından biriydi. Fransa'da eğitim gören, İngiltere'de bir yıl kalan Latife Hanım, İzmir'e döndükten sonra, Yunan makamları tarafından babasının tutuklanmasına tanık olmuş, kendisi de casusluk şüphesiyle ev hapsine alınmıştı. Sıkıntıyla geçen üç ay sonrasında kapısında bekleyen Yunan askerlerinin kaçtığını görmüş, Türk Ordusunun kente girdiğini anlamıştı. Sonrasını Latife Hanım şöyle anlatıyor: “Birkaç gün sonra Mustafa Kemal Paşa muzafferden İzmir'e dahil olduğu zaman kendisini evimizde ikamete davet ettim. Paşa'yı daha evvel hiç görmemiştim. Yunan idaresi altında çok ıstırap çekmiş, çok zayıf vermiştik. Bütün milletçe Paşa'ya karşı pek çok minnet ve şükran borçlu idik. Bu şükran borcumuzun ifadesi için davetimi kabul etmek alçakgönüllülüğünü göstererek kendilerini ağırlamak şerefini bana verdiler. Kendisiyle görüştüğüm zaman anladım ki memleket sorunları hakkında aynı görüşü taşıyoruz. Paşa ile beraber çalıştım, elimden geldiğince kendisine yardımcı oldum. O sıralarda aramızda evlenmek henüz söz konusu değildi. Birbirimizi daha iyi tanıyınca ülkü arkadaşlığımızın bir beraberlik halinde devam etmesi gerçeğine inandık.” (Borak, 1989: 175)

Salih Bozok'un verdiği bilgiye göre İzmir'in kurtuluşu sonrasında Uşakizâde köşküne konuk olan Gazi'nin Ankara'ya döneceği zaman, Latife Hanım “Paşam, evimize şeref ve saadet bahsettiniz. Yakında Avrupa'dan avdet edecek olan annemle babamın ve kardeşlerimin de bu şerefe mazhar olmaları için evimizin Başkumandanlık Karargâhı namı altında üç beş neferden

ibaret bir müfrezeniz tarafından muhafaza edilmesini rica ederim” demiş, M. Kemal Paşa da, Latife Hanım'ın bu ricasını kabul ederek muhafız müfrezesinden üç, dört askeri Muammer Bey'in evinde bırakmıştı. Böylece M. Kemal Paşa'nın Muammer Bey'in eviyle ilgi ve bağlantısı baki kalmıştı. (Bozok, 2001: 89) Ancak bu durumun Gazi'nin Latife Hanım'a evlilik teklifinde bulunmasının ve Latife Hanım'dan olumlu cevap almasının sonucu olduğu anlaşıyor. (Çalışlar, 2019: 67)

Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım'ın evlilik akdi 29 Ocak 1923'te, küçük bir davetli huzurunda ve sade bir törenle Göztepe'de Uşakizâde köşkünde gerçekleştirildi. Anadolu Ajansı'nın aktardığına göre Müşir Fevzi ve Kâzım Karabekir paşalar Başkumandan Paşa Hazretlerinin, Vali Abdülhalik Bey ile Seryaver Kaymakam Salih Bey de Latife Hanım'ın şahidi oldukları nikâh İzmir Kadısı tarafından kılınmıştı. (Hakimiyet-i Milliye, 31 Ocak 1923) Evlilik haberini duyuran Ahenk gazetesi, bu evliliğin İzmir ve İzmirli için mesut olma ve iftihar vesilesi olduğunu vurguluyordu. (Ahenk, 31 Ocak 1923)

**“Tarih-i Akd-i Hazret-i Gazi
İnhizâma uğratınca
hasm-ı dini kâmilen
Ref olup kâbus ve zulmet
geldi bir nur İzmir'e
(Bir) melektir söyleyen
tarih-i cevher-i akdine
Bârekâllah oldu damat
Gazi Paşa bizlere.”**

**İzmirli gazeteci ve şair Mahmut
Tahirü'l-Mevlevî'nin Gazi'nin evliliği
için tarih düşürdüğü şiiri.**

(Ahenk, 2 Şubat 1923)

Baldızı Rukiye Hanım, Mustafa Kemal, kayınvalidesi Adviye Hanım, yine baldızı Vecihe Hanım, kayınpederi Uşşakzade Muammer Bey ve eşi Latife Hanım, 1923.

Latife Hanım ve Mustafa Kemal

İzmir’de Latife Hanımefendi Hazretlerinin önünde hanımların resm-i geçidi (Mesut Öner Arşivi)

Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım evlendikten sonra halkın karşısına ilk kez 2 Şubat’ta, İzmir İktisat Kongresi’nin toplanacağı Büyük İncir Hanında düzenlenen toplantıda birlikte çıktılar. Burada toplanan kadınlı-erkekli binlerce kişiden yaşanan sorunlar hakkında bilgi alan Gazi, yaptığı konuşmada özellikle kadınların durumu ve Lozan’da yapılan barış konferansındaki gelişmeler üzerinde durmuştu. Konuşmasına İzmir halkı, hemşerilerim” diyerek başlayan Gazi, İzmir’in Kurtuluş Savaşı’ndaki önemini bir kez daha vurgulamıştı: “Hanımlar, efendiler, İzmir beş asırlık bir ecdat yurdudur. Bu kadar derin bir tarihe malik olmakla beraber siyasi, iktisadi çok büyük ehemmiyeti haizdir. Bu güzel memleketi düşmanlar çiğnemişler ve şarka doğru gitmişlerdi. Bu hareket bütün milletin kalbine hançer olarak saplanmıştı. Düşman İzmir’i azap içinde bırakırken bütün milletin vicdanı sızlardı. Kulaklar ‘Ah İzmir, ah İzmir’ diye doluyordu. Bittabi İzmir düşman elinde bırakılmazdı.” (Ahenk, 4 Şubat 1923)

Gazi ve Latife Hanım, 6 Şubat’ta yollarında paşalarla birlikte Balıkesir’e kadar uzanacak olan bir geziye çıktılar. Yol üzerinde bulunan kasaba ve köylerde incelemelerde bulunan Gazi ve Latife Hanım için aynı zamanda bir balayı olan bu küçük gezi, 10 Şubat’ta İzmir’e dönülmesiyle sona erdi. Burada İzmir İktisat Kongresi’nin açılışını bekleyen Gazi Mustafa Kemal Paşa,

Kongre’nin açılış konuşmasını yaptıktan sonraki gün, 18 Şubat’ta Latife Hanım’la birlikte Lozan heyetini karşılamak üzere Eskişehir’e doğru yola çıktı.

Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım’ın evliliği, Türkiye tarihinin sıkıntılı bir döneminde birinde gerçekleşmişti. Lozan’da yapılan barış anlaşması görüşmeleri çıkmaza girmiş, TBMM’de barış şartları konusunda hararetli tartışmalar yaşanmış, Meclis’teki muhalefetin liderlerinden Ali Şükrü Bey Gazi’nin Muhafız Kıtası Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmüştü. TBMM 1 Nisan’da dağılarak seçim yapılması kararlaştırılmış, siyasi ortam gün geçtikçe hararetlenmiş, Müdafaa-i Hukuk Grubu siyasal bir partiye dönüşmüş, seçimler sonucunda meclis dışında kalan muhalefet Mustafa Kemal Paşa’ya karşı örgütlenme, hatta suikast çalışması içine girmişti. Başkentin Ankara’ya taşınması ve Cumhuriyet’in ilanı muhalefet cephesini genişletirken, İstanbul basını da eleştirilerini gittikçe artıran bir tutum sergilemeye başlamıştı. Bu yoğun sıkıntılı süreçte Gazi ve Latife Hanım İzmir’e sadece bir kez uğrayabilmişlerdi. 27 Temmuz - 2 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilen bu ziyaret önemli bir sonucu olmuştu. İzmir’de bulunan Darülbeyti tiyatro topluluğunun Sinema Palas’ta sergiledikleri “Ceza Kanunu” adlı oyunda Bedia Muvahhit, Gazi’nin isteği ve teşvikiyle tiyatro sahnesine çıkan ilk Türk kadını oldu.

"Reis-i Cumhur Hazretlerinin

Başmuharrirlere Heyecan Veren Hitabeleri"

Gazi Paşa Hazretleri diyorlar ki: "Türkiye matbuatı milletin hakiki ses ve iradesinin tecelligâhı olan Cumhuriyet'in etrafında çeliktan bir kale vücuduna getirmelidir; bir fikir kalesi, zihniyet kalesi... Matbuat mensuplarından bunu talep etmek Cumhuriyet'in hakkıdır." (Vatan, 6 Şubat 1924)

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de en uzun süreli ikameti, 31 Aralık 1923-23 Şubat 1924 tarihleri arasındaki ziyaretidir. Uzun savaş yıllarının sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini göstermeye başlaması üzerine doktorunun önerisiyle Latife Hanım'la birlikte geldiği İzmir'de ülke sorunlarından uzakta kalamamış ve İzmir birçok önemli olaya sahne olmuştur. Bunların içinde özellikle iki önemli gelişme ön plana çıkmaktaydı. Bunlardan ilki Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da çıkan gazetelerin sahip ve yazarlarıyla 4 Şubat'ta Göztepe'de bulunan köşkte yaptığı görüşmedir. Bu gazetecilerden bir bölümü kısa süre önce, Hindistan Müslümanları liderlerinden Ağa Han ve Emir Ali'nin Başbakan İsmet Paşa'ya Hilafet ve bu makamın İslam dünyası bakımından önemi konusunda yazdıkları 24 Kasım 1923 tarihli mektubu yayımlamaktan dolayı Şark İstiklâl Mahkemesi tarafından yargılanmış ve beraat etmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa gazetecilerle dört saat süren görüşmesinde ekonomi, eğitim, yargı işleri, anayasa, basın, kadın hakları gibi hemen her konuda açıklamalarda bulunmuştu.

Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'deki günlerinde gündemi belirleyen ikinci önemli olay Harp Oyunları'ydı (15-22 Şubat 1924). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın katıldığı, Genelkurmay Başkanı'nın yönettiği ve Milli Mücadele'nin birçok kahraman komutanının yer aldığı bu yüksek düzeydeki askeri etkinlik, her yönden dikkat çekiciydi. Musul konusunda İngiltere'yle görüşmeler devam ediyor, bu nedenle askeri çözüm hâlâ masada duruyordu. Özellikle On İki Ada'yı elinde bulunduran İtalya'daki siyasal gelişmeler ve bu devletin Akdeniz'de yarı kapalı da olsa bazı hedeflerinin olduğunun açıklanması gibi gelişmeler Türkiye basınının yanında dış basının da gözlerini buraya çevirmesine yol açmıştı. Harp Oyunları Türkiye'nin

gelecekteki tutum ve davranışlarının, savunma konusundaki temel düşüncelerinin belirlenmesi açısından da önemliydi.

Harp Oyunları nedeniyle Başbakan İsmet Paşa, Milli Savunma Bakanı Kâzım (Özalp) Paşa ve diğer önemli yetkililer de İzmir'de bulunuyordu. İzmir birdenbire Türkiye'nin iç ve dış konularının görüşüldüğü merkez haline gelmişti. Nitekim hilafetin durumu, Şeriyye ve Evkaf Bakanlığı'yla Genelkurmay'ın kabine dışına çıkarılarak yeniden yapılandırılmaları, eğitim ve öğretim sorunları konuları Türkiye'nin geleceğin belirleyecek ölçüde ele alındı. Sonuçta burada yapılan görüşmeler doğrultusunda sonraki ay, 3 Mart 1924'te kanunlaşmış yürürlüğe giren 429 sayılı kanunla Şeriyye ve Evkaf ve Genel Savaş bakanlıkları kaldırılarak Diyanet İşleri ve Genelkurmay başkanlıkları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü kuruldu. 430 sayılı kanunla tevhid-i tedrisat yani eğitimin birleştirilmesi kabul edilerek laik eğitim sisteminde en önemli adım atıldı. Son olarak 431 sayılı kanunla halifeliliğin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı mensuplarının Türkiye dışına çıkarılmasına ilişkin düzenleme kabul edildi. Böylece Türkiye Cumhuriyeti, kararları İzmir'de verilen çağdaş yaşam sürecinde devrim niteliğinde bir dizi düzenlemeyi uygulamaya geçirmişti.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, "Cumhurbaşkanı" sıfatıyla İzmir'de geçirdiği ilk dönem olan bu ziyaret, aynı zamanda Latife Hanım'la birlikte İzmir'de son görüldüğü dönem oldu. Gazi ve Latife Hanım 5 Ağustos 1925 tarihinde boşandı. Ayrıldıktan sonra kısa bir süre İzmir'de yaşayan Latife Hanım, Haziran 1926'da İstanbul'a yerleşti. (Çalışlar, 2019: 318) Gazi Mustafa Kemal Paşa ise 1934 yılına kadar gelmeye devam ettiği İzmir'de, önceki gelişlerinde de kaldığı ve daha sonra İzmir Belediyesi tarafından satın alınarak kendisine hediye edilen Naim Palas'ta ikâmet etmeye başladı.

Mustafa Kemal Paşa
suikast girişiminin ortaya
çıkarılmasından sonra
geldiği İzmir'de
Naim Palas Otel'i'nin
önünde İzmir Valisi
Kâzım Paşa'yla.
(Ömer Durmaz arşivi)

Atatürk'ü hedef alan
suikast teşebbüsü
sonrasında galeyana
gelen ahali Sarıkışla'nın
avlusunu dolduruyor.

Yargılamaların yapıldığı "Milli Sinema" (Cengiz Kahraman arşivi)

Suikast planının hazırlayıcılarından,
Türkiye Büyük Millet Meclisi I. dönem
Lazistan milletvekili Ziya Hurşit.

Kurtuluş Savaşı döneminden başlayarak Mustafa Kemal Paşa'ya pek çok suikast girişimi ortaya çıkarılmıştır. Bu girişimlerin en ciddi ve geniş örgütlenmeye sahip olanı, Gazi'nin İzmir'e geleceği 14 Haziran 1926 tarihinde düzenlenmesi planlanan suikast girişimidir. Suikast, Mustafa Kemal Paşa'nın Basmane Garı'ndan Vilayet Konağı'na gitmek üzere kullanacağı yolun, otomobilin virajı dönmek için yavaşlamak zorunda kalacağı Kemeraltı Camii mevkiinde gerçekleştirilecekti. Burada otomobil çapraz ateşe tutulacak ve bunun yanı sıra el bombaları kullanılacaktı. Suikasttan sonra motorla Sakız Adası'na kaçmayı planlayan suikastçılar, bir hafta önceden gelerek yakınlardaki otellere yerleşmişti. Ancak suikastçıları kaçırarak olan motorun kaptanı Ciritli Şevki'nin bir mektupla suikastı yetkililere haber vermesi, girişimin ortaya çıkmasını sağladı. İzmir Valisi Kâzım Paşa tarafından, Balıkesir'deyken olaydan haberdar edilen Mustafa Kemal Paşa gezisini erteledi. Bu süreçte suikastı düzenleyecek olanlar, İzmir ve İstanbul'da saklandıkları

yerde ele geçirildiler. Olayı 18 Haziran'da gazeteler aracılığıyla yapılan resmi açıklamadan öğrenen halk, Türkiye'nin her yerinde çeşitli gösteriler düzenledi. 20 Haziran'da İzmir'de Kışla meydanında yapılan gösteriye binlerce kişi katıldı.

Suikast girişiminin ortaya çıkarılmasından sonra ülkenin çeşitli yerlerinde, suikastla ilgili olduğu düşünülen 49 kişi tutuklandı. Gerek tutuklamalarda gerekse yargılamalarda, Kurtuluş Savaşı'nın olağanüstü koşulları için kurulmuş ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra da varlığını koruyarak çeşitli olaylarda çalışan İstiklâl Mahkemesi devreye girmişti. Gücünü TBMM'nden olan mahkeme, ülkenin olağan hukuk kurallarından tamamen bağımsızdı. Yargılamanın İzmir'de yapılması kararlaştırılınca hem mahkeme üyeleri, hem tutuklananlar buraya getirildi. Yargılamalar, yeni açılan Milli Sinema'da 26 Haziran günü başladı ve 13 Temmuz'da sonuçlandırılarak kararlar açıklandı. Suikastın planlama ve düzenleme girişimi aşamalarıyla bağlantılı olduğuna karar verilen kişilerden on beşine idam, birine sürgün cezası verilirken dokuz kişinin yargılamaları Ankara'da görülmek üzere ertelendi. İçinde başta Kâzım Karabekir, Ali Fuat ve Refet paşaların olduğu Kurtuluş Savaşı'nın ünlü komutanlarının da bulunduğu yirmi dört kişi beraat etti.

İdama mahkûm edilenlerden on üçü kararın açıklanmasını izleyen gece İzmir'in çeşitli yerlerinde idam edildi. Gıyabında idam hükmü verilenlerden biri yakalanmak üzereyken intihar etti, diğeri yakalanarak Ankara'da bir kez daha yargılandıktan sonra idam edildi. Ankara'da yapılan ikinci aşama yargılamalarda ayrıca İttihat ve Terakki'nin eski üyelerinden dört kişi daha aynı akıbete uğradı. İşlerinde eski Başbakan Rauf ve İzmir Valisi Rahmi'nin bulunduğu sekiz kişi çeşitli

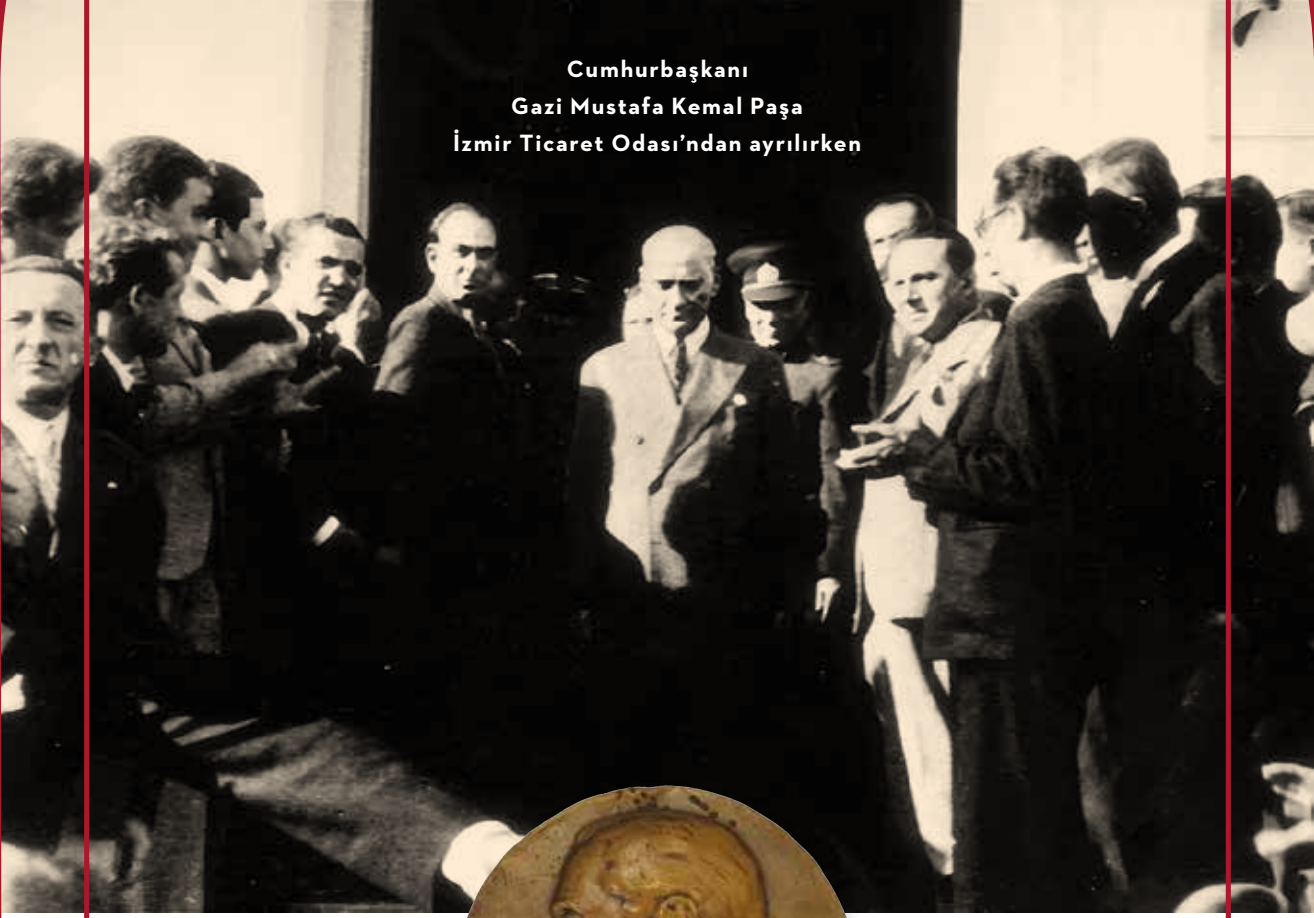

Yargılananlardan Çopur Hilmi ve Laz İsmail

cezalara çarptırılırken kırk beş kişi beraat etti. Yargılamaların Ankara'daki ikinci aşaması suikast girişiminden çok, İttihat ve Terakki'nin yeniden canlandırılma çalışmalarına karşıydı.

M. Kemal Paşa'nın suikast girişiminin ortaya çıkarılmasından sonra 19 Ağustos'ta İzmir'de Anadolu Ajansı aracılığıyla yaptığı açıklama tarihsel bir vasiyet niteliğindedir: "Benim naçiz vücudum bir gün elbet top-
rak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet pâyidar kalacaktır ve Türk Milleti emniyet ve saadetini kefalet altına alan prensiplerle medeniyet yolunda tereddütsüz yürümeğe devam edecektir."

Gazi Mustafa Kemal Paşa suikast girişiminden sonra geçen yaklaşık üç buçuk yıl boyunca İzmir'e gelmedi. Bu süre içinde kültür ve eğitim alanında önemli değişimler yaşanmış; Gazi, eğitimin modernleşmesiyle yakından ilgilenmeye başlamıştı. Bu nedenle Gazi'nin 1930 ve 1931 yıllarında İzmir'e gelişlerinde okul ziyaretleri önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Serbest Fırka deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, yaşanan ekonomik krizin etkilerini yerinde görmek, konuyla ilgili düşünceleri öğrenmek 1931 yılında ülke genelinde gerçekleştirdiği gezilerin bir diğeri önemli nedenidir. 27 Ocak'ta İzmir'e gelen Gazi, İzmir'de kaldığı bir hafta boyunca resmi kurumların yanı sıra eğitim ve iktisadi kurumlara da ziyarette bulundu. 31 Ocak'ta İzmir Ticaret Odası'na gelen ve burada Oda yöneticileri ve mensupları tarafından büyük bir sevgi ve coşku ile karşılanan Gazi, yüze yakın tüccarın hazır bulunduğu toplantıya katıldı. Oda'nın Genel Sekreteri Turgut (Türkoğlu) Bey bir konuşma yaparak, İzmir tüccar ve sanayicilerinin çalışmaları ve kurtuluştan sonra yaşanan gelişmeleri anlattı. İzmir tüccarlarının iktisadi durumları hakkında bilgi veren Genel Sekreter, zorunlu gördükleri önlem ve dilekleri açıkladı.

Gazi, Oda'nın hazırladığı rapor hakkında bilgi almak isteyerek, vergiler, liman işleri, dış ticaret, kooperatifler hakkında tüccarların görüşlerini sordu. Yapılan açıklamalardan sonra Gazi şu konuşmayı yaptı:

"Muhterem Arkadaşlar!

İzmir'in çok kıymetli ve muteber tüccarları ve tüccarların temsilcileri huzurunda bulunmaktan fevkalade memnun oldum ve duyulandım. Genel Sekreter Beyefendinin Ege iktisadi Mıntıkası hakkında genel olarak İzmir ve civarı hakkında özel olarak vermiş olduğu izahattan yararlandım. Bundan dolayı cümlenize teşekkür ederim. Genel de aldığım his ve intiba şu olmuştur ki, bütün arkadaşlarımız iktisadi hayatımızın olgunlaşması için ve gelişmesi için icap eden şeylerin yapılmasını çok samimi olarak öne sürüyorlar. Hepimizin hatırına gelen şeylerdir. Sizin de söylediğiniz gibi, bu vergilere ait kanunlar yenidir. Tatbikat ve teferruatında bazı hatalar olabilir. Zamanla bunların sona ereceği kanaatindeyiz. Gene zamanla ve tatbikattaki tecrübelerle noksan veya

Reisicümhur Hazretleri Ticaret Odasında Gazi Hazretleri dün izmir tüccarlarıyla hasbıhalde bulundular

Aziz kurtarıcımız, izmir tüccarlarına verdikleri izahatı dinledikten sonra mühim bir nutuk irat buyurdular

Anadolu gazetesi, 1 Şubat 1931

fena yönler sabit oluyor. Bütün bu görüşmeler o kanunların düzeltilmesine varmaktadır. Cumhuriyet Hükümeti şüphesiz bunlarla yakından alakadardır, meşguldür. Emin olabilirsiniz ki bunların cümlesi yapılacaktır. Ticaret ve sanayi erbabı yapılması mümkün bütün kolaylığın gösterileceğine şüphe etmemelidir.

Liman işlerine ait sözlere dikkat ettim. Esasen buna ilişkin bir itiraz yoktur. Vergilerde olduğu gibi bunlar dahi teferruat ve tatbikata ait ve kabili tashih şeylerdir. Bir kaç gün zarfında bana değil, fakat bazı insanlarla umutsuzluk telkin edebilecek mahiyette mütalaalar ve yazılar görüyorum. Sizlerden ve İzmir muhitinden aldığım malumattan anladığım vaziyeti ve hakikati başka türlü izah edenlerin mevcudiyeti anlaşılıyor. Genel Sekreter Beyefendinin ve diğer arkadaşların buyurdıkları gibi bu mıntikanın ihracatı 923 de 33 milyon iken 928 de 99 milyona çıkmıştır. Yani üç misli artmıştır. Hem bu farkı almak için de zeminin ne kadar gayri müsait olduğunu gene siz izah ettiniz. Sınırsız müşkülât ve baştan-baş harap bir memleket. Bütün bunlara rağmen bu büyük fark memnuniyet vericidir. Vaziyet böyle iken bu memleketin içinden ve bu memleketin evladından -bilmiyorum evladından mıdır?- bazı insanların bütün hakikatlere göz yumarak kamuoyuna yanlış fikirler ve istikametler göstermesi hakikaten üzüntü vericidir. Bunu yapanlar ya çevrelerine görmeyecek kadar cahil ve ebleh yahut hakikate temas etmekten korkacak kadar alçak ruhlu kimselerdir. Her iki halde de bu gibiler Türk milletinin yüksek kamuoyu karşısında hiç olmazsa hicap duymalıdır. Kooperatifçilik genel surette iktisadi sahada birleşme siyaseti hakkında lehte ve aleyhte mütalaalar dile getirildi. Teferruata girişmeyeceğim. Fakat kanaatim odur ki muhakkak suretle birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak maddi ve manevi kuvvetleri,

zekâ ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyoruz. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir. Ege iktisadi mıntıkasındaki bütün insanların hasılatlarını ve gayretlerini birleştirmesi muhakkak feyizli neticeler verecektir. Türkiye'nin say hayat ve mevcudiyetini mütalaa edince birleşmeden doğan fayda ve menfaatlerin çok büyük olacağı kanaatine varacağınıza şüphe etmiyorum. Böyle bir teşebbüs olurken bir takım şikâyetçiler olabilir. Üreticilerin birleşmesinden şahsi menfaatlerinin zarar göreceğini düşünenler tabii şikâyet edeceklerdir. Fakat memleketimiz bakir bir sahadır. Görülecek çok iş vardır. Onları da tatmin edecek birçok meşguliyetler bulunabilir. Hakiki ticaret erbabı için hiç bir zarar tasavvur etmiyorum.

Burada geçirdiğim saatlerden yaralandığımı ve memnun olduğumu tekrar ederim. Konuşulan şeyleri ehemmiyetle nazarı dikkate alacağım ve hükümet ileri gelenlerimiz de bunlarla zaten alakadardır.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir Ticaret Odası'ndan ayrıldıkları sırada Fotoğrafçı Hamza Rüstem Bey tarafından geçen seneki seyahatlerine ait çeşitli resimleri içeren bir albüm takdim edilmişti (Anadolu, 1 Şubat 1931).

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'i son ziyareti, 22 Temmuz 1934'te, konuştuğu İran Şahı Rıza Pehlevi'yle birlikte gelişidir. İzmir'de kaldıkları süre içinde Bornova'dan Menemen'e kadar uzanan geniş bir alanda ziyaretlerde bulunan Gazi ve misafiri 24 Temmuz'da İzmir'den ayrılmışlardır. Sonraki yıllarda Atatürk'ün İzmir'e geleceği haberi sık sık gazete sütunlarında boy göstererek İzmirli heyecanlandırmış, ancak bu mümkün olmamıştı.

Gazi Heykeli'nin açılışında konuşma yapan İsmet Paşa (APİKAM arşivi)

Gazi Heykeli ve çevresinin uçaktan görünümü

1930'larda Cumhuriyet Meydanı ve Gazi Heykeli (Ömer Durmaz arşivi)

Yabancı basında Gazi Heykeli haberi

Cumhuriyet gazetesi, 28 Temmuz 1932

İzmir'in kurtuluşunu izleyen günlerde İzmirli, başta Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere kurtuluşa emeği geçen komutanların anısını yaşatacak abideler dikilmesi konusunu tartışmaya başlamıştı. Stanboul gazetesinin 25 Eylül 1922 tarihli sayısında, İzmir hemşerisi olarak ilan edildiği haberinin yanı sıra İzmir Belediyesi'nin Türk zaferi onuruna iki anıt dikmeye karar verdiği bilgisi paylaşılmaktaydı. Bunlardan ilki Mustafa Kemal Paşa adına olacak ve Vilayet Konağı önündeki meydana dikilecekti. Kentin bir başka noktasında da Kurtuluş Savaşı komutanları adına bir anıt dikilecekti. Yaklaşık bir ay sonra dönemin Belediye Başkanı Hacı Midhat Bey, İzmir'in imarı çerçevesi içinde, Mustafa Kemal Paşa için yapılacak olan anıtın Kordon'da olacağı bilgisini vermişti. (Sabah, 1 Ekim 1922) İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'nın bir heykelinin dikilmesi konusunda girişimler sonraki yıllarda da devam etmekle birlikte 1926 yılına kadar somut bir adım atılamamıştı. (Çelebi, 2002: 9-13)

1926'da Vali Kâzım Paşa'nın girişimiyle heykeli yaptırmayı üstlenen İzmir Belediyesi, Heykeltıraş Pietro Canonica'yla bağlantı kurarak anlaşma sağladı ve böylece heykelin İtalya'da yapım süreci başladı. Bu arada heykelin nereye dikileceği tartışılmaya başlanmıştı. 1924'te kabul

edilen İzmir İmar Planı yangın alanlarında geniş cadde ve meydanlar açılmasını öngörmekle birlikte belediyenin yaşadığı ekonomik sıkıntılar, imar planının uygulanması konusunda gelişme sağlanmasını engellemişti. Bu nedenle heykelin açılma-ya başlanan tek bulvar olan Gazi Bulvarı'nın başlangıcına, yeni tamamlanmış olan Borsa Sarayı'nın karşısına dikilmesi gündeme gelmişti. (Ahenk, 5 Aralık 1928) İzmir Belediyesi heykelin yapım sürecinin uzayacağını göz önüne alarak, imar planında pasaport iskelesinin yanında sol tarafında olmasını öngördüğü kentin ana meydanının açılmasına öncelik verdi. Gazi Heykeli'nin dikileceği yer seçiminde Canonica'nın da etkili olduğu anlaşıyor (Çelebi, 2002: 55).

İmar planında Kordon'da yer alması ve devlet daireleri, belediye ve üniversite binalarıyla çevrelenmesi öngörülen meydan yeni rejimin sembolü olacaktı. Daha açılmadan Gazi Meydanı olarak adlandırılan meydanın en önemli ögesi, hiç kuşkusuz ortaya dikilecek olan Gazi Heykeli olacaktı. Gazi Meydanı oluşumunun öncesinde resmi törenler ya Konak Meydanı'nda ya da Gazi Bulvarı'nın önünde oluşan küçük meydana gerçekleştiriliyordu. 1930'da başlayan meydan düzenleme çalışmaları, alanın temizlenmesi, döşemelerin, yeşillendirme

ve aydınlatmanın heykelin açıldığı güne kadar devam etti.

27 Temmuz 1932 tarihinde Gazi Heykeli'nin açılışını gerçekleştiren Başbakan İsmet (İnönü) Paşa, törende İzmir'in kurtuluşuna giden süreci ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu süreçteki önderliğini anlattıktan sonra konuşmasını şu cümlelerle tamamlamıştı:

"On seneden fazladır Türk milletinin davası için arkandan koşuyoruz. Şimdiye kadar modern ve medeni bir devlet olarak aldığımız yol kısa değildir. Belki her yılımız yeni bir muvaffakiyetle öğünecek talihtir. Sen yaşa! Senin arkandan gelmekte, muhakkak muvaffakiyete yürümenin daimi ferahlığı vardır. Sen ebediyete intikal edince Türk nesilleri senin izinden yürüyecektir. Türk milleti davasının çıkar yolu ancak senin izindir. Senin heykelin Türk milletine büyük davasını daima hatırlatan yanılmaz bir işarettir. Senin heykelin Türk milletinin iradesini tecessüm ettiren bükülmez bir demir pençedir." (Anadolu, 28 Temmuz 1932)

Gazi Heykeli'nin açılmasından sonra 9 Eylül ve Cumhuriyet'in ilanı kutlamaları başta olmak üzere tüm resmi törenler Gazi Meydanı'nda yapılmaya başlandı. 1937'de meydanın adı resmi olarak "Cumhuriyet" olarak belirlendi.

Atatürk'ün İzmir'deki vefat töreni,
Cumhuriyet Meydanı Gazi Heykeli (İZTO arşivi)

İzmirliiler 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümünü, öğle üzeri Ankara radyosunun naklen verdiği ve kentteki hoparlörlerle duyurulan haberle öğrendi. Haberin yayılmasıyla birlikte halk, duyduklarının ağırlığıyla önce büyük bir şaşkınlık yaşadı. Resmi binalardaki, vapurlardaki bayraklar derhal yarıya indirilirken ilk şaşkınlıktan sıyrılan kenti derin bir üzüntü kapladı. Gazeteler hemen ikinci baskı yaparak resmi açıklamayı yayımladılar.

Anadolu gazetesi o gün haberin duyulmasından sonra yaşananları şöyle anlatıyor: Kendilerini tutamayanlar sokaklar da hıçkırarak ağlamağa başlamışlardır. Kara haber, okullarda duyulunca, kız ve erkek öğrencilerin hıçkırık ve feryatları ayyuka çıkmıştı. Vilayet makamından bütün okullara yayılan tebligatta Atatürk'ün

vefatlarıyla gençliğe verdiği görevin daha itina ile ifası gereğinin derhal başladığı ve kendilerine tevdi edilen rejimin ve vatanın muhafazasına tamamıyla hazır olmak için derslerine daha çok çalışmaları lâzım geleceği bildirilmişti. Bu tebligat üzerine okullarda Atatürk'ün hayatı ve başarılarını ve onun bize bıraktığı rejimin korunması, vatanın muhafazası emrinde millete düşen vazifeler hakkında konuşmalar yapılmıştı. Okullarda öğrenciler, siyah talebe önlükleri üzerindeki beyaz boyunlukları çıkararak mateme bürünmüşlerdi. Eğlence yerleri kapanmış, çalgılar, radyolar, gramofonlar susmuştu. Teessür umumi olmakla beraber halk işine devam etmekteydi. Yapılacak her türlü merasim için hükümet program yayınlanacaktı ve halk, bu programı beklemekteydi.

Atatürk'ün İzmir'deki vefat töreni,
Cumhuriyet Meydanı Gazi Heykeli (İZTO arşivi)

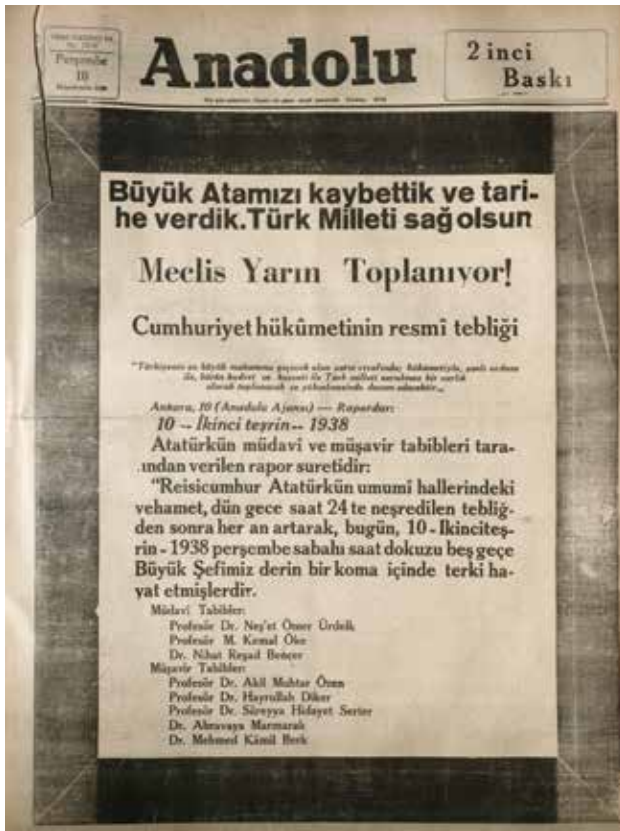

Atatürk'ün İzmir'deki vefat töreni,
Cumhuriyet Meydanı Gazi Heykeli (İZTO arşivi)

Anadolu, 11 Kasım 1938.

İzmir'in yerel yönetiminin İzmirli'ler adına, Ata'nın naaşının Ankara'da Etnografya Müzesi'nde katabalka konduğunda gönderdikleri çelenk, 1938 (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu arşivi)

Kürsüde Suad Yurtkoru konuşmasını yapıyor, 21 Kasım 1938 (İZTO arşivi)

21 Kasım 1938 Gazi Heykeli (İZTO arşivi)

Kız Lisesi öğretmenlerinden Kevser Acarlar
meydandakilere bağlılık yemini yaptırıyor, 21 Kasım 1938 (İZTO arşivi)

Vali Fazlı Güleç, vilayet makamına yerleştirilen bir ahizeyle şehrin her tarafındaki hoparlörler aracılığıyla halka şu konuşmayı yapmıştı: *“Sayın vatandaşlarım, Büyük Şefimiz Atatürk, bugün saat 9.05’te vefat etmişlerdir. Onu yetiştiren millet ve onun kurtardığı vatan var olsun! Bu haber, hepimizi elemlere, kederlere gark etti. Hepiniz müteessirsiniz. Bu teessürde haklıyız. Fakat bağrımıza taş basarak tahammül göstermemiz ve işimize, gücümüze devam etmemiz icap eder. Yapılacak merasimleri, biz programlayıp sizi haberdar edeceğiz. İşlerimizde yalnız kendimiz için değil, aynı zamanda vatan ve milletimiz için çalışmakta olduğumuzu düşünerek teessür şevkiyle işlerde gevşeklik göstermemek lazım gelir. Sizlere hepinize ayrı ayrı yürekten taziyelerimi sunarım. Milletimize, vatanımıza ebediyet ve saadet dilerim.”*

Ertesi gün Anadolu gazetesi “İzmir İstirap ve Gözyaşı İçinde-Onu Yetiştiren Millet ve Onun Kurtardığı Vatan Var Olsun!” başlığıyla yaşanan acıyı vurguluyordu. Belediye Meclisinde yapılan olağanüstü toplantıda Belediye Başkanı Behçet Uz Atatürk’ün yalnızca Türk milletinin değil, diğer milletlerin de saygısını kazanmış bir lider olduğunu, bu büyük acıya rağmen O’nun Türk milletine kazandırdığı değerlere bağlılık hisleriyle, gelecek kuşakların rejimi, devrimleri ve cumhuriyeti koruyacaklarını dile getirdi. Behçet Uz’un konuşması sonrası

beş dakikalık saygı duruşu gerçekleştirildi. (Tinal, 2008: 27) Aynı gün TBMM toplanarak İsmet İnönü’yü Cumhurbaşkanı seçti ve yeni hükümet yine Celâl Bayar tarafından kuruldu. İçişleri Bakanı Refik Saydam Atatürk’ün na’sının İstanbul’dan Ankara’ya getirileceğini, TBMM önünde düzenlenecek törenden sonra 21 Kasım’da Etnografya Müzesinde geçici kabrine konulacağını açıkladı. Ankara’da törenin düzenleneceği gün Türkiye’nin her yerinde tören yapılacaktı. Atatürk’ün ölümü üzerine yapılacak törenlerin nasıl gerçekleştirileceği hükümetin kararlaştırdığı genel programa bağlı olarak oluşturuldu.

21 Kasım günü törenin yapılacağı Cumhuriyet Meydanı sabahın kalabalıklaşmaya başlamış, kalabalık törenin başlayacağı saat 14.00’e doğru “yüz binlerce halk tarafından misli görülmemiş bir şekilde dolmuştu.” Törende Vali Fazlı Güleç, Müstahkem Mevki Kumandanı Rasim Aktoğu, milletvekilleri, konsoloslar, sivil ve askeri erkân, kentteki bütün kurum ve kuruluşların temsilcileri, okullardan öğretmenler, öğrenciler ve halk bulunuyordu. Meydanı çevreleyen binalar, deniz kenarına yanaştırılan şatların üzerleri tamamen dolmuştu. *“Meydandaki kalabalığın fazlalığı, kıpırdamaya bile imkân vermeyecek derecedeydi. Genç kadınların kucaklarında kundakta çocuklar, gençlerin*

koluna girmiş yürümeye iktidarı olmayan ihtiyarlar göze çarpıyordu. Atatürk heykeline konulan yüzlerce çelenk, kaidenin üzerinden parka kadar taşmıştı.” (Anadolu, 22 Kasım 1938)

Sat 14.00’te askeri bandonun çaldığı ve meydandaki on binlerce kişinin bir ağızdan söylediği istiklâl marşıyla törene başlandı. Chopen’in matem marşından sonra Vali Fazlı Güleç ve ardından CHF’ndan Mehmet Aldemir ve İzmir Belediye Başkanı yarımcısı Suad Yurtkoru konuşmasını yaptı. Daha sonra gençlik adına Kız Lisesi öğrencisi Nebiye Öznehir konuşmuş ve Beethoven’ın cenaze sonatı dinlenmişti. *“Bütün hitabe ve nutuklar okunurken meydandaki halk, durmadan Atatürk için gözyaşı dökmüş, büyük bir teessür sebebiyle düşüp bayılanlar görülmüş, evvelden alınan tedbirlerle bu gibiler sıhhi imdat otomobillerine alınmış, orada ayılama-yanlar hastanelere”* nakledilmişti. Halkevi adına kürsüye gelen Kız Lisesi öğretmenlerinden Kevser Acarlar meydana toplananlara Atatürk’e bağlılık andını içirmiş, çeşitli okullardan öğretmen ve öğrenciler şiirler okumuştur. Saat 16.00’da Kadifekale’den atılan topla saygı duruşuna geçilmiş, Atatürk heykeli önündeki altı meşale yakılmış ve geçiş töreni yapılmıştı. Tören boyunca yapılan konuşmalar, özel olarak yerleştirilen hoparlörlerle şehrin her yerinden dinlenmişti. (Anadolu, 22 Kasım 1938)

Atatürk Müzesinin önceki dönemlerine ait bir fotoğraf

Atatürk'ün İzmir'e geldiği günlerde kaldığı Kordon'da bulunan evde yapılan düzenlemeyle hazırlanan Atatürk Müzesi, 11 Eylül 1941'de İzmir Valisi Fuat Tuksal, milletvekilleri, askeri ve sivil bürokratların hazır bulunduğu törende İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz tarafından açıldı.

Mustafa Kemal Paşa, 1923'ten başlayarak İzmir'e geldiği günlerde zaman zaman Kordon'da bulunan ve konuttan otele dönüştürülmüş Naim Palas'ta konaklamıştı. İzmir Belediyesi 1926'da binayı satın alarak Mustafa Kemal Paşa'ya hediye etti. Atatürk'ün ölümünü izleyen günlerde Atatürk adına bir müze oluşturulması düşüncesi gündeme gelince, müzenin yine onun İzmir'e gelişlerinde kullandığı binada oluşturulmasının uygun olduğu kararlaştırıldı ve bina İzmir Belediyesi tarafından istimlak edilerek Atatürk'ün mirasçısı olan Makbule Atadan'dan satın alındı. Uzman bir ekip tarafında yapılan hazırlıklar, basına yansdığı kadarıyla, Atatürk'ün sadece İzmir'deki günlerine değil, tüm hayatının aşamalarını anlatacak bir içeriğe sahip olacaktı. Ekibin başında İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz, Suat Yurtkoru ve mimar Akif Kinay da bulunuyordu. İlk aşamada müzenin, İzmir Enternasyonal Fuarı'nın on birincisinin açılacağı 20 Ağustos 1941'de açılması kararlaştırıldı. (Anadolu, 14 Aralık 1940) Ancak sonra bu düşünceden vazgeçilerek müzenin Atatürk'ün İzmir'e geldiği 10 Eylül 1922'nin 19. yıldönümü günü uygun bulundu.

Müzenin ilk düzenlemesinde yatak odası, okuma odası, dinlenme salonu Atatürk'ün kullandığı biçimde düzenlenmiş, zengin bir fotoğraf serisi hazırlanmış, ölümünü izleyen günlerde çıkan gazeteler bir araya getirilmişti. Ayrıca Türkçe ve

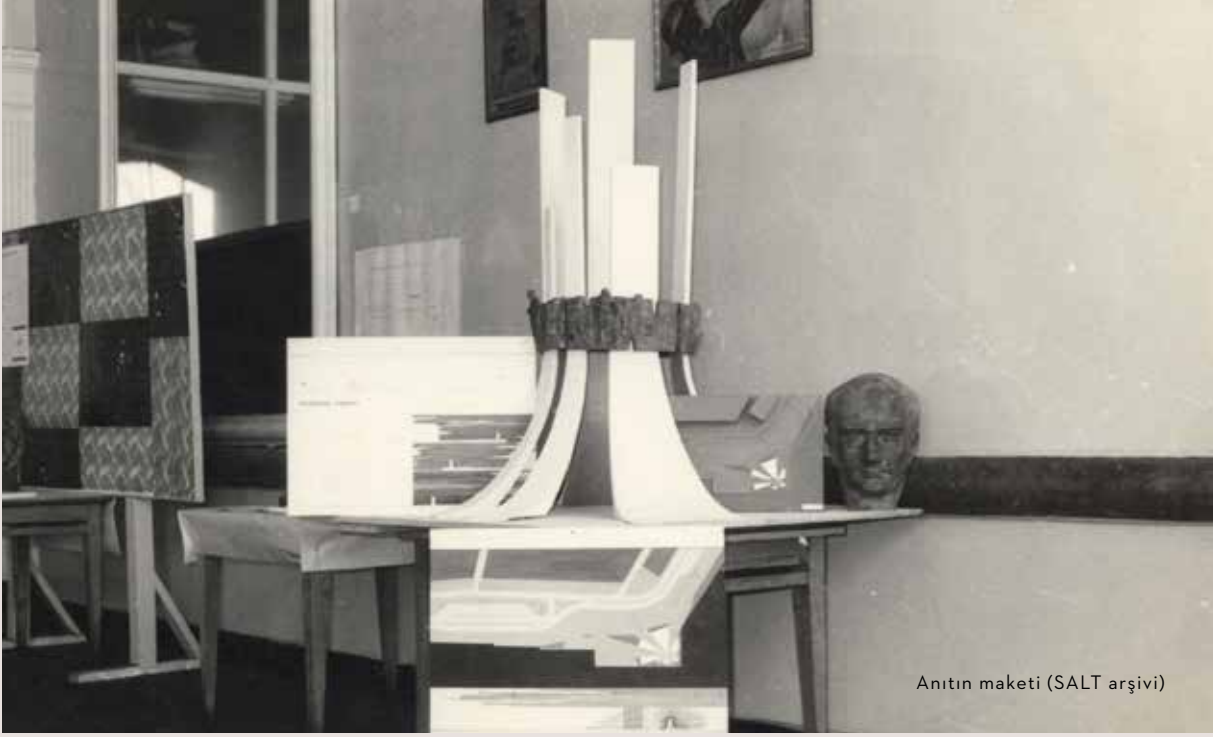

Mustafa Kemal Atatürk, İzmir Naim Palas Oteli'nden ayrılırken. 09 Temmuz 1926.

yabancı dillerde Atatürk ve Türkiye hakkındaki kaleme alınmış kitaplardan oluşan bir de kütüphane oluşturulmuştu. (Halkın Sesi, 9 Eylül 1941) Müzede ayrıca Heykeltıraş Kriepel'e yaptırılan iki Atatürk büstü ve Atatürk'ün İzmir Körfezi'nde kullandığı sandal da sergilenecekti. (Yeni Asır, 14 Ağustos 1941) Bir yıl sonra binanın zemin katı Milli Eğitim Bakanlığı'na tahsis edildi ve burada Atatürk Umumi Kütüphanesi hizmet vermeye başladı.

İzmir Atatürk Müzesi, 1962'de bir protokolle yirmi beş yıllığına tamamen Milli Eğitim Bakanlığı'na devredildi ve adı "Atatürk İl Halk Kütüphanesi ve İzmir Şehri Atatürk Müzesi"ne dönüştürüldü. Binanın mülkiyeti ve yönetimi 1972'de bir kez daha el değiştirdi ve İzmir Arkeoloji Müzesi'ne geçti. Adı da Atatürk ve Etnografya Müzesi oldu. İl Halk Kütüphanesi 1973'te kendi Bahribaba'da kendi binasına taşınırken müzedeki eserler de 1988'de açılan yeni Etnografya Müzesi'ne nakledildi. Yapı 2002-2003 yıllarında kapsamlı bir yenilemeden geçirildikten sonra "Atatürk Müzesi" olarak yeniden düzenlenerek açıldı.

Karşıyaka Atatürk Kadın Hakları Anıtı

Anıtın maketi (SALT arşivi)

Mayıs 1966'da kurulan Atatürk Anıtı Yaptırma Derneği, 1970'lerin başında Karşıyaka sahilinde "Atatürk Anıtı" yaptırmak amacıyla bir yarışma başlattı. Birinciye yirmi, ikinciye on beş, üçüncü yedi bin beş yüz, mansiyonlara ise üçer bin lira ödülün verileceği yarışmanın jürisi heykeltıraş, mimar ve profesörlerden oluşuyordu. Dernek Başkanı Dr. Ziya Ersay, Karşıyaka'da yapılacak anıtın, Cumhuriyet Alanı'nda bulunan anıttan daha büyük olacağını belirterek, "Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım, Türkiye'de ilk defa Karşıyaka'da yapılacak bu anıtta kendi çehresiyle belirtilecektir. Tüm ile anıt, Atatürk'ün Türk kadınına sağladığı medeni hakları ve bu konuda girişilen devrimleri güzel bir kompozisyon içinde verecektir." diyordu. Sonuçlar Atatürk'ün ölümünün 33. Yıldönümü olan 10 Kasım 1971'de açıklandı; yarışmayı İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nden Heykeltıraş Tamer Başoğlu ve Mimar Erdal Güngören'ün hazırladığı proje kazanmıştı.

Bir buçuk metre eninde ve altı metre çapındaki bir tunç bileziğin, gökyüzüne yönelmiş altı beton sütunu çevireceği Karşıyaka Atatürk Kadın Hakları Anıtı, on altı metre yüksekliğinde olacaktı. Bileziğin üzerinde Atatürk ve annesinin heykelleriyle kadın haklarını ve milli heyecanı sembolize eden rölyefler bulunacaktı.

Bir milyon iki yüz bin liraya mal olacağı hesaplanan anıtın temeli, Vali Namık Kemal Şentürk ve İzmir Garnizon Komutanı Koramiral Necmettin Sönmez tarafından, 23 Ocak 1973'te atıldı. Çeşitli kurum ve kişilerden sağlanan bağışlarla başlayan inşaat İzmir Belediye Başkanı Osman Kibar'ın aracı olmasıyla maliyetin yarısının hükümet kanalından karşılaması sonucu tamamlandı. Ayrıca İzmir Belediyesi anıtın Cumhuriyet'in 50. yıldönümüne yetiştirilmesi için gerekli olan ışıklandırma ve çevre düzenlemesi için iki yüz bin lira harcadı. Karşıyaka Atatürk Kadın Hakları Anıtı, Cumhuriyet bayramından üç gün önce, 26 Ekim 1973'te İzmir Vali Vekili Reşit Bilgegürün, İzmir Garnizon Komutanı Koramiral Necmettin Sönmez ve Belediye Başkanı Osman Kibar'ın da katıldığı coşkulu bir törenle açıldı. Berber-Serçe, 2011: 342-344)

Bakımsızlık ve korozyon nedeniyle yıpranan anıtın 2015'te yıkılması kararlaştırıldı. İzmir Valiliği anıtın "can ve mal güvenliği için risk oluşturduğunu" raporlaması ve İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun anıtın "tarihî eser" niteliğinde olmadığını belirtmesi üzerine 2017'de anıt yıkıldı. Yerine yapılan Atatürk, Annesi ve Kadın Hakları Anıtı 12 Mayıs 2018'de açıldı.

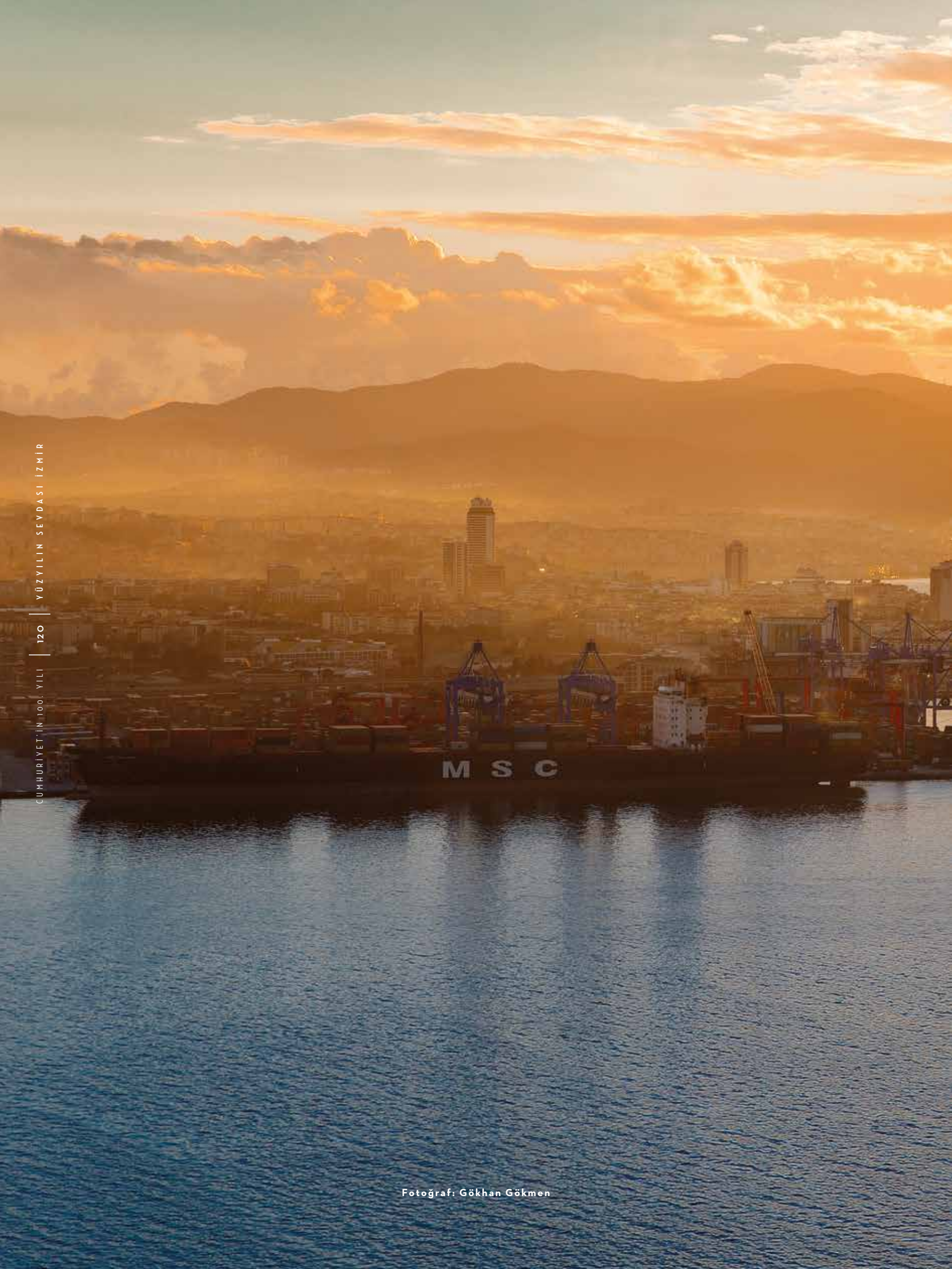

Karşıyaka Atatürk Kadın Hakları Anıtı (SALT arşivi)

III. BÖLÜM

İZMİR VE EKONOMİ

İzmir Sanatlar Mektebi avlusu, Numune Meşheri sergisi, tarım aletleri, 1923

Edremit Körfezi'nden Isparta'ya kadar uzanan İzmir iktisadi bölgesi, Anadolu'nun en önemli tarımsal alanlarından biridir. Merkezini İzmir'in oluşturduğu bu bölge, Osmanlı döneminden itibaren ihracata yönelik yetiştirilen tarımsal ürünleriyle, Türkiye ekonomisinde edindiği önemli konumu, Cumhuriyet dönemine de aktarmıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında dış pazar için yetiştirilen kuru üzüm, incir ve pamuk, tahıl ve baklagilleri geride bırakarak, İzmir ve çevresi tarımına egemen oldu. Aynı dönemde bu bölgede yetiştirilen "Şark tütününü" nün dış pazarlarda aranır hale gelmesi ve Reji idaresinin kurulması, söz konusu ürünlerin arasına tütün de kattı. Birinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan süreç, İzmir ve çevresi tarımı açısından gelişme dönemi olarak dikkat çekmektedir.

Savaş döneminde pamuk ve tütünden sonra en önemli ihraç ürünleri olan incir ve üzüm, görece önemlerini kaybetmişti. Mübadeleyle birlikte Batı Anadolu'daki Rum nüfusun ülkeyi terk etmesi sadece işgücünde büyük bir açık oluşmasına neden olmadı; bunun yanında özellikle üzüm ve incirin Dünya piyasalarına pazarlanmasını

sağlayan kanalların da yok olmasını beraberinde getirdi. Ayrıca piyasaların denetlenmesi için oluşturulan hukuki yapı, tarımsal üretimin değerlendirilmesi için gerekli şartları karşılamaktan uzaktı. 1891'de İzmir'de Ticaret Borsası kurulmuş, ancak işlem gören ürün deseni pamuk, tahıl ürünleri ve bakliyatla sınırlı tutulmuştu. Bölgenin en önemli ihraç ürünleri arasında yer alan üzüm, incir, palamut gibi ürünler borsada işlem gören ürünlerin dışında kalmıştı. Rejinin tekelinde olan tütün de aynı durumdaydı. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında, bir yandan uzun savaş döneminin tarımsal üretim üzerinde yarattığı yıkımın yaralarının sarılmasına çalışılırken diğer taraftan hukuksal yapıda gerekli düzenlemelerin yapılmasına yönelik adımlar atıldı. 1925 yılında ticaret odaları ve borsaların yapısını düzenleyen yeni kanunla bu kurumların güçlendirilmesi sağlandı. Bornova'da, bölgede tarımsal faaliyetlerin yürütülmesinde bilimsel destek oluşturacak kadroların yetiştirilmesine yönelik eğitim verecek olan Mıntık Ziraat Mektebi açıldı. Batı Anadolu'da savaş öncesi üretim düzeyine ancak 1926 yılında ulaşılabildi.

Bölgede yetiştirilen tarımsal ürünlerin, Türkiye'nin başlıca döviz kaynaklarını oluşturması, bu gelişmeyi sağlayan etkenlerden biri olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında ürün fiyatlarının elverişliliğine ek olarak makineleşmeye getirilen teşvikleri, ülkenin Ege ve Çukurova gibi pazara açık bölgelerinde, başta traktör olmak üzere, makinelerin tarıma girmesini ve ekilen yüzölçümünün genişlemesini sağlamıştı (Kazgan, 1984: 2414).

İzmir'de 55 bin ailenin oluşturduğu 240 bin kişi tarım kesiminde çalışıyor, çiftçi nüfusu, il toplam nüfusunun il toplam nüfusunun yüzde 46'sını oluşturuyordu. Çiftçi ailesi başına 4-5 nüfus, 18 dönüm ekili alan, bir çift hayvanı düşüyordu. İzmir ekili alanlarının yüzde 68'i tahıllara ayrılmıştı. 67 bin hektarda yapılan tahıl tarımından, 51.350 ton ürün elde edilmişti. Tahılları sanayi bitkileri izliyordu. İl ekili alanının yüzde 18'ini oluşturan 18.200 hektar alan, sanayi bitkilerine ayrılmıştı ve toplam 15 bin ton sanayi bitkisi elde edilmişti. İl ekili alanının yüzde 14'ü ise baklagiller ekimine ayrılmıştı. 13.600 hektarda yapılan baklagiller tarımından, 4.500 ton ürün alınmıştı. 1927 Tarım Sayımına göre, İzmir'de tahıllardan en çok ekilenler buğday ve arpaydı. 29 bin hektarda ekilen buğdaydan 26.850 ton, 21.500 hektarda ekilen arpadan 18.200 ton ürün elde edilmişti. Baklagillerden en önemli olanı baklaydı. 2.250 hektarda, 2.350 ton bakla üretilmişti.

1927'de İzmir'de ekilen sanayi bitkilerinden en önemli olanı tütündü. 12.300 hektara tütün ekilmişti ve 9.500 ton ürün alınmıştı. Tütünü pamuk izliyordu. 2.200 hektar pamuk ekimine ayrılmıştı ve 2.500 ton ürün alınmıştı. 1.900 hektara ekilen susamdan 420 ton, 900 hektara ekilen susamdan 420 ton, 900 hektara ekilen patatesten 1.350 ton ürün elde edilmişti. Aynı sayıma göre İzmir'de 61.500 çeki hayvanı, 33.400 tarım alet ve makinesi, 322 de modern tarım makinesi bulunuyordu (Yurt Ansiklopedisi, 1984: 4312).

Nüfusunun büyük bölümü tarımdan geçinen İzmir'in, Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi tarımsal üretimin yarattığı göreceli bir refah ortamına adım attığı 1920'lerin sonlarında 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ortaya çıktı. Bunalımın etkisiyle pazarların daralması ve ihraç edilen tarım ürünlerinin fiyatlarında yaşanan düşüş,

doğal olarak tarım kesimine büyük darbe vurdu. Bölge ekonomisine egemen olan üzüm, incir, zeytin, pamuk, tütün gibi ürünlerin fiyatlarındaki düşüşler yüzde 50'yi aştı aştı. Bunalımdan en çok, pazar için üretim yapan, belli ürünlerde uzmanlaşmış küçük üreticiler etkilendi. 1932'de Urla, Tire ve Kemalpaşa başta olmak üzere kırsal kesimde yoksulluk geniş kitleleri etkisi altına aldı (Hatipoğlu, 1936).

Büyük Bunalımla birlikte Türkiye'de, benzeri birçok ülkede olduğu üzere, korumacı ve devletçi ekonomi politikaların izlendiği yıllar oldu. Serbest ticaret, açık ekonomi politikalarında önemli bir kırılma yaşandı. Bunalımla birlikte tarım ürünleri ve hammadde fiyatlarında görece hızlı bir düşüşün yaşanması, tarımsal ürün (hammadde) ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı olan ülkeler için serbest ticaret politikaları izlemeyi olanaksız kılıyordu. İhracat gelirlerindeki düşüş ithalat kapasitesinin daralmasına neden oluyor, sermaye hareketlerinin daraldığı bir ortamda sermaye de ithal edilemiyordu. Böylesine bir ortamda korumacı politikalarla sınai üretimi öngören ithal ikameci yatırımlar 1932 yılından başlayarak devlet öncülüğünde gerçekleştirilmeye başlandı (Kaya, 2023 118). Buğdayda kamu kuruluşları doğrudan piyasaya girerek alım yaptılar; devletin ağırlıklı olarak hâkim olduğu sanayi kollarında hammadde olarak kullanılan şeker pancarı, pamuk ve tütünde piyasa kontrolü sağlandı; ihracata dönük tarım ürünlerinde tarım satış kooperatiflerinin kurulmasıyla ihraç fiyatı ve çiftçinin eline geçen fiyatlarda hükümet politikaları etkili oldu (Boratav, 2005: 59).

Bunalım karşısında 1930'lu yıllarda, üreticilerin bir araya gelerek kurdukları kooperatiflerin Türkiye ölçeğinde en büyük örneği TARİŞ oldu. Tarış'ın kurulma sürecindeki ilk adımlar Osmanlı Devleti'nin sürekli karışıklık içinde yaşanan son yıllarında atıldı. Batı Anadolu'nun en önemli tarımsal ürünlerinden biri olan incir üzerinde tekel oluşturmaya çalışan yabancı şirketlere karşı Aydın ve İzmirli aydınlar tarafından harekete geçirilen üreticiler, 1912'de Osmanlı Anonim Aydın İncir ve Himaye-i Zürra Şirketi'ni kurdu. Bir yıl sonra Nazmi Topçuğlu, Kazım Nuri Çörüş ve Ahmet Sarı'nın önderliğinde, bölge üreticisinin kredi sorunlarını çözmek amacıyla Milli Aydın Bankası kuruldu. Kısa süre

sonra bütün dünyayı etkisi altına alacak olan savaşın başlaması ekonomide geniş yaralar açtı. Ama diğer yandan kapitülasyonların ve diğer ayrıcalıkların kaldırılmasıyla milli iktisat anlayışı doğrultusunda uygulamaların önü açıldı. Nitekim Batı Anadolu'daki çeşitli ürün dallarında çalışan üreticileri milli bir örgütlenme çatısı altında birleştirmenin ilk adımı olarak, Milli Aydın Bankası'nın bir uzantısı şeklinde 21 Ağustos 1915'de Kooperatif Aydın Müstahsilleri Anonim Şirketi ortaya çıktı. Artık üreticiler, araçları ortadan kaldırarak ürünlerini doğrudan pazarlayabileceklerdi.

TARİŞ'in ilk nüvesini oluşturan bu örgütlenme sıkıntılı dönemlerin atlattırmamasından sonra Cumhuriyet döneminde yeniden canlandı. Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında kurulan üzüm kooperatifleri de yapılan yasal düzenlemelerle incirle tek çatı altında toplandı; 1935'de İzmir İncir, Üzüm, Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kuruldu. 1949'da Tarış'e yeni birlikler katıldı; pamuk, zeytin ve zeytinyağı. Böylece Tarış, Ege bölgesinde tarım kesiminin oldukça önemli bir kısmını içinde toplayan dev bir kuruluş haline geldi (Arıkan vd., 1993).

II. Dünya Savaşı'nın başlaması, bunalımın etkilerinden sıyrılmaya çalışan Türkiye tarımı için ikinci bir darbe oldu. Bir yandan tarımsal ürünlerin devletin belirlediği fiyatlardan satılması, diğer taraftan tarım kesiminden askere alınan insanların yarattığı işgücü açığı ve bunlara eklenen olağanüstü vergiler tarım kesimi için büyük sıkıntı yarattı.

Savaşın bitimini izleyen yıllarda Türkiye'de köklü tarımsal dönüşümü sağlayacak ilk adımlar atılmaya başlandı. Amerikan uzmanlarının tarıma yatırım yapma ve kırsal gelişme önerilerinin benimsenmesi, 1948'den itibaren traktörler ve tarımda üretkenliği artıracak diğer yatırım planları (sulama ve tohum ıslah projeleri başta olmak üzere) Türkiye'ye gelmeye başladı. Bu sürecin gerçek boyutlarına 1950'den sonra ulaşılabildi (Keyder, 1988: 163). 1950'lerde çok sayıda traktörün tarıma girmesi, karayolu ulaşım ağının ve sulama şebekelerinin geliştirilmesi İzmir ve Ege tarımının bir atılım yapmasına yol açtı. Bu temel etkenlerin yanı sıra, gübreinin yaygınlaştırılması, yeni tohumlukların kullanılması, zararlılarla mücadelede kazanılan başarılar, hayvancılıkta kültür ırklarına geçiş, tarım ürünlerinde verim

ve üretim artışları sağlanmasına yol açtı. Ulaşım şebekesinin geliştirilmesine koşut olarak, bu dönemde İzmir'de yetiştirilen geleneksel ürünlere, yenileri eklendi. Bunlardan başlıcaları satsuma mandalina ve yaş meyve-sebzelerdir.

1950-1953 yılları arasında ekim alanları 14,5 milyon hektardan 18,8 milyon hektara çıkmış, tarımsal üretim ise bir kat artış göstermişti. 1952-1956 yılları arasında İzmir'in Türkiye tarımsal üretim değeri içindeki payı yüzde 3,5 idi. Bu yıllarda İzmir; Konya, Ankara ve Manisa'dan sonra tarımsal üretim değeri en yüksek ildi. Yine bu yıllarda İzmir, toplam tütün üretim değerinin yüzde 25'ini yaratıyordu. Bu oran pamukta yüzde 10, zeytinde yüzde 15'ti. İzmir ve çevresi tarımının diğer tarım bölgelerinden ayrılan en önemli farkı, üretimin çeşitlilik göstermesi ve pazara yönelik olmasıydı. Bu açıdan İzmir tarımı, asıl olarak pamuk ekimine dayanan Adana tarımından ya da buğdaya dayanan Konya tarımından farklıydı. 1980'lerin başlarında İzmir ve çevresinde 73 tür tarımsal ürün elde edilmekteydi ve bu ürünlerin yıllık toplam değeri 100 milyar lirayı aşmıştı (Yurt Ansiklopedisi, 4312).

Tarımın geliştiği ve büyümenin tarıma bağlı olarak planlandığı 1950'ler, ironik olarak kırsal kesimden kentlere nüfus transferinin de hızlandığı yıllar oldu. Tarımda makineleşmenin de etkisiyle, İzmir ve çevresinde göreceli olarak daha az oranda olmak üzere, topraktan kopan bu yeni kent nüfusu hem gelişen sanayi için işgücü sağladı hem de tüketici kitlesi olarak ortaya çıktı (Kaya, 2023: 185). Diğer taraftan devlet tarafından 1930'larda plansız olarak başlatılan destekleme alımları II. Dünya Savaşı'ndan sonra genişletildi. 1932'de buğday ve üzümle başlayan destekleme alımlarına 1947'de tütün ve birkaç yıl sonra da şekerpancarıyla çay eklenmişti. 1963'te başlayan planlı dönemde destekleme alımları pek çok tahıl, baklagiller, meyve, yağ çeşitleri, hayvan ve hayvansal ürünleri kapsayacak şekilde genişletildi (Kip, 1993: 137). Tarımsal destek politikalarının yanında ithal ikameci sanayileşmenin de etkisiyle İzmir'deki pamuk üretim alanları 1950'de 33.000 hektardan 1970'lerin sonunda 59.500 hektara, kentin Türkiye genelindeki payı da böylece yüzde 6,7'den yüzde 9,2'ye çıktı. Tütün üretim alanları ise 1950'de 30.500 hektardan 1970'lerin başında 81.000 hektara

çıktı. Bu yıllarda İzmir'in tarım arazisinin üçte birini tütün tarlaları kaplarken, Türkiye'deki tütün arazisinin dörtte biri de İzmir'deydi (Kaya, 187). Ancak destekleme alımlarının siyasal gelişmelere göre dalgalanması, ticaret ve sanayi kesimlerinden gittikçe yükselen eleştirilere uğramaya da başlamıştı.

Türkiye'nin 1970'li yılların sonlarında girdiği dış borç krizinin olumsuz etkileri,

etti (Kazgan, 1996: 1343). Bu süreçte bütün büyük kentlerin çevresinde olduğu gibi İzmir'de de, tarım alanları, kentsel alanın yayılışı karşısında geriledi. 1960'larda gelişen sanayi Bornova yöresinde kurulmuş ve buradaki tarım alanlarını daraltmıştı. 1970'lerde de kentin kuzeyde Menemen'e, güneyde Aydın'a doğru, anayollar boyunca yayılması, buralardaki tarıma elverişli toprakların yitirilmesine yol açtı. Günümüzde

en yoğun biçimde tarım kesimi üzerinde yaşandı. 1980'de uygulamaya konulan serbest piyasa politikalarıyla birlikte tarımın Türkiye ekonomisindeki yeri hızla gerilemeye başladı. Tarım ürünlerinde ithalat kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılması, tarım üzerinde destekleme alımlarının kısılması ve koruyucu önlemlerden vaz geçilmesi, iç pazarın daralmasına kırsal kesimden kentlere yoğun göçler eşlik

İzmir'deki işlenebilir arazi büyüklükleri göz önüne alındığında; Bayındır, Torbalı, Tire, Selçuk, Kiraz ve Ödemiş öne çıkmaktadır. 2020 yılı itibarıyla, İzmir'de toplam tarımsal üretim değeri yaklaşık 18 milyar lira olup bitkisel üretim değeri 7,4 milyar lira, hayvansal ürünler üretim değeri 2,8 milyar lira ve canlı hayvan değeri 7,8 milyar lira olarak gerçekleşerek ülke sıralamasında dördüncü sıraya gelmiştir.

İzmir Ticaret Borsası Binası

Türkiye'deki ilk ticaret borsası olarak 1891'de kurulan İzmir Ticaret Borsası, Osmanlı döneminde uzun süre Kordon'da, günümüzde Kültür Müdürlüğü olarak kullanılan binada hizmet verdikten sonra taşındığı bina 1922 yangınında yok oldu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yemiş Çarşısı'nda çalışmalarına devam eden İzmir Ticaret Borsası'nın 1925 yılında çıkarılan yeni Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu'yla yetkileri genişledi ve İzmir iktisadi bölgesinin en önemli ürünleri olan üzüm, incir ve palamutun borsada işlem görmeye başlamasıyla iş

yükü arttı. Yeniden yapılanan İzmir Ticaret Borsası, yeni bir bina inşa etmek üzere, imar planına göre Gazi Bulvarı'yla II. Kordon Caddesi'nin kesiştiği yerde bulunan arsayı İzmir Belediyesi'nden satın aldı. İzmir Ticaret Borsası'nın temeli 25 Kasım 1926'da düzenlenen törenle İzmir Valisi (Kâzım) Dirik'in atıldı. 23 Temmuz 1928'de tamamlanarak açılışı yapılan binanın mimarı Tahsin Sermet Bey'dir. İzmir Ticaret Borsası binası, Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin en güzel örneklerinden biridir.

İzmir Ticaret Borsası,
1960'lar (İTB arşivi)

İzmir Ticaret Borsası binası, 1928 (İTB arşivi)

İzmir Ticaret Borsası binasının açılış töreninde İzmir Valisi Kâzım (Dirik) Paşa konuşma yaparken (İTB arşivi)

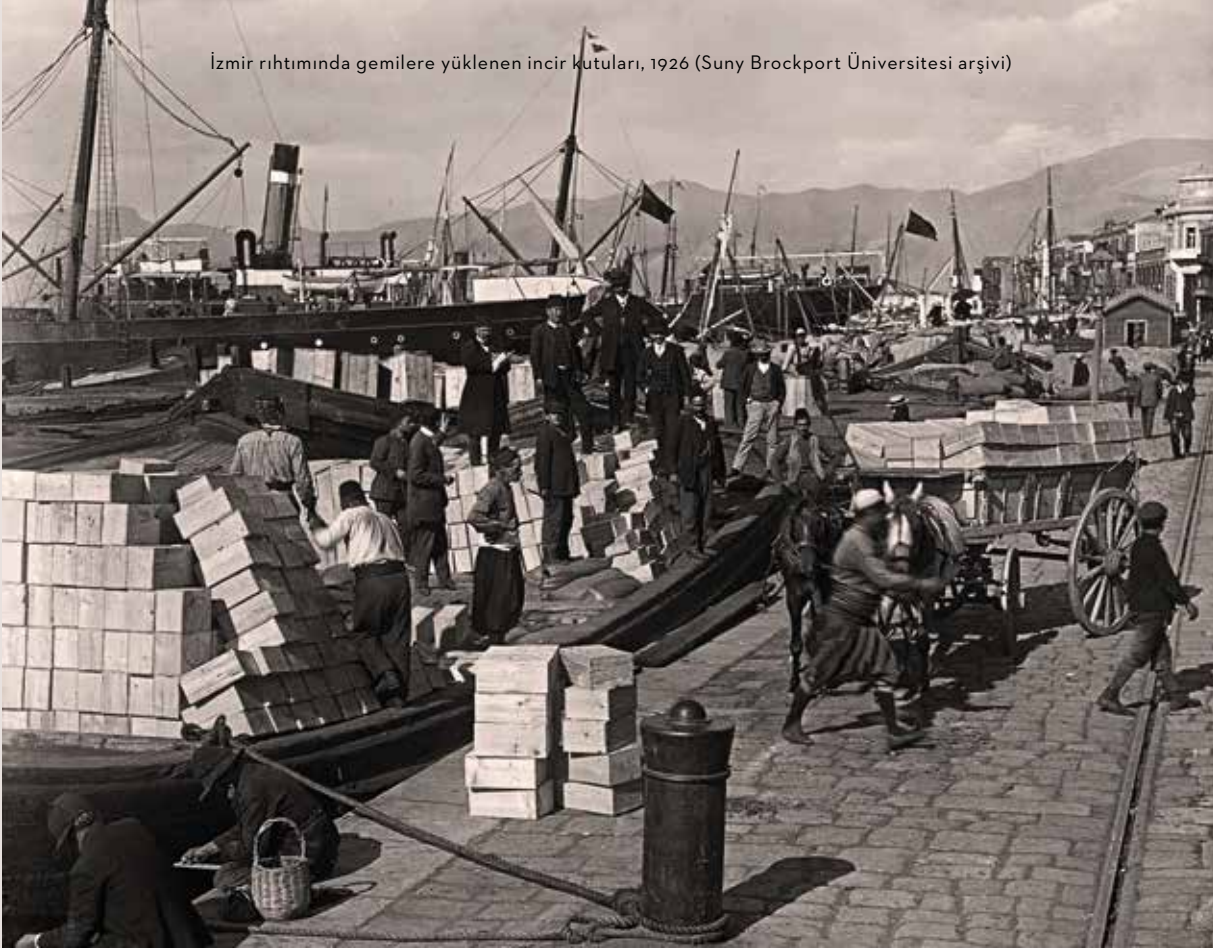

İncir ve İncir Bayramı

İzmir'in Doğu Akdeniz'in en büyük ihracat limanlarından biri haline gelmesini sağlayan tarımsal ürünlerin içinde incirin ayrı bir yeri vardır. 19. yüzyılda İzmir için kullanılan sıfatlardan birinin "İncir Şehri" olması, incirin kent için önemini göstermektedir. İzmir İncir Çarşısı'nda temmuz ayında başlayan hazırlık çalışmaları, ağustos ortalarında incirin İzmir'e ulaşmasıyla birlikte yerini üç ay sürecektir hummalı bir çalışmaya bırakıyordu. İzmir nüfusunun yarısını kaybettiği Cumhuriyet'in ilk yıllarında bile incir çalışma hayatındaki yeri önemini korumuştur. Ağustos 1929'da İzmir'de incir işlemek için hazırlanan otuz han bulunuyordu. Bunlardan sekiz-on tanesi büyük handı ve her birinde bin dolayında işçi çalışıyordu. Diğer hanların her birinde çalışan işçilerin sayısı ise beş yüzden aşağı

değildi. Bütün hanlardaki işçilerin sayısı 18.500 dolayındaydı. Bu sırada İzmir nüfusunun 150.000 dolayında olduğu düşünülürse incir işleme sektörünün kent için önemi daha iyi anlaşılacaktır.

İncirin İzmir'e geldiği ilk gün kentte "İncir Bayramı" olarak kutlanıyordu. Kutlamaların tam olarak ne zaman başladığını bilmiyoruz, konu hakkındaki ilk bilgilerimiz 1880'lere ait. Başlangıçta oldukça coşkulu olan bayram kutlaması, 1910'larda daha mütevazı biçime dönüştü ve savaş döneminde sembolik hale geldi. Cumhuriyet döneminde değişen şartlar incirin uluslararası pazarındaki rakiplerini artırınca bayramın daha görünür bir şekilde kutlanmaya çalışıldığı anlaşılıyor. Aşağıda 1929 yılında İncir Bayramı kutlamalarını aktaran muhabirin yazdıkları bulunmaktadır.

İzmir rıhtımında gemilere yüklenen incir kutuları, 1926 (Suny Brockport Üniversitesi arşivi)

LA FÊTE DES FIGUES A SMYRNE

İncir Bayramımız Çok Mükemmel Yapılmıştır

Kararlaştırıldığı üzere İncir Bayramı cuma günü yapılmış ve son derece zevkli ve coşkulu geçmiştir. İncirin pazarı demek olan Yemiş Çarşısı'nda, daha sabahtan amelebaşılar toplanmışlar ve İzmir'e servet ve refah getiren mübarek mahsulün gelmek üzere olduğunu davullarla, muhtelif şenliklerle halka duyurmaya başlamışlardı. Saat 11.00 raddelerinde, tüccardan Aydın İzzet Bey'e Selçuk'tan ve başka bir tüccara da Ödemiş'ten gelen birer kamyon yeni mahsul incir, sevinçlerle karşılanmış ve mağazalara alınmıştır.

Yemiş Çarşısı, pek yerinde olan bir sevinç ve coşkuya akşama kadar böylece sahna olurken, beri tarafta Alsancak istasyonunda da hazırlıklara devam olunmuş ve incir mahsulünü getirecek olan katarın gelişi, saat 17.00'ye kadar intizar olunmuştur. Vali Paşa, belediye reisi vekili, davetlilerden Kars Mebusu Halit Bey, Amerika ve İngiltere konsolosları, şehrimizde bulunmakta olan şarap uzmanı M. Bular Ticaret Odası Başkanı Balcızâde Hakkı, Ticaret Müdürü Ziya, Oda Genel Sekreteri Turgut, Şerifpaşazâde Remzi, Borsa Komiseri Mahmut, Cevahircizâde Sabri beylerle yüzlerce tüccar, Alsancak istasyonunda, gelen yeni mahsulü karşılamışlardır.

Ticaret Odası Genel Sekreteri Turgut Bey, aşağıdaki nutku söyleyerek yeni mahsulü selamlamıştır: "Zengin, feyyaz Aydın ve Ödemiş incir bölgemizin bu seneki İlk mübarek mahsulünü takdim ile övünç duyuyorum. Üreticilerimize verimli bir faaliyet devresi açan, memleketimize servet ve saadet getiren incirin İlk gelişini, şehrimiz sevinçle selâmlar."

Turgut Bey nutkunu bitirdikten sonra yeni incir mahsulünden birer kutu alarak vali Paşa'ya, belediye reisi vekili Ferit Bey'e ve konsolos beylerle sair davetli kişilere takdim etmiştir.

Turgut Bey'in nutkundan sonra Vali Paşa Hazretleri kısa bir nutukla yeni mahsulün şehrimize refah ve saadet getirmesini temenni etmiş, üreticilere, amele ve tacirlerimize hayırlı kârlar temenni etmiştir. Vali Paşa Hazretleri'nin nutkundan sonra, başta askeri muzıkası olduğu halde alay hareket etmiş ve yayımlanan program mucibince davetlilerin otomobilleri alayı takip ederek Birinci Kordon yoluyla Yemiş Çarşısı'na gelinmiştir.

Binlerce halk, Birinci Kordon'dan itibaren bütün yolları tutmuş ve alayı seyretmiştir. Alay, Birinci Kordon'dan geçerken limanı-mızda bulunan bütün Türk ve yabancı vapurları düdükle çalmak su-retiyle alayı selamlamışlardır. Halk, çocuk çocuk, binlerce kişi sokakla-ra dökülmüş ve bayrama iştirak etmişlerdir. Denilebilir ki, Cuma günkü İncir Bayramı, emsali nadir görülen bir intizam ve mükemmeliyette olmuş ve fevkalâde bir sevinçle geçmiştir.

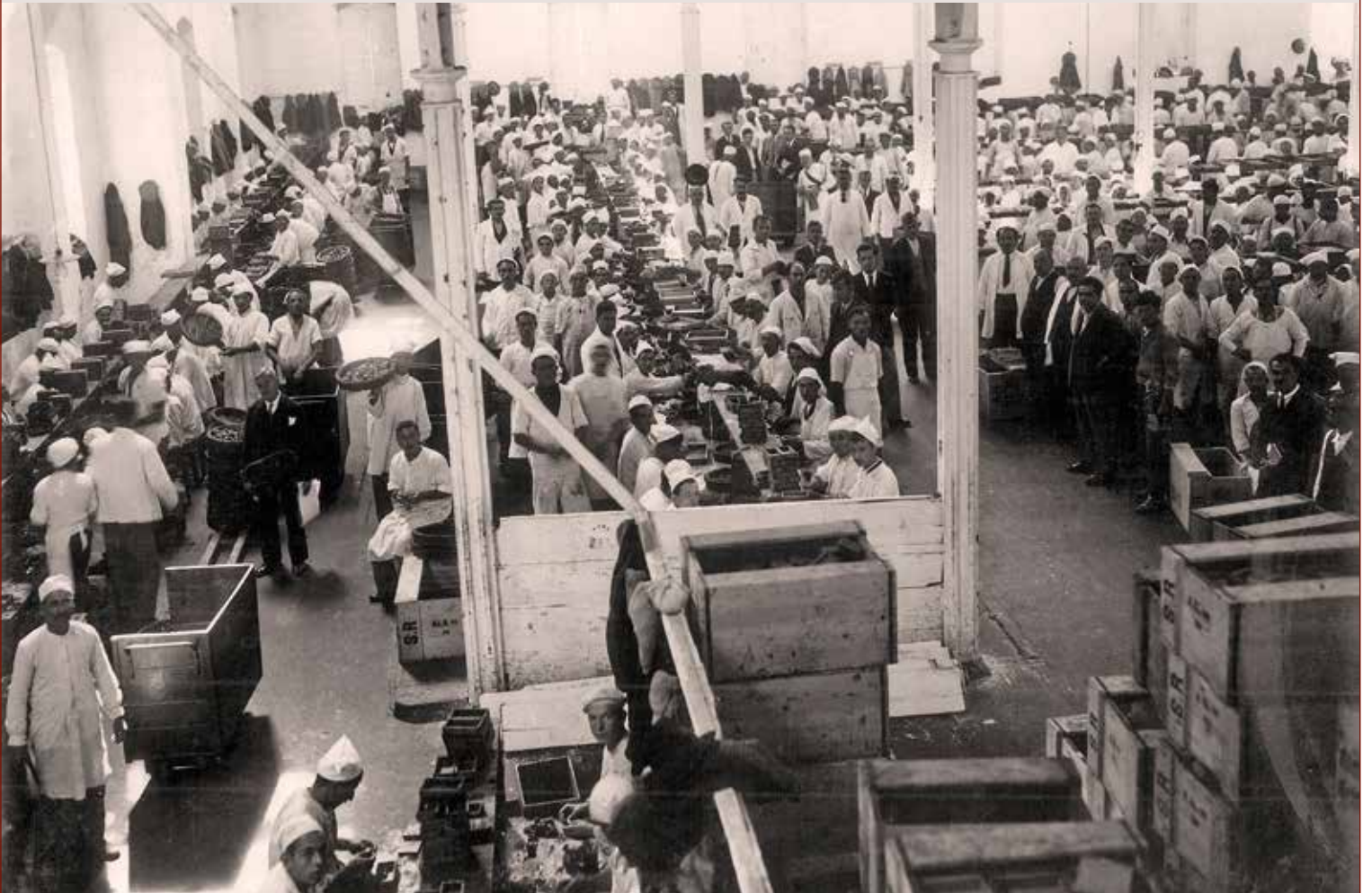
Alayın yönetimine, Ticaret Odası İstihbarat Müdürü Zeki Bey'le Oda memurlarından Nuri, Osman, Hulusi, Ulvi, Mehmet, Adil, Fazlı bey-ler memur edilmişlerdi. Gerek alayın düzeni ve gerek hareketi çok mun-tazam olmuş, en ufak bir aksaklık bile olmamıştır. Yeni mahsulün, üretici, amele ve tacirlerimiz için feyizli neticeler vermesini te-menni eyleriz. İlk katarla gelen incir 10.300 çuvaldan ibarettir.

İncir kutulayan genç kızlar, Şerif Remzi İncir İşletmesi (Orhan Berent koleksiyonu)

İncir hanında çalışma, Şerif Remzi İncir İşletmesi (Orhan Berent koleksiyonu)

Ege Tarım Zirvesi

İzmir Ticaret Odası, Ege Bölgesi Sanayi Odası ve İzmir Ticaret Borsası işbirliğiyle 18 Haziran 2009 tarihinde “Ege Tarım Zirvesi” düzenlendi.

Zirve iki aşamalı yapıldı; Tarım sektörünün ve özellikle İzmir ve bölge ekonomisinde önemli yer tutan bazı tarım ürünlerinin üretiminden ihracatına kadar çözülmesi gereken sorunların katlanarak arttığı ve tarım sektörünün stratejik öneminin farkında olan; sektörün her türlü sorununu yakından takip ederek, bu sorunların zamanında çözülmesi için tüm olanaklarını seferber eden söz konusu kurumlar zirve öncesinde, 16 Haziran’da her

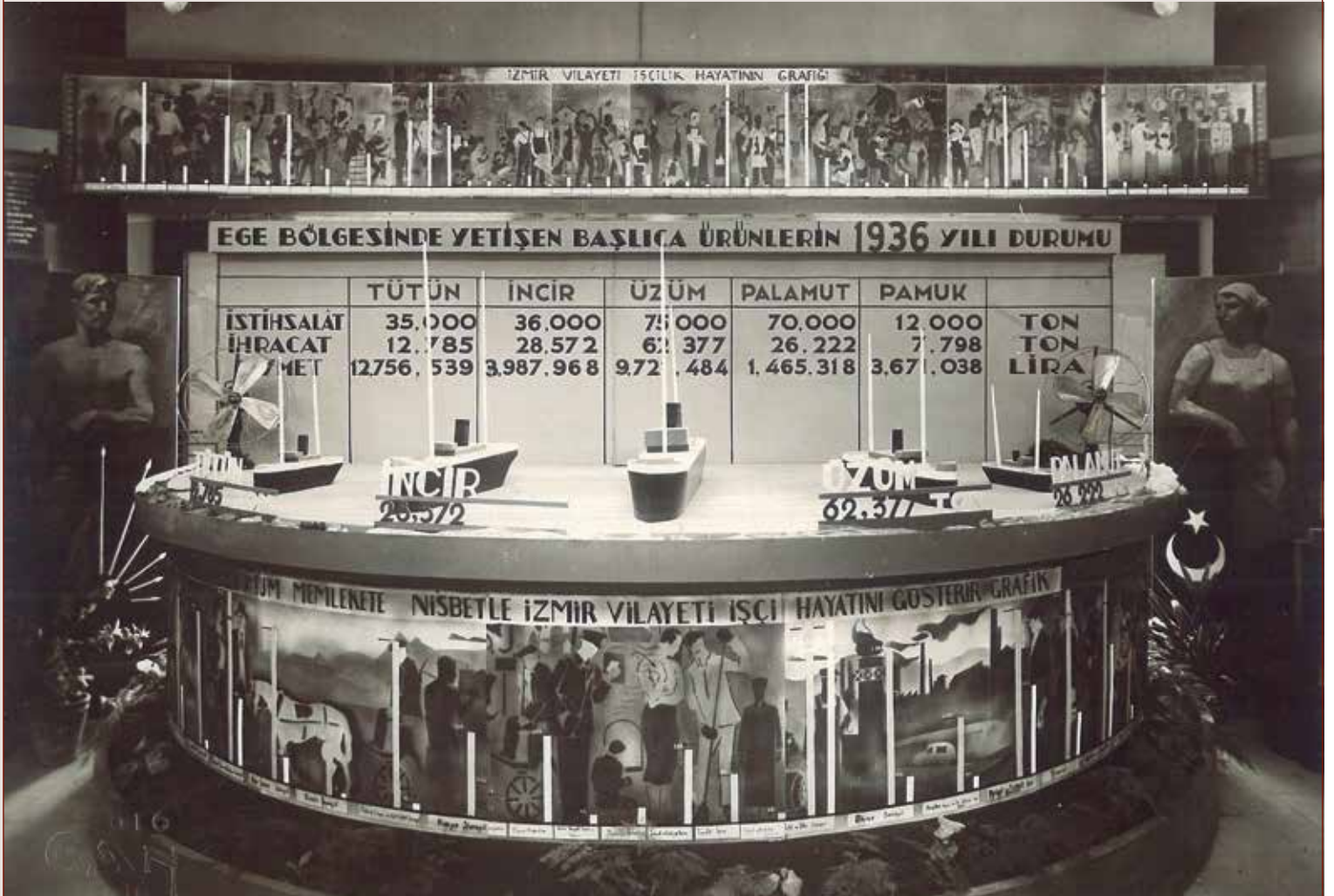
kurum kendi toplantı salonlarında eş zamanlı hazırlık toplantıları gerçekleştirdi. Bu toplantılarda; ürünler ve tarım sektörü masaya yatırılarak, bölge ve ülke sorunları ve önerileri belirlenmeye çalışıldı. 18 Haziran 2009 tarihinde İzmir Hilton Otelinde gerçekleştirilen “Ege Tarım Zirvesi” üreticisinden ihracatçısına, öğretim üyelerinden bürokratlara kadar sektörün tüm aktörlerini bir araya getirdi. Ön hazırlık toplantılarında saptanan sorun ve beklentiler ikinci aşamada Tarım ve Köyişleri Bakanı ve bürokratlarının hazır bulunduğu toplantıda her grup raporunu sunuldu.

İzmir rıhtımında gemilere yüklenen incir kutuları, 1926 (Sunny Brockport Üniversitesi arşivi)

Ege'deki tarım üretimi ile ilgili İzmir Fuarı'ndan standlar (APİKAM arşivi)

Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri (Dikili, Kınık ve Bayındır)

İzmir Ticaret Odası 2018 yılından itibaren yeni iş olanakları yaratacak yatırım projelerine özel önem vermeye, bu kapsamda tarıma dayalı ihtisas Organize Sanayi Bölgeleri ve sektörel kümelenme projeleri yürütmeye başladı. Tarıma dayalı sanayinin gelişmesini sağlamak, modern seralarda iyi tarım uygulamaları yaparak ülke tarımına katkı sunmak, tarımsal ürün ihracatını artırmak amacıyla 2018 yılında dönemin Tarım ve Orman Bakanı Dr. Bekir Pakdemirli'nin destekleriyle İzmir'deki Oda, Borsa ve Birlikler olarak "Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri (TDİOSB)" kurulması ka-

Bölgedeki jeotermal varlığın etkin kullanım ve yönetimine ilişkin Dikili TDİOSB ile İzmir Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB) arasında 2 Aralık 2021'de protokol imzalandı. Protokolle Dikili TDİOSB altı adet jeotermal kuyu ile üç adet jeotermal işletme ruhsatının kullanım hakkını aldı. Böylece Dikili TDİOSB'nin elindeki jeotermal işletme ruhsat sayısı dokuz, 11 hektar olan büyüklüğü ise 16.235 hektara ulaştı.

İzmir Bayındır Çiçekçilik TDİOSB ve İzmir Kınık Tarıma Dayalı İhtisas Bitkisel Üretim (Tohum, Fide, Tıbbi ve Aromatik Bitki vb) Organize Sanayi Bölgesi 2021

rarlaştırıldı ve çalışmalara başlandı. İzmir'de TDİOSB kurma projesi, Cumhurbaşkanlığının 100 günlük eylem planına girdi.

Bu çerçevede Dikili Tarıma Dayalı İhtisas (Jeotermal Kaynaklı) Sera Organize Sanayi Bölgesi 2019'da kuruldu ve burası Türkiye'nin 21. TDİOSB olarak tüzel kişilik kazandı. Dikili TDİOSB'nin Avrupa ve Türkiye'nin en büyük topraksız, tam otomasyonlu, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan modern sera ve tarımsal sanayi kümelenmelerinden birisi olması hedeflendi. Teknolojik seralarda yıllık 80 bin ton kaliteli yaş sebze ve meyve üretiminin yurt içi ve yurt dışı piyasalarına sunulması, 3 bin 500 kişiye istihdam sağlaması planlandı.

yılı Mayıs ayında kuruldu. İzmir Bayındır Çiçekçilik TDİOSB Projesiyle İzmir'in çiçekçilik ve süs bitkileri potansiyelini en yüksek seviyede değerlendirilmesi, üretilen ürünlerin katma değerinin yükseltilmesi, süs bitkileri seracılık sektörünün gelişmesine katkı sağlanması, ihracata yönelmek ve teknolojik tarım uygulamalarını yaygınlaştırmak amaçlandı.

İzmir Kınık Tarıma Dayalı İhtisas Bitkisel Üretim (Tohum, Fide, Tıbbi ve Aromatik Bitki vb.) Organize Sanayi Bölgesi Projesi'yle bölgede tohum, fide, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğinin gelişimi planlandı. Yetiştirilen bu ürünlerden sağlık sektöründen kozmetik sektörüne kadar birçok endüstriye hammadde sağlanması hedeflenmektedir.

İzmir Limanı (EXPO arşivi)

Tarihi İzmir Limanı (Ömer Durmaz arşivi)

Doğu Akdeniz'in en önemli ve zengin liman kentlerinden olan İzmir, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bölgeyi altüst eden olumsuzluklardan en çok etkilenen yerlerden biri oldu. Balkan ve I. Dünya Savaşı'nın yarattığı istikrarsızlık, Yunan işgali felaketi ve kurtuluşu izleyen günlerde yaşanan büyük yangının getirdiği yıkım, on yıl içinde kenti tanınamayacak biçimde değiştirdi. Kentin ekonomik örgütlenmesinin ana aksını oluşturan bölümünü de içeren üçte birini yok eden yangın sonrasında İzmir'in ülke içi ve Avrupa'yla olan telgraf, posta bağlantısı tamamen kesilmiş, bankalar işlem yapmayı bırakmış, demiryolları ve gemi şirketleri ticari mal taşımayı durdurmuştu. Eylül ayı sonlarında İçişleri Bakanı Fethi (Okyar) Bey'le bir araya gelen İzmir tüccarları, ticaret yaşamının yeniden başlayabilmesi için en azından bu sorunların

çözülmesi gerektiğini belirtmişlerdi (İleri, 4 Ekim 1922). Bunun yanında, hâlâ barış görüşmeleri başlamamasına rağmen İngiliz, Fransız ve İtalyan ticaret şirketleri, İzmirli tüccarlarla bağlantı kurmaya hazır olduklarını açıklamışlardı (İleri, 9 Ekim 1922). Bu arada işgal döneminde baskılar nedeniyle kenti terk etmek zorunda olan Türk ticaret insanları da yavaş yavaş İzmir'e dönmeye başladı (Tasvir-i Efkâr, 5 Aralık 1922). Ancak ticaret yaşamının yeniden doğal akışına dönmek için hiç de kolay olmadığı kısa süre de anlaşıldı. İzmir yangını kentin en önemli ticaret maddeleri olan üzüm ve incirin ihracat sezonunda meydana gelmiş, Kordon'da bulunan şirket binalarının yanında birçok depo yok olmuştu. Yangın İzmir'le sınırlı kalmamış, Yunan ordusunun geri çekildiği İzmir'in çevresinde tarımla geçinen yüzlerce yerleşim yeri

büyük zarar görmüştü. Batı Anadolu'da nüfus yapısı büyük ölçüde değişmiş, işgücü büyük kayba uğramış, yoğun sermaye çıkışı olmuş, uluslararası ticaret bağlantıları neredeyse tamamen ortadan kalkmıştı.

Kentin kurtuluşunun ardından Ankara hükümeti tarafından bürokrasi kadrolarına atama yapılırken, kentin ekonomik yapısına yön veren kurumlar da toparlanmaya çalışıyordu. İzmir Ticaret ve Ziraat Borsası Ekim ayı başında yenilenen yönetimiyle işlemlere başlamış, Kordon'daki binası yanan İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Halimağa Çarşısında kiraladığı yeni binasında 1 Kasım'da toplanarak faaliyete geçmişti. İzmir'de İktisat Kongresi'nin düzenlenmesi, kente geçici de olsa bir canlılık kazandırmış, İzmir'in eski ticaret hacmine kavuşması yönünde beklentileri artırmıştı. Ancak bunun hiç de kolay olmadığı kısa sürede anlaşıldı. Ziraat ve Ticaret Gazetesi'nin İzmir muhabiri 1924 başlarında kaleme aldığı yazısında, ülkenin ihracat ve ithalatında son derece önemli bir ticari yeri bulunan ve Akdeniz'in en işlek ticaret kapılarından biri olan İzmir'in, yerini günden güne kaybettiğine işaret ediyordu. Muhabire göre, Meydana gelen zarar ve ziyan yalnız İzmir'e ait olmayıp, bütün memleketin ziraat ve sanayiini kapsamaktaydı. Başlıca ihracat ürünleri olan üzüm ve incir güçlü rekabetlere, şiddetli buhranlara maruz kalmış ve bir önceki yıl (1923) bu ürünlerin önemli miktarı üretim masraflarını çıkaramayacak bir fiyattan satılmıştı. Son senelerde, palamut ihracatı azalmış ve bu yüzden daha önce ülkeye giren yüz binlerce lira kaybolmuştu. Hele halı ihracatı müthiş sükûta uğramıştı. Afyon ihracatı da evvelkine nispetle, önemli derecede azalmıştı. İthalat mallarından manifatura, tuhafiye ve hırdavat gibi yabancı ticari mallarında evvelce haiz olduğu yerin önemli bir kısmını kaybetmişti. Köylünün yüzünü güldüren yalnızca tütün mahsulü ve az miktarda pamuk vardı. Ülkede teşkilâtsizlik ve parasızlık devam ettikçe bu ürünlerin de bazı buhranlara maruz kalmayacaklarını kim iddia edebilirdi? Üzüm ve incir bir sene önce uğradıkları ticari buhranın nedenlerinden gelecek sene için hiç bir şey eksilmiş değildi. Teşkilâtsizlik, parasızlık, pahalılık hepsi mevcuttu. Eskiden batı ve güney Anadolu tüccarı, bilhassa manifatura mallarını tedarik etmek için hemen tamamen İzmir'e gelir, burada Anadolu

çeşitlerini bol ve ucuza bulurlardı. O zaman İzmir'de büyük ve zengin depolar mevcuttu. Şimdi ise Anadolu tüccarının çoğu mal almak için İstanbul'a gitmekte, oradaki yabancı mağazalarından ihtiyaçlarını sağlamak ve bu yüzden milli menfaat kısmen kaybedilmekteydi.

“Şimdi İzmir'de büyük servete sahip mağazalar ve depolar kalmamıştır” diye yazıyordu muharrir. “Ticaret Odamızda kurulmak üzere bulunan Türk Ticaret Birliği her şeyden evvel İzmir'in bu gibi iktisadi meseleleriyle meşgul olur ve bunlara karşı ameli çareler bulursa, memlekete pek büyük hizmet etmiş olur. İzmir'de ortaya çıkan iktisadi meseleler, fikrimizce mahalli olmakla kalmaz, Türkiye'mizin mühim bir iktisadi merkezinin meselesi memleketin umumi meselelerindendir. Bunlarla Ticaret Vekâletinin ciddi surette meşgul olması ve bunları bizzat tetkik için İzmir'e ehil kişilerden oluşan bir heyet yollaması pek yerindedir, iktisadi işlerimize layıkıyla ehemmiyet vermezsek, inkılâbımızın hakkıyla semerelerini göremeyiz.” (Ragıp, 1924: 49-50)

İzmir'in uluslararası ticari yerinin sarsıldığı gözden kaçırılamayacak kadar belirgindi. Pamuk ve tütünden sonra en önemli ihraç ürünleri olan incir ve kuru üzüm görece önemlerini kaybetti. Bunun nedenlerinden biri, bu iki ürünün üretim ve pazarlamasını elinde tutan Rumların, savaş sonrası nüfus mübadeleleri sırasında Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmalarıydı. İkinci bir neden ise, incir ve kuru üzümün ancak uzun dönemde getirisi olan bir sermaye yatırımını gerektirmeleri idi. Bu durum çoğu küçük üretici olan çiftçilerin ticaret sermayesinin hâkimiyeti altına girmelerine yol açmıştı. Ticaret sermayesini sağlayanlar, büyük ihracat şirketlerinin taşeronu olarak çalışan, Osmanlı Rum ve Ermenileriydi. Ölüm ve nüfus mübadeleleri ticaretteki bu işleyiş tarzını geçici olarak bozdu. İzmir bölgesi zaten büyük ölçüde harap olmuş durumdaydı; bu bölge savaşın asıl yükünü çektiğinden, eski koşullara dönülmesi kolay olmadı (Keyder, 1992: 50). 1923 yılında İzmir Ticaret ve Sanayi Odası'na üye olan tüccar ve sanayici sayısı sadece 502'ydı. Bunlardan 44'ü birinci, 68'i ikinci, 252'si üçüncü ve geri kalanı dördüncü sınıftı. Üyelerin yüzde 23,5'i üzüm, incir, palamut, afyon, meyan kökü, yaprak tütün ticaretinde, yüzde 10,75'i zahire

ve un ticaretinde, yüzde 15'i küçük imalat sektöründe, yüzde 0,9'u bankacılık, yüzde üçü gemi acenteliği, kara ve deniz ulaşımı gibi hizmet sektöründe, yüzde 47,41'i çeşitli emtia ticaretinde bulunuyordu (Serçe, 2017: 63). 1924 yılında İzmir Ticaret ve Ziraat Borsası'na kayıtlı tüccar sayısı ise 316'ydı (Serçe-Yetkin, 2015, 113).

Cumhuriyet hükümetleri ulusal ekonomiyi inşa edilmesini sağlayacak adımlar atarken, ticaret oda ve borsalarını güçlendiren düzenlemelere gitti. Yabancı sermayeye karşı çıkılmamakla birlikte ulusal sermayeye dayanan şirket ve bankalar desteklendi. Ancak 1920'lerin sonlarına kadar ekonomi konusunda atılan adımlarda temel belirleyici olan etken, Lozan Anlaşması'nın bazı sınırlayıcı hükümleriydi. Osmanlı Devleti'nden devralınan borçlar 1929 yılına kadar ertelenmişti. Ancak Lozan Anlaşması'na ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi, beş yıl süreyle Türkiye'nin dışarıya karşı uygulayabileceği iktisat politikalarını dondurmakta; bazı istisnalar dışında ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılmasını ve yenilerinin konmamasını, gümrük tarifelerinin ise beş yıl süreyle değişmemesini öngörmekteydi. Yabancı mallara uygulanması kabul edilen tarife, 1916 yılına ait Osmanlı gümrük tarifesini temel almaktaydı. Bu tarife yerli sanayiye korumaya yönelik bir amaç taşımadığı gibi, vergiyi malın miktarı üzerinden belirlediği için uzun savaş yıllarının getirdiği enflasyon karşısında etkisizleşmişti. Bunun sonucu Türkiye'nin dış ticaret açığı beş yıl boyunca arttı ve sözleşmenin geçerlilik süresinin son yılı olan 1929'da zirveye ulaştı.

İzmir ticaret dünyası 1920'li yıllar boyunca, dünya ticaretinde kaybettiği yeri geri kazanmak ve dış bağlantıları onarmak için önemli çalışmalar yaptı. Özellikle İzmir Ticaret ve Sanayi Odası dış temsilcilikler aracılığıyla talepleri belirlemek, başta Yunanistan olmak üzere rekabet ortamını Türkiye lehine çevirmek yönünde çaba gösterdi. Ancak İzmir ticaretinin temelini tarımsal ürünlerin pazarlanması oluştuyordu. Bu nedenle 1929'da başlayan dünya ekonomik krizi, dalga dalga önce ticaret, ardından da tarım sektörünü vurdu. İzmir ticaretinin en önemli ürünleri olan üzüm ve incirin uluslararası piyasalarda büyük değer kaybetmesi, bazı ticaret evlerinin iflasına yol açtı. İzmirli tüccarlar krizin

etkilerini azaltmak ve aralarında denge oluşturmak için Kuru Meyve İhracatçıları Birliği, İzmir Üzüm Tacirleri Birliği gibi yapılanmalara gittiye de sonuç alındığı söylenemez. Bir yıl sonra çıkarılan Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu aracıkları ortadan kaldırarak, kooperatifler yoluyla üreticiyi piyasaya sokan düzenleme Tarış'ın önemli bir aktör olarak ortaya çıkmasını sağladı. Ekonomik krizin İzmir'de etkisini artırmasına yol açan kontenjan ve takas uygulaması, ticari sermayenin İzmir'den İstanbul'a yönelmesinde önemli etken oldu. Krizle birlikte alınan önlemler çerçevesinde uygulamaya konulan kontenjan usulüne göre ithalata sınırlamalar getiriliyor, ithalat kontenjanları belirleniyordu. İthalat hacmi açısından İzmir'den daha fazla yükü olan İstanbul'un kontenjandaki payı yüzde 75, İzmir'in ise yüzde 10 olarak belirlenmişti. Takas usulünde ise ihracatçılara ihraç tutarının yarısı kadar ithal lisansı dağıtılıyordu. Yaptığı ihracatın karşılığı olan ithalatı yapamayan İzmirli ticaret sermayesi, rekabet içinde oldukları İstanbul sermayesine, hükümet politikalarının etkisi ile yenik düşüyor, İzmir'in ithalattaki payı azalmakla kalmıyor, birçok tüccarın İstanbul'a göçmesine ya da İstanbul'da şube açmasına neden oluyordu (Kaya, 2023: 182).

1930'ların sonlarına doğru krizin etkileri azalmakla beraber Avrupa'da beliren savaş olasılığı, devletçi politikaların ticaret sermayesi üzerindeki baskısının kalkmasını engelledi. Savaş koşullarında devletin piyasalar üzerindeki denetimi giderek arttı. Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi üretimden tüketime, ihracattan ithalata ekonominin her alanında devlet denetimini yükseltti. 1943'te çıkarılan Ticaret Ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları Ve Ticaret Borsaları Kanunu, iktisadi örgütlenmeler üzerindeki devlet kontrolünün kesin bir şekilde kurulmasını sağladı. Savaş yılları İzmir'in uluslararası ticarete gerilemesini beraberinde getirmiş, kentin ihracat merkezi olma kimliğinin sorgulanmasına yol açmıştı.

İzmir'de yayımlanan Ticaret gazetesine göre, kontenjan yöntemine geçilmezden önce, Türkiye'nin yıllık ithalat ortalaması 150 milyon lira civarındayken, İzmir'in bu toplamdaki payı 37-40 milyon liraydı. Yani İzmir, İstanbul'dan sonra ikinci büyük ithal merkezi durumundaydı. Kontenjan

uygulanmasına geçildikten sonra, İzmir'in ithalat ortalaması 6-7 milyona düştü. Böyle olunca birçok tüccar, ya tamamen İstanbul'a yerleşti ya da İstanbul'da şube açmak zorunda kaldı. İzmir, İkinci Dünya Savaşı'ndan da büyük bir darbe yedi. Ege ve Akdeniz yolları kapanınca, İzmir limanını gerilerken, İstanbul bundan da yararlandı. Üzüm ve incirden başlayarak birçok ihraç maddesinin önce İstanbul'a, oradan da karayoluyla Orta Avrupa'ya sevki zorunluluk haline geldi. Amerika için ise Basra yolu kullanılmaya başlandı (Ticaret, 23 Haziran 1945).

Ticaret gazetesinin İzmir'in ithalatçı ve ihracatçı bir merkez olmak konumunu kaybetmesi konusunda ileri sürdüğü görüşlere katıldığını kaydeden İzmir Ticaret Borsası Başkanı Cevdet Alanyalı, "bütün bunlar geçici kabul edilip İzmir'e savaştan sonra hiç olmazsa kontenjan ve takas

rejiminden önceki halini iade etmek çareleri bulunabilir mi" sorusuna verdiği yanıt ise şöyleydi: "Bu daha çok savaştan sonraki ekonomik gidişata bağlıdır. Türkiye'nin savaştan sonra dünya ekonomisindeki yerini bilmeden bu konuda yorum yapmak yanıltıcı olur. İstanbul ithalat konusundaki üstün konumunu asla kaybetmeyecektir. Fakat şu da muhakkaktır ki İzmir, Ege gibi bir bölgenin ihraç ve ticaret merkezi oldukça bu vasfını hiç bir zaman kaybetmeyecek ve hiç bir liman ve iskele onun bu mevkiini elinden alamayacaktır. Çünkü en belli başlı ihraç mamullerimizin yetiştiği yerlere İzmir daha yakındır. Ve üretim merkezleri iki tren hattıyla buraya bağlıdır. Sonra bu ürünleri (üzüm, incir, tütün, pamuk, palamut vb.) İzmir'de işleyip dış pazarlara hazırlayacak imalathaneler, fabrikalar iş yerleri vardır. Bu yüzden, İzmir ihracatçılık vasfını hiç bir zaman kaybetmez.

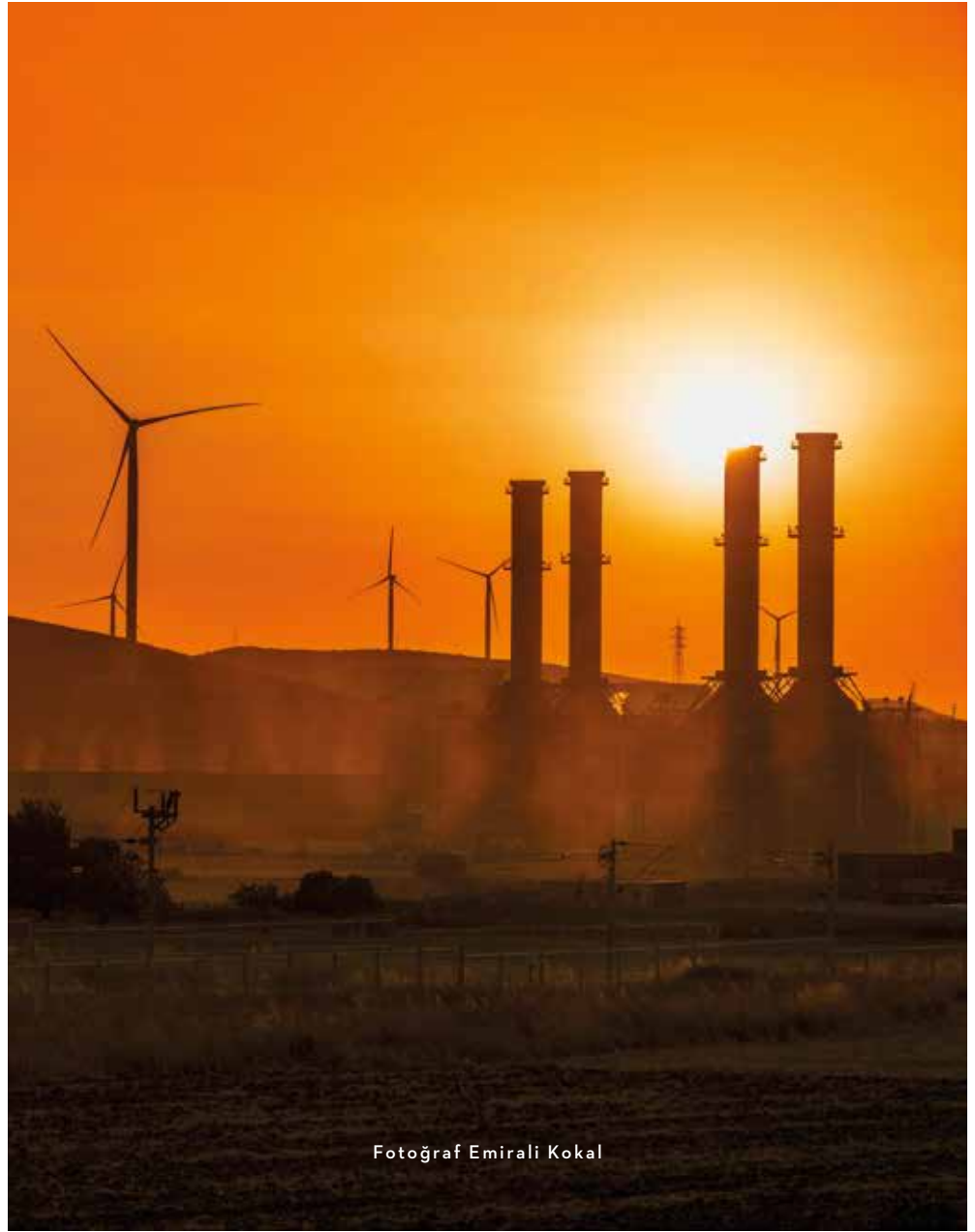

Fotoğraf Emirali Kokal

Bu coğrafi konumu değerlendirmek için İzmir limanı düzenlenmeli, tahliye işleri kolaylık bulmalı, antrepolar ve depolar yeterli derecede olmalıdır” (Ticaret, 23 Haziran 1945) .

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ekonomisinin serbest ticaret politikasına dönmesi ve uluslararası piyasalarla işbirliğine gitmesi, İzmir’in ihracatçı kimliğine dönmesinin yanında yatırımlar konusunda da önünü açtı. 1950’de yeniden düzenlenen kanunla, Ticaret Odaları üzerindeki devlet vesayeti kaldırıldığı gibi sanayi kesiminin kendi örgütlenmelerinin kumalarının önü açıldı. Aynı düzenlemenin bir parçası olarak 1952’de kurulan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin (TOBB), dokuz kişiden oluşan yönetim kurulunda dört sandalyenin sahibi İzmir’den gelen üyeler aitti (Örs, 2017: 184). 1920’lerden itibaren tartışılan İzmir Limanı’nın Alsancak’a taşınmasının 1958’de tamamlanmasıyla ihracat olanaklarında genişleme sağlandı. 1950’lerde tarım ürünlerinin Türkiye ihracatındaki payının artması, İzmir’in ihracat limanı olarak ön plana çıkmasını sağlamıştı. 1946’da tütün ve pamuk ihracatı, Türkiye’nin tarımsal ürün ihracatının yüzde 25,9’unu oluştururken, bu oran 1950’de yüzde 33,3’e ve 1953’te yüzde 55,1’e ulaşmıştı. Tütün, pamuk, incir ve üzüm gibi tarımsal ürünlerin ihracatının önemli bir bölümünün İzmir’den yapıldığı ve bu ürünlerin büyük bir bölümünün Ege Bölgesi’nde üretildiği düşünülürse; İzmir ticaretindeki artış daha iyi anlaşılır (Yurt Ansiklopedisi, 1993: 4359).

1950’li yıllarda Türkiye’nin en önemli ihracat limanı olan İzmir’in bu özelliği, neoliberal iktisadi politikaların egemen olmaya başladığı 1980’li yıllarda, Türkiye ihracatındaki payı görece olarak azalmakla birlikte, sürmekteydi. Bu gelişmede, 1970’li yılların sonlarında Ortadoğu ülkeleriyle yapılan ticarette Mersin ve İskenderun limanlarının öneminin artması önemli etken olmuştu. Buna rağmen İzmir, 1980’de Türkiye ihracatının yüzde 25’ini gerçekleştiriyor ve İstanbul’dan sona ikinci sırada yer alıyordu. 1950’lerde ön plana çıkan tarıma dayalı büyüme politikaların yansıması olarak 1980’de İzmir’den yapılan ihracatta, tarımsal ürünlerin yüzde 85 payla ilk sırada geldiği, onu yüzde 14 payla sanayinin ve yüzde bir payla madencilik in izlediği görülmektedir. 1980’lerden itibaren uygulanan

Fotoğraf Emirali Kokal

politikalar, ihracatta tarımın payının giderek azalmasını, sanayinin payının ise artışını beraberinde getirdi.

1977’den 1981’e İzmir ihracatının Türkiye toplam ihracatındaki payı azalmakla birlikte, limandan yapılan ihracat sürekli artmıştır. 1977’de 1.753 milyon dolarlık Türkiye toplam ihracatının yüzde 33’ü (578 milyon dolar) İzmir’den yapılmış, buna karşılık 1981’de yapılan ihracat, 1977’ye göre yüzde 82,7 artarak 1.056 milyon dolara ulaşmış, ama İzmir’in Türkiye ihracatındaki payı yüzde 22,4’e düşmüştü (Yurt Ans., 1984: 4359). 1989’da yüzde 22,1 olan bu oran 1990-2002 arasında yüzde 18 ila 20 arasında gezerken, 2002 sonrası sürekli düşüş eğilimine girerek 2005’te yüzde 17,8, 2008’de yüzde 16,3, 2012’de yüzde 13,7 oldu, ardından 2016 ve 2017’de en düşük seviyesine yüzde 12,4’e geriledi. İzmir’den ihraç edilen ürünlerin payı sürekli azalırken Türkiye’nin ihracat ağırlığı Marmara Bölgesi’ne kaydı: 1996’da

yüzde 3,5 olan Bursa’nın payı neredeyse üç kat artarak 2009’da yüzde 9,8’e, 1996’da yüzde 5,6 olan İzmit’in payı da neredeyse iki kat artarak 2009’da yüzde 10,7’ye yükseldi. Türkiye’de 1980’lerde önceki dönemin aksine iç piyasaya değil dış piyasaya yönelik bir sanayi üretimi söz konusu olmasına rağmen, özellikle ticari ve finansal liberalleşmeyle birlikte dış ticaret açığı gün geçtikçe büyüdü. 1980’lerden itibaren İzmir limanı da (tarihindeki istisnai yıllar dışında) dış ticaret fazlası verme özelliğini kaybetti ve neredeyse artık yapısal olarak dış ticaret açığı vermeye başladı. 1990’lı yılların neredeyse tamamı ve özellikle hem sanayi üretiminin ithalata bağımlılığına arttığı hem de tarımsal ithalatta da önemli artışlar görülen 2000’li yıllarda ortaya çıkan ekonomik yapı ile 2004 sonrası İzmir limanı, pandemi koşullarının başladığı 2019’a kadar sürekli açık verdi (Kaya, 2023: 163).

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir Ticaret ve Sanayi Odası

İzmir'in en köklü iktisadi örgütlenmelerinden biri olan İzmir Ticaret Odası, 1885'te İzmir Ticaret ve Sanayi Odası adıyla kuruldu. Osmanlı Devleti'nin Batı'ya bağımlı iktisadi yapısı içinde biçimlenen hukuki çerçevenin tüccarların Oda'ya üyeliğini isteğe bağlı bırakması, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası'nın etkisini önemli ölçüde sınırlamaktaydı. 1922 yangınında tüm arşiviyle beraber Oda binasının yanması, zaten zor durumda olan Ticaret Odası'na önemli bir darbe vurdu. Buna rağmen kısa sürede toparlanan İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, ilk toplantısını Halimağa Çarşısı'nda kiraladığı binada 1 Kasım 1922'de gerçekleştirerek İzmir'in Kurtuluşu sonrasında toparlanan ilk kurumlarından biri oldu. İzmir

Ticaret ve Sanayi Odası'nın ilk toplantısında alınan kararların altında Başkan Alaiyelizade Mahmut ile birlikte Ahmet Hakkı, Mustafa, Behor Benadava ve Gifre adları bulunmaktadır. Aynı ayın sonlarında yapılan seçim sonucunda Alaiyelizâde Mahmut (Başkan), Balcızâde Hakkı (İkinci Başkan), Emirlerzâde Ahmet Refik, Behor Benadava, Cemal, Hafız Ali, Hocaâde Ahmet, Hacı Yavaşzâde Mehmet Şükrü, Girdî Mustafa Raşit, Elize Gifre, Nazillili Hacı Mustafa ve İzzet İzmir Ticaret ve Sanayi Odası'nın yeni Yönetim Kurulu'nu oluşturdu. 1923'te İzmir Ticaret Odası'na kayıtlı üye sayısı ise 461 Türk ve 41 yabancı olmak üzere sadece 502'ydi. Yangın sonrasında yeniden biçimlenen nüfus

yapısı nedeniyle üyelerinin önemli bölümünü kaybeden ve geliri büyük ölçüde azalan İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, tüm olumsuzluklara rağmen, İzmir'in sarsılan iktisadi konumunu güçlendirmek için adımlar atmaya çalıştı. Ancak Oda'nın etkili çalışmalar yapabilmesi, 22 Nisan 1925'te Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu ve ardından ticaret odalarının görev, yetki, gelir ve teşkilatını düzenleyen Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi'nin (19 Ekim 1925) çıkarılmasından sonra mümkün olabildi. Yeni kanun ticaret ve sanayiyle iş-tigal edenlere odalara üye olma zorunluluğu getiriyor, odaların daha etkili hizmet verebilmesi için gelirlerini artırıyor ve odaları olanaklarına göre dergi, gazete, kitap, risale vb yayınlamakla yükümlü kılıyordu.

Yeni kanun odaların beş kişiden oluşan bir yönetim kurulu ve otuz kişiden oluşan bir meclis tarafından yönetilmesini öngörüyordu. Bu nedenle 1 Nisan 1926'da Oda'da yapılan seçimle önce yeni meclis üyelerini, ardından da seçilen meclis üyeleri kendi aralarından yönetim kurulunu belirledi. Yeni yönetim kurulu Eczacı Süleyman Ferit, Emirlerzâde Refik, Hafız Ali, Cevahircizâde Şükrü ve İzmirli Talat'tan oluşurken meclis başkanlığına da Balcızâde Hakkı seçildi. (Serçe, 2017; 80)

Yeni kanun ve nizamnâmenin yürürlüğe girmesiyle beraber teşkilat yapısını genişletmek durumunda kalan İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, mevcut binasının yetersiz kalması nedeniyle Halimağa Çarşısı'nda yeni inşa edilmiş daha geniş bir binaya geçti (Ahenk, 13 Aralık 1925). Oda'nın gelirleri artmakla birlikte, genişleyen kadrosu ve üstlendiği yeni görevler bu gelirlerin büyük bölümünü gidere dönüştürüyordu. Buna rağmen Kordon'da yanmış olan binanın yerine yeni bir bina inşa etmenin yollarını aramaya başlamıştı. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Kordon'da bulunan yanmış binanın yerinde inşa edilmesine karar verdiği yeni binanın temelini, Haziran 1926'da İzmir'e geleceği açıklanan Mustafa Kemal Paşa'nın katılacağı bir törenle atmaya planlamış, fakat Gazi'ye yönelik suikast girişimi nedeniyle bundan vaz geçmek zorunda kalmıştı (Anadolu, 9 Haziran 1927).

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, 1939 (Ömer Durmaz arşivi)

Binanın inşası için Oda Yönetiminin önündeki en büyük sorun, inşaat için gerekli olan finansmanın sağlanmasıydı. Bina için yapılan ilk keşifte, 41 bin liraya yakın bir paraya ihtiyaç olduğu tahmin edilmişti. Yeni Kanun ile birlikte Odaların gelir kaynakları artmıştı, ancak aynı oranda teşkilatın geliştirilmesi zorunluluğu masraflarında artması sonucunu doğurmuştu. Ayrıca her ne kadar uzun vadede mali yapıda bir rahatlama sağlanacaksa da, kısa vadede bir binanın inşası için gerekli paranın nakit olarak ortaya çıkması mümkün görünmüyordu. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası elindeki 10 bin liralık birikimle inşaatı başlatmayı ve kalan miktarı borçlanarak kapatmayı planlayarak Ocak 1927'de ihaleye çıktı (Anadolu, 18 Ocak 1927). İhalede en düşük fiyat 838 bin lira veren Fescizâde Mehmet Galip ve Fescizâde İbrahim Galip'in başladığı inşaat, Emlak Bankası'ndan alınan 21.200 lira krediyle tamamlandı. Geçici kabulü 1 Ekim 1927'de yapılan yeni binaya 4 Ekim günü geçilmeye başlandı. Kasım ayı ortalarına gelindiğinde İzmir Ticaret ve Sanayi Odası'nın Kordon'da yeni binaya geçişi tamamlanmıştı. (Serçe, 2017; 93)

İzmir Ticaret ve Sanayi Mecmuası

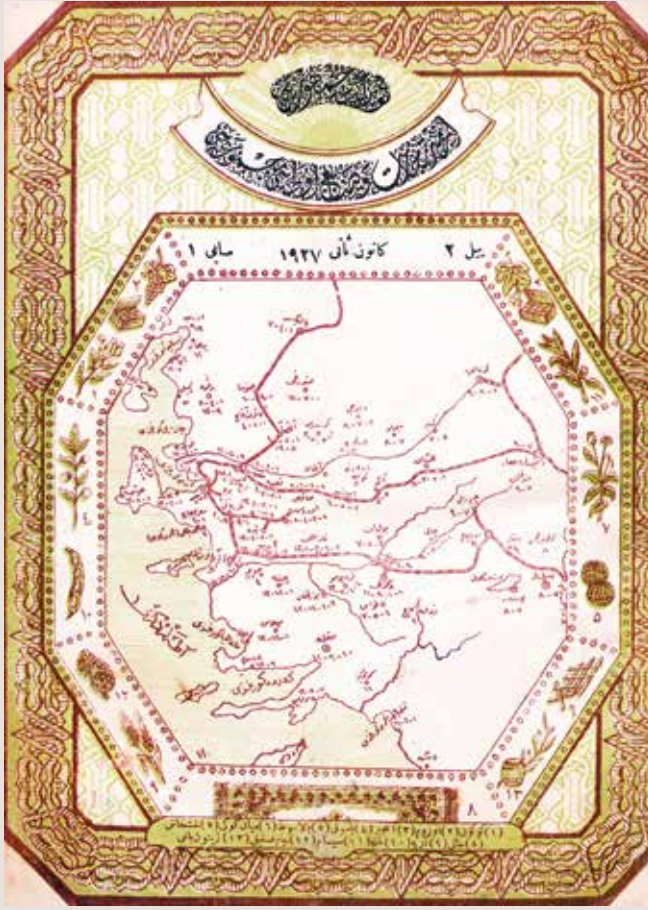
Yeni kanunun ticaret odalarını yükümlü kıldığı önemli işlerden biri de, odaların bulundukları yerlerin ticari ve sanayi zenginliklerinin ve potansiyellerinin, bölgenin kalkınması için önerilerinin yer alacağı yayınlar yapmaktı. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, çok önemli bir iktisadi mınıtkada faaliyet göstermesine rağmen Cumhuriyet dönemine kadar bülten şeklinde dahi olsun bir yayın organı çıkarma girişiminde bulunamamıştı. İzmir'in yangın sonrası değişen ve uluslararası ticarette düşme eğilimi gösteren konumunun, bölge ürünlerini tanıtmak ve iletişim kanalları yaratmakla yükseltilebileceğini değerlendiren Oda Yönetimi, baskı kalitesi yüksek ve içeriği doyurucu bir dergi yayımlamaya karar verdi. Derginin kalıcı kapağını oluşturacak olan ve taş-baskı yöntemiyle renkli olarak basılacak Ege İktisadi Bölgesi'nin çizimi Ressam Ali Sami Bey'e yaptırıldı. Bölge haritasının çevresinde bölgenin en önemli on iki ihracat ürününün çizimine yer veriliyordu (tütün, üzüm, incir, pamuk, palamut, meyan kökü, haşhaş, halı, arpa, bakla, susam, çam fıstığı). Aynı kompozisyon arka kapakta Fransızca olarak verilmekteydi.

Aylık olarak yayınlanan İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası'nın ilk sayısı Ocak 1926 tarihini taşımaktadır. Kırk sekiz sayfası Türkçe ve yirmi dört sayfası Fransızca yayınlanan derginin içeriği son derece doyurucuydu. Birinci sayıda yer alan başlangıç yazısında, derginin biçimi ve yayınlanması amacı şu cümlelerle anlatılmaktadır: "İzmir gibi Türkiye'nin ihracat açısından birinci ve ithalat açısından ikinci derece öneme sahip bir ticaret merkezinde kurulmuş bulunan Odamız, uğraşı alanı giren çeşitli iktisadi meseleler hakkında ilgilileri aydınlatmak ve çeşitli kaynaklardan edindiği yararlı bilgileri ilgililerin yararlanmasına sunmayı çoktan beri büyük bir emel edinmiş ve bilhassa şu son günlerde bu arzu en şiddetli bir şekilde kendisini hissettirmişti. Bu

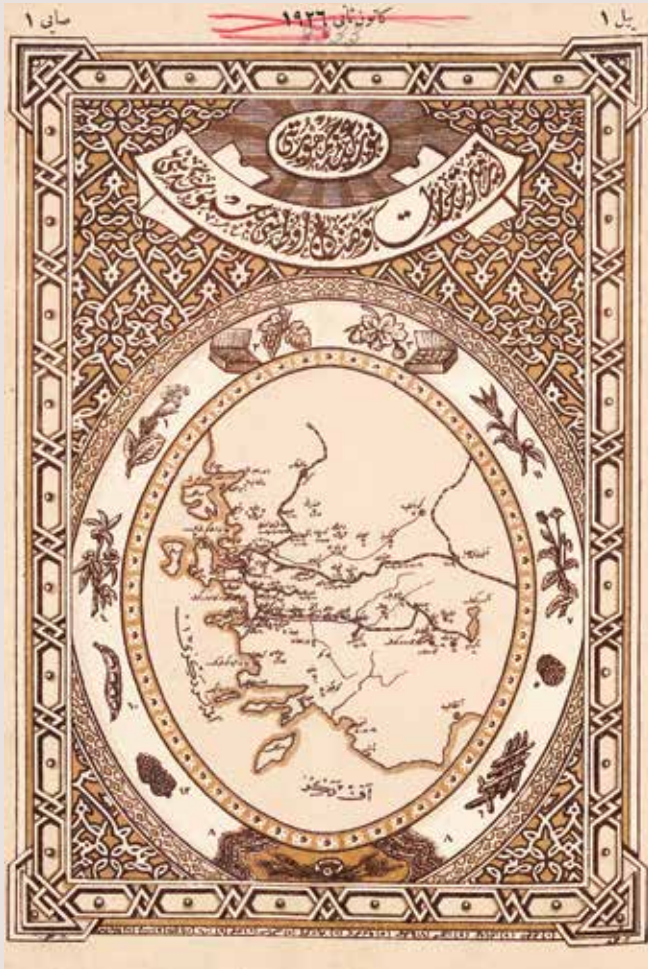
anda Odamız, şu büyük emelinin husul bulduğunu görmekte bahtiyardır. ...Manen kıymetli olmasına çok dikkat edeceğimiz mecmuamızın aynı zamanda mad-detten de nefasetine, yani zarif ve cazibeli bir şekilde çıkmasına ve her yönden sevillecek ve Odamızın şerefiyle uygun olacak bir çehre arz etmesine çalışacağız."

Kısa sürede içeriği ile benzerleri arasında önemli bir yer elde eden dergi, bir gazetecinin ifadesiyle, "politika dedikoduları arasında esaslı bir kıymet teşkil" etmeye başlamıştı. Dergi, Cumhurbaşkanlığına, bütün bakanlık, elçilik ve şehbenderliklere, yakın ya da belli başlı ticaret odalarına, İzmir'de yabancı konsolosluklarına, yabancı ülkelerdeki önemli ticaret odalarına ücretsiz olarak gönderilmekteydi Bunun dışında ülke dahilinde çıkan dergi ve gazetelerle değişime tabi tutuluyordu. İlk yıl içinde üç yüz aboneye ulaşan derginin abone sayısı sonraki yıllarda katlanarak çoğaldı. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, her sene mecmua yayınlama işinden zarar etti. Mecmua gelirleri sadece abonelerden ve ilan ücretlerinden oluşuyordu ve elde edilen miktar maaş ile basım masraflarını karşılamaya bile yetmiyordu. Ancak Oda Yönetimi, mecmuanın yayınlanma amaçları çerçevesinde bu zararı hiç bir zaman gündeme getirmedi.

Derginin yayınladığı bazı özel sayılar, Türkiye ekonomi çevrelerinden olduğu kadar dış ülkelere bile takdir almıştır. Özellikle Ödemiş Kazası'nı çeşitli yönleriyle tanıtan sayı ile İzmir Dokuz Eylül Sergisi'ne ayrılan sayıları dikkat çekicidir. 1930'lu yıllarda, Türk dilini sadeleştirme çalışmaları çerçevesi içinde de bir süre sonra eski isme geri dönüldü. 1930'lu yıllarda ekonomik sorunlar derginin baskı kalitesinde düşüşe neden olduğu ve niteliği değiştiği için derginin adı İzmir Tecim ve Endüstri Bülteni olarak değiştirildi.

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası mecmuası
giriş sayfası (Salt Araştırma arşivi)

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası mecmuasının sayıları
(Salt Araştırma arşivi)

Varlık Vergisi

Şubat 1949'da İsrail'e göç etmek için Pasaport İskelesi önünde bekleyen Yahudi'ler. Özellikle yoksul Yahudiler arasında çok yoğun olan göç, 1955'te İzmir'deki Yahudi nüfusun 5.383'e kadar düşmesine yol açmıştır. (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu koleksiyonu)

İzmir'de Varlık Vergisi ödeyecek olan mükelleflerin listesi 16 Aralık 1942 günü, maliye dairelerinin önüne asıldı. İlan edilen listeye göre İzmir merkezinde 2798 mükellef, 25.057.500 lira ödeyecekti.

Şükrü Saraçoğlu hükümeti döneminde 12 Kasım 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nun gerekçesi, tedavüldeki para miktarını azaltmak, savaş koşullarının yarattığı olağanüstü giderleri karşılamak ve toplumsal adaleti sağlamak biçiminde açıklanmıştı. Vergi tüccar, emlak ve toprak sahiplerinden alınacaktı. Verginin kimlerden tahsil edileceği, kent merkezlerinde vali ve defterdarla belediye, ticaret odası ve ziraat odasından gelecek ikişer üyeden oluşacaktı (Güçlü, 1996: 159).

Kanunun çıkarılmasını izleyen günlerde İzmir'de kurulan üç komisyon kısa sürede çalışmalarını tamamlayarak varlık vergisi ödeyeceklerin listesini, 16 Aralık

1942 günü, maliye dairelerinin önüne asarak ilan etti. İlan edilen listeye göre İzmir merkezinde 2798 mükellef, 25.057.500 lira ödeyecekti. On bin liranın üzerinde vergi ödemesi gereken 174'ü gayrimüslim, 115'i Müslüman 289 şirket ve şahıs saptanmıştı. Adı açıklanan şirket ve şahıslar yükümlü oldukları vergiyi on beş gün içinde Maliye dairelerine yatırmak zorundaydı. Süre bitiminde bu kez vergisini ödemeyenlerin listesi ilan edildi. Bu listede yer alanlar da belirlenen faiziyle birlikte, yine on beş gün içinde ödeme yapmak zorundaydılar. Bu kez de ödeme yapılmazsa o zaman devreye Tahsil-i Emval Kanunu giriyor, mükellefin önce ev eşyası ve menkul-leri, eğer vergi borcu bunlarla karşılanamazsa o zaman emlak ve varsa toprağı haczediliyordu.

1943'ün ilk aylarında İzmir'de haczedilen eşyaların açık artırmayla satışı, nakil masrafı olmasın diye haciz

gerçekleşen evlerde, işyerlerinde hatta meydanlarda yapıldı. Borçlu kişi ve adresi, tarih ve satış yeri gazete ilan ediliyordu. Eğer satıştan elde edilen miktar borcu karşılamıyorsa o zaman da mükellefin bedenen çalışarak borcunu ödemesi gerekiyordu. Ocak ayının sonlarında yükümlü kılındıkları vergiyi ödeyemeyenlerin listesi hazırlandı ve bunların bedenen çalışacakları

Sivrihisar'a gönderilmek üzere, İzmir'de Kemer'de hazırlanan merkezde toplanması kararlaştırıldı. Varlık Vergisi yürürlükte olduğu süre içinde, tamamı Yahudi olan 88 kişi Kemer'deki toplama kampına alındı. Bu kişilerden kampta borcunu ödeyen yedi kişinin dışında kalan 81 kişi Sivrihisar'a gönderildi (Ökte, 1951: 158).

Izmirde Varlık vergisi

Dün. Listelere bakarak not alan meraklılar

3 müessese 700, biri 650, biri 600, üçü 500 bin lira verecekler

Listeyi neşrediypruz

Dünden itibaren vatandaşlar derhal borçlarını ödemeğe başladılar

Hükümet konağı içinde sabahleyin listeleri tükük edenler

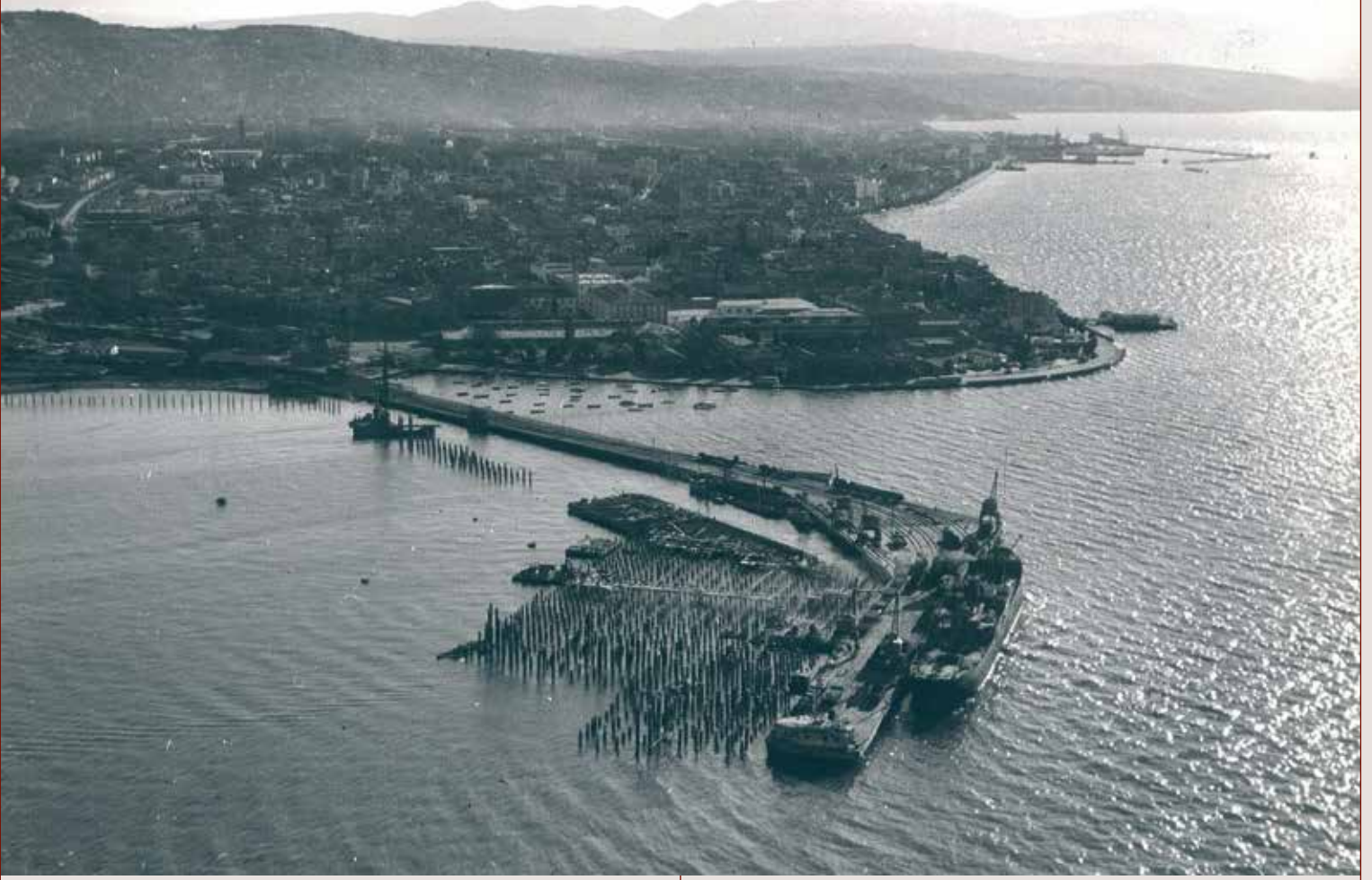
Haber verdiğimiz vechile, varlık vergisi listeleri dün, tesbit ettikimiz maliye dairelerinin önündeki tahtalara asılmıştır. He şüphesiz bütün vatandaşlar, mükellefiyet vaziyetlerini tesbit etmek üzere erkenden listelerin bulunduğu mahallerde toplanmış ve malûmat almışlardır. Bu meyanda mükellefiyeti ölmeyen bir çok vatandaşlar da sadece merak ve tecessüs sevkî ile muntaka muntaka listeleri tükük ettikleri görülmüştür.

Umumiyyet itibariyle tebarüz eden kanaat şudur: İzmirde, hakikaten bu memleketteki mükelleflerin varlıkları ile mülte nasip derecede vergi tarh edilmiştir. İsmelerinin karşısında yüksek rakamlar görülen vatandaşların hepsi, varlıklarına, kazançlarına ve sermayelerine göre bu vergiyi hiç sarımsımdan verebilecek vaziyette olanlardır. Küçük rakamlar da he bir şüphe bul.

— Sonu 2 inci sahifede —

Izmirde	
Merkez ve kazalarda vergi ve mükelleflerin miktarı	
	Mükellef
Bayındır	(250) 295150
Urla	(21) 29500
Dikili	(18) 53415
Ceşme	(15) 34200
Ödemiş	(158) 213500
Tire	(348) 557391
Karaburun	(4) 19000
Menemen	(72) 61850
Seferihisar	(20) 18500
Kemalpasa	(153) 227850
Kuşadası	(58) 60000
Foça	(34) 11675
Torbalı	(364) 32622
Bergama	(192) 263700
Yekûn	1779 1.890260
Merkez	2798 25257500
Yekûn	4577 27147760

İzmir Alsancak Limanı

19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen rıhtımlarla İzmir Limanı Doğu Akdeniz'in en önemli limanlarından biri haline geldi. Ancak gemicilik teknolojisindeki gelişmeler ve İzmir'in kentsel gelişimi karşısında yetersiz kalan limanın taşınması 1920'lerden itibaren tartışılmaya başlandı. 1924 yılında hazırlanan imar planında Alsancak'ta, demiryolu iskelesinin bulunduğu yere taşınması öngörüldü. Limanın esaslı bir plâna göre yeniden inşası 1936-37 yıllarında düşünülmüş ve bir yabancı firmaya avan projeleri de hazırlattırılmış ise de bu proje hayata geçirilememiş ve liman tesisleri konusu ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ele alınabildi.

1949 yılında Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'nın bir uzman heyeti tarafından çeşitli yatırım

konuları arasında limanın ıslahı işi de incelenmiş, şehir limanına donanım yardımı yapılması ve Alsancak'ta 180 metre uzunluğunda bir rıhtım, bir ambar ve bir silo inşasını içeren sınırlı bir iyileştirme önlemi alınması tavsiye edilmişti. 1951-53 yıllarında konu yeniden ele alınarak limanın kesin etüt ve projelerinin yapılması Kampsa Müşavir Mühendisliği'ne verilmiş ve limanın Alsancak'ta kurulması temeline dayanan projeler hazırlattırıldı. Bu arada rıhtım işletmesi satın alınarak Alsancak tesisleri Devlet Demiryolları'na, şehir limanı da önce İktisat Vekâleti'ne bağlı Denizbank'a sonrasında Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme İdaresi'ne ve en sonunda bunların yerini alan Denizcilik Bankası'na devredildi. Alsancak Limanı'nın temeli 14

Şubat 1955'te dönemin Başbakanı Adnan Menderes tarafından atıldı (Demokrat İzmir, 15 Şubat 1955).

Yeni liman tesislerinin inşası tamamlanan ilk bölümü 22 Eylül 1958'de açıldı (Yeni Asır, 23 Eylül 1958). Limanın açılan bu bölümünde, dört adet on bin tonluk Viktoria tipi yük gemisiyle beş bin tonluk orta tonajlı iki gemi, iki adet iki-üç bin tonluk küçük gemi ve yedi adet 100-250 tonluk motorun aynı zamanda yanaşıp iş görebileceği rıhtımlardan oluşuyordu. Ayrıca bu rıhtımlar üzerinde toplam 7.500 m² genişliği sahip iki ambar, yükleme boşaltma tesisleri, demiryolu ve kamyon yollarını ve Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından inşa edilen yirmi

ton kapasiteli bir hububat silosunu kapsamaktaydı. Limanın ikinci bölümünün 1972'de tamamlanmasıyla birlikte kapasitesi 1.200 milyon tona çıkmasına rağmen, kısa sürede bu kapasite de taleplerin gerisinde kaldı. Ertesi yıl Bayındırlık Bakanlığı tarafından hazırlanan yeni projeye bağlı olarak limanın genişletilmesi çalışmaları başlatıldı. Yüksek Planlama Kurulu'nun 1988'de aldığı karar doğrultusunda 1 Ocak 1989 tarihi itibarıyla TCDD'ye geçen ve 2004'de özelleştirme programına alınan İzmir Liman İşletmesi, 2017'de Türkiye Varlık Fonu'na devredildi.

İzmir limanı yapımı (APİKAM arşivi)

İzmir Ticaret Odası Yeni Binasında

İzmir Tüccar Kulübü'nün yerine inşa edilen yapı, Mimar Harbi Hotan, 1966 (SALT arşivi)

İzmir Ticaret Odası, İzmir'in kurtuluşu sonrasında çıkan büyük yangında Kordon'da bulunan binasının büyük hasar görmesi üzerine Halimağa Çarşısı'nda kiralanmış bir binada hizmet vermeye başladı. Bu arada Kordon'da bulunan arsa üzerine yeni binanın inşası 1927'de tamamlandı ve böylece İzmir Ticaret Odası kendi binasına kavuştu. Süreç içinde ihtiyaçlara cevap veremeyen bu bina da yıkılarak, 1987'de yenilendi. 1990'lı yıllar boyunca İzmir Ticaret Odası binası, bir yandan günün koşullarına göre sürekli revize edilirken diğer taraftan İzmir Ticaret Odası'nın başta sosyal-kültürel aktiviteleri de içine alacak şekilde bir kompleksin kurulabileceği arsa arayışına girildi. Hizmet binasının ilk kapsamlı tadilatı 1992 yılında gerçekleştirildi. 2000'li yılların başlarında aşamalı olarak Balkaner İşhanı satın alındı ve İzmir Ticaret Odası'nın bazı birimleri buraya aktarıldı.

İzmir Ticaret Odası 2015 yılında, yine Kordon üzerinde bulunan ve özel bir eğitim kurumu tarafından

kullanılmakta olan 1460 m² alan üzerindeki binanın yıkılarak, yeni ana hizmet binasının bu alan üzerinde inşa edilmesini kararlaştırdı. Bu arada çeşitli mimarlık firmalarının sunduğu projelerden, Ayyapı Mimarlık firmasının projesi benimsenerek inşaat çalışmaları başladı. İzmir Ticaret Odası yeni hizmet binası, Aralık 2017'de tamamlandı.

İzmir Ticaret Odası binası, yaklaşık 13 bin metrekare kapalı alana sahip olup dört bodrum katı ve sekiz normal kattan oluşmaktadır. Binanın temel seviyesi -17 metre, bina gabarisi ise +31.70 metredir. Binada Ticaret Odası'nın günlük yönetim hizmetlerine ek olarak, toplumsal etkinlikler için de kullanılacak çok amaçlı salonu, müze ve sergi salonları, yönetim ve ticari heyetlerin görüşmelerinin yapılacağı toplantı odaları, ofisler ve kiralık ofis alanları bulunmaktadır. İzmir Ticaret Odası Yeni Hizmet Binası yüksek performanslı yeşil bina olma özelliğiyle de İzmir'de öncü bir proje olmuştur.

Fotoğraf Emin Emrah Yerce

Metal zanaatkarları, İzmir, 1915'ler (Amerikan Kongre Kütüphanesi arşivi)

XX. yüzyıla girilirken Osmanlı aydınları ülkenin ekonomik sorunlarının tarıma mı sanayiye mi ağırlık vererek çözüleceği konusunda görüş birliği içinde değillerdi. Uzantıları günümüze kadar gelen bu tartışmada, II. Meşrutiyet yıllarında Maliye Nazırlığı da yapmış olan Cavit Bey, rekabet gücünden yoksun, gelişmemiş bir sanayiinin ülkeye yük getireceğini düşünüyor, koruma yoluyla da sanayiinin geliştirilemeyeceğini, bu nedenle uluslararası işbölümü içinde Osmanlı'nın üzerine düşen tarımsal faaliyetlere ağırlık verilmesi gerektiğini savunuyordu. Sanayileşmenin gerektiğini ileri sürenler de sermaye yetersizliği sorununa dikkat çekerek, öncelikle ülkeye yabancı sermaye çekilerek dışa bağımlı bir sanayileşmeden öte bir öneri getiremiyorlardı.

Ticaret ve Ziraat Nezareti, Osmanlı Devleti'nde mevcut sanayinin durumunu tespit etmek üzere, 1913 ve 1915 yıllarına ilişkin olarak iki kez sayım yaptırmıştı. Ülkenin belli başlı sanayi merkezlerini ve yedi ayrı iş kolunu kapsayan sayımın sonuçları hiç de iç açıcı değildi; 1913 yılında işler durumda olan ve büyük çoğunluğu İstanbul ile İzmir'de toplanan 182 sanayi kuruluşunda toplam çalışan sayısı 16.975'ti. Bu, tüm nüfusun binde biri demektir. 1915 yılında, savaş koşullarında sanayi tesisi sayısı 226'ya çıkmış, ancak bu tesislerden bir bölümü çalışamaz hale geldiği için çalışan sayısı 14.060'a gerilemişti.

Sayımın ortaya koyduğu en çarpıcı gerçek, Osmanlı Devleti'nde temel sanayinin kurulamamış olduğuydu. Ülkede yüksek fırınlar ve metalürji fabrikaları

İzmir Limanı (Fotoğraf Tamer Hartevioğlu)

bulunmamaktaydı. Madeni eşya sanayisinde hammadde olarak hurda demir kullanılmaktaydı. Ayrıca makine üreten sanayiden de söz etmek mümkün değildi. Sayımın ortaya koyduğu bir diğer gerçek, Osmanlı sanayisinin iç pazara yönelik organize edilmiş olmasıydı. Avrupa sanayisinin pek karlı görmediği gıda sanayi, tüm Osmanlı sanayisinin yaklaşık yüzde 70'ini kapsıyordu. Ayrıca bu imalathanelerde çarkların dönmesi için gerekli olan ara maddeler de –benzin ve motorin gibi– yine yurt dışından ithal ediliyordu (Ökçün, 1997). Sayımın açık bir şekilde gösterdiği diğer gerçek, İzmir'in Osmanlı sanayii bütünü içinde İstanbul'dan sonra, sahip olduğu 65 sanayi kuruluşuyla ikinci sırada geldiği, hatta bazı sektörlerde, İstanbul'un önüne geçtiği idi.

Batı Anadolu'da tarımsal üretimin 19. yüzyıl ortalarından itibaren daha verimli hale getirilmesi ve hinterlandının demir yolları aracılığıyla İzmir'e bağlanması, kenttin ticari fonksiyonlarını arttırırken, ticari ürünlerin niteliği, kendine özgü dar bir sanayi sektörünün kurulmasını da teşvik etti. Diğer taraftan Osmanlı ekonomisinin Dünya kapitalist sistemiyle bütünleşme sürecinde, Avrupa'da üretilen mamullerle rekabet edemeyen bazı sektörler, daha filiz halindeyken yok olup gitti.

1913, 1915 istatistiklerine göre İzmir'de sanayi sektörlerinin başında gıda sanayi geliyordu. İzmir'de dokuz değirmen, iki makarna, üç şeker, iki tahin, iki konserve, iki buz ve bit tütün fabrikası bulunmaktaydı. Ağaç işleme sanayiinde özellikle kutu imalatı dikkati çekiyordu. Bunun nedeni de, dünyanın her yanında tanınmış olan İzmir incir ve kuru üzümünün ambalajlanması gerekliliği idi. Benzer bir durum yağ fabrikaları için de geçerliydi; tamamen bölgesel ürünleri işleyen ve iç pazara yönelik üretim yapan beş fabrika bulunuyordu. Bunların ikisi pamuk yağı, diğer ikisi pirina yağı, biri de sabun üretmekteydi.

Madeni eşya sanayinde İzmir'deki fabrikalar İstanbul'dakilere oranla daha gelişkin görünüyordu. İzmir'de bulunan Isigonis demir imalathanesi, Rankin ve Demas, Rays Biraderler, K. Kalohretas ve Şürekâsı fabrikalarının buhar makinesi, içten yanmalı motorlar, un sabun, yağ, havlı ve makarna fabrikaları tesisatı imal ettiği belirtilmekteydi. Ancak bu kuruluşların da montajdan öteye gidemediği tahmin edilmektedir.

Dokumacılık alanında İzmir'de yün iplik imalat ve dokumacılığı yapan üç, pamuk iplik imalat ve dokumacılığı yapan iki, fanila imal eden bir ve halı boyama yapan bir fabrika bulunmaktaydı. Savaş koşullarında faaliyetleri daha da sınırlanan bu imalathanelerdeki üretim, iç pazar ihtiyacının çok küçük bir kısmını karşılayabilmekteydi. Bunların dışında, İzmir'de fabrika niteliği taşıyan bir çimento mamulâtı, iki deri işleme, bir sigara fabrikası ve sekiz matbaa sayılmaktadır (Ökçün, 1997).

Önemli bir bölümü küçük imalathane özellikleri taşıyan Osmanlı dönemi İzmir sanayi varlığı, Cumhuriyet dönemine çok daha küçülerek devredildi. Uzun yıllar bölge sanayisinin en yoğun sektörü olan gıda sanayi, 1923'te birkaç un fabrikası, yağ tasirhanesi, helva imalathanesi, üzüm tathirhanesi (yıkama) ve şeker imalathanesinden ibaretti. Bunların dışında sektörün en güçlü fabrikaları Bomonti Bira Fabrikası, İstiklal Şirketi'nin makarna fabrikası ve birkaç buz fabrikasıydı. Dokuma sanayinde sözü edilebilecek üç fabrika vardı; Charles Verbek'in Şark Sanayi Şirketi fabrikası, Türk Anonim Şirketi'nin pamuk fabrikası ve Şark Halı Şirketi'nin halı fabrikası. Maden sanayinin durumu daha da içler acısıydı. Kuruluşların tamamı tamir hane sıfatını taşımaktan öteye gidemeyecek kadar küçük işletmelerdi. Ağaç sanayi ise, incir ve üzüm kutusu imal eden birkaç marangozhaneden ibaretti. Kimya sanayinin de içler acısı görüntüden uzak olduğu söylenemez; sektör, üç palamut fabrikası, üç pirina fabrikası, beş sabun fabrikası, bir de rastık boyası üreten imalathaneyle sınırlıydı. Toprak sanayinde ise iki tuğla fabrikasıyla iki alçı imalathanesi yer almaktaydı (İstatistik, 1923: 293-303).

Türkiye'nin ikinci büyük sanayi bölgesi olduğu söylenen İzmir bölgesinde sanayinin bu güdük yapısı, çevreye açıldıkça daha da silikleşmekteydi. 1927 yılında İzmir iktisadi mıntıkasının en "gelişmiş" sektörü olan gıda sanayinde 18'i valsli geri kalanı taşlı 181 un fabrikası, 162 zeytinyağı tasirhanesi, üçü faal beş pirina fabrikası, 16 susam yağı fabrikası olmak üzere toplam 362 fabrika bulunuyordu. Bunlardan 139 tanesi İzmir'de, geri kalanlar İzmir iktisadi mıntıkasının oluşturan Manisa, Aydın, Denizli, Kütahya, Balıkesir, Isparta, Muğla, Afyon ve Burdur vilayetlerindeydi. Bunların dışında, kâğıttan ispirotoya, işlenmiş deriden

gübreye, porselenden şekerlemelere birçok mal ancak ithalat yoluyla sağlanabiliyordu.

Sanayinin bu cılız görüntüsü, yabancı mallar lehine yılların biriktirdiği ayrıcalıklardan, daha doğrusu devletin dışarıya açtığı gediklerden kaynaklanmaktaydı. Bu gedikleri sanayicilerin mevcut koşullarda kapatması imkânsızdı. Nitekim İzmir İktisat Kongresi'nde sanayicilerin dilekleri bu anlamda açılmış gediklerin devlet tarafından alınacak önlemlerle kapatılması isteğini yansıtıyordu.

Nitekim 1923-1931 arasında bu yönde çaba harcanmadı değil; finansman taleplerini karşılamak için 1924'de İş Bankası, hemen ertesi yıl Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu, 1925'te çıkarılan bir kanunla ticaret ve sanayi odaları yeniden düzenlendi. 1926'da Başbakanlık'a bağlı İstatistik Genel Müdürlüğü oluşturdu ve ertesi yıl Sanayiye Teşvik Kanunu'nun geçerlilik süresi uzatılarak kapsamı genişletildi. Ticaret odaları ve basın aracılığıyla yerli malı kullanımını özendiren kampanyalar başlatıldı. 1927 ve 1928'de İzmir'de düzenlenen "Dokuz Eylül" sergileriyle tarımsal ve sınai ürünlerin yurt içi ve dışı tanıtımı yolunda adımlar atıldı.

İzmir Mıntıkası Sanayi ve Mesai Müdürü tarafından hazırlanarak 1927'de Ticaret Vekaletine sunulan bir rapora göre İzmir ticaret mıntıkasında mevcut fabrika ve atölye sayısı 717 idi. Tahmin edilebileceği gibi bunların çoğu günümüzde "fabrika" adı altında toplanamayacak derecede küçük işletmelerdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusal sanayiinin geliştirilmesi için önünde en önemli engel, sınai ithalat karşısında koruyucu önlemler alınmasını imkânsız kılan eski gümrük rejiminin 1929 yılına kadar devam edecek olmasıydı. Ayrıca, büyük ölçüde sermaye yokluğundan kaynaklanan girişimci eksikliği, gerekli finansman desteğini sağlayacak kredi sisteminin kurulamamış olması sınai gelişimin önünde aşılması gereken sorunlardı.

"Ekonomik Bağımsızlık" ve "Hızlı Kalkınma" ilkeleriyle hareket eden genç Cumhuriyet yönetimi, amacına ulaşmak için 1930'larda yeni bir politikaya yöneldi: Devletçilik. Diğer sektörlerdeki uygulamalarını göz ardı etmeden, birinci ve ikinci sanayi planlarına bakarak devletçi uygulamaların öncelikle sanayi alanını hedeflediğini söylenebilir. Nitekim Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda 1933-1938 arasında dokuma, toprak, maden,

Metin DUYGU matbaasında, kapak ve renkleri KEMAL matbaasında basılmıştır.

selüloz, seramik ve kimya sanayi kollarında Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yirmi kadar işletme kurularak Cumhuriyet tarihinin ilk büyük sanayileşme hamlesi başlatıldı.

Özel kesim dışlanmamakla birlikte ikinci plana itilmişti; Sanayiye Teşvik Kanunu'nun yürürlükte kalmasına rağmen uygulanmasının genişletilmesi yoluna gidilmedi. İzmir'de 1932'de bu kanundan yararlanan şirket sayısı 176 iken, 1941'de 128'e inmişti. Önceki dönemde olduğu gibi en önemli sektör, yine tarıma dayalı sanayi idi. Tarıma dayalı sanayinin başını Tekel'in tütün ve sigara fabrikası çekiyor, onu üzüm-incir işleme tesisleri, bitkisel yağ ve sabun üreten imalathaneler izliyordu. Dokuma sanayi de önceki dönemde elde ettiği önemi koruyordu; Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası bölgeye önemli bir katma değer kazandırdığı gibi, Şark Sanayi Kumpanyası, İzmir Pamuklu Mensucat, İzmir Yün Mensucat ve Kula Mensucat bölgenin en önemli tesisleri olma özelliklerini korudular.

Savaş yıllarında devletçi uygulamalar ağırlık kazanırken, savaş koşulları İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulamasını imkânsız hale getirdi ve özel işletmelerin pek çoğu zor duruma düştü. Sanayiye Teşvik Sanayi Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi gibi uygulamalar bölge sanayiindeki gelişmenin durması anlamına geliyordu. Savaş sonrasında sert devletçilik uygulamalarından vazgeçilerek yarı-liberal politikalara dönülmesi Türkiye sanayini yeni bir aşamaya getirdi.

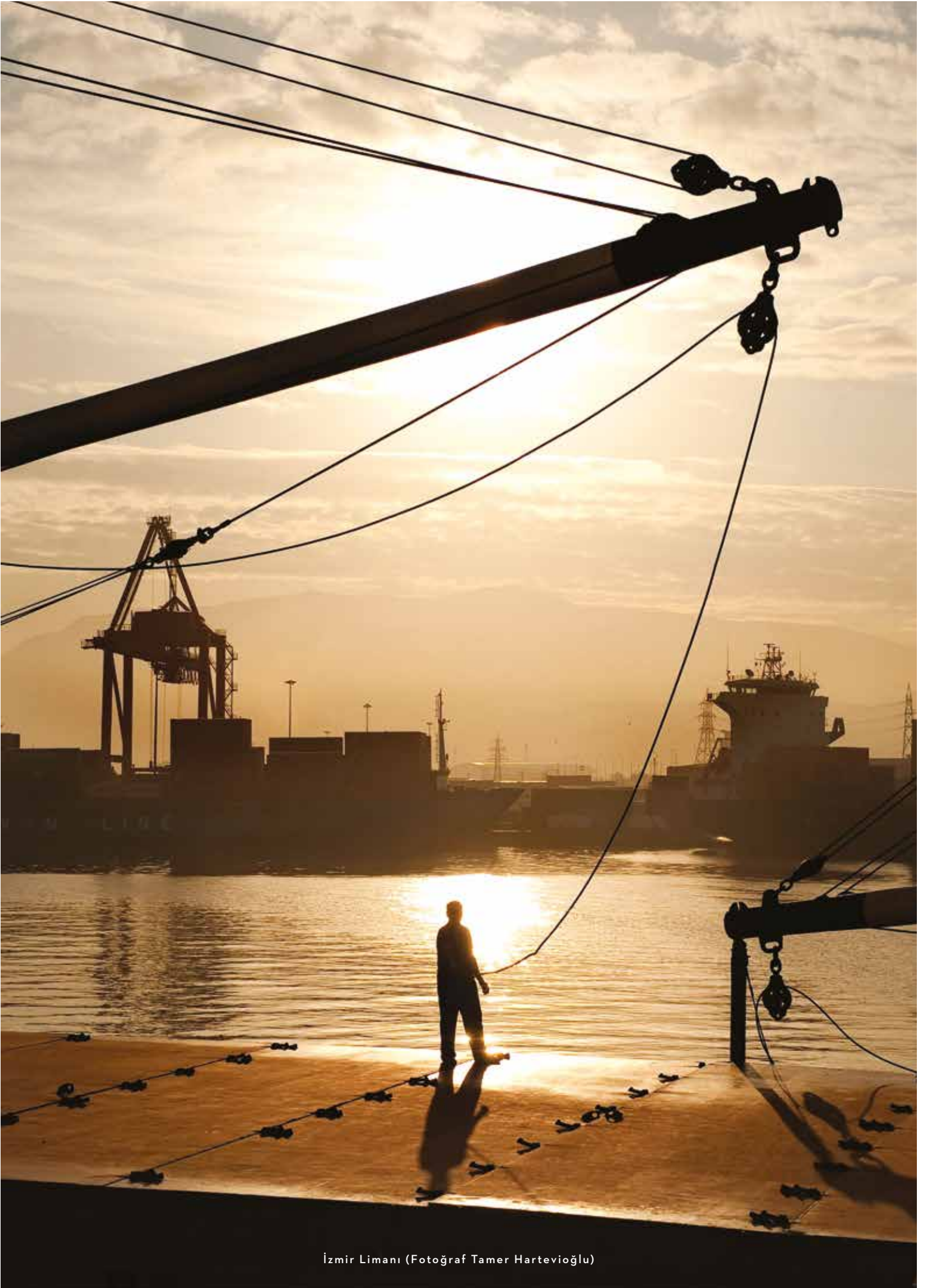
II. Dünya Savaşı'nın ilk beş yılında tarafsızlığını korumaya özen gösteren Türkiye, 1944 yılından itibaren, savaş sonrasında kurulacak Batı bloğu içinde yer almaya yönelik bir çaba içine girdi. Aynı yıl 44 ülkenin katılımıyla toplanan Bretton Woods Konferansı'nın sonunda ortaya çıkan anlaşmayı kabul ederek Batı Dünyası içinde yer alma tercihini gösterdi. Bu anlaşma, savaş sonrasında oluşacak devletlerarası ticari ve finansal işlemlerde uyulması gereken temel kuralları saptıyor, Dünya Bankası ve IMF'nin kurulmasını öngörüyordu. Türkiye'nin değişen politikaları içinde, sanayi politikası da önemli değişim yaşadı. Çok uluslu bankalardan alınan kredilerle altyapı güçlendirilmeye başlandı. 1954'de Türkiye Sınai Kalkınma

Bankası kuruldu. Banka, Türkiye'de yeni özel firmaların kurulmasını teşvik edecek, var olanların da gelişmesini destekleyecekti. Ayrıca yerli ve yabancı firmaların Türkiye'de kurulacak sanayiye katılımı için gerekli desteği sağlayacaktı. Bunun yanında Banka, sermaye piyasasının kurulmasında rol oynayacaktı.

Türkiye 1950'lerin ilk yarısında sanayi yatırımlarında gelişmeyi hedefleyen bir yaklaşım geliştirdi. Dokuma, tütün, gıda, dericilik, seramik gibi nispeten basit teknoloji kullanılan sektörler bu çerçevede yer almaktadır. 1950'lerin ikinci yarısında özel sermayenin içinde yer aldığı ve teknoloji transferiyle gerçekleştirilebilen ilaç, kimya, tarım araçları, otomotiv, elektrikli makine, ampul ve elektronik gibi dayanıklı tüketim mallarının üretiminde bir yoğunlaşma gözlemlenmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki 1950'lerde başlayan ithal

ikameci sanayileşmenin biçimlenmesinde yabancı sermaye yatırımları ve dış borçlar çok önemli rol oynadı. Sanayileşmeye, sınai tesislerin kurulacağı bölgenin "tüketim bölgesi" olup olmamasının büyük etkisi söz konusuydu. Bu açıdan İzmir geniş hinterlandıyla sınai mamullerin kolaylıkla satılabileceği bir tüketim bölgesiydi. Bu nedenle başta İzmir olmak üzere Ege bölgesi 1950'lerde yatırımlardan önemli bir pay aldı; ulaşım, enerji, haberleşme gibi sektörlerde gelişme sağladı. Bu konuda ilk akla gelenler, Alsancak Limanı'nın genişletilmesi, elektrik santralinin kapasitesinin artırılması ve çevre il ve ilçelerle karayolu bağlantısını kolaylaştıracak adımların atılmasıdır. Ayrıca önce 1951'de İzmir Sanayi Odası, ardından tüm Ege Bölgesi'ni içine alacak şekilde Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO) kurularak özel sanayi sermayesinin örgütlenmesi sağlandı.

İzmir Limanı (Fotoğraf Tamer Hartevioğlu)

İzmir altyapı yatırımları dışında, dış kredi ve yabancı sermayeden de geniş olarak yararlandı. Marshall yardımı, İzmir’de bir çimento fabrikası, bir pamuk ve çırçır fabrikasının kurulmasında kullanıldığı gibi, Çamaltı Tuzlası’nın genişletilerek modernleştirilmesini sağladı. 1950-1960 yılları arasında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası’nın onayladığı 420 projeden 39’u İzmir’de yer alıyordu. Bunların arasında çoğu yabancı sermaye ortaklığıyla kurulan, İzmir Çimento (1950), Taç Tekstil (1952), Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi (1952), DYÖ Boya (1953), Betontaş-Beton (1955), Bayraklı Boya (1957), Etitaş (1957) yer almaktadır. İzmir, 1950 sonrasında yabancı sermayenin İstanbul’dan sonra, en çok yoğunlaştığı illerden birisi oldu. 1964’e gelindiğinde, sanayide on ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerin sayısı 220’yi bulmuştu ve bu işletmelerin dörtte üçü 1945 sonrasında kurulmuştu (Serçe, 2011: 40).

1960’dan sonra yabancı sermaye katılımlı büyük yatırımlar devam etmiştir. Otomotiv sanayiinde BMC (1964) içki sanayiinde Tuborg ve Ege Biracılık (1967), Batı Anadolu Çimento Fabrikası (1966) ve Viking Kâğıt Fabrikası (1969) tesislerinin kuruluşları bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Böylece İzmir ve çevresinde; başta pamuklu ve yünlü dokuma sanayii olmak üzere zeytinyağı, bitkisel yağlar, gıda, inşaat malzemesi sanayi kollarının ağırlık kazandığı bir sanayileşme ortaya çıkmıştı. Bu arada İzmir Belediyesi tarafından kurulan iki çöp fabrikasını da özellikle belirtmek gerekir. Bunların dışında, 1970’lere girilirken İzmir metal, kimya, motor, makine, madeni eşya, taşıt, ziraat aletleri, elektrik makine ve onarımı ile oto yan sanayilerinde önemli atılımlar kaydetmişti. Aliğa rafinerisi ve Petro-kimya tesisleri, Elba Alüminyum Radyatör Fabrikası, oto yan sanayi dalında faaliyet gösteren Dizel-San ve Om-Sa akla gelen ilk örnek tesislerdir. 1971 yılında sanayi alanında faaliyet gösteren firma sayısındaki artış, 1969 yılına oranla yüzde 14,6 artış göstermişti.

Şirket sayısındaki bu oransal artışa rağmen, mevcut şirketlerin büyük çoğunluğunun küçük ölçekli işletme olma özelliği devam ediyordu. İzmir ili sınırları dâhilinde bulunan toplam 1402 sanayi işletmesinin yüzde 51,9’u beş ila dokuz işçi çalıştıran kapasiteye sahipti. Yüzde 17,2’si 10 ila 19, yüzde 17,6’sı 20 ila 49, yüzde 0,8’i 500-999

Meşe palamudu özü fabrikası, 1910’lar (Salt arşivi)

ve sadece yüzde 0,5’i 1000 üzerinde işçi çalıştırıyordu. Sermayesi 25 milyon lirayı geçen işletme sayısının oranı da yüzde 1,9’la sınırlıydı. İşletmelerin çoğu (yüzde 41,8’i) 100.000-500.000 lira sermayeye sahipti. Tüm bu veriler Türkiye’nin ikinci büyük sanayi merkezi konumunda bulunan İzmir’de bile işletmelerin genellikle küçük ve orta büyüklükte firmalardan oluştuğunu açıkça göstermektedir (Serçe, 2011: 39).

İzmir ili sınırları içinde kurulu sanayi işletmelerinde istihdam edilen personel sayısı 1971 yılı sonu itibarıyla 54.691 idi. İstihdamın büyük çoğunluğu (49.447) imalat sanayiinde, diğer kısmı (5.244) ise imalat dışı sanayi ile maden istihraç sanayiinde yaratılmıştı. İzmir imalat sanayiinde en büyük istihdam genellikle tüketim malı üreten gıda ve dokuma sanayiinde bulunuyordu. Aynı dönemde İzmir imalat sanayi üretiminin Türkiye geneli içindeki payı yüzde 6,4 civarındaydı. Bu oran tüketim malı üreten sanayilerde yüzde 9,1’e ulaşmakta, ara malı ve yatırım malı üreten sanayilerde ise ancak yüzde 3,7’yi bulmaktaydı. Sektörler açısından ağırlık yüzde 32,6 ile tütün sanayiinde görülmekteydi. Bunu sırasıyla içki (% 10,7), basım (% 8,9), dokuma ve giyim (% 7,8) ve kimya (% 6,8) sanayileri takip etmekteydi (İzmir İl Yıllığı, 1973).

1970 yılında yapılan Türk lirasının dolar karşısında kur ayarlaması ve mamul

mallara uygulanan vergi iadesi sisteminin etkisiyle sanayi ürünleri ihracatında İzmir sanayi gözle görülür bir canlanma yaşadı ve İzmir ihracatının Türkiye genelindeki payı 1971’de yüzde 8,2’den 1972’de yüzde 10,5’e yükseldi. Ancak 1970’li yılların başlarında görülen bu canlanma devam ettirilemedi. Önce tüm dünyada yaşanan petrol krizi, ardından ülkedeki toplumsal-siyasi hareketlilik üretim üzerinde olumsuz etkilerini göstermekte gecikmedi. 1970’li yılların ikinci yarısına gelindiğinde temel tüketim maddelerinin büyük kısmı karaborsaya düşmüş, sanayi tesislerinin bazıları kapanmış, enflasyon en güçlü firmaları bile vurmaya başlamıştı.

1980’li yıllarda uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar, süreç içinde yaşanan ekonomik krizlerle birlikte, İzmir ve çevresinde, kökleri 1930’lara kadar uzanan devlet yatırımıyla kurulmuş sanayi kuruluşlarının sonunu getirdi. Özellikle 2001 krizi sonrasında, hem tarım politikaları hem imalat sanayine yönelik politikalar-daki dönüşümden zarar gören fabrikaların bir kısmı kapanırken, bir kısmı da daha uygun ekonomik şartlara sahip olan Marmara bölgesine taşındı.

Devletin piyasaları özel sektöre bıraktığı bir dönemde Tekel, Etibank ve Aliğa Petkim gibi bölge ekonomisinde etkili olan, istihdam yaratan devlet kuruluşları ise özelleştirildiler (Kaya, 2023: 196).

Aydın Bira Fabrikası (Ömer Durmaz arşivi)

Ege Bölgesi Sanayi Odası

Burhan Maner başkanlığında İzmir Sanayi Odası Meclisi, 1951.

Ege Bölgesi Sanayi Odası, 1950'de çıkarılan 5590 Sayılı Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Kanunu'nun getirdiği yeni düzenlemeyle, İzmirli sanayicilerin başlattığı çalışmalar sonunda 8 Kasım 1951'de yapılan seçimlerde ilk yönetim kurulu oluşturularak İzmir Sanayi Odası kuruldu.

Türkiye'de sanayinin zayıf olması, uzun süre sanayicilerin bağımsız ve resmi olarak örgütlenmelerine uzun süre engel oluşturdu. Cumhuriyet döneminde meslek örgütlenmeleri hakkında 1925 yılında çıkarılan kanunda sanayiciler, ticaretle uğraşanlarla, Ticaret ve Sanayi Odası çatısı altında değerlendirilmişti. Odalarda tüccarların ezici bir çoğunluğa sahip olması, sanayicilerin kendilerini ifade etmelerinde zorluk yaratıyordu. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde sanayici grubu ticaret odalarından bağımsız sanayi odaları kurulmasını savunmuş,

ancak kongre sırasında kabul gören bu düşünce odalar hakkında 1925'de çıkarılan kanunda dikkate alınmamıştı. Bununla birlikte ticaret sermayesiyle sanayi sermayesi arasındaki çelişki yukarıda aktarılan yazıdan da anlaşılabilceği gibi birlikteliği güçleştiriyordu. Sanayicilerin yerli sanayinin teşviki için talep ettiği korumacı gümrük rejimi, ticaret erbabının çıkarlarına uymuyordu. Buna rağmen 1925 kanunu ile tüccarlarla aynı çatı altında kalan sanayiciler bir çıkış bulma umuyla 1927'de bir araya gelmeyi denediler. İstanbullu sanayiciler İstanbul Milli Sanayi Birliği adını taşıyan bir dernek çatısı altında toplandı. İzmirli sanayiciler ise İzmir Mıntıkası Sanayi Birliği adı altında örgütlenmeye çalıştılsa da bu birlik mesleki bir örgütün sağlayabileceği yararlardan uzak kaldı.

II. Dünya Savaşı döneminde, 21 Mayıs 1943'de yürürlüğe giren 4355 sayılı Odalar ve Borsalar Kanunu, ticaret ve

EBSO ilk meclis toplantılarından biri, 1960 öncesi.

Osman Kibar ve Burhan Maner

sanayi odaları, esnaf odaları ve ticaret borsalarının yapısını yeniden düzenledi, meslek kuruluşları üzerindeki hükümet denetimi daha da ağırlaştırdı. Yeni kanun oda kurulmasını, odaların yönetim kurulu başkanlarının ve genel sekreterlerinin atanmasını Ticaret Bakanlığı'nın yetkisine bıraktığı gibi, bakanlığın gerekli gördüğünde organları feshedebileceğini öngörüyordu. Bu yeni kanunla örgütlenen ticaret ve sanayi odalarında sanayici kesimi ise çok küçük bir yer tutuyordu.

Savaş koşullarına göre düzenlenen bu yapı, savaşın sonuna yaklaşıldığı andan itibaren çatırdamaya, savaşın bitmesiyle birlikte de yeni arayışlar başladı. İktisat Bakanlığı'nın yönlendirmesiyle İzmir Valisi Refik Şevket Soyer başkanlığında gerçekleşen toplantıda İzmir iktisadi bölgesini içine alacak sanayi birliğinin kurulması, farklı sektörlerin temsilcilerinden oluşan sekiz asil ve sekiz yedek üyeli bir yönetim kurulu oluşturulması kararlaştırıldı. Başlangıçta 96 üye ile kurulan Sanayi Birliği kısa sürede benimsendi ve büyüdü; 1948'de İzmir ve çevresiyle sınırlı olan faaliyet alanını genişleterek Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Afyon, Muğla, Denizli, Aydın ve Antalya'daki fabrika ve imalathaneleri de kapsayan Bölge Sanayi Birliği haline geldi.

1949 yılında Sanayi Birliği'nin 45.000 liralık mütevazı bir bütçesi bulunuyordu. Birlik İzmir içinde 120, vilayet dahilinde 154 ve kendi çalışma alanı içinde 250'den fazla fabrika, işletme ve imalathanenin kontrolünü elinde tutmaktaydı. Bölge Sanayi Birliği içinde on üç ihtisas grubu ve bu grupları yöneten üç-beş kişilik komiteleri

mevcuttu. Zeytinyağı ve nebati yağ, sabun, deri-kösele, maden, mensucat sanayi, gıda sanayi, incir ve üzüm sanayi, şarap, kimya, toprak sanayi, matbaa sanayi ve madeni sanayi grupları, ayrılan komiteleri tarafından kendi şubelerinde her türlü işleri tanzim ederek ilgili bakanlıklar nezdinde takip ediyor ve sonuçlandırıyordu.

Bölge Sanayi Birliği'nin başkanlığı kurulduğu andan itibaren Talat Muşkara tarafından yürütüldü. Yönetim Kurulu'nda, Mücahit Büktaş, Muhittin Alam, Osman Kibar, Bedri Akgerman, Mehmet Karaoğlu, Muammer İğribozlu ve A. Mikalef bulunuyordu. Birlik'in genel sekreterliğini ise Necmettin Bora üstlenmişti.

İzmir Sanayi Odası 1951'de kurulurken İzmir Sanayi Birliği'nin oluşturduğu mirası devraldı. İlk yönetim kurulu, Osman Kibar (başkan), Mücahit Büktaş (başkan vekili), Şevket Filibeli, Sadi Aral, Turan Dirlik, Nuri Gelgin, Enver Selay, Alp Türksoy ve Yusuf Tanık'tan oluşuyordu.

Türkiye'nin ilk bağımsız sanayi odası olan İzmir Sanayi Odası'nın, daha verimli çalışabilmesi için, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı tarafından merkezi İzmir olmak üzere Aydın, Balıkesir, Denizli, Manisa, Muğla illerini de içine alan bir bölge odası olarak yapılandırılması çalışmaları 1953'te başladı ve kısa sürede çalışmalar tamamlandı. Böylece İzmir Sanayi Odası, 1954 yılı başından itibaren Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO) haline dönüştü ve Türkiye'nin ilk ve tek bölge sanayi odası kimliğine sahip oldu (Serçe, 2010: 16-17).

Sümerbank İzmir Basma Fabrikası

Halkapınar'da Sümerbank İzmir Basma Fabrikası'nın temelini oluşturan ve Nazilli Fabrikası için ham bez üreten imalathane 1947'de faaliyete geçmiştir. Üretilen ham bezin basmaya dönüştürülmesini sağlayacak tesisin temeli ise 1949'da atıldı. Sümerbank İzmir Basma Fabrikası, Devlet Bakanı Celâl Yardımcı ve İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı, milletvekilleri, İzmir Valisi Osman Sabri Adal'ın hazır bulunduğu törenle 5 Kasım 1953'te resmi açılışı yapıldı. Fabrikanın açılışını yapan İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı, kurdeleyi kesmeden önce yaptığı konuşmada "Sizin için çalışıyoruz.

Milletle işbirliği yapmaktan bahtiyarız. Burada hepimizin emeği vardır" demiş ve işçiler tarafından hararetle alkışlanmıştı. Fabrika 1900 kişiye iş sağlayacak ve Nazilli Basma Fabrikası'nın kapasitesinde basma üretecekti. Yılda 25 milyon metre basma dokuyacağı tahmin edilen Sümerbank İzmir Basma Fabrikası ilk açıldığında 32.644 iğ ve 774 dokuma tezgâhına sahipti (Cumhuriyet, 6 Kasım 1953).

Ülke ekonomisine önemli katkı sağlayan, ancak teknoloji yenilenemeyen fabrika, 2000 yılında kapatıldı ve arazisi İl Özel İdaresi'ne devredildi.

İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı üretimi izlerken. (SALT arşivi)

Sümerbank İzmir Basma Fabrikası açılışı. İzmir Valisi Osman Sabri Adal konuşuyor. Soldan ikinci Celâl Yardımcı, yanında Sıtkı Yırcalı. (SALT arşivi)

İşletmeler Bakanı Sıtkı Yırcalı işçilere konuşma yaparken. (SALT arşivi)

Çimentoaş

Çimento sanayi, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu sanayi sektörlerinin başlarında yer alıyordu. En önemli çimento üreticisi İstanbul Darıca fabrikasının yıllık üretimi 40 bin tona çıkarılmış olmasına rağmen bu miktar o sıradaki ihtiyacın yarısına bile yetmiyordu. 1927'de Türkiye'de üretilen çimento 41 bin ton, tüketilen çimento ise 97 bin tondur. 1950'lere gelindiğinde, önce Ankara'da yılında ve daha sonra Zeytinburnu, Kartal ve Sivas'ta olmak üzere dört yeni fabrika kurulmuş ve toplam kapasite yılda 395 bin tona ulaşmıştı. Ancak tüketim de 529 bin tona ulaştığı için, çimento açığı devam etmekteydi. İşte, İzmir Çimento Fabrikası Türk Anonim Şirketi, kısa adıyla Çimentoaş bu koşullarda doğdu. Ancak bu şartları tamamlayan bir başka unsurun da ünlü Marshall yardımı olduğunun altını çizmek gerekiyor.

Bu koşulların değerlendirilmesiyle ortaya çıkan Çimentoaş'ın temeli İzmirli iş adamı Bedri Akgerman tarafından atıldı. Tüccarlığının yanında sanayiciliğe de atılan Akgerman, lastik ayakkabı fabrikası kurmuş ve çimento işine atılmıştı. Çimento fabrikası için İzmir'de yirmi kadar tüccar ve sanayici bir araya gelmelerine rağmen, ilk sermaye için gerekli olan 1,5 milyon lirayı bulmak mümkün olmadı. Melih Gürsoy'un aktardığına göre işadamlarının bir kısmı maliyetin büyüklüğünden korkuyordu. Bir grup yatırımcı, "biz yüzde 51'le hâkim olmayacağımız yere girmeyiz" derken, Balcıade Hakkı Bey, "Bu işin içinde devlet var mı? Varsa ben yokum" diyordu. Ticaret Bakanlığı baskı yapıyor, şirketin bir an önce kurulmasını istiyordu, bu arada Trabzon'dan Hasan Saka, çimento fabrikasının Karadeniz'de kurulması için bakanlığa başvuruda bulunuyordu. Toplanan

1,5 milyon liranın üzerine, İş Bankası'ndan kredi alınıp eklenerek beş milyon lira tamamlandı.

Çimentoş'ın ana sözleşmesine göre Bedri Akgerman'ın dışında kurucu ortaklar şunlardan oluşuyordu: Şeküre Akgerman, Nuri Rodop, Kamil Tınaz, Mahmut Tınaz, Selahattin Sanver, Haydar Dünder, J. Aliotti, Hüseyin Bahri Aktı, Şekip Uysal, Hasan Tahsin Erşen, M. Fevzi Özсарuhan, Raşit Özсарuhan, Sadullah Bırsel, Enver Bakıoğlu, Tahsin Tan, Douglas Whittall, Adnan Tan, Tevfik Fikret Sertel ve İş Bankası.

Sonuçta 1950 senesi sonlarında ikisi İstanbul'da biri İzmir'de olmak üzere üç çimento fabrikası için 11.300.000 lira ayrılması kabul edilmişti. 1951 başlarında İzmir'e gelen İşletmeler Bakanı Muhlis Ete kurulacak Çimento fabrikası hakkında, fabrika hissedarlarından Bedri Akgerman'dan geniş bilgi almıştı. 1951 yılı sonlarında Türkiye'deki beş çimento fabrikasının toplam üretimi 390 bin tondan ibaretti. Türkiye'nin mevcut çimento ihtiyacı ise 700 bin ton olarak tahmin ediliyor, açık ihracat yoluyla kapatılmaya çalışılıyordu. 1952 yılı sonunda Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu çimentoyu tamamen kendisinin üretebileceği yolunda iyimser bir bakış açısı egemendi. Ancak inşaat sektöründeki hızlı gelişme, bu iyimser tahminin açıklandığı günlerde çimentoyu karaborsanın en gözde ürünlerinden biri haline getirmişti. Çimento, karaborsada fabrika çıkış fiyatının dört beş kat yukarısında satılıyordu. Bu sırada deneme üretiminde bulunan İzmir çimento fabrikasının tam kapasiteyle çalışmaya başladığında Ege Bölgesi'nin tüm ihtiyacını karşılayacağı, böylece karaborsanın ortadan kalkacağı, hatta çimento fiyatlarının düşeceği umuluyordu. Gerçekten de Ağustos 1953'de faaliyete geçen fabrikanın üretimi, Türkiye genelindeki diğer fabrikaların genişletilmesiyle beraber, çimento miktarını önemli ölçüde artırdı. 1953 senesi üretim miktarı 1.025.000 tona yükselmişti. Ancak tüketim de aynı oranda arttığı için, bu miktar hala Türkiye'nin ihtiyacını karşılamaktan uzaktı. (Serçe, 20122: 40-41).

Celal Bayar'ın da katıldığı açılışından günümüze Çimentoş ve Çimbeton.

TARİŞ Çiğli İplik Fabrikası

Çiğli İplik Fabrikası TARİŞ bünyesindeki Pamuk Birliği'ne bağlı bir işletme olarak 1975 yılında hizmete girdi. Aslında Pamuk Birliği, ürün itibarıyla sanayi alanında çok daha önceden faaliyet göstermeye başlamıştı. Pamuğun yan ürünü olan pamuk çekirdeğinin işlenerek değerlendirilmesi amacıyla 1956'da İzmir İşçiler Caddesi'nde, margarin, deterjan, sabun, gliserin ve yağ asitleri ile ham yağ ünitelerinden oluşan pamukyağı kombinası kurulmuştu. Pamuk Birliği'nin gerek pamuk kombinasının çalışmasından gerekse de diğer sınai işletmelerinden elde ettiği verim, bünyesinde toplanan pamuğun da işlenmesi yönünde karar almasında etkili oldu. 1970'de başlayan ön çalışma ve araştırmalar sonucunda fabrikanın temeli Çiğli'de 1973'de atıldı. Yaklaşık 2,5 yıllık bir inşaat süreci sonunda fabrika tamamlandı ve Aralık 1975'te dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından açılışı yapıldı.

Kurulduğu yıl Balkanlar'ın en modern iplik fabrikası olan işletme, TARİŞ bünyesinde alınan pamuğun büyük kısmını işleyebilecek kapasitedeydi. Ancak ilerleyen yıllarda fabrika donanımının yenilenmesinde gösterilen atalet ve dönemin siyasi atmosferi, fabrikadan beklenen verimin alınmasında engelleyici etkenler oldu. Ocak-Şubat 1980'de İplik Fabrikası ve Pamuk Kombinası merkezli meydana gelen TARİŞ olayları, İplik Fabrikası'nın Türkiye'nin sadece iktisat tarihinde değil aynı zamanda siyasi tarihinde de iz bırakmasına neden oldu.

Çiğli İplik Fabrikası Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde, devlet kuruluşu olmamasına rağmen özelleştirilmesi tartışmalarıyla gündeme geldi. 2007'de Tarış Pamuk ve Yağlı Tohumlar Birliği'nin aldığı karar doğrultusunda, birliğe bağlı diğer altı işletme gibi Çiğli İplik

Fabrikası da anonim şirkete dönüştürülerek 1 Ağustos 2007'den itibaren Tarış İplik Dokuma İç ve Dış Ticaret A.Ş. adını aldı. 2000'li yıllarda fabrikanın tesisatının yenilenmesi ve üretim kapasitesinin artırılmasıyla, 1,808 iğlik ring iplik ve 2088 rotorluk open-end iplik kapasitesi ile yüzde 100 pamuk ipliği üretimi ve 16 adet yuvarlak örgü makinesiyle ham-pamuklu örgü kumaş üretimi yapılmaktaydı. 2008 rakamlarıyla fabrikanın toplam iplik üretim kapasitesi yılda 17,469 ton, ham örgü kumaş üretim kapasitesi ise yılda 1728 tondur.

Ancak 2008'in ikinci yarısında tarımsal darboğaza ve global krize bağlı olarak ortaya çıkan şartlar Çiğli İplik Fabrikası'nı da etkisi altına almakta gecikmedi. Mart 2009'da üretimi altı ay süreyle durdurulan fabrika, ekonomik sıkıntı gerekçesiyle kısa süre sonra tasfiye edilerek kapatıldı.

Tariş ilanı, 1949 (Gökhan Akçura arşivi)

İzmir'de Organize Sanayi Bölgeleri

İzmir'de bir organize sanayi bölgesi kurulması düşüncesi ilk olarak 1968 yılında İzmir Nazım Plan çalışmaları sırasında ortaya çıktı. 1973'te Gediz deltası üzerinde yer alan alüvyonlu bölge üzerinde kurulması kararlaştırılan İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi için üniversitelerle işbirliği yapılarak ön etütler tamamlandı. 1981'de talimatnamesi yayımlanan İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi'nin temeli 9 Eylül 1982'de atıldı.

20 Mayıs 1990'da dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından açılan ve yedi milyon metrekare alan üzerinde kurulu bulunan İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi'nde 318 büyük, 177 küçük sanayi parseli yer almaktadır. Bu parsellerin de üretime geçmesiyle bölgedeki tesis sayısı 595 olacaktır. Günümüzde, fiziki altyapısı ve sunduğu hizmetler ile gelişmiş ülkelerdeki

endüstri parkları düzeyinde olan bölge, İzmir ve Ege Bölgesi için önemli bir istihdam merkezi olmakla beraber, iki milyar dolarlık yıllık ihracat hacmi ile ülke ekonomisinde de önemli bir yere sahiptir. Bölge tesislerinde bugün için 25 bin kişi istihdam edilmekte olup, bölge tam kapasite ile faaliyete geçtiğinde 40-50 bin kişinin istihdamının sağlanacağı tahmin edilmektedir.

İzmir'de Atatürk Organize Sanayi Bölgesi'nin dışında 12 organize sanayi bölgesi bulunmaktadır. Bunlar Tire Organize Sanayi Bölgesi (TOSBİ), Buca Ege Giyim Organize Sanayi Bölgesi (BEGOS), İTOB Organize Sanayi Bölgesi, Aliağa Kimya İhtisas ve Karma Organize Sanayi Bölgesi (ALOSBİ), Ödemiş Organize Sanayi Bölgesi, Bergama Organize Sanayi Bölgesi (BOSBİ), İzmir Pancar Organize Sanayi Bölgesi,

Kınık Organize Sanayi Bölgesi, İzmir Menemen Plastik İhtisas Organize Sanayi Bölgesi, Torbalı Organize Sanayi Bölgesi, İzmir Kemalpaşa Organize Sanayi Bölgesi (KOSBİ) ve Bağyurdu Organize Sanayi Bölgesi'dir (BAYOSB).

İzmir'in son Organize Sanayi Bölgesi, İzmir Ticaret Odası'nın projesi olan ve büyük çoğunluğu Karabağlar'da ve Kısıkköy Sanayi Sitesi'nde sıkışan, lojistik sıkıntısı yaşayan mobilya sektöründeki yatırımcıların geniş ve

nitelikli üretim alanlarına olan ihtiyacı nedeniyle ortaya çıkan Torbalı Karma ve Mobilya Organize Sanayi Bölgesi'dir. Sorunu çözmek için İzmir Ticaret Odası, Ege Bölgesi Sanayi Odası, Torbalı Ticaret Odası ve Torbalı Organize Sanayi Bölgesi Bölge Müdürlüğü arasında iş birliği protokolü imzalanmıştır. Torbalı Organize Sanayi Bölgesi, Torbalı Karma ve Mobilya Organize Sanayi Bölgesi'ne dönüştürülerek mobilya sektörünün 626.242 metrekare alanda kümelenmesinin sağlanması hedeflenmektedir.

İzmir İktisat Kongreleri (1923–2023)

1. İzmir İktisat Kongresi

Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım (elinde kâğıtlar olan)
2 Şubat 1923'te İncir Hanında düzenlenen toplantıda (Tarih Vakfı arşivi)

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Milli Mücadele'yi başarıya ulaştıran kadronun en önemli ayırt edici özelliklerinden birinin iktisat olduğu daha askeri mücadele döneminde kendisini hissettirmiştir. Savaşın en hararetli döneminde Mustafa Kemal Paşa, savaş sonrası bağımsız Türkiye Devleti'nde uygulanması gereken iktisadi politikanın hazırlanması için özel bir komisyon kurulmasını sağlamıştı. Başkanlığını Ziya Gökalp'in yaptığı bu komisyon çalışmalarını Ankara garında bir vagonun içinde yürütmüştü. Milli Mücadele'nin askeri olarak başarıya ulaştığı, ancak diplomatik sonuca tam varılamadığı bir dönemde, hem de siyasi rejim konusunda da tam bir belirlenimin olmadığı bir sırada İzmir'de İktisat Kongresi'nin toplanması da Mustafa Kemal Paşa ve kadrosunun iktisada verdiği önemi ortaya koymaktadır. Nitekim Mustafa Kemal

Paşa'nın Kongre'nin açılış konuşmasında yaptığı vurgular bu anlayışı açık bir şekilde ortaya koymaktadır: “Tarihimiz dolduran zaferlerin yahut bozgunların tümü iktisat durumumuzla bağlantılı ve ilişkilidir. Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir” diyen Mustafa Kemal Paşa, “Hiçbir uygar devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından önce iktisadını düşünmüş olmasın” diyerek de uygarlığın iktisattan geçtiğinin altını çizmişti. Ona göre bağımsızlığın temeli de iktisatta yatmaktaydı: “Muhakkak tam bağımsızlığı sağlayabilmek için yegâne hakiki kuvvet, en kuvvetli temel, iktisadiyattır.” Mustafa Kemal Paşa savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin, tek başına bir anlam taşıyamayacağını da altını çizdi: “Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisat zaferiyle taçlandırılmazsa elde edilen zaferler sürüp gidemez,

az zamanda söner. Düşmanlara karşı en kuvvetli silahımız, iktisat hayatındaki genişleme, sağlamlık ve başarı olacaktır. Amaçladığı nihai hedef son derece açıktır: “Yeni Türkiye Devleti iktisadi bir devlet olacaktır.”

Büyük İktisat Kongresi, Lozan’da yapılan barış görüşmelerinin özellikle iktisadi konulardaki uyuşmazlık nedeniyle kesintiye uğradığı bir sırada, 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında toplandı. Ancak kongre toplama düşüncesinin ortaya çıkması ve çalışmalara başlanması Ocak ayı başlarındadır. 5 Ocak 1923 tarihli gazeteler, memleketin iktisaden gelişme ve yükselmesi için takip edilecek yol hakkında İktisat Vekâleti tarafından ciddi bir program düzenlenmesinin kararlaştırıldığını ve vekâletin programın düzenlenmesinden önce memleketin bütün iktisadi güçlerini bir arada toplayarak Türkiye Büyük İktisadi Kongresi adı altında büyük bir kongre düzenlenmesini uygun gördüğünü haber veriyordu. İzmir’de toplanması uygun görülen kongreye çiftçi, tüccar, sanayi erbabı ve işçiler ile bütün şirket, banka, borsa ve diğer iktisadi kurumlar davet edilmişti.

Türkiye İktisat Kongresi’nin İzmir’de toplanması kararı bir tesadüf değildi; işgalin tüm ağırlığını çekmiş,

savaşın yıkımını yaşamış, büyük yangın ve nüfus yapısında meydana gelen değişikliğin sonucu iktisadi bakımdan çökmüş olan İzmir, Kurtuluş Savaşı’nın adeta bir sembolü olmuştu. Şimdi bu sembol, iktisadi kurtuluşun, kozmopolit ve yabancı egemenliğine dayalı ekonomik yapıdan ulusal ekonomiye geçişin de bir sembolü haline gelecekti. İzmir, İktisat Kongresi’nin toplandığı 1923 yılına harabe görüntüsü içinde, eski canlılığını yitirmiş, havanın kararmaya başlamasıyla “hayalet şehir” denecek kadar ıssızlaşan bir görüntüyle girmişti. Yüzyılın başlarında 300.000-350.000 civarında tahmin edilen şehir nüfusu, İzmir İstatistik Müdüriyeti’nin verilerine göre 1923’te 25.000’i gayrimüslim olmak üzere 113.000’e gerilemişti.

İzmir’de bir kongre toplanması kararı ortaya çıktığında akla gelen ilk soru, kongrenin nerede toplanacağıydı. İzmir’in en gözde ve geniş mekânlarını içeren bölge Büyük Yangın’da yok olmuş, geride, günümüz Fevzipaşa Bulvarı’nın sınırlandığı Türk ve Musevi yerleşim alanları ve şehrin geri kalan bölümüyle bağlantısı kopmuş Punto’daki (Alsancak) yerleşim alanı ve sanayi tesislerinin bulunduğu Darağacı bölgesi kalmıştı.

Kazım Karabekir’in başkanlığında toplanan kongreye katılanların bir bölümü (Tarih Vakfı arşivi).

Geleneksel pazaryerinde de 2.000 kişiye ulaşacağı tahmin edilen katılımcılara ev sahipliği yapabilecek mekân bulunmuyordu. İlk akla gelen yer, Karataş'ta eski İttihat ve Terakki Mektebi binası (günümüzde İzmir Kız Lisesi) oldu. Binanın bahçesinde de sanayi kuruluşları ürünlerini sergilenebilecekti. Buna karşın 17 Ocak tarihli gazeteler İktisat Kongresi'ne toplantı yeri olarak İkinci Kordon'da eski Osmanlı Bankası depoları olan Hamparsumyan incir işleme binasının tahsis edildiğini duyuruyordu.

İstanbul'da yayınlanan Akşam gazetesinin İzmir muhabirinin bina hakkındaki izlenimleri şöyleydi: Bugün İktisat Kongresi'nin toplantı mahalli olan eski Gümrük civarındaki Hamparsumyan depolarını gezdim... Kongrenin toplanacağı yer fevkalade geniştir ve İzmir'de bundan daha geniş ve müsait bir yer yoktur. Alt katı kongre azalarının müzakeresine, üst katı dinleyicilere tahsis edilmiştir. Bu binanın inşa tarzı kongre için o derece müsaittir ki hemen hemen bir tiyatro binasına benzetilebilir. Başkanlık makamını bir sahne kabul edersek, dinleyicilere tahsis edilen üst kat bu sahnenin üst etrafını daire şeklinde çeviren localar tarzındadır. Gerek başkanlık makamı ve gerek kongre azalarının müzakere yeri yüzlerce kıymetli halıyla, şanlı bayraklarımızla süslenmiştir. Burası hemen hemen dört beş bin kişiyi almaya elverişlidir. Binanın hemen yanında bulunan diğer bölümler sergiye tahsis edilmiştir. Yalnız esefle şunu söyleyeyim ki, bugüne kadar sergide teşhir edilmek üzere yakın ve uzak vilayetlerden değil, hatta kendi vilayetimizin mülhakatından bile mahsulât, mamulât ve masnuat gönderilmemiştir. Vehbi Bey (İzmir Belediye üyelerinden) yalnız İzmir'de bulunan sanayi ve ticaret erbabı tarafından imal edilen eşyayı teşhir edebileceklerini bildirdi. Gönül arzu ederdi ki, mahsulât ve masnuat teşhiri için o vasi salonlara konulan masaların hepsi de bu kabil eşya ile dolsun. İhtimal ki Türkiye'de böyle mühim bir Kongre ve teşhirin henüz ilk defa olarak akdedilmesi hasebiyle halkımız bunun ehemmiyetini layıkıyla takdir edememiştir.

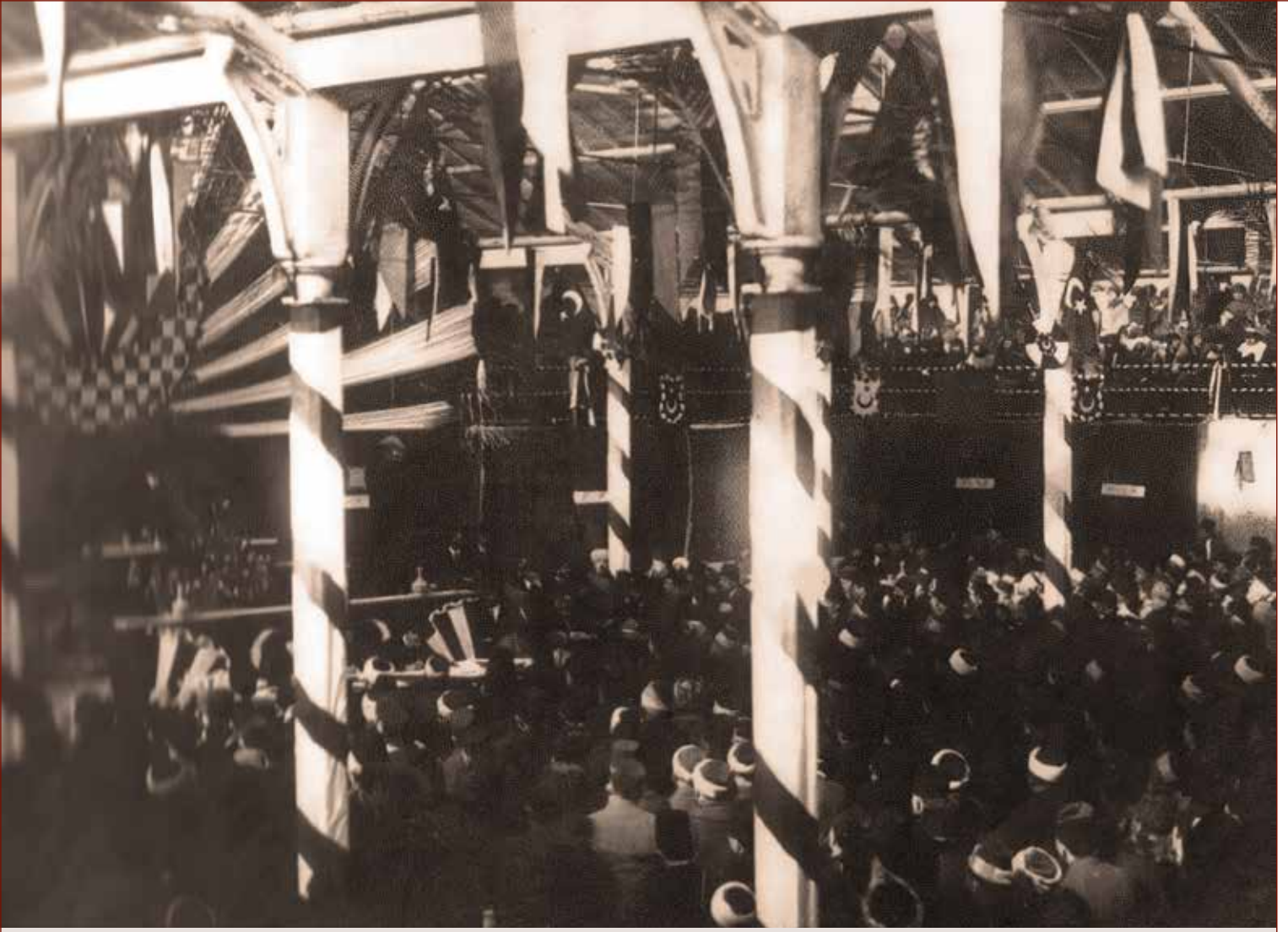
Kongre için İzmir Posta ve Telgraf Baş Müdüriyeti özel olarak bir telgraf ve posta şubesi açmış ve bir de

merkeze telefon hattı bağlamıştı. Kongre toplantıda olduğu sürede buradaki Telgraf ve Posta şubesi faaliyet-te bulunacaktı. Ayrıca bir hatıra olmak üzere [Türkiye İktisat Kongresi Posta Şubesi] ibaresini taşıyan bir mühür kullanacaktı.

Kongreye katılacak olanlar Şubat ayı başlarında itibaren gruplar halinde İzmir'e gelmeye başladılar. İstanbul'dan 150 kişilik bir grubu İzmir'e getirecek olan Messageries Şirketi'ne ait Piyer Loti vapuru, TBMM'nin İzmir Limanı'nı yabancı gemilere kapatma kararı geçerliliğini koruduğu için yolcularla birlikte Marsilya'ya gitmek zorunda kalmış, orada İzmir'e gelecek bir başka vapur beklemeye başlamışlardı. Kongre süresi boyunca açılacak olan sergi için gerekli pavyonlar düzenlenmiş, İzmir Belediyesi, İzmir'e gelecek kongre katılımcıları için kalacak yer ayarlamaya başlamış, halktan bazı kişiler de han ve hanelerinde, uygun olduğu kadar kişiyi misafir etmeyi kabul etmişti. Bu çalışma ve hazırlıklara şehirdeki Musevilerin de katıldığı izlenmekteydi.

Akşam gazetesi yazarı Ahmet Muhiddin hazırlık günlerindeki İzmir'i şu cümlelerle değerlendiriyordu: "İzmir henüz şüphe yok ki yeni Türk tarihinin en mühim olayı olmasa bile, her halde en önemli olaylarından birine sahne oluyor. Yarın burada toplanacak olan İktisat Kongresi yeni Türkiye ekonomisine bir çıkış, yeni bir devrin hiç olmazsa fikri bir başlangıcı olacaktır. İzmir bu olayın bütün önem ve kıymetine aşina bir sima arz ediyor. Bir taraftan yangın yerleri feryat eden sessizliği ile düne kadar süren felaketi hatırlatıyor, diğer taraftan, kırmızı beyazlara bürünmüş ve yeşil dallarla bezlenmiş zafer takları geleceğin ümidini haber veriyordu. Bu daha pek canlı hatıralarla heyecanını koruyan İzmir yeni ve büyük bir olaya şahit olmaya hazırlanıyor."

Gerçekten de şehrin genelinde telaş ve heyecan gözlemleniyordu. Otellerin bütün odaları dolmuş, lokanta, kahve ve diğer dinlenme yerlerinde oturmak için sandalye bulmak imkânsız hale gelmişti. Tevhid-i Efkâr muhabiri kongre nedeniyle İzmir'in bir kat daha pahalandığına dikkat çekiyor, koskoca şehirde adam akıllı yemek yiyebilecek iki lokantanın bile olmamasından yakınıyordu. Buna rağmen bütün lokantalar

İzmir İktisat Kongresi toplantı halinde (Tarih Vakfı arşivi)

İzmir İktisat Kongresi Ziraat Grubu (İzmir Ticaret Tarihi Müzesi koleksiyonu)

sabahta akşama kadar doluydu; bir tabak et otuz, adi bir kuru fasulye yirmi, bamya gibi yaş sebze otuz kuruştu. Üstelik yemeklerde yenecek bir hal de yoktu. Şehrin sembolü haline gelmiş incir ve üzüm bile İstanbul'a göre daha pahalıydı. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen Kongre'nin yarattığı hava her şeyi bir anda silip atıyordu. Kırmızı beyazlı fistan giymiş kız çocukları ellerinde bir kutu ve rozetler, Hilal-i Ahmer'e yardım topluyor, duvarlarda, sütunlarda ve dükkânlarda asılı duran ilanlar tüccarları ve sanayicileri kongreye katılmaya ve numune sergisinde mallarını sergilemeye davet ediyordu. Başka bir duvar ilanı, İstanbul'dan gelen Darü't-Talim Musiki Heyeti'nin vereceği konseri duyuruyor, genç çocuklar sinema el ilanları dağıtıyorlardı. Şehir normal hayatını unutmuş, Kongre'yi yaşıyor gibiydi.

Kongre, 17 Şubat günü 10.30 civarında Mustafa Kemal Paşa'nın nutkuyla açıldı. Sermaye, bankacılık, ticaret, sanayi, ziraat ve çalışma hayatıyla ilgili konular on altı gün boyunca tartışıldı, kararlar alındı.

1923 sonrası Türkiye'de izlenen iktisadi politikalar belki İzmir İktisat Kongresi kararlarına birebir uygun değildir; hatta bazı yönlerinde karşıtlık bulmak bile mümkündür. Lozan Antlaşması'nın sınırlamaları, Dünya İktisadi Buhranı, ülkenin iktisadi koşulları, yaklaşan savaş rüzgârları gibi birçok neden sayılabilir bunun için. Ancak İzmir İktisat Kongresi yarattığı ruhla iktisadi hayata yön veren insanların, yani halkın bundan böyle iktisadi politikalar üzerinde söz hakkına sahip olduğu görüşünün benimsenmesinde, iktisadi bağımsızlıktan yoksun olan bir ülkenin siyasal olarak da bağımsız olamayacağı anlayışının yerleşmesinde ve günümüze kadar uzanan benzer kongrelerin gerekliliğinin anlaşılıp kabullenilmesinde son derece önemli bir aşama olarak değerini her zaman korumuştur.

İzmir ise Kongre süresi boyunca geçmişteki canlı hayatını hatırlatan günler yaşadı ve bu, tüm harap görüntüsüne rağmen İzmir'in ileriye yönelik umutlarını canlı tutmasını sağladı.

İzmir İktisat Kongresi mühürlü zarf

İzmir İktisat Kongresi'nin alamet-i farikası

Sırasıyla kongredeki Çiftçi, İşçi, Sanayici, Tüccar gruplarının armaları.

İzmir 1. İktisat Kongresi'nde katılımcılara verilen hatıra madalyonunun önü ve arkası.

2. İzmir İktisat Kongresi

İkinci İzmir İktisat Kongresi açılışı, 1981.

İlk İktisat Kongre'sinden 58 yıl sonra, İkinci İzmir İktisat Kongresi 2-7 Kasım tarihleri arasında İzmir'de toplandı. Devlet Başkanı Kenan Evren, Milli Güvenlik Konseyi üyeleri, Başbakan, Bakanlar, kamu kuruluşları yetkilileri, Türkiye Odalar Birliği'ne üye odaların yöneticileri, TÜSİAD temsilcileri ve sendikacıların yanında 1500 dolayında delegenin katılacağı İkinci İzmir İktisat Kongresi için Atatürk Kapalı Spor Salonu yeniden düzenlenerek restore edildi.

Kongre 2 Kasım 1981'de 9.30'da İzmir Valisi Hüseyin Ögütçen'in kısa konuşması ve Kongre Başkanlığı'na Başbakan Bülent Ulusu, yardımcılıklarına Dr. Behçet Uz ve Ord. Prof. Dr. Ömer Celâl Sarç'ın seçilmesinden sonra Kenan Evren bir açış konuşması yaptı. Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın konuşmasından sonra

kongre çalışmalarına yedi komisyon halinde başladı. "Kalkınma Politikası", "Dış Ekonomik İlişkiler", "Sosyal Gelişme ve İstihdam", "Altyapı, Enerji ve Ulaştırma", "Tarım", "Sanayi" ve "İç Ticaret ve Hizmetler" adları altında oluşturulan komisyonların çalışmaları için Atatürk Kültür Merkezi, Devlet Konservatuarı salonu ve Devlet Tiyatrosu tahsis edilmişti.

Türkiye'nin ekonomik ve sosyal politikalarında köklü değişikliklere gidildiği bir dönemde gerçekleştirilen Kongre'de dışa açık büyüme stratejisinin gereği belirtilerek, bu kapsamda uygulanması gereken politikalar ortaya konulmuştu. Gerçekçi kur politikası, sanayinin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin teşvik edilmesi ve vergi tabanının genişletilip vergi oranlarının düşürülmesi ana gündem maddeleri arasındaydı.

Kongrede enerji ve altyapıdaki yetersizliğin ekonomik gelişmeyi ciddi bir şekilde sınırlayacak noktaya geldiği, bu yüzden özellikle kamu yatırımlarında enerji, ulaştırma ve sulama yatırımlarına birinci önceliğin verilmesi gereği vurgulanmıştı, ayrıca, insan gücünün temel unsur olduğu dile getirilmişti.

İkinci İzmir İktisat Kongresi 7 Kasım'da Başbakan Bülent Ulusu'nun kapanış konuşmasıyla sona erdi. Katılımcılar arasında 1. İktisat Kongresi'nde de bulunmuş üç kişi vardı. Behçet Uz, Şükrü Kunter ve Mehmet Bahattin Moltay.

İlkinden 58 yıl düzenlenen İkinci İktisat Kongresi, İzmir'de düzenlenen bir dizi iktisat kongresi için geleneğin başlangıcı oldu. Dönemin Başbakanı Bülent Ulusu 2. İktisat Kongresi'nin kapanış oturumunda yaptığı konuşmada "İktisat Kongresi'nin on yılda bir yapılmasının, ilerideki beş yıllık kalkınma planına ışık tutması, bu planlara yön vermesi bakımından uygun olacaktır" diyordu. (2. İktisat Kongresi VIII: 123)

İkinci İzmir İktisat Kongresi töreni; Başbakan Bülent Ulusu, Behçet Uz ve Sancar Maruflu.

3. İzmir İktisat Kongresi

Üçüncü İzmir İktisat Kongresi, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları Birliği'nin katkılarıyla 4-7 Haziran 1992'de "21. Yüzyıla Doğru Türkiye" başlığıyla toplandı. Dönemin Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı İlhan Kesici, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Süleyman Demirel ve diğer siyasal parti ve sivil toplum kuruluşlarının başkanlarının açılış konuşmalarıyla başlayan Kongre'de "Sektörel Gelişme Stratejiler", "Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar", "Mali Yapı ve Mali Piyasalar", "Sosyal Değişim ve Sosyal Gelişme Stratejileri", "Dış Ekonomik İlişkiler" başlıkları altında tebliğler sunuldu. Ayrıca oluşturulan çalışma gruplarının hazırladıkları raporlar değerlendirildi. Kongrede ekonomik ve sosyal yapının 1980 sonrası gösterdiği değişimler irdelenerek ileriye yönelik politika önerileri geliştirilmiş, makroekonomik istikrarın gereğine ve küreselleşme sürecinde politik entegrasyonların önemine vurgu yapılmıştı. Görüş birliğine varılan konular arasında kamu açıklarının makul hadlere indirilmesi, enflasyonsuz büyümenin sağlanması, sosyal altyapının (eğitim, sağlık ve kentsel altyapı) geliştirilmesi, serbest piyasa rejimi ve özelleştirmelerin gerekliliği yer almıştı. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kapanış konuşmasında ifade ettiği "Ciddi hatalar yapmazsak, 21. Yüzyıl Türklerin ve Türkiye'nin yüzyılı olacaktır" düşüncesi, geleceğe yönelik çalışmaların hedefi konusunda yoğun çalışma ve tartışmaların başlangıcı oldu.

4. İzmir İktisat Kongresi

Dördüncü İzmir İktisat Kongresi 5-9 Mayıs 2004 tarihlerinde Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı'nın koordinasyonunda gerçekleştirildi. Türkiye'nin uzun vadede bilgi toplumuna dönüşmesi ve Avrupa Birliği'ne üyelik perspektifi Kongre'nin ana temalarını oluşturmuştu. Bu çerçevede yüksek ve istikrarlı büyüme hızının sağlanmasını, girişimciliğin ve rekabet gücünün artırılmasını, bölgesel gelişme dinamiklerinin harekete geçirilmesini, gelir dağılımının iyileştirilmesini, yoksullukla mücadeleyi ve iyi yönetişimi hedefleyen çözüm önerileri ve stratejiler ortaya konmuştu.

5. İzmir İktisat Kongresi

İzmir İktisat Kongresi'nin beşincisi, 30 Ekim-1 Kasım 2013'te toplandı. Ana tema "Küresel Ekonomide Yeniden Yapılanma Sürecinde Türkiye Ekonomisi" olarak belirlenmişti. Buna paralel olarak Dünya Bankası, OECD, UNDP, IMF, IFC, Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan temsilciler ve alanlarında uzman akademisyenlerin Kongre'ye katılım sağlamış, onur konuğu olarak da Dünya Bankası Başkanı Jim Yong KİM davet edilmişti. Kongre kapsamında yer alan 34 panel kapsamında 23'ü yurtdışından 243 panelist söz almıştır. Kongreye ilgi üst düzeyde gerçekleşmiş, toplam 4409 katılımcı Kongre'ye iştirak etmiş, ayrıca 84 ülkeden 151 yabancı katılımcı da Kongre'nin uluslararası boyutunu oluşturmuştu. Beşinci İzmir İktisat Kongresi birçok açıdan ilklerin yaşandığı bir kongre olmuştu. Önceki kongrelere göre daha büyük bir katılımın yanı sıra İzmir ve Ege Bölgesi'ne özel 14 oturum, medya temsilcilerinin ve iktisat öğrencilerinin konuşmacı olduğu paneller, 29 tanıtım standı ve iki sergi, en hızlı büyüyen 100 girişimcinin ödüllendirildiği Türkiye 100 Ödül Töreni, Kongre'ye yönelik bastırılan hatıra parası, hatıra pulu ve piyango bileti bu kongreyi önceki kongrelerden farklı kılan diğer unsurlar arasında yer almıştı.

100. Yılında İzmir İktisat Kongresi

İzmir İktisat Kongresi oturumu, 30 Nisan 2023 (İZTO arşivi)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik geleceğinin tartışıldığı ve temel yaklaşımlarının belirlendiği İzmir İktisat Kongresi'nin 100. Yıldönümü, 2023 yılında bir dizi etkinliklerle anıldı. Yıl içinde farklı resmi kurumlar tarafından toplanan iktisat kongrelerinde Türkiye ekonomisi ve geleceğe yönelik açılımlar tartışıldı. İzmir İktisat Kongresi'nin 100. yılında düzenlenecek kongrelerle ilgili çalışmalar bir yıl önceden planlanmaya başlandı.

Cumhurbaşkanlığı'nın himayesinde ve Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın koordinasyonu altında, geniş katılımlı 6. İzmir İktisat Kongresi'nin tanıtım toplantısı, 21 Aralık 2022'de gerçekleştirildi. Dönemin Hazine ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati, İzmir Valisi Yavuz Selim Köşger İzmir'deki üniversitelerin rektörleri ve oda başkanlarının katıldığı toplantıda Bakan Hazine ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati, "17 Şubat 2023 tarihinde, yani birinci İzmir İktisat Kongresi'nden tam 100

sene sonra, yine aynı yerde Sayın Cumhurbaşkanımızın himayelerinde ve Bakanlığımız koordinasyonu ile tüm milletimize mal olacak geniş katılımlı bir İktisat Kongresi düzenleyeceğiz. Nasıl ki 1923 yılındaki kongre, ülkemizin o dönemdeki koşullarına göre yurdumuzun dört bir yanından milletimizin farklı kesimlerini temsil eden delegelerin katılımıyla yapıldıysa; biz de 6. İzmir İktisat Kongresi'ni yine aynı yaklaşımla gerçekleştireceğiz. Esasen bizim tüm gayemiz, tüm gayretimiz ve attığımız her adım, bizzat Milli Mücadele ruhundan kök bulmuş, aynı ruh ve heyecanla ilerlemiştir" demişti. (AA, 21 Aralık 2022)

Toplanacak kongre hakkında en dikkat çekici gelişme, kongrenin 1923'te ilk kongrenin toplandığı ve 1970'lerin sonlarında yıkılarak ortadan kalkmış olan binanın yerinde, aslına uygun olarak inşa edilecek binada toplanacağı haberi idi. İzmir Valisi Yavuz Selim

Fotoğraflar: İzmir Valiliği arşivi

Köşger konuyla ilgili yaptığı açıklamada şöyle diyor: “İzmir için iktisat kongresinin öneminin farkındayız ve bunu her fırsatta dile getirdik. Kimsenin aklında yokken konuyu farklı bir yönüyle gündeme taşıdık. Birinci aşamada arazinin sahibini bulduk ve ikna ederek, 14 Nisan 2022 itibarıyla arsayı sahibinden satın aldık ve çalışmalara başladık. İkinci aşama ise buradaki arkeolojik alanın kazılması oldu. Burası arkeolojik bilgilere göre İzmir’in iç limanı, dolayısıyla Osmanlı döneminde doldurulmuş bir alan. Arazide Osmanlı dönemine ait kalıntıların bulunması üzerine gerekli kazı çalışmaları yapıldı ve bulunan eserler koruma altına alındı. Sonrasında ise binanın eski görsellerinden faydalanılarak aslına uygun şekilde inşa edilmesi için çalışmalara hız verdik.” Hızla yapım ihalesine çıkılan binanın, taştan bir dış cepheye sahip olacağını, çatısının o dönem kullanılanlara yakın malzemelerden oluşturulacağını ve iç kısmının ise modern bir kongre binası olarak inşa edileceğini ifade eden Vali Köşger, “Dışı 100 yıl önceki gibi olacak. İçi ise modern ve son teknolojiyle inşa edilecek. Kongreler orada yapılacaktır. Binaya girenler, tarihi atmosferi yaşayacak. 2 katlı, 15 metre yüksekliğinde ve 6 bin 500 metrekare inşaat alanına sahip olacak binada, 750 kişilik konferans salonunun yanında, 6 adet toplantı salonu ile farklı çalışmalara ev sahipliği yapacak sergi alanları yer alacak. Zemin kattaki fuaye alanında ise bina temel kazısından çıkan buluntular sergilenecek. İktisat Kongresi’nin 100. yılında İzmir bu salonda büyük bir toplantıya ev sahipliği yapacak. İzmir’imizin önde gelen kültür varlıklarından biri olan İzmir İktisat Kongresi Binası artık anılarda kalmayacak.” şeklinde konuştu. (AA, 2 Aralık 2022) Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın koordinasyonunda düzenlenmesi

planlanan “6. İzmir İktisat Kongresi” 17 Şubat’ta başlayacaktı. 6 Şubat’ta Kahramanmaraş merkezli yıkıcı deprem nedeniyle kongre süresiz olarak ertelendi.

Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın koordinasyonunda düzenlenmesi planlanan ancak deprem felaketi nedeniyle ertelen kongre, “100. Yılında İzmir İktisat Kongresi” adı ve “Küresel Ekonomik Güç Olma Yolunda Türkiye Ekonomisi” ana temasıyla 29 Nisan’da, İzmir İktisat Kongre Merkezi’nde İzmir Valisi Yavuz Selim Köşger’in yaptığı açılış konuşmasıyla başladı. Bina’nın dış cephesinin tarihi binanın dış cephesi ile birebir aynı olacak şekilde, iç kısmının ise modern bir kongre merkezi olarak inşa edilmesine karar verildiğini, zemin alanı 2 bin 666 metrekare, toplamda 7 bin metrekare inşaat alanına sahip iki katlı bina, Anadolu ve Trakya olarak adlandırılan iki bölümden oluşturulduğunu aktaran İzmir Valisi Yavuz Selim Köşger, Anadolu bölümünde; 726 kişilik konferans salonu, ofisler, prova odaları ve protokol alanı, Trakya bölümünde ise toplam 470 kişiye aynı anda hizmet verebilecek üç adet seminer ve üç adet de toplantı salonu, hareketli bölmeleri sayesinde esnek kullanıma olanak sağlamak üzere tasarlandığını belirtti. Kongre’nin ikinci günü İzmir İktisat Kongresi Akademik Koordinatörü Prof. Dr. Mehmet Hüseyin Bilgin’in konuşmasından sonra, “TOBB Yönetim Kurulu Üyesi ve İzmir Ticaret Odası Başkanı Mahmut Özgener, İzmir Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanı Işınsoy Kestelli, Türkiye Genç İş İnsanları Konfederasyonu Genel Başkanı Erkan Güral ve HAK-İŞ Konfederasyonu Genel Başkan Yardımcısı Osman Yıldız’ın katıldığı Türkiye Yüzyılı’nda Türkiye Ekonomisi” başlıklı özel oturum düzenlendi.

Tekrar yapılan kongre binası ve tarihi binanın yıkılmadan önceki hali
(Tarih Vakfı arşivi)

İkinci Yüzyılın İktisat Kongresi

İkinci Yüzyılın İktisat Kongresi açılışı (İBB arşivi)

İzmir Büyükşehir Belediyesi, “İkinci Yüzyılın İktisat Kongresi” ana başlığı altında, İzmir İktisat Kongresi’nin 100. Yılı olan 2023’te düzenlenecek geniş katılımlı bir kongre hazırlıklarına 2022’de başladı. Birinci aşamada “Paydaş Gruplar” olarak “Çiftçi Grubu”, “İşçi Grubu” ve “Sanayici, Tüccar, Esnaf Grubu”yla Ağustos-Aralık 2022’de ön buluşma toplantıları ve çalıştaylarla kongrenin ilkelerinin ve çerçevesinin belirlenmesi yönünde çalışmalar yürütüldü. Bu toplantılarda elde edilen veriler, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer’in ev sahipliğinde, akademisyen, siyasetçi, gazeteci, oda ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan Yüksek İstişare Kurulu’nda ele alındıktan sonra, Ocak 2023’ten itibaren grup toplantıları sonucunda hazırlanan taslak bildirgelerin değerlendirileceği “Uzman Toplantıları”na başlandı. Bu çerçevede iktisat politikalarının insan hakları ve demokrasi kavramları çerçevesinde değerlendirileceği

“Birbirimizden Razıyız” toplantısı 13 Ocak’ta, ekonomi ve ekoloji arasındaki ilişkinin ele alınacağı “Doğamıza Dönüyoruz” toplantısı 20 Ocak’ta, geçmiş deneyimlerin geleceğin iktisat politikalarına etkisi üzerine tartışmaların yürütüleceği “Geçmişimizi Anlıyoruz” toplantısı 25 Ocak’ta ve son olarak teknolojik gelişim ve inovasyon konulu “Geleceği Görüyoruz” toplantısı 4 Şubat’ta gerçekleştirildi. Bu arada “Sokak İktisadı”, “İstihdamın Sorunları”, “Uluslararası Yatırımlar”, “Gençlik”, “Çocuk”, “Eğitim” ve “Sanat Ekonomisi” başlıklı yedi farklı forum düzenlendi. Forumların sonucunda ortaya çıkan görüş ve öneriler de bildirgelerin geliştirilmesinde rol oynayacaktı. Diğer taraftan İkinci Yüzyılın İktisat Kongresi’nin hazırlık çalışmalarına paralel olarak yapılan forumlardan ilki olan “Kadın ve İktisat Kongresi”, Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi’nde düzenlendi. Kongre’ye ulusal ve uluslararası düzeyde çalışma

yürüten 50'den fazla kadın derneğinin temsilcileri katıldı.

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin düzenleyeceği "İkinci Yüzyılın İktisat Kongresi" 15-21 Şubat tarihleri arasında gerçekleştirilecekti. Ancak 6 Şubat'ta Kahramanmaraş merkezli ve on ilimizde büyük can kaybı ve yıkıma neden olan felaket nedeniyle kongre süresiz olarak ertelendi. İlerleyen günlerde İkinci Yüzyılın İktisat Kongresi'nin 15-21 Mart tarihleri arasında toplanacağı açıklandı.

"Yeniliğe Davet" sloganıyla düzenlenen İkinci Yüzyılın İktisat Kongresi, Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi'nde 15 Mart'ta İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer'in konuşmasıyla açıldı. Akademisyen, siyasetçi, gazeteci, sanatçı, sendikacı, oda ve sivil toplum temsilcilerinden 80'e yakın katılımcının konuşma yaptığı ana kongre toplantılarının yanında, çeşitli mekânlarda çalıştay ve etkinlikler düzenlendi. Yedi gün süren Kongre'nin her günü belli bir tema etrafında düzenlendi. Temalar, "Yeniliğe Davet", "Vicdana Davet", "Yürüyüşe Davet", "Doğamıza Davet",

"Değişime Davet", "Sadakate Davet" ve "Çokluğa ve Birliğe Davet" olarak belirlenmişti.

Kongre'de konuşma yapan bilim, siyaset ve sanat insanlarının içinde, Prof. Dr. Andrew McAfee, Bob Geldof, Prof. Dr. Francis Fukuyama, mimar Hiroyuki Unemori, Prof. Dr. Ian Goldin, Joschka Fischer, Prof. Dr. Michio Kaku, Prof. Dr. Thomas Faist, Prof. Dr. Timothy Garden Ash ve Prof. Dr. Vandana Shiva yurtdışı katılımcılar olarak dikkati çeken isimler oldu. Kongre boyunca Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi ve Bıçakçı Han'da altı ayrı başlıkta sergi düzenlendi. Kongre 21 Mart'ta sonuç bildirgesinin açıklanması ve İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer'in konuşmasıyla sona erdi.

İzmir'de, İzmir İktisat Kongresi'nin 100. yılında iki kongre dışında, 19-20 Temmuz 2023'te Türk Tarih Kurumu, Yükseköğretim Kurulu ile İzmir Valiliği iş birliğiyle düzenlenen ve 120'nin üzerinde tebliğin sunulduğu Türkiye İktisat Kongresi 2023 de, İzmir İktisat Kongre Merkezi'nde yapıldı.

Cumhuriyet Meydanı, Ocak 1959. Tank getiren Amerikan gemileri için kurulan mavna iskele (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu arşivi)

IV. BÖLÜM

NÜFUS, KENTSEL GELİŞME VE İZMİR

İzmir nüfus sayım memurları,
sayım sonrası hatıra fotoğrafı

İzmir Genel Nüfus Sayımı Bürosu,
1935 (Gökhan Akçura arşivi)

İzmir, 20. yüzyıl başlarında Akdeniz'in en kalabalık liman kentlerinden biriydi. Sağlıklı bir sayıma dayanmamakla birlikte, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde İzmir Sancağı nüfusunun 696.532 olduğu belirtilmekte, bunun 300-350 bininin kent merkezinde bulunduğu ileri sürülmektedir (Karpaz, 2003). Bu nüfusun etnik ve dinsel bakımdan, başta Türk, Rum, Yahudi, Ermeni ve Levanten olmak üzere son derece çeşitlilik içerdiği bilinmektedir. 20. yüzyılın başlarında İzmir'e gelen biri, I. Kordon ya da Frenk Caddesi'nde kentin yerleşik sakinlerinin dışında, Avrupa ve diğer kıtalardan gelmiş birçok ulustan, farklı dilleri konuşan insanlarla karşılaşması kaçınılmazdır. Ancak Balkan Savaşı'yla başlayan savaşlar zinciri on yıl içinde bu tabloyu tamamen değiştirecektir.

Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasıyla birlikte Batı Anadolu'da yaşayan Rum, Ermeni ve Avrupalı nüfusun büyük bölümü yaşadıkları yerleri terk etti. Anadolu'da geride kalan Rumlar, Lozan Anlaşması'na bağlı olarak imzalanan Mübadele Sözleşmesi uyarınca Yunanistan'a gönderilirken, Yunanistan'da yaşayan Müslüman/Türkler de Türkiye'ye getirildi. İlhan Tekeli'nin "Ulus devlet yaratmanın getirdiği zorunlu göç" olarak tanımladığı bu değişim, İzmir'in etnik ve dinsel çoğulculuğunu büyük ölçüde ortadan kaldırdı (Tekeli, 2018). Kurtuluş Savaşı'nı izleyen aylarda hazırlanan bir istatistiğe göre İzmir kent merkezi nüfusu 113.108'di. Bu nüfusun 87.723'ü Müslüman/Türk, geri kalan 25.385 kişinin büyük bölümü Yahudi olmak üzere gayrimüslimdi (İstatistik, 1923: 5). İzmir'in 9 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtarılmasıyla noktalanın süreçte kentteki Rum ve Ermeni nüfusun da göç etmesiyle, kentin neredeyse üç asırda inşa edilen Avrupalıların, Müslümanların, Rumların, Ermeni ve Yahudilerin birlikte yaşamalarından kaynaklanan çoğulcu yapı kısa sürede yok olmuştu (Işık, 2023: 22).

Türkiye'de yapılan 1927-1945 yılları arasında yapılan nüfus sayımları, mübadillerin yerleştirilmesi ve yaşamın normale dönmesine rağmen İzmir kent nüfusunda sınırlı bir artışın meydana geldiğini

göstermektedir. 1927'de 170.959, 1935'te 183.762, 1940'ta 198.396, 1945'te 198.396'ya ulaşmıştı. Büyük dünya ekonomik buhranı ve ardından gelen II. Dünya Savaşı yıllarında il nüfusunun büyük bölümü köylerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Peker, 1992: 287). II. Dünya Savaşı sonrasında, kırdan kente sanayileşmeye bağlı emek göçüyle başlayan, bir süre sonra kitlesel boyutlara ulaşan göçler kent-kır nüfus oranını tersine çevirirken, kentsel yerleşim düzeyini de kökünden değiştirdi.

1950'lerin başlarında İzmir'in kentsel yerleşim alanı, Üçkuyular'dan Bostanlı'ya kadar körfez etrafında toplanmıştı. Kentin doğudaki yerleşim sınırı Mersinli'ydi. Kadifekale eteklerinde kesilen konut alanları için Eşrefpaşa, neredeyse güney-doğudaki yerleşim sınırı gibiydi. Kentin en yüksekteki yerleşim yeri olma özelliğini koruyan Eşrefpaşa'yla Bozyaka ve Buca arasında büyük bir boşluk göze çarpıyordu. İzmir ile Karşıyaka arasında göze batan tek yerleşim yeri ise, hâlâ Bayraklı'ydı. Bu görüşünüşüyle kent, 1920'lerdeki sınırlarını az çok korumaktaydı (Serçe, 2018).

Türkiye'de 1950'li yıllarla birlikte hızlanan köyden kente göç, daha çok iş olanaklarının geniş olduğu, nispeten sanayinin geliştiği İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi kentlere yönelikti. İzmir'de özellikle 1948'den başlayarak yakın çevresindeki kırsal bölgelerden göç almaya başlamıştı. Ancak şehrin yayıldığı topografyada pek fazla değişiklik yaratmayan bu göçler, Kançeşme ve Alman Kulesi civarıyla Eşrefpaşa'nın üst kesimlerindeki mahallelere eklenlenmiş ve başlangıçta büyük bir sorun olarak görülmemişti. Ancak 1950'lerde gecekondu yerleşimleri genişlemeyi sürdürdü; Boğaziçi, Kuruçay, Zeytinlik üstü, Yeni Mahalle ve Sinekli üstü gibi yerlerde gerek belediye gerekse hazineye ait olan araziler üzerinde yeni mahalleler ortaya çıktı. Buca Belediyesi sınırları içinde kalan, ancak İzmir'e yakınlığı dolayısıyla İzmir Belediyesi'yle ihtilaf nedeni olan Kançeşme (Gürçeşme) en yoğun gecekondu bölgesiydi. Ekip her gün belediye sınırları içinde gezerek inşa edilmeye çalışan gecekonduları yıkıyordu. Bu şekilde ne kadar

Foto =
Hamza Rüstem
İzmir

1900'lerin başında İzmir Limanı
(Alman Arkeoloji Enstitüsü arşivi)

1950'lerde İzmir Limanı
(İZTO koleksiyonu)

Danger-Prost İzmir şehri imar planı (Illustration, 4 Mart 1933)

Danger-Prost İzmir şehri imar planının İzmir Belediyesi tarafından tadil edilmiş şekli (Say, 1941: 68)

Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir'in en önemli sorunu, kentin ortasında çok geniş bir alanı kaplayan yangın bölgesiydi. İzmir'in yanan bölümünün planlı bir şekilde yenilenmesi arayışı, daha Lozan görüşmeleri sırasında başlamıştı. İzmir Belediye Başkanı seçildiğini, Türk heyetinde müşavir olarak bulunduğu Lozan'da öğrenen Şükrü Kaya, savaştan yıkımla çıkan Belçika kentlerinde incelemelerde bulunmuş, Paris'te kent plancılarıyla bağlantı kurmaya çalışmıştı. İlerleyen aylarda İzmir'in imar planı için oluşturulan hazırlık komisyonunun çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan rapor, yapılacak planın yanan yerlerle sınırlı tutulmama- cağını, kentin bir bütün olarak ele alınma- cağını gösteriyordu. Rapora göre İzmir'in gereksinimleri sekiz maddede toplanmış- tı. Raporda yangın alanının kültür ve eği- tim kurumlarına, ticaret ve küçük sanayi kuruluşlarına tahsis edilmesi, iskân alanı- nın güney-batı yönünde geliştirilmesi ön- görülüyor, liman hizmetlerinin Alsancak'a kaydırılması öneriliyordu. Demiryolu gar- larının tek bir merkezde birleştirilmesi, mezarlıkların Kokluca'ya taşınması, ka- nalizasyon ve su şebeke planlarının yeni- lenmesi, Alsancak'tan Mersinli'ye uzanan bölgenin sanayi tesislerine ayrılması rapor- da yer verilen diğer konulardı. (Say, 1941: s.62-64)

Merkezi Paris'te olmak üzere kurulan İzmir'in Yeniden İmar ve İnşasını Tedkik Şirketi'yle (Société de Reconstruction d'Iz- mir) bağlantı kuran İzmir Belediyesi, bu şir- ket tarafından görevlendirilen Fransız kent planlamacı Henri Prost'la görüşmüş ve onun önerisiyle René ve Raymond Danger kardeşlerle planların hazırlanması konu- sunda anlaşmaya varmıştı. Henri Prost da planın hazırlanmasına nezaret edecek- ti. Danger kardeşlerin hazırlayacağı plan

yangın alanı öncelikli olmakla birlikte, Belediye tarafından hazırlanan raporda gösterilen İzmir'in diğer gereksinimleri de göz önüne alınarak kenti bir bütün olarak ele alacaktı. Nitekim Eylül 1924'te İzmir Belediyesi'ne teslim edilen plan, ön ra- porun öngördüğü biçimde kentin yangın alanlarının yanında, ekonomik ve toplum- sal fonksiyonlarını yeniden organize etme- ye yönelik öneriler taşımaktaydı. (Serçe, 2018: 240)

Danger Kardeşler, hazırlık raporu doğ- rultusunda oluşturdukları imar planını Eylül 1924'te teslim ettiler. Planı görme fırsatı bulan Anadolu gazetesinin sahibi Haydar Rüştü'ye göre, bu plan uygulanabilirse "Şehir çok güzelleşebilecek, yollar epey genişleyecek, İzmir şehrinin en ziya- de muhtaç olduğu büyük bir park vücuda gelecek"ti. Ancak, bu planın uygulanabil- mesi çok para, uzunca bir zaman, bilhassa yorulmaz bir emek ve düzen gerekmektedir (Anadolu, 3 Aralık 1924). Haydar Rüştü'nün işaret ettiği bu gerekliliklerin de ötesinde, planın uygulanabilmesi öncelikle mevcut hukuksal yapının gözden geçirilmesi ve ye- niden düzenlenmesine bağlıydı. Bu neden- le amacın gerçekleşmesini sağlayacak bir kanun layihası hazırlanarak TBMM'nin il- gili makamlarına sunuldu (Ahenk, 8 Ocak 1925). Teklif, İzmir Belediyesi'ni yangın yerlerinde rahat hareket ettirebilecek bir içeriğe sahipti.

Teklif çerçevesinde biçimlenen ve daha küçük yerleşim yerlerini de kapsayacak şekilde genişletilen 1882 tarihli Ebniye Kanunu'nun 20 ila 25. maddelerini değiştiren kanun 22 Nisan 1925'te TBMM'de ka- bul edildi. 2 Haziran 1925 tarihli gazeteler sayfalarında bu kanuna yer veriyorlar ve İzmir'in imarı yolunda en önemli engel- lerden birinin kalktığı yorumunu yapı- yorlardı. Bu gelişmeleri izleyen günlerde,

Danger-Prost İzmir şehri
imar planının belediye
meclisinde kabul
edildiğini duyuran haber
(Türk İli, 12 Ağustos 1925)

بلديه مجلسى شهر مركز پلانى بعض تعديلاته قبول ايتدى

بلديه لهيئت فنيه مديرى نجم الدين بك تعديلات عقنره ويردكارى ايضاها

اسكى پلانده الكويوك جادهك كيشاكى الى متره ايدى. شمدى اوتوز سكر متره اوزرندن قبول ايدلشدر
بلديه برايكى آي ايجنده پلان موجبنجه ائيه انشاآته مساعده ويره يله جكد

اولجى يايلاسه وصول دفعه تعديلا قبول ايديلمه يكى از مير شهرينك عمومى يولى

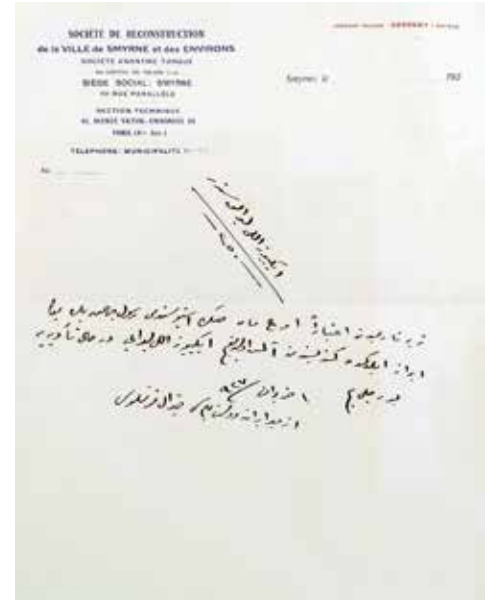

فوقار باليره كوردك هوارينه قدر اولان ساح

كومرك هوارنده بورنوه كورفونقدر اولانده و باخاصه يالغون يارينيختوى اوطاسى دوليسيلر يكى بر سكلده اعمار ايدلمك اولانده سا

1922 yılındaki Büyük İzmir Yangını'ndan sonra, şehrin tekrar inşası için kurulan İzmir İmar ve İnşaat Şirketi'ne ait yazışmalar. (Ömer Durmaz arşivi)

yangın sahasının imarına ilişkin plan, İzmir Belediyesi Meclisi tarafından 20 Temmuz'da kabul edildi. Vilayet İdare Meclisi'nce de 13 Ağustos 1925'te onaylanan plan, böylece yürürlüğe girmiş oldu.

Danger-Prost Planı, hazırlık komisyonunun öngördüğü “bölge” anlayışına uygun bir şekilde düzenlenmişti. Altı bölge olarak tasarlanan planda birinci bölge, Punta'nın ilerisinde, körfezin üç bölgesini oluşturan liman ve antrepolardan meydana geliyordu. Bandırma ve Aydın hatlarının kesiştiği noktada ve nispeten limana yakın olarak merkezi bir gar inşa edilecekti. Mevcut istasyonlar ise, kent istasyonu haline getirilecekti. Punta'da tahmil iskeleleriyle, bunlarla ilgili antrepolar vücuda getirilmesi kabul edildiği gibi, yeni gümrüğün de burada yer alması düşünülmüştü. İkinci bölgeyi oluşturan sanayi bölgesi, Aydın tren istasyonundan kuzeydoğuya doğru uzanacak ve yakınlarında işçi sitesi için yer ayrılacaktı. Üçüncü bölgeyi meydana getiren Birinci Kordon'un yanan kısımları üzerinde bina yapılmaması, bölgenin ağaçlandırılarak bahçe haline getirilmesi, böylece imbat rüzgârının iç kısımlara kadar girmesi öngörülüyordu. Bu bahçelerin tam ortasında belediye binası yer alacaktı. Şehrin yönetim ve oteller kısmı olarak tasarlanan dördüncü bölge, Cumhuriyet Meydanı'nın etrafındaki alanı işgal edecekti. Beşinci bölge, iskân bölgesi olarak kullanılacak Karantina ve Karataş sırtlarından güneybatıya doğru uzanacak, Kadifekale'nin kuzeydoğusunda da bahçeli evler inşa edilecekti. Altıncı bölge, daha sonra Kültürpark haline getirilecek alanı

kapsıyordu. Bu bölge, mektepler, umumi kütüphaneler, müzeler inşası ile İzmir'in kültür merkezi olarak ayrılmıştı.

Plan, belediye tarafından büyük ölçüde kabul görmekle beraber, bazı noktalarda tadil edilmiş ve son şekli belediye fen heyeti harita şubesi tarafından biçimlendirilmiştir. Tadil edilen en önemli nokta cadde ve sokak genişlikleridir. Plana göre caddeler en fazla otuz beş, en az on beş metre genişliğinde düşünülmüştü. Ana cadde Gazi Bulvarı ise elli metre genişliğinde olacaktı. Bunu “arazi zayıyatı” olarak değerlendiren Belediye, cadde genişliklerinin daraltılması yoluna gittiği gibi, aynı gerekçe ile I. Kordon'da yanan yerler üzerinde oluşturulması öngörülen yeşil alanları da kısıtlamıştı. Bu tadilatın ardından planın uygulanmasını sağlayacak ön çalışmalara girişildi. Yangın yerlerinde bulunan arsalar, eski biçimiyle, sahipleri belirlendikten sonra, bilirkişilerce saptanan değerler üzerinde bonolara bağlandı. Plan gereğince istimlaki gereken yerler için, bir komisyon oluşturuldu. Sahipleri belli bir süre içinde belirlenemeyen arsalar belediyeye kaydedildi ve müzayede yoluyla satışa çıkarıldı. (Serçe, 2018: 241 vd.)

İzmir imar planının kabul edildiği 1925 yılından 1930 yılına kadar geçen sürede İzmir'de canlı bir inşaat sektörü oluştu. Ancak 1929'da başlayan Büyük Dünya Bunalımı'yla beraber yangın alanında bulunan arsaların satışlarının ve buradaki inşaatların durması, imar planının gözden geçirilmesine ve yeni arayışlara girilmesine neden oldu.

Pasaport Yolcu Salonu

1870'lerde İzmir kordonunun inşasıyla birlikte, kuzey mendireği üzerinde İzmir'e gelen yolcuların pasaport ve gümrük işlemlerinin yapılacağı binanın yanında telgraf, karantina, liman fener işletmesi ve liman yönetimlerine ait daireler de bulunuyordu. 1922 yangınında mendirek üzerinde bulunan bütün binalar yanarak yok oldu. Cumhuriyet döneminde mendirek üzerine ilk önce Rüsumat (Gümrük) İdaresi tarafından bir yolcu (gümrük) salonu inşa edilmesine karar verildi (Anadolu, 16 Ağustos 1924). Bir yıl sonra, Vali İhsan Paşa ve Belediye Başkanı Aziz (Akyürek) başta olmak üzere İzmir'in bütün yüksek memurlarının katılımıyla yolcu salonunun temeli atıldı. (Yenigün, 22 Eylül 1925)

Altı ay içinde yapımı tamamlanan yolcu salonunun açılışı 21 Mart 1926'da Başbakan İsmet (İnönü) Paşa tarafından gerçekleştirildi. Açılıшта Fahrettin Paşa, milletvekilleri, mülki ve askeri ileri gelenleri de bulunuyordu (Yenigün, 22 Mart 1926). Yangın sonrasında resmi kurumlara ait inşa edilen ilk bina olma özelliği taşıyan yolcu salonu ve daha sonra aynı mendirek üzerine iki katlı olarak inşa edilen karantina binası Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın önemli örneklerindendir (Kayın, 2013; 316).

Pasaport yolcu salonu 1950'ler (fotoğraf Cemal Yalkış, İZTO koleksiyonu)

ساررط ونفقا فانه

Pasaport yolcu salonu, 1900'lerin başı.

Pasaport yolcu salonu günümüz (fotoğraf Emin Emrah Yerce).

Kavaflar Çarşısı

İzmir Kavaflar Çarşısı Nizamnamesi (Erkan Serçe arşivi)

1924'te İzmir'in imar planının yapılmasından sonra Şevki Paşa başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan yangın yerlerinin kadastro haritası üzerinden arsalar satışa çıkarıldı. Limandan Basmane istasyonuna kadar uzanan bölge ticaret ve sanayi bölgesi olarak kabul edilmişti. Kent yöneticilerinin amacı, aynı ticaret ya da sanayi koluyla ilgili çalışanların birleşerek aynı bölgede toplanacakları mekânlarda toplanmasıydı. Bu amaç doğrultusunda harekete geçerek kendi çarşılarını inşa eden ilk grup kavaflar oldu.

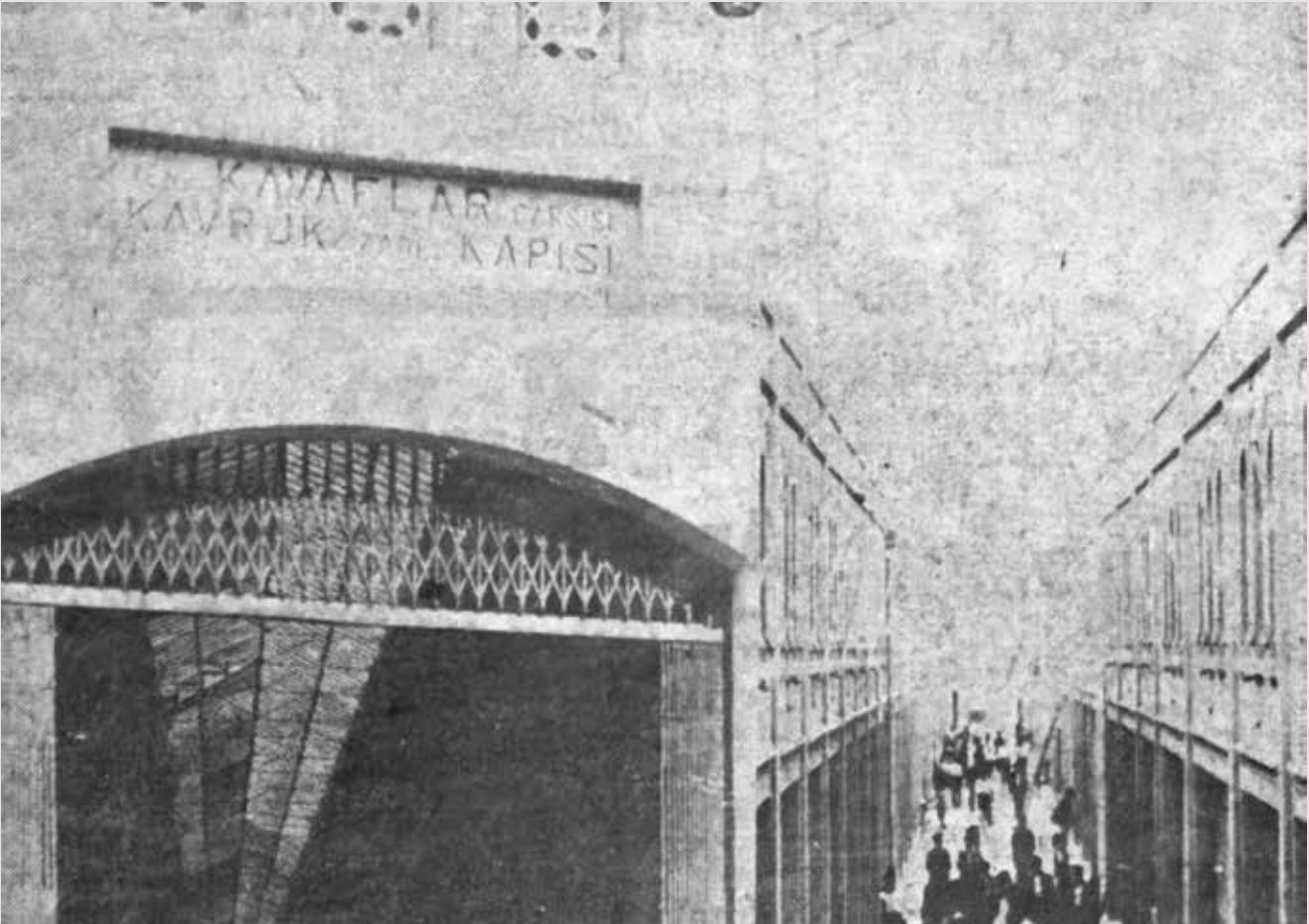
1928'de Kavrukzâde Mehmet Halit'in öncülüğünde bir araya gelen kavaflar, henüz tamamı açılmamış olan Şirket (Fevzipaşa) Bulvarı üzerinde Kuzuoğlu Çarşısı'nın yanında aldıkları arsada yaptıracakları altmış dört dükkânlı çarşı için ihale açtılar. (Anadolu, 25 Haziran 1928)

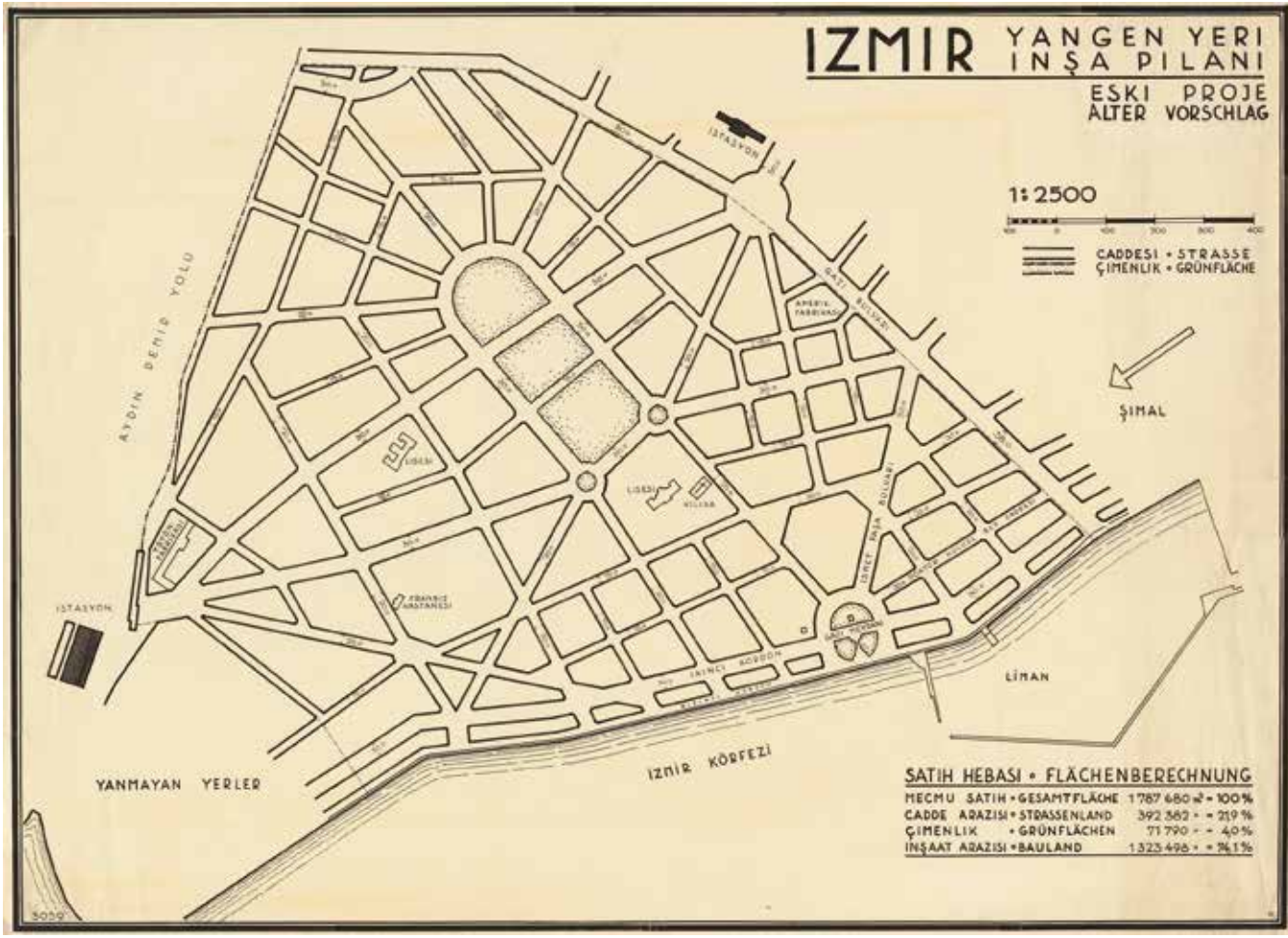
Müteahhit Ali Cemal Biraderler tarafından ihalesi alınan çarşının açılışı, 10 Ağustos 1929'da Vali Kâzım Paşa tarafından yapıldı. Kâzım Paşa çarşının şehirde ümran noktasından meydana getireceği yararları saydığı konuşmasında, kavafesnafının bir çatı altında bulunmasının, bu meslek erbabının kalkınması için önemli bir etken olacağının altını çizmiş ve "Cumhuriyet'in yeni eserlerinden birisini açıyorum" diyerek açılışı yapmıştı. Askeri ve sivil ileri gelenlerle birlikte milletvekillerinin de içinde olduğu yüz elli davetlinin katıldığı açılış töreninde yeni inşa edilen çarşıda bir hafta boyunca devam edecek bir de esnaf sergisi açılmıştı. (Hizmet, 11 Ağustos 1929)

İki katlı olan çarşıda bulunan altmış dört dükkândan bazıları iki katlıydı. Yapının üst katında üstleri yuvarlak kemerli mekânlar bulunmaktaydı ve çarşının tavanı telli cam çatma çatı ile kapalıydı. Çarşının "Birlik", "Kuvvet" ve "Varlık" isimleri verilen üç kapısı Fevzipaşa Bulvarı'na, "Kavrukzade" adını taşıyan kapısıyla "Sevinç" adını taşıyan kapısı Kemeraltı'na açılmaktadır.

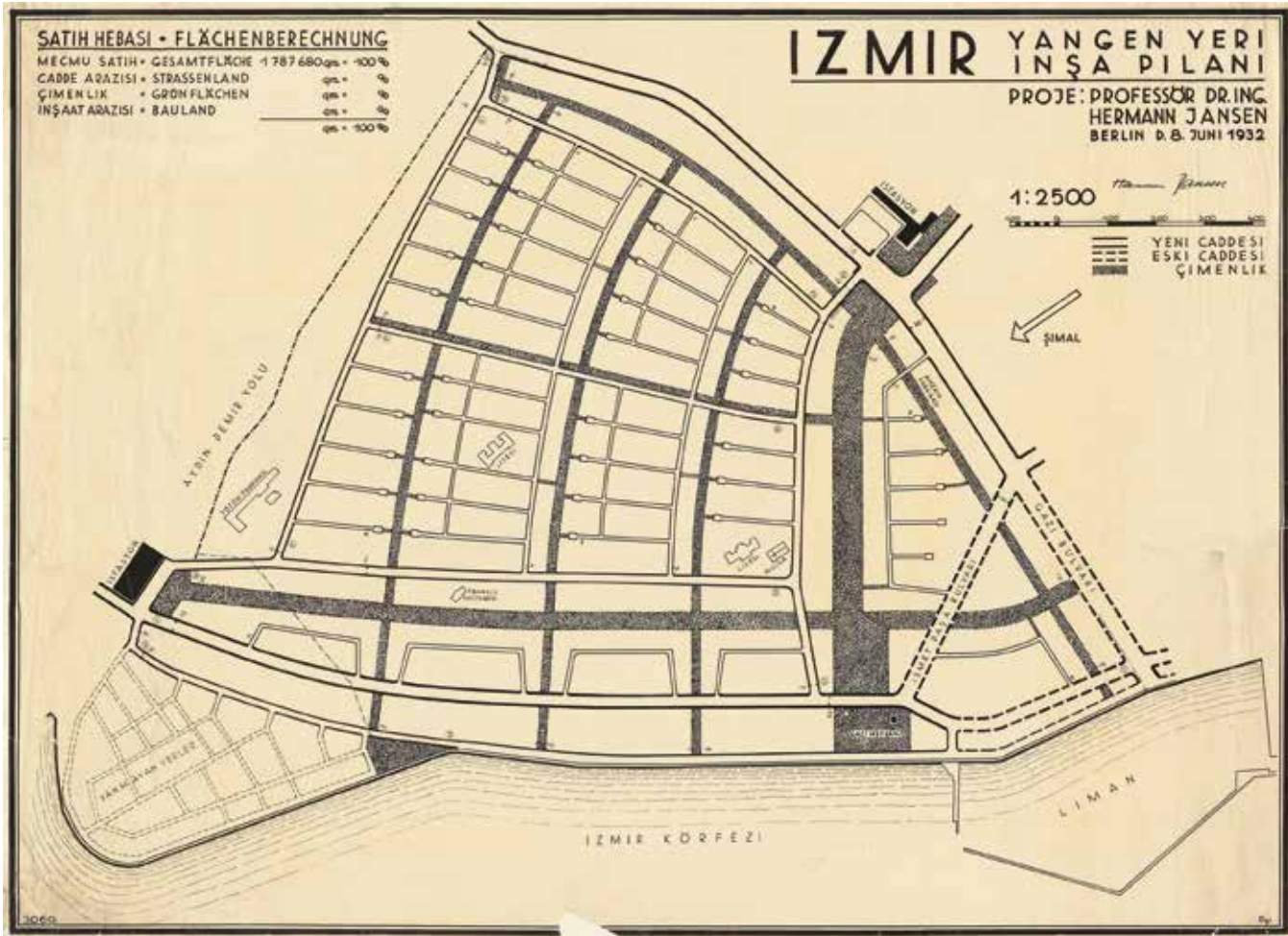
Kavaflar Çarşısı'nın ilk günleri

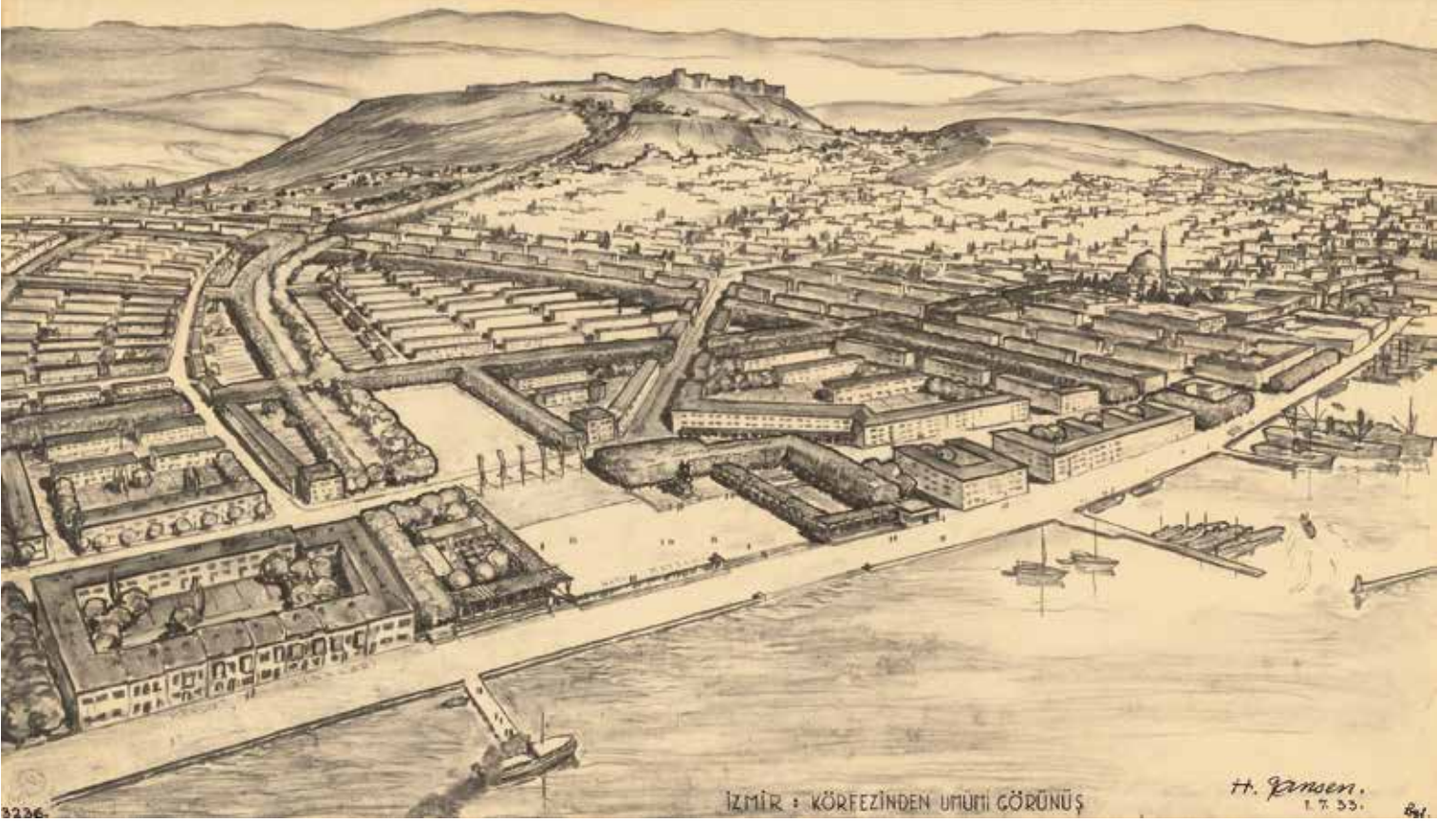

Danger-Prost Yangın Yeri İmar Planı (Technische Universität Berlin Architekturmuseum)

Hermann Jansen Yangın Yeri İmar Planı Önerisi (Technische Universität Berlin Architekturmuseum)

Hermann Jansen'in İzmir Planı Önerisi (Technische Universität Berlin Architekturmuseum)

1931'de Belediye Başkanı olan Behçet Salih, Danger kardeşler tarafından yapılan İzmir imar plânı konusunda görüşlerini almak için Alman kent planlamacı Herman Jansen'i İzmir'e davet etti. Jansen, kentte incelemeler yapacak, gözlemlerini mevcut imar plânıyla karşılaştırarak planın düzeltilmesi gereken yönlerini rapor edecek ve ayrıca kendisine yazılı olarak İzmir'in beledi sorunları hakkında kendisine yöneltilecek olan yirmi beş soruyu yanıtlıyacaktı.

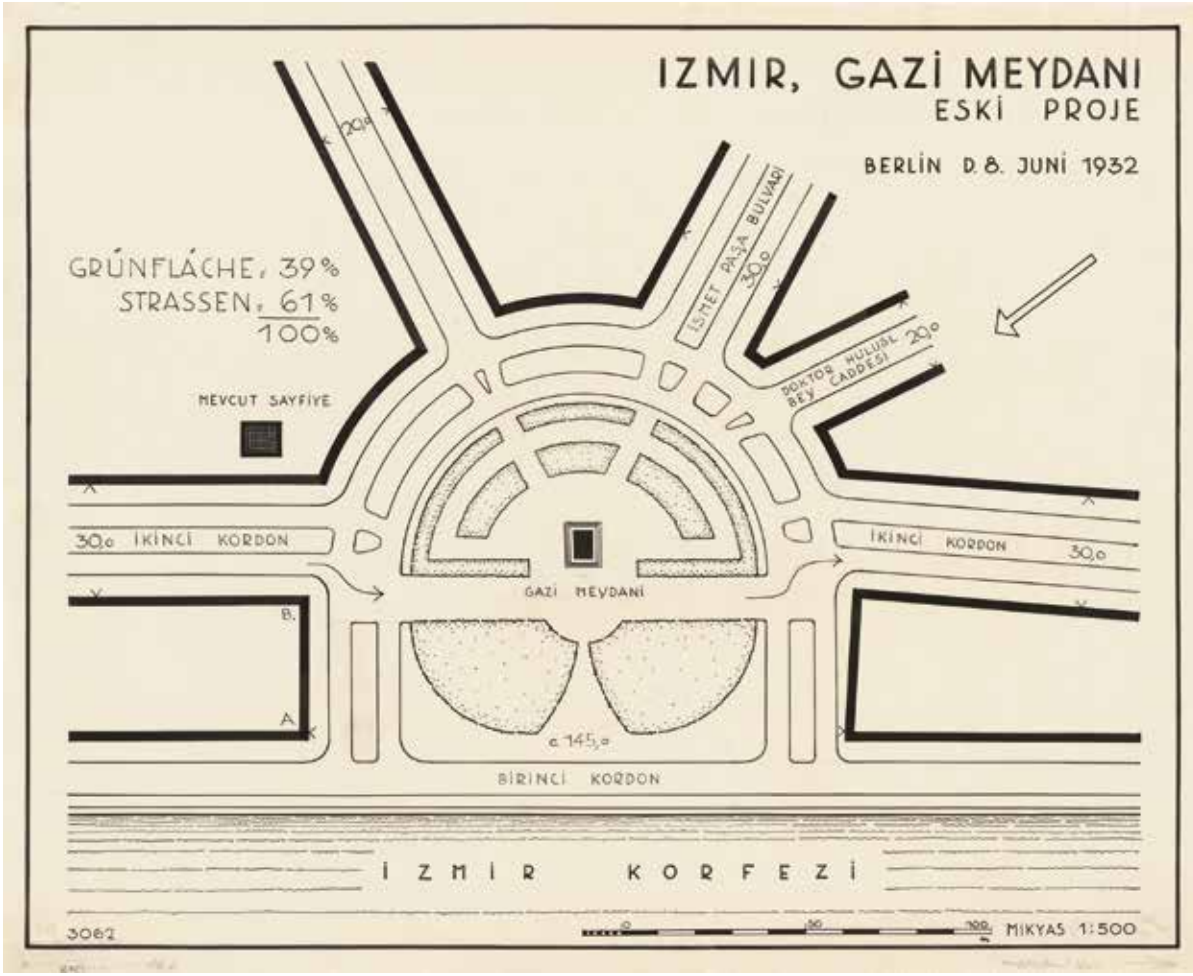
13 Nisan 1932 tarihinde İzmir'e gelen Jansen, Belediye Başkanı Behçet Salih'le birlikte Göztepe, Kokaryalı, Kadifekale, Buca, Gazi Bulvarı, Kordon ve Gazi Heykeli'nin dikileceği alanda incelemelerde bulundu. İzleyen günlerde Halkapınar, Mersinli, Bayraklı, Turan ve Karşıyaka'yı gezdi ve yaklaşık bir hafta boyunca mevcut imar planı üzerinde çalıştı. Hermann

Jansen incelemelerinin sonucunda hazırladığı raporu ve kendisine yöneltilen soruların cevaplarını 19 Nisan'da Belediye Başkanı Behçet Salih'e sundu. Jansen uygulanmakta olan Danger-Prost planını kentin gereksinim duyduğu genel inşaat planının estetik ve sıhhi özellikleri taşımadığı ve iktisadi olmadığı için yeterli bulmamıştı. Bu plan olduğu gibi kenara bırakılmalı ve İzmir şehrini estetik, sıhhi ve iktisadi olarak kavrayacak yeni bir plan hazırlanmalıydı. Jansen'e göre nüfusu çok kalabalık kentlerde bile çok katlı apartmanların inşası doğru değildi. Hele İzmir gibi sıcak kentler için bu tip binalar tamamen sakıncalıydı. Ancak çevre binalardan yeterli oranda ayrılmış, avluları bahçe haline getirilmiş, bugün site olarak kabul edilen apartmanlara izin verilebilirdi. İkametgâh olarak kullanılacak binalar en fazla üç kat olmalıydı. İzmir'in yüksek yerlerinde çok

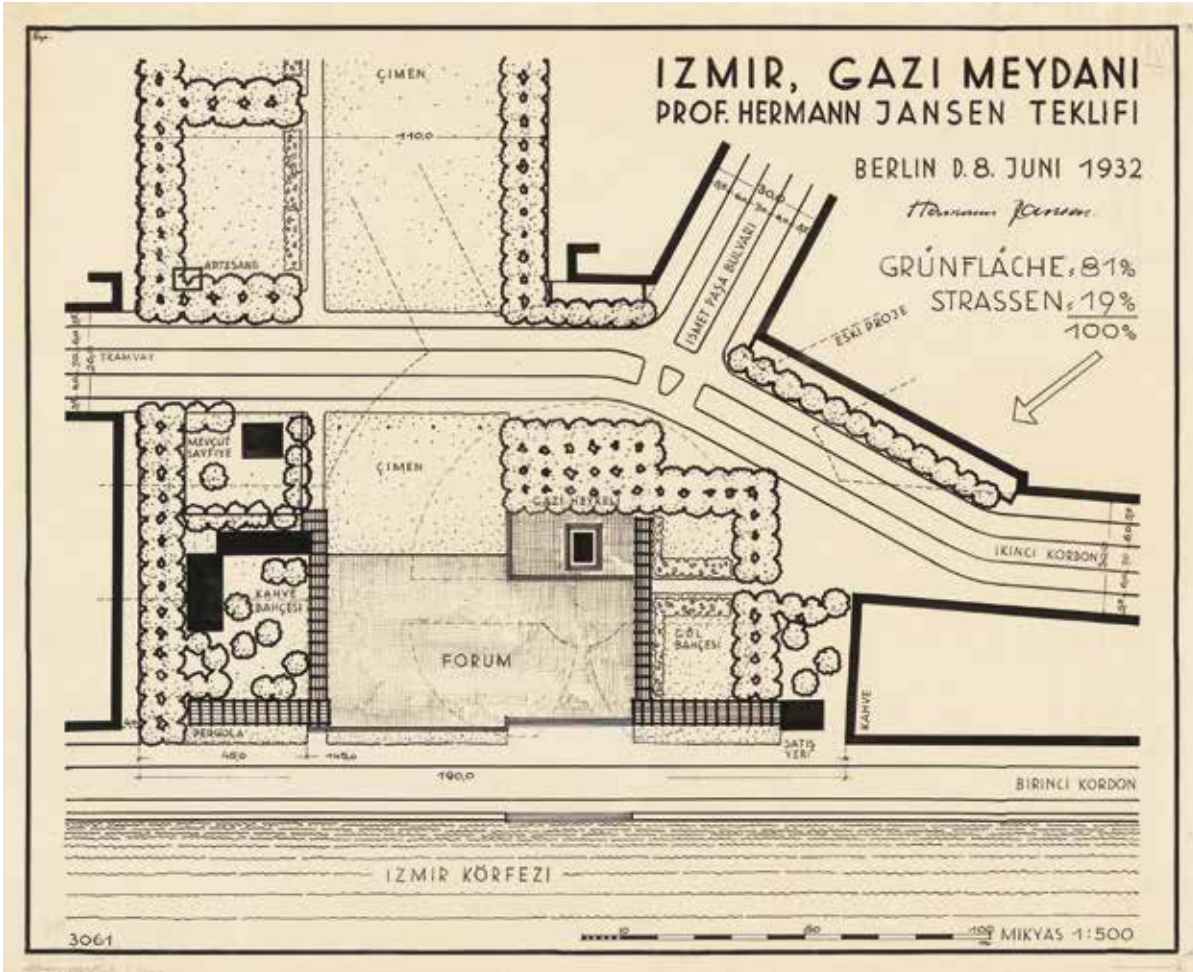
güzel bir manzara oluşturan tek katlı evler en doğru inşaat biçimiydi.

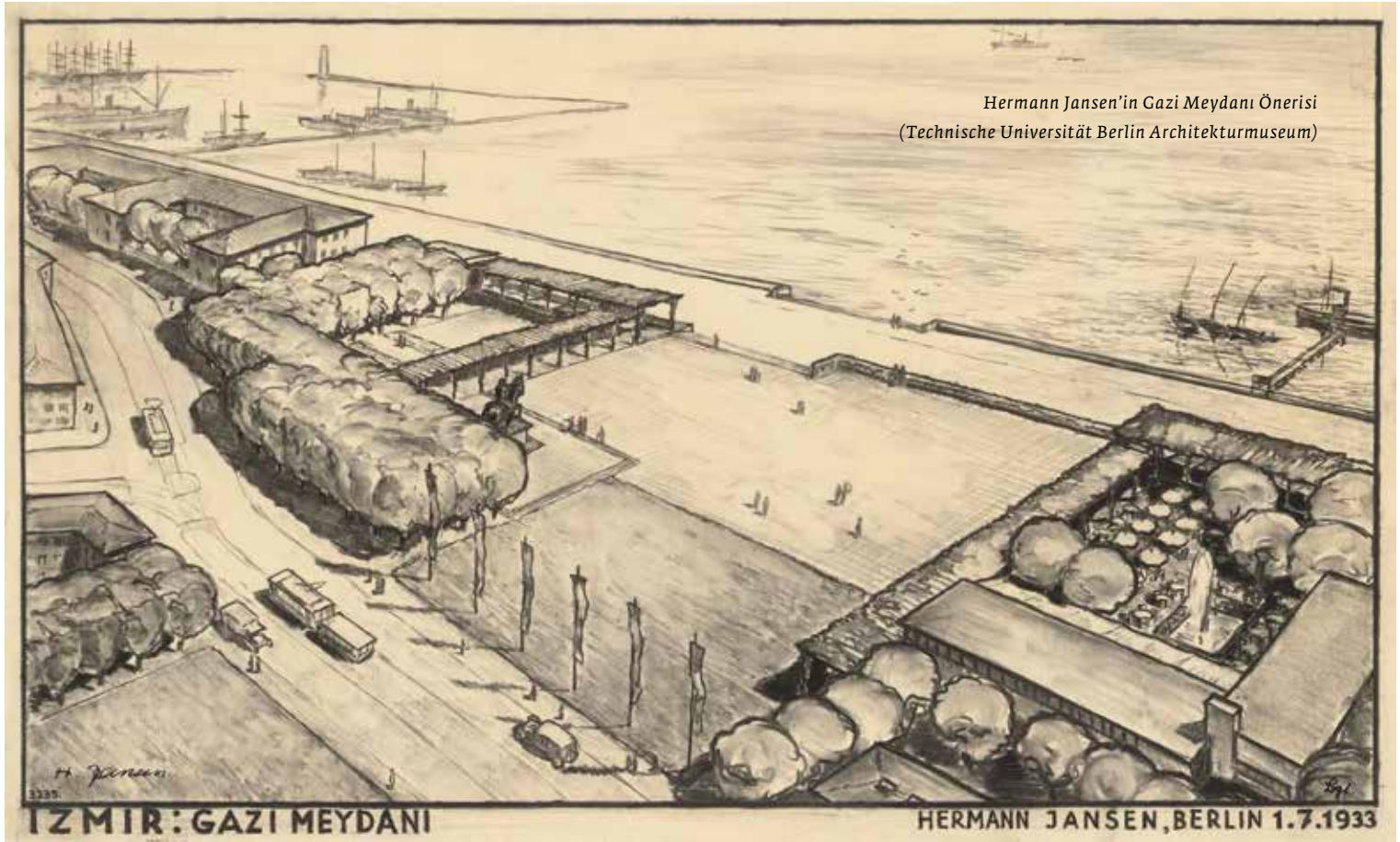
Geniş cadde ve bulvarlarda yapılacak binalar iki, en fazla üç katla sınırlandırılmalıydı. Bunların üzerlerine kule ve benzeri eklentilere izin verilmemesi gerektiği gibi, çevre binalarla uyum içinde olmasına özen gösterilmeliydi. Dar sokaklardaki binalarda ise tek kat, nihayet iki kat yeterliydi. Böylece kent her yönden hava alabilecek sağlıklı bir konuma kavuşacaktı. İzmir'in yüksek kesimlerinde, depreme hassas olması nedeniyle apartman türü inşaatı uygun bulmayan Jansen, güzel bir görüntü oluşturacak şekilde tek katlı evleri önermekte, toplu konuttan anlaşılanın, dikey değil, birbirine bitişik –o da en fazla sekiz tane olmak üzere – haneler olması gerektiğinin altını çizmekteydi.

Bir kent için en önemli konulardan birinin ulaşımın kolay ve ucuz yapılabilmesi

(Technische Universität Berlin Architekturmuseum)

olduğunu belirten Jansen, kalabalık halk kitlesinin ulaşımında özellikle kısa mesafede en uygun aracın elektrikli tramvay olduğunu savunmaktaydı. Jansen uzun mesafeler için otobüs kullanımını öneriyor ve İzmir Körfezi içinde vapur kullanımının yaygınlaştırılması gerektiğine işaret ediyordu. Doğal olarak da iskelelerin kurulacağı yerler dikkatle seçilmeli, insanların vapurlara kolayca ulaşip dağılabilecekleri ortam yaratılmalıydı. Sahil kenarlarının nakliye araçlarından kesinlikle arındırılması gerektiğini vurgulayan Jansen, buraların gezinti ve dinlenme alanları olarak tahsis edilmesi gerektiğinin altını çizmekteydi.

Jansen, bulvarlara gerektiğinden fazla önem verildiğine dikkat çekmekte, bulvarların ise giderek insanlara değil taşıtlara hizmet vermeye başladığını vurgulamaktadır. Yuvarlak meydanlar da masrafı yüksek, işlevleri düşük olacağından fazla yer bulmamalıydı. Trafik özellikle birbirine paralel sokaklarda, tek yönde işlemeliydi. Sokaklarda öncelik yayalara verilmeli, yayaları yağmurdan ve güneşten korumak amacıyla ağaç dikimine ağırlık verilmeliydi. Jansen kent içi ağaçlandırmaya ve parklara özel önem vermektedir. İzmir'de mezarlık alanlarının, ağaçları korunarak

park haline getirilmesini son derece isabetli bulan Jansen, evlerin ve sokak çevrelerinin ağaçlandırılması gerektiğini belirtmekteydi. Jansen'e göre, bataklıkların kurutulmasında da yine geçerli olabilecek yöntem, çöp ve molozlarla doldurularak okaliptüs ve çam ağaçlarıyla donatılması olacaktı.

Kurulması düşünülen kent müzesi için kendisine yöneltilen soruya, tarihi eserlerin tarihi binalardan sergilenmesini doğru bulduğu yolunda cevap veren Jansen, İzmir'de böyle bir binanın tahsis edilememesi durumunda geçici olarak en uygun yerin hapisane olduğunu belirtmektedir. (Cezaei o dönemde, günümüzde Konak katlı otoparkının bulunduğu yerdeydi.) Buna karşın çağdaş müzecilik esaslarına göre yeni bir bina inşa edilecekse, inşa edilecek olan müze binası için merkezi bir yerin seçilmesi önemliydi. Tiyatro binası içinse kolay ve ucuz ulaşılabilir, ancak sessiz bir yer tercih edilmeliydi.

Jansen, İzmir'de deniz sahilinin motorlu taşıma araçlarına açık olmasını eleştirmekteydi. Ona göre sahil bandı halk için gezinti ve dinlenme mekânlarına ayrılmalı, deniz hamamları artırılmalı ve buralarda denize girecek olanlar için yeterli ağaçlandırma yapılmalıydı. Kordon üzerinden akan trafiğin 100-150 metre geriye

alınmasını öneren Jansen, yangın yerinin yarattığı boşluğun bunu kolaylaştırdığını ifade ediyor ve geç kalınmadan, yani yeni binalar inşa edilmeden yolun bir an evvel açılmasını öneriyordu. Böylece Gazi Heykeli'nin çevresi de tam bir dinlenme alanı haline gelecekti.

Bunların dışında, İzmir'de sel baskınları, kanalizasyon ihtiyacı, içme suyunun temini, yeni tren garının yeri, genel kent temizliğinin sağlanması gibi pek çok konuyla ilgili önerilerin sıralandığı Hermann Jansen raporu, hemen Türkçeye çevirtilerek kamuoyuna sunuldu. Rapor hakkında kendisiyle görüşen gazetecilere açıklama da bulunan Belediye Başkanı Dr. Behçet Salih'e göre, "çok yararlı fikirler" taşıdığını söylediği raporun asıl önemi, zaten büyük ölçüde vazgeçilmiş olan Danger-Prost Planı'na son darbeyi vurmasıydı. Behçet Salih yapılmakta olan işlerin, tutulan yolun isabetli olduğunu bir mütehassısın ağzından duymakla memnuniyet içine girdiğini belirtiyor, Jansen'in karmaşık işlerden ziyade basit, fakat çok faydalı ve o kadar da iktisadi olan yaklaşımının İzmir gibi belediyesi fakir olan kentlerin en karlı yolu olacağı düşüncesinde olduğunun altını çiziyordu. (Serçe, 2018)

İzmir'in güzel bir parçası: KARŞIYAKA

“Burası bir nahiyedir; fakat Türkiye’de
birçok vilâyet merkezlerine bile nasip olmayan
asrî konfora sahiptir.”

İzmir (Hususi) — **Bir nahiye ki; belki Türkiye’nin en güzel parçasıdır:** Nüfusu yirmi bini mütecaviz olduğu halde, müstakil bir belediyesi bulunmayan, istasyo-nundan her gün müteaddit katarlar gelip geçen, iske-lesine her yarım saatte bir vapur uğrayan, yollarında tramvaylar, otobüsler, otomobiller işleyen bir nahiye...

Burası, İzmir’in Karşıyaka’sıdır. O, biraz da Kadıköy’e benzer, fakat hususiyetleri daha fazladır. Vapur, tren, araba, tramvay, otomobil sesleri, hiçbir yerde bu ka-dar yakın mesafe içinde birbirine karışarak duyulmaz. Sahile sıralanmış evlerinin bir kısmı çok güzel, yem ve bahçelidir. Gerçi bir nahiyedir amma, halkının yüzde sekseni münevverdir. Hatta yalnız münevver değil, ta karşıda gözüken asıl İzmir’in varlığında, idaresinde, ticaretinde, işinde hâkim ve nazırdır.

Büyük memurların mühim bir kısmı buradadır. Birçok mebuslar, avukatlar, tacirler, fabrikatörler burada yer-leşmiş erdir. Burada hayat, bariz bir şekilde moderndir. İnsanlarının servete ve konfora malik bir sosyete teşkil ettikleri de muhakkaktır.

Gene bu sebeple, yalı ve çarşılarında gördüğünüz in-sanların kıyafeti de aşağı yukarı birbirini tamamlar gibidir. İzmir’in en iyi giyinen halkına, yanılmıyorsam, Karşıyaka’da tesadüf edilir, diyebilirim.

Bir yaz günü, şöyle saat on dört, on yedi arasında Karşıyaka’ya çıkarsanız, caddeleri dolduran bol güneş altında, derin bir sessizliğin suların sükûnetiyle el ele verdiğini görürsünüz.

Sokaklar tenhadır, balkonlar, pencereler boştur ve herkes, uykudadır. Mamafih aynı hale, kışın da rasge-lirsiniz. Çünkü bu yirmi bin küsur nüfusun kazandığı ve çalıştığı yer burası değil, İzmir’dir. Onlar İzmir’de kazanır, Karşıyaka’da yaşar ve otururlar.

Sabah, öğle, akşam vapur ve trenlerinde görülen kala-balık da bundan ileri gelmektedir.

Bu bir nahiyedir amma, elektriği de var, otomatik tele-fonu ve bir yığın mektebi de...

İzmir Kız Muallim mektebi buradadır. Orta mektebi, sahilindedir. Bu sene, hususi bir lise de açılacaktır. Kendi sinesinde bir hususi lise yaşatabilecek olan başka bir Türk nahiyesi var mıdır ki!

Türkiye’nin yegâne müessesesi olan Sağırılar, Körler ve Dilsizler müessesesi de gene Karşıyaka’daki eserler arasındadır.

Sabahleyin ilk vapurların kalabalığına bakarsanız, binlerce talebenin İzmir’e aktığını görürsünüz.

Liselere, ticaret, sanat mekteplerine gidiyorlar...

Karşıyaka, çocukları en çok okuyan yerdir. Karşıyaka’da gazete sarfiyatı da onun münevver ve kültürlü oluşuyla mütenasip bir seviyededir.

Baharla beraber, hususi banyolarda kadınlı, erkekli gençlerin rengârenk mayoları gözükmeğe başladı. Yakında büyük Karşıyaka banyolarıyla sahil gazino-ları da açılacak ve pazar günlerinin akşam saatlerinde

Karşıyaka 1950'ler
(Ömer Durmaz arşivi)

İzmir'in yarısı gene buraya taşınmağa başlayacaktır. Bu saatlerde, Karşıyaka'nın sahil caddeleri, bir boydan bir boya İzmir'den gelenlerle dolar ve rengârenk bir insan dalgası, ağır ağır yürür, gider.

Mehtaplı gecelerde, sahil gazinolarından yükselen saz ve hanende seslerine, denizlerdeki sandallardan da sesler karışır. Hayat, güzel ve sevinecek bir şekil alır...

Şunu da unutmayayım: Karşıyaka'nın birçok maruf simaları, mevsimi gelince, zevk için, keyif için balık avına çıkarlar ve bu da, esasen çok sıkı olan Karşıyaka münasebetleri içinde bir eğlence, bir espri mevzuudur.

İskele karşısındaki geniş kahvehanelerde, bütün dünya ve memleket meseleleri konuşulur: Politika, ticaret, felsefe, hekimlik, terbiye, neşriyat, moda, her şey, her şey... Ve bu arada nargileler horuldar, tavla zarlarının sesleri

duyulur. Burada, İzmir'in eski ve tanınmış birçok tipleri, mütekitleri de vardır: Zaman zaman, eski yılların yapraklarını açarlar ve bol bol dinlersiniz.

İzmir'in Yamanlar kampı da Karşıyaka'nın arkasındaki sırtlardadır. Pazar günü kurulan pazarında, her türlü gıda maddesi, bol, taze ve ucuz olarak bulunur: Bereketli, zengin, güzel, hatta ve hatta "mesut" denebilecek bir nahiye...

Türkiye'de birçok vilâyet merkezleri, şu küçük ve toplu kasabacığın yanında muhakkak ki, çok silik kalırlar. Halkevi de var, spor teşekküller: de, sahası da...

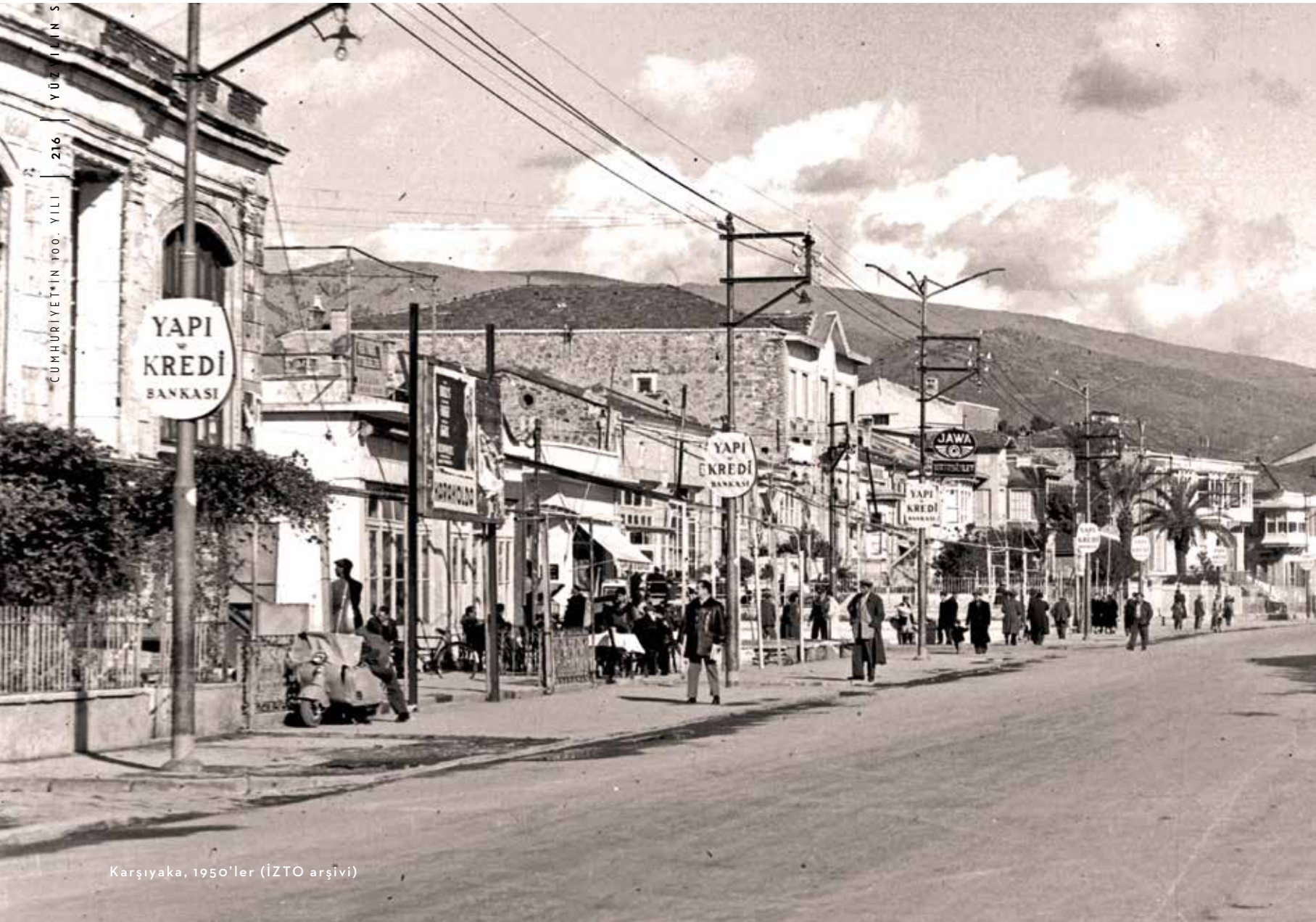
Ne diyeyim: Darısı birçok vilâyetlerimizin, kaza ve nahiyelerimizin başına...

Cumhuriyet, 5 Mayıs 1939

Karşıyaka 1950'ler
(Ömer Durmaz arşivi)

1930'lu yıllarda Karşıyaka Kemalpaşa Caddesi (İZTO arşivi)

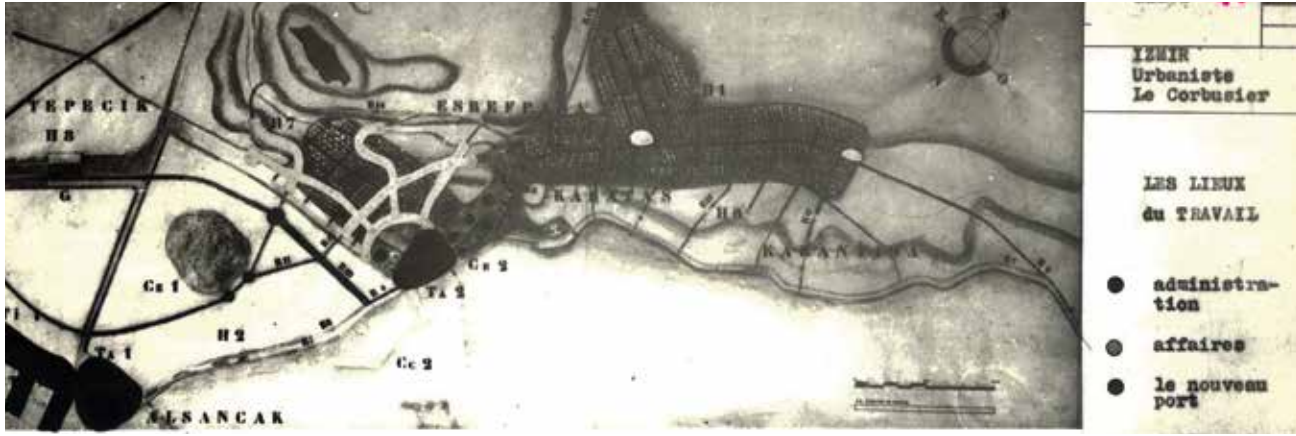

Karşıyaka, 1950'ler (İZTO arşivi)

1950'li yıllarda Karşıyaka Vapur İskelesi (İZTO arşivi)

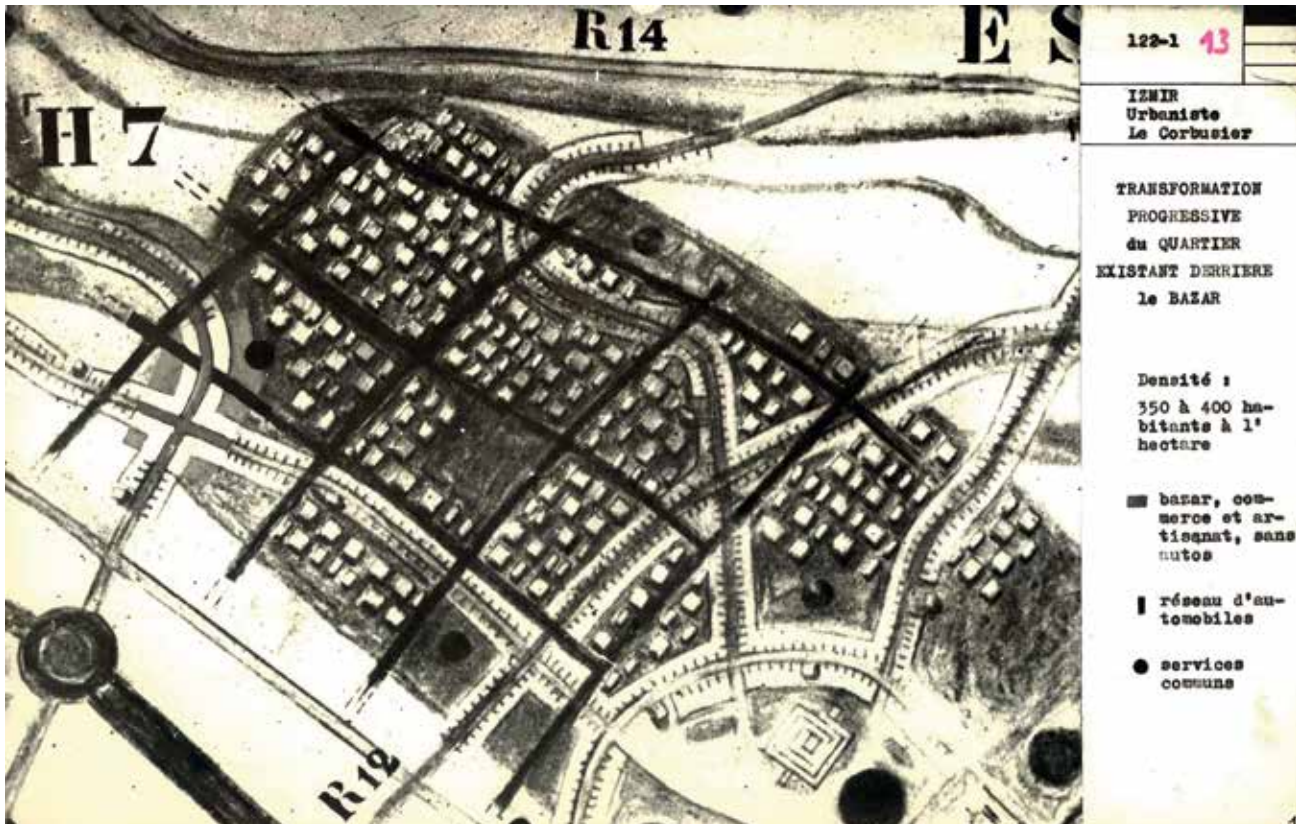

Alsancak-Karantina arası imar düzenleme planı. (APİKAM)

Le Corbusier'nin İzmir planları (APİKAM)

Le Corbusier,
Rıza Aşkan ve Alp Türksöy
İzmir Şehir Oteli inşaatının
önünde, 1948 (APİKAM)

İzmir Belediyesi 1924'te Danger Kardeşlere yaptırdığı imar planını 1930'ları başlarında revize etmeye karar vererek yeni arayışlara girmiş ve bu çerçevede 1938'de Modern Mimarlık hareketinin öncü mimarı Le Corbusier ile ilişkiye geçmişti. Belediye Başkanı Behçet Uz'un düşündüğü model, planlama işinin Belediye'de kurulacak bir şehircilik bürosu tarafından yürütülmesi, Fransız mimarın bu büroya danışmanlık yapmasıydı. Ertesi yıl anlaşma imzalanmasına rağmen Le Corbusier İzmir'e gelmeye fırsat bulamadan II. Dünya Savaşı başlamış, İzmir Belediyesi de imar planından daha büyük sorunlarla baş başa kalmıştı (Beyru, 2018).

Le Corbusier ile yeniden 1947'de bağlantıya geçen İzmir Belediyesi mimarın Amerika'daki çalışmaları nedeniyle bir süre beklemek zorunda kaldı. 1948'de Avrupa'ya iki aylık bir gezi yapan Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu Fransa'da Le Corbusier ile yeniden görüştü ve onu İzmir'e davet etti. 4 Ekim 1948'de İzmir'e gelen Le Corbusier, kentte bir haftalık ikameti sırasında gerekli

gördüğü incelemeleri yaptı. Ancak mimarın İzmir'de kısa süre kalmasının şüphelere neden olduğu anlaşılıyor. "Üç, beş günlük bir tetkikin ilerideki bütün çalışmalara esas olacak bir nazım plân tanzimi için kendisine ne derece yetki verdiği mimar ve mühendisler arasında soruşturulmakta ise de, bunun cevabı ancak iki ay içinde göndereceği eserde bulunacaktır" deniyordu. Le Corbusier, 400 bin nüfuslu bir yeşil kent teması çevresinde geliştirdiği nazım plan şemasını ve plan açıklama raporunu 1949 yılı başlarında Belediye'ye teslim etti. Ancak, uygulanmak üzere hazırlanıp hazırlanmadığı tartışmalı olan planın, İzmir'de de kabul gördüğü söylenemez. Hatay Caddesi boyunca yeni konut alanlarının açılması, bu alanları merkeze bağlayan ana arterin bir varyantla Konak'a bağlanması ve özellikle Konak ve çevresinde yüksek yönetim blokları ve kültür yapılarından oluşan bir kent merkezinin -centre civique- oluşması Le Corbusier'nin kimi önerilerinin dolaylı olarak gerçekleştiğini akla getirmektedir (Bilsel, 2018).

İzmir Şehri İmar Planı Milletlerarası Müsabası Sergisi'nin 1952 yılında İstanbul'daki organizasyonunun davetiyesi ve sergiden bir fotoğraf: İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay İzmir Şehir Planını inceliyor, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Taşkıışla.

İzmir İmar Planı Proje Müsabakası kitapçığı, İzmir Belediyesi Neşriyatı, 1952.

Kemal Ahmet Arû
(1912–2005)

Eylül 1950’de belediye seçimlerini kazanarak başkan seçilen Rauf Onursal’ın el attığı ilk konulardan biri kentin imar planı oldu. Ankara’ya giden ve ilgili bakanlıklar ve İller Bankası’yla temasa geçen Onursal, burada aradığı desteği bulmuştu. Öncelikle işin yerinde incelenmesi için İller Bankası’ndan bir heyet İzmir’e gelecek incelemelerde bulunacak, sonrasında dünyaca tanınmış Alman kent uzmanlarından bir mimar, İngiliz kültür heyeti tarafından İzmir’e davet olunacak bir İngiliz kent uzmanı ve Bayındırlık Bakanlığı’ndan gelecek uzmanların katılımıyla Kasım ayı sonlarına doğru İzmir’de son incelemeler yapılacaktı. Bundan sonra da İzmir Belediyesi konuyla ilgili uluslararası bir yarışma düzenleyecekti. Yarışmayı kazanan proje sahibiyle yürütülecek çalışma sonunda, kentin imar planıyla beraber yıkılacak olan Sarı Kışla’nın yerinde kurulması kararlaştırılan eğlence yerleri ve oteller sitesinin de 1/5000 planı ve maketi hazırlanacaktı. Plan Bayındırlık Bakanlığı’nca onaylanınca da uygulanacaktı (Yeni Asır, 27 Ekim 1950).

İmar Planı Yarışması için hazırlanan şartnameye göre 1950’de 230.000 olan İzmir nüfusunun elli yıl içinde 400.000’e çıkacağı öngörülüyor ve kentsel alanın bu nüfus üzerinden değerlendirilmesi isteniyordu. İzmir, Batı Anadolu’nun en önemli bir ihraç limanı olup, ona ticari ve iktisadî karakterinin verilmesine çalışılacaktı. Kentsel bölgenin asıl gelişme alanı olarak Karantina sırtları belirlenmişti. Karşıyaka ve Yamanlar sırtları plan dışında kaldığı için kentin o yöne doğru genişlemesi uygun görülmemişti. Bayındırlık Bakanlığı tarafından emtia limanı olarak Alsancak saptanmış, yolcu limanı olarak da eski limanın kullanılmasına devam edilmesi

uygun görülmüştü. Kışla ve ordu evinin Konak bölgesinden kalkması kararlaştırıldığı için, proje sahipleri burayı eğlence ve dinlenme alanları olarak düzenlemeye ve planlamaya çalışılacaktı.

Belediye’ye sunulan projeler, Uluslararası Mimarlar Birliği Başkanı Sir Patrick Abercrombie’nin başkanlığında toplanan ve İÜ’den Prof. Paul Bonatz, İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal, İller Bankası Umum Müdürü Muavini Mithat Yenen, İller Bankası Şehircilik İşleri Müdürü Cevat Erbel, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reis Muavini Orhan Alsaç, İzmir Belediyesi Fen İşleri Müdürü Kemal Ardoğa, Yüksek Mimar Necmettin Emre ve Y. Mühendis Muammer Tansu’dan oluşan jüri tarafından değerlendirilecekti. Yarışmada ilk üç dereceye giren ve mansiyona değer görülecek beş proje belediye adına satın alınacaktı (Arkitekt, 1952: 5).

Yarışmaya 51 kişi başvurmasına rağmen bunlardan 21’i yabancı, altısı Türk olmak üzere 27 proje gönderdi. Prof. Paul Bonatz başkanlığındaki jürinin değerlendirmesi sonucunda birinciliği, İTÜ Mimarlık Fakültesi’nden Prof. Kemal Ahmet Arû ve asistanları Gündüz Özdeş’le Emin Canbolat’ın sunduğu proje kazandı. İkinciliği, Münih’ten Mimar Alexander Freikerr von Branca ile Asistanı Mimar Reinhold Wierl’in, üçüncülüğü de Ankara’dan Mimar Rauf Beyru’nun hazırladıkları projeler elde etti. Viyana’dan R. Braun, Anna Braun ve Otto Gruen, İsviçre’den L. Hafner ve N. Yüksel, İstanbul’dan E. Kömürcüoğlu, E. Menteşe, R. Erkızan, yine İstanbul’dan Harika ve Kemalî Söylemezoğlu’yla Almanya’dan Fritz Jelpke ve Willi Schütte tarafından hazırlanan projeler de mansiyona değer görülmüşlerdi.

Minatyon: B. 12118. Minatyon Fritiz Japika. Yüzü Şiitile ne akladığı (Akmeriya)

Minatyon: B. 12118. Minatyon Fritiz Japika. Yüzü Şiitile ne akladığı (Akmeriya)

Izmir İmar Planı Proje Müsabakası kitapçığının sayfalarından örnekler, İzmir Belediyesi Neşriyatı, 1952.

Yarışmada ödül kazanan projelerin tamamında İzmir'in merkezi olarak Konak ve civarı alınmıştı. Vilayet, belediye, adliye, oteller, gazino, tiyatro, büyük çarşı bu merkez içinde değerlendiriliyordu. Saat Kulesi kaldırılmaya kıyılmamış, ancak Kemal Arû'nun projesinde olduğu gibi biçimsel değişikliğe uğrayarak büyütülmüştü. Yine bütün projelerde liman, şartnamede belirtildiği üzere, Alsancak ile Halkapınar arasındaki koyu kaplıyor, küçük ve büyük sanayi tesisleri de liman ve çevresinde yer alıyordu. Projelerde kent, spor ve sayfiye bakımından Güzelyalı'dan İnciraltı'na doğru, ticaret ve sanayi bakımından ise Alsancak, Halkapınar ve Bayraklı'ya doğru genişliyordu. Karşıyaka, iskeleyi merkez alarak Turan, Soğukkuyu ve Bostanlı'yı içine alan bir yarım daire şeklinde değerlendiriliyordu. Çok katlı binaların kentsel güzelliği olumsuz yönde etkilediği düşüncesinden hareketle, binaların iki katı aşmaması öneriliyor, ancak okul gibi kamuya ait binaların üç katlı olabileceği belirtiliyordu. Eski liman ve pasaportun yolcu limanı halinde olarak dönüştürüldüğü projelerde, İnönü (Namık Kemal) Lisesi çevresi üniversite sitesi olarak gösterilmişti. Projelerin farklılaştığı en önemli nokta, Konak-Güzelyalı caddesi üzerinde kendisini gösteriyordu. Projelerden bazıları Mithatpaşa Caddesi'ni olduğu gibi bırakırken, diğerleriye Konak'tan Güzelyalı'ya kadar yeni bir Kordon'a yer vermekteydi (Yeni Asır, 17.1.1951). Kemal Ahmet Arû, Gündüz Özdeş ve Emin Canpolat'ın projesinin seçilmesinde, kentin gelişme yönlerini belirlemek üzere "survey" yöntemine dayalı analiz paftaları da etkili olmuştu (Bilsel, 2009: 16).

Belediyede İmar Bürosu'nun kurulmasının ardından 15 Nisan 1952'de Kemal Ahmet Arû'nun denetiminde Müşavirlik Bürosu kuruldu ve kentin semt semt haritasının çıkarılması işine girildi. Kısa sürede nüfus yoğunluğu, düzensiz inşaat ve sanayi bölgesi planları hazırlandı. Ayrıca bürolar Varyant Yol, Eşrefpaşa, İkiçeşmelik, Fevzi Paşa Bulvarı, İzmir-Aydın ve İzmir-Menemen-Manisa yollarının belediye sınırları içinde kalan yerlerinin müstakbel planlarını hazırlayarak Belediye Meclisi'ne sundu ve Nazım İmar Planı Belediye Meclisi'nde onandı (Demokrat İzmir, 10 Ekim 1952). Meclis'in 3 Ağustos 1953 tarihli olağanüstü toplantısında hem İmar Planı'na göre kentin önemli ana yollarının düzenlenmesi ve bunun için gerekli istimlaklerin

yapılması için Beş Senelik İstimlak Planı kabul edildi (İBMZD, 3 Ağustos 1953). Kemal Ahmet Arû ve Emin Canbolat'ın denetim ve gözetiminde çalışan büronun hazırladığı beş yıllık süreye yayılacak olan kesin imar planları, 1955 yılı başlarında tamamlanarak onaylandı (Yeni Asır, 3 Mart 1955). Ancak bu proje de üzerinde gerçekleştirilen her türlü revizyona rağmen kısa zamanda geçersiz hale geldi. İmar Planı kabul edildiği ilk andan itibaren eleştiri konusu oldu ve sürekli tadilata uğradı. Özellikle planın hayat bulması için gerekli olan istimlakler geciktikçe, istimlak alanlarında arsaları olan ve inşaat yapamayanlar sürekli belediyeyi zorluyordu.

1956 yılı meclis oturumlarında artık yeni bir imar planı gerekliliği tartışılmaya başlanmıştı. Bir meclis üyesi, "bugünkü imar planı bir hayaldir. İmar müdürü ile belediye meclisi ihtisas komisyonunun çalışması ve yeni bir plan hazırlamak lazımdır. Hatta muhakkak lazımdır diyor." Sonuçta 20 kişiden oluşan bir İmar İstişare Komisyonu kurulması, ayda dört gün toplanacak olan bu komisyonun yeni bir imar planı hazırlanması konusunu ele alması ve mevcut imar planı hakkındaki şikâyetleri incelemesi kararlaştırıldı (İBMZD, 27 Şubat 1956).

İmar Planı'nın geçersiz kalmasının altında yatan en önemli etken, kentsel gelişme konusunda ileriye dönük öngörülerin tutarsızlığıydı. Yarışmacılara iletilen verilerde İzmir şehri nüfusunun 2000 yılında 400.000 olacağı öngörülmüştü. Hâlbuki daha 1955'te kentsel nüfus 300.000'e yaklaşmıştı. Ayrıca 1950'lerin ikinci yarısında hızlanacak olan gecekondulaşma süreci plânda dikkate alınmamıştı. Belediyenin imar planının hayata geçirilmesi için gerekli parayı sağlayamaması bir başka etkendi. 1953'te istimlakler için gerekli finansmanı bir türlü sağlayamayan belediye, üç yıl sonra gerekli para miktarının 2,5 kat artışı karşısında tamamen çaresiz kaldı. Sonuçta pek çok revize süreçleri yaşayan plân 1960'larda uygulanması büyük ölçüde imkânsız hale gelen, İzmir'e ait tarihsel bir belgeye dönüştü.

1957 milletvekilliği seçimleri gündeme gelmiş, aday olan Belediye Başkanı Enver Dünder Başar da belediye başkanlığından istifa etmiş, yerine Faruk Tunca seçilmişti. Faruk Tunca da İzmir'in imarı için yeni bir yabancı uzman arayışına girdi ve İsviçreli kent plancısı Albert Bodmer'i buldu.

Ekim-Kasım 1957'de kısa süre İzmir'de kalan Bodmer, Kültürpark'ta imar pavyonunda bulunan maketler üzerinde çalıştı ve kentin çeşitli bölgelerini gezerek karışıklaşan zorlukları inceledi. Bu çerçevede kentin karakteristik mahalleri, ıslahı düşünülen yol ve sokakları, bina kitle ve düzenleri, yeşil saha ve parkları, mesken gelişme ve yedek iskân alanları konularında edindiği bilgilerle İzmir'in modern bir kent haline gelmesinin mümkün olduğunu açıkladı (Yeni Asır, 5 Kasım 1957). Bodmer'in uyarıları sonrasında belediye, imar planının revize edilmesini zorunlu gördü; imar planı yeniden etüt edilecek ve "daha realist" hale getirilecekti (Yeni Asır, 17 Kasım 1957). 1958'de Prof. Dr. Luigi Piccinato, var olan planın yenilenmesi amacıyla İzmir'e çağırıldı. Piccinato'nun, planda gerekli düzeltmeleri yapmak için yerinde bir planlama bürosu kurulması önerisi bakanlıkça da benimsendi ve 1959'da kurulan büroya danışman olarak İzmir'le daha önce de ilgilenmiş olan, Birleşmiş Milletler'de görevli Albert Bodmer atandı (Yurt Ans., 1981: 4388). İmar Bürosunda 1963'e kadar çalışan Bodmer'in planından sonraki yıllara aktarılan üç temel öneri şunlardır: Transit ulaşımı sağlayacak bir kavşak yol sistemi; tarihsel dokunun korunması için önlemler alınması; planı güncel tutacak ve gerekli düzeltmeleri yapacak, yerinde faaliyet gösteren bir planlama bürosunun kurulması. Bodmer Planı, İzmir planlama tarihinde, kentin yalnız belediye sınırları içinde ele alınamayacağını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

İzmir Nazım İmar Bürosu tarafından hazırlanan ve İzmir kent bütünü ve yakın çevresini ele alan ilk metropoliten alan çalışması özelliğini taşıyan İzmir Büyükşehir Bütünü Nazım İmar Planı 1973 yılında İmar İskân Bakanlığı tarafından onaylandı. Planda, İzmir kenti ve yakın çevresindeki on üç belediye ile bunlara bağlı olan 31 köy alanı Büyükşehir Bütünü olarak tanımlanmaktaydı. Bu plan 2003'te kaldırılana kadar pek çok revizyon geçirdi. 2000'li yıllarda sınırları sürekli genişleyen İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin değişen sınırlara göre ihtiyaç duyduğu nazım imar planı konusundaki son düzenleme 2017'de yapıldı. Hazırlanan Kuzey, Doğu ve Batı Bölgesi Nazım İmar Planı üç bölgede on üç ilçe ve 428 kırsal yerleşmeyi kapsamaktadır.

Varyant Yol (Birleşmiş Milletler Caddesi)

İzmir kent merkezinin çevresiyle bağlantısını sağlayan iki önemli yol, İkiçeşmelik ve Kemer caddeleri taşıt sayısının giderek arttığı 1930'lardan başlayarak yoğunlaşan trafiğin yükünü taşıyamaz hale gelmişti. Söz konusu yıllarda yol yapımına ayrılan bütçenin daha çok yangın yerlerinde cadde ve sokakların açılmasına tahsis edilmesi, kent dışına uza-

yeni yerleşim yerini merkeze bağlama gereğini de ortaya çıkarmıştı. Vali Halil Rıfat Paşa döneminde yapılan ilk çalışmalar, ilerleyen yıllarda, nüfus yoğunluğunun artmasına rağmen devam ettirilemedi. Vali Rahmi Bey döneminde yolun bir miktar genişletilmesi de sorunu tam olarak çözmedi. Rauf Onursal, önceliği İzmir'in kent içi

Fotoğraf: Bülent İnce

nan yollar konusunda şikâyetlere neden olmuş ama savaş koşulları konuya eğilmeyi geciktirmişti. 1950'de yönetime gelen Rauf Onursal başkanlığındaki yeni belediye yönetimi kent dışına açılan yolları genişletme ve yeni alternatifler yaratmaya çalıştı. İlk olarak altı metre genişliğindeki tarihi Kemer Köprüsü, yanına betonarme bir köprü daha eklenerek 17 metreye genişletildi. Aynı şekilde Kahramanlar ve Şehitler köprüleri yenilendi. Belediye'nin yol konusundaki ilk önemli icraatı ise 'Varyant Yol' oldu.

19. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'e gelen göçmen ailelerden önemli bir kısmının Değirmendağı'na iskân edilmesi, bu

yollarına verince, ilk gündeme gelen yollardan biri de burası oldu. Konak'ı Eşrefpaşa'ya bağlayacak "Varyant Yol" iki aşamada yapılacaktı. İlk aşamada Konak'tan başlayıp Halil Rıfat Paşa'ya kadar uzanacak olan bölüm 1950'de 245 bin liraya ihaleye çıkarıldı. Bu sırada İzmir Belediyesi'nin toplam bütçesinin 5.423.000 lira olduğunu hatırlatalım. İhaleyi alan müteahhit Niyazi Ersoy, 15 Aralık 1950'de başlayan inşaatı yaklaşık bir yıl sonra tamamladı. Bahribaba Parkı'nın içerisinden geçen ve on iki metre genişliğinde olan yol, Değirmendağı'na çıkan bölümünde inşa edilen büyük bir betonarme köprüyle eski yola bağlanmıştı. İlk başlarda

İlk yapıldığı yıllarda Birleşmiş Milletler Caddesi. Sağda halk apartmanı inşaatı. (İZTO arşivi)

Birleşmiş Milletler Caddesinde öğrenci yurdu olarak kullanılan binanın son zamanları (Fotoğraf Nazmi Şurgun)

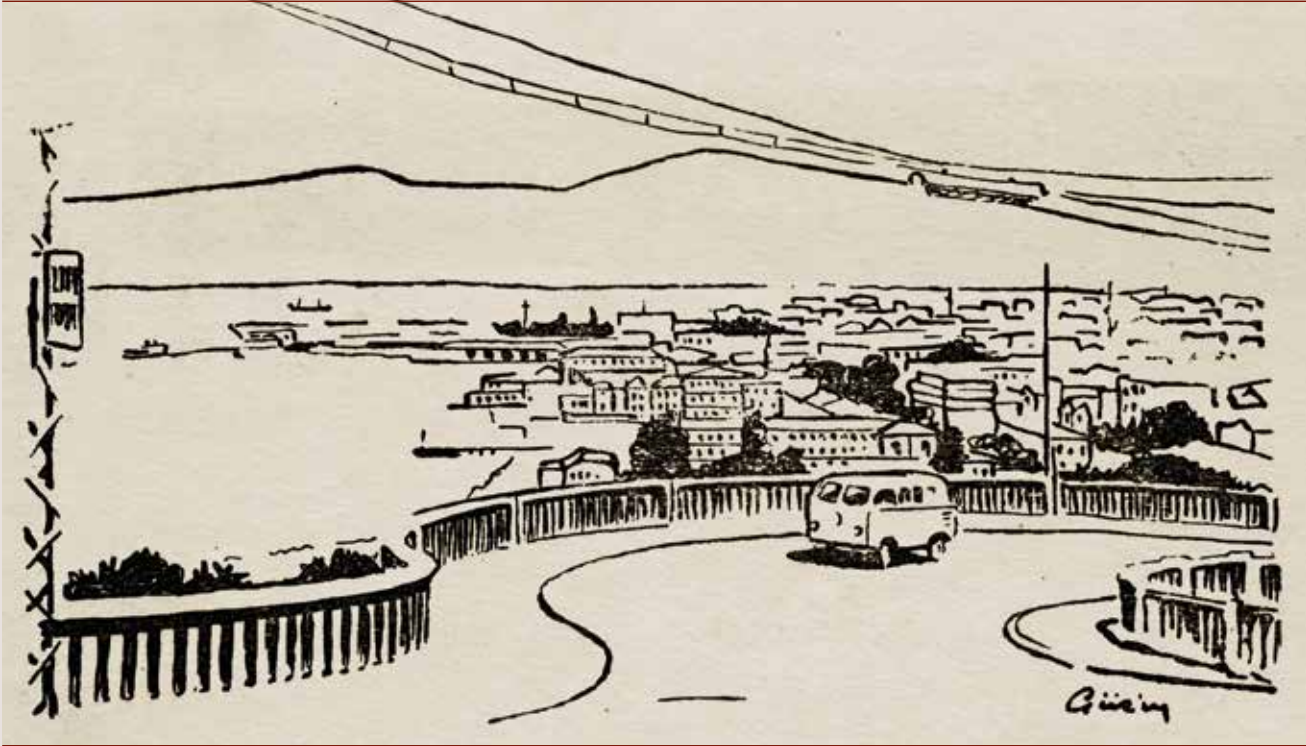

Varyant'tan Konak yönüne bakış (İZTO arşivi)

Vali Rahmi Bey Varyant Yolu olarak adlandırılan bu yol, 7 Nisan 1952'de ulaşımına açıldı. Başlangıçta köprü ayaklarının arası, dükkân olarak kullanılabileceği düşüncesiyle boş bırakılmış, 1959'da köprüünün ağırlığa dayanamayacağı çekincesiyle doldurularak kapatılmıştı. Yolum bu bölümü, İzmir'de flüoresanla aydınlatılan ilk yol olma özelliğini de taşıyordu. Dönemin gazeteleri, yolun bu şekilde aydınlatılmasının geceleri güzel bir manzara oluşturduğunun altını özellikle çiziyorlardı. Varyantın, Halil Rıfat Paşa girişinden Bayramyeri'ne kadar uzanan ikinci bölümünün ihalesi de 180 bin tahmini bedelle Mart 1952'de yapıldı. Bu ikinci bö-

Konak'ı birbirine bağlayan yol olarak görmüyordu. Burası, alışveriş mekânları ve bahçeli evleriyle canlı bir yaşam alanı olacaktı. Rauf Onursal, 'Şark Kahvesi' teklifini Varyant yolun birinci bölümünün tamamlanmasından kısa bir süre sonra, 13 Temmuz 1954'te Belediye Meclisi'nin gündemine getirdi ve bazı itirazlara rağmen, bunun için bütçeden 45 bin lira ödenek ayrılmasını sağladı. Bahribaba Parkı'nın üs kısmında, Birleşmiş Milletler Caddesi üzerinde Körfezin, Karşıyaka'nın ve Yamanlar Dağı ile İzmir şehrinin en güzel görüşlerine hakim bir yerde inşa edilecek olan Şark Kahvesi, İzmir halkının sosyal ihtiyaçlarına cevap verecek

lümünün inşası daha da hızlı ilerleyerek tamamlandı ve yolun tamamı 28 Aralık 1952'de törenle ulaşımına açıldı. Ertesi gün, Konak'tan kalkan, Eşrefpaşa ve Hatay'a giden otobüsler İkiçeşmelik'ten değil, bu yoldan işlemeye başladılar. Bu yolun açılmasıyla eski yol üzerindeki yük azaltılmış oluyordu. 28 Şubat 1953'te Belediye Meclisi, varyant yola, bugün de hâlâ koruduğu Birleşmiş Milletler Caddesi adını veren kararı aldı. Ama belki de bu ad uzun olduğu için, İzmirliiler bu yolu hala 'varyant' olarak anmaktadır. Rauf Onursal, belediye başkanlığının en önemli işlerinden biri olarak gördüğü Birleşmiş Milletler Caddesi'ni, sadece Eşrefpaşa ile

bir tesis olacaktı. Varyant üzerinde belediyenin bir diğer projesi, konut sorununa ve hayat pahalılığına çözüm olarak gördüğü halk apartmanlarından birini inşa etmekte. 1953'te Varyant üzerinde on sekiz daireli halk apartmanı ihaleyle inşa ettirilmeye başlandı. Ancak binanın eksikleri bir türlü tamamlanamadığı gibi apartmanın üzerine inşa edildiği arazinin önemli bir bölümünün sahibi olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'yle sorunlar çıktı. Sorununun çözülmesinden sonra bu bina yurt olarak kullanılmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na devredildi.

Birleşmiş Milletler Caddesi'nden Konak, 1960'lı yıllar. (İZTO arşivi)

Sarı Kışla önünde bir geçit töreni (İZTO arşivi)

1920'li yıllarda İzmir Limanı ve Sarı Kışla (Ömer Durmaz arşivi)

İzmir'in yönetim ve askeri merkezi olarak Konak Meydanı, 19. yüzyıldan itibaren kentsel değişim taleplerinin merkezinde yer aldı. Özellikle geniş binası, avlusu ve talimhanesiyle geniş bir alan üzerinde bulunan Sarı Kışla'nın kaldırılması, elde edilecek alan üzerinde kamusal aktivitelere hizmet edecek mekânlar inşa edilmesi II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında itibaren gündeme getirilmeye başlanmıştı. İzmir Yangını sonrasındaki ilk imar planı olan Prost-Danger Planı'nda kentin yönetsel merkezi daha kuzeyde açılacak yeni bir meydanın çevresine taşınırken, Sarı Kışla'nın bulunduğu alan kamusal binalara, tiyatro, sinema ve gazinolara ayrılmıştı. Le Corbusier de planında aynı alanda yüksek yönetim blokları ve kültür yapılarıyla köklü bir dönüşüm öngörmekteydi.

Rauf Onursal ve ekibinin 1950'de yeni imar planı için arayışa girdiklerinde Konak bölgesi konusundaki görüşleri de farklı değildi. Onursal, seçilmesinden hemen sonra imar planı için gittiği Ankara'dan dönüşünde, imar planı yarışmasını kazınacak olan mimarların, yıkılacak San Kışla'nın yerinde kurulması kararlaştırılan gazinolar, eğlence yerleri, oteller sitesinin de 1/5000 plânını ve maketini yapacaklarını açıklamıştı. 1951 proje yarışması şartnamesinde de Konak bölgesinde bulunan

Askeri Kışla ve müstahkem mevki Komutanlığı, Orduevi ve müstemilâtının bu bölgeden kaldırılması kararlaştırıldığından, bu bölge, Konak meydanının kalkınması esasına göre düzenlenerek kamusal binalarla eğlence yerlerine tahsis edilecektir. Meydanın civarı ile olan ilişkisi göz önünde tutulacaktır" denilerek belediyenin temel yaklaşımı ortaya konulmuştu (Arkitekt, 1952: 5-8). Projelerin tamamında İzmir'in merkezi olarak Konak ve çevresi alınmış, vilayet, belediye, adliye, oteller, gazino, tiyatro, büyük çarşı bu merkez dâhilinde değerlendirilmişti. Ancak projenin uygulanabilmesi öncelikle Sarı Kışla'da konuşlanmış olan askeri birliklerin boşaltılmasına ve kışlanın yıkılmasına bağlıydı.

Belediye Başkanı Onursal, Ankara'ya yaptığı ilk gezisinde, Milli Savunma Bakanlığı'nda, Savunma Bakanı Refik Şevket İnçe'nin başkanlığında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut ve Savunma Bakanlığı Müsteşarı Kenan Yılmaz'la bir araya gelmiş, kışlanın bütün müstemilatıyla İzmir Belediyesi'ne terk edilmesi konusunda anlaşma sağlamıştı. Buna karşılık Belediye, Sahilpark Gazinosu yerinde bir komutanlık dairesi, orduevi ve beş yüz kişilik hazır kıtayı alabilecek bir bina inşa edecekti (Demokrat İzmir, 25 Ekim 1950). Bir milyon liraya mal olacağı tahmin edilen binaların

1960'lı yıllarda İzmir'in değişmiş genel görünümü (SALT arşivi)

1930'lu yıllarda Sarı Kışla ve İzmir Limanı (İZTO arşivi)

1960'lı yıllarda Sarı Kışla'dan boşalan alan doldurulurken (İZTO arşivi)

1980'lerde Konak bölgesi (Ömer Durmaz arşivi)

inşaatı için görevlendirilen askeri mimar, İzmir'e gelerek belediyenin mimarlarıyla birlikte gerekli çalışmaları yürütecekti. 17 Temmuz 1951'de İzmir Belediye Meclisi konu ile ilgili olarak olağanüstü toplantıya çağrıldı. Rauf Onursal toplantıyı açış konuşmasında, "Gelmiş, geçmiş belediyelerin ideali olan bir kararı almak üzere" toplanmış olan meclisin, "Başbakan Adnan Menderes'in de tensip ettiği ve dediği gibi, İzmir şehrinin güzel yüzünde bir peçe gibi duran kışlanın yıkılması" kararının tarihsel bir değere sahip olacağını vurguluyordu. Bunun için gerekli harcamanın yapılması yetkisinin verilmesi, kısa bir müzakereden sonra meclis tarafından kabul edildi (Demokrat İzmir, 17 Temmuz 1951). Sarı Kışla'nın yıkılarak yerine modern binalar yapılması projesi, belediyenin en önemli hedefi olarak görülüyordu. 1954'de belediyenin dört yıllık çalışmasını anlatmak için çıkarılan Beyaz Kitap'ta, Sarı Kışla'yı içeren fotoğrafı açıklamak için yazılan satırlar, yöneticilerin konuyla ilgili yaklaşımını ve kararlılığını özetliyordu: "Sarı Kışla şu yukardaki resimde görüldüğü şekilde bırakılabilir mi? Asla."

İlerleyen süreçte inşa edilecek askeri binaların avan projeleri hazırlandı ve Milli Savunma Bakanlığı tarafından kabul edilerek anlaşmaya son şekli verildi. Buna göre Belediye, Bahribaba Parkı içinde komutanlık ve orduevi, Değirmendağı'nda askerlik şubesi ve 2. Karantina'da kışla binalarını inşa ettikten ve buraları teslim ettikten sonra kışla boşaltılacaktı. Kısa süre içinde tamamlanacağı düşünülen askeri binaların inşaatı, çeşitli nedenlerle 1955 yılına kadar uzadı. Orduevinin açılışı 24 Mart 1955'te bizzat Başbakan Adnan Menderes tarafından yapıldı. Sarı Kışla'dan askerlerin tahliyesi de aynı ay içinde tamamlandı. Nisan ayının başlarında kışla ve müstemi-latı belediyeye devredildi ve yıkım için gerekli olan plan ve şartname hazırlanarak 2 Mayıs'ta ihaleye çıkıldı. Bu arada kışla-ya hırsızların dadandığını ve binanın kapı, pencere, elektrik tesisatı, su boruları ve bazı aksamını sökülerek çalındığını ekleyelim. Yapılan yıkım ihalesi 92.525,49 liraya yüklenici Gani Kocacık üzerinde kaldı ve yıkım 7 Mayıs'ta başladı. Bu arada Sarı Kışla ile cezaevi arasındaki dükkânlar da istimlak edilerek yıkıma dâhil edildi. Eylül

ayının sonuna gelindiğinde gümrük önünde bulunan depolardan eski halkevi binasının bulunduğu yere kadar kocaman bir boşluk kalmıştı. (Serçe, 2018; 315)

Konak Meydanı'nın nasıl değerlendirileceği konusunda uzman arayışına giren Rauf Onursal, dönemin İzmir Valisi Muzafer Cöksekin'in de desteğini alarak Hollandalı modernist Mimar Willem Marinus Dudok'la bağlantıya geçti. Şubat 1954'te İzmir'e gelen Dudok, Konak Meydanı imar çalışmalarını inceleyerek, bunların uygulanabilir olduğunu onayladı (Demokrat İzmir, 2 Haziran 1954). Haziran ayında Dudok tarafından hazırlanan Konak ve Kışla meydanının 1/500 ölçekli imar planı tasdik için kent meclisine gönderildi. Bu plana göre meydana bir belediye sarayı, tiyatro ve opera binaları, gazinolar, beşer katlı ticarethaneler inşa ettirilecekti. Caddelerin durumu imbat rüzgârını, şehrin içine dağıtacak biçimde olacaktı (Demokrat İzmir, 2 Haziran 1954). Bu arada Mart 1953'te Belediye imar müdürlüğü, ilk aşamada Konak vapur iskelesinden Bahribaba eski halkevi binasına kadar denizin içinden geçerek iki uca düz bir hat halinde birleştirecek olan

Fotoğraf: Bülent İnce

1960'ların başında İzmir'in genel görünümü

Konak, 2021

altmış metrelik rıhtım inşaatının projesi üzerinde çalışmaya ve bunun için özel sektörden teklif almaya başlandı. Burası, daha sonra İnciraltı'na kadar uzatılacak ve Mithatpaşa caddesine paralel gidecek olan yolun ilk aşaması olacaktı. Rıhtımla mevcut sahil arası, kışlanın yıkımından elde edilecek olan molozla doldurulacak, böylece geniş bir alan elde edilecekti (Yeni Asır, 6 Mart 1954).

Milletvekili olan Rauf Onursal'ın yerine belediye başkanı seçilen Selahattin Akçiçek, tek başına opera binasının on iki milyon liraya mal olacağı Dudok'un Konak projesini uygulamaya hiç de niyetli değildi. Belediye Meclisi'nin haziran dönemi toplantısında yoğun tartışmalara yol açan proje, Bahribaba parkında inşa edilecek küçük tiyatro binasına dönüştü. Çok daha az paraya mal olacak küçük tiyatro, hem tiyatro, hem de akustik donanımıyla opera olarak kullanılabilir. Akçiçek'e göre Avrupa ve Amerika'da da büyük tiyatrolardan vazgeçilmişti (Yeni Asır, 7 Haziran 1954).

Nitekim Dr. Selahattin Akçiçek yönetimindeki belediye meclisi, Konak Meydanı'nın düzenlenmesine yönelik bir proje yarışması düzenlemeye karar verdi. Proje yarışması, Gümrük Meydanı ile Vali Rahmi Bey Parkı arasındaki sahil bölümünün bir bütün olarak düzenlenmesiyle bu alanda yapılacak binaların belirlenmesi ve etüdünü içeriyordu. Genel imar planının bir parçası olan Konak Meydanı, İzmir'in imarının ilk adımını oluşturacaktı. Konak Sitesi'nin tanzim ve imarı devam ederken Altınyol (Melez çayı ile Halkapınar Çayı kaynağı arasında yapılacak devlet karayolu) istimlakleri ele alınacak, bunu Eşrefpaşa Hali'nden Cumaovası havaalanına

kadar olan yolun istimlak ve kaplama işleri takip edecekti. Daha sonra Hatay ve Ballıkuyu istimlakleri ve varyantların inşasına başlanacaktı. Beşinci planda da Güzelyalı'ya kadar olan sahil yolu istimlaklerine ve Kordon'un yapılmasına girişilecek, son olarak da Karşıyaka Sahili imlâsı ele alınacaktı (Yeni Asır, 16 Ekim 1955).

Konak sitesi yarışmasına, on dört başvuru yapıldı. Kemal Ahmet Arû, Seyfi Arkan, Selâhattin Akçiçek, Rıza Aşkan, Reha Erkızan, Ferruh Orel, Harbi Hotan, Zahit Mutlusoy ve Lâmi Eser'den oluşan yarışma jürisi başvuruları derecelendirmekle birlikte, yaklaşık 60.000 m²'lik bu kadar kıymetli bir alanın gelecekte alacağı kesin şekli ifade etmesi gereken uygulanabilir bir proje görmemişti. Yarışmada Doğan Tekeli, Tekin Aydın ve Sami Sisa projesi birinci, Güngör Kaftancı ve Cihat Fındıkoğlu projesi ikinci ve Metin Hepgüler projesi üçüncülüğe layık görüldü. Ayrıca projelerden üç tanesine de mansiyon verildi (Arkitekt, 1956: 57).

Birinciliği kazanan proje sahipleri Doğan Tekeli, Tekin Aydın ve Sami N. Sisa'dan oluşan ekip Konak Sitesi'nin nihai şekline ait esas planı hazırlamak için Nisan 1956'da İzmir'e geldi. İmar Müdürlüğü ile birlikte çalışan ekibin hazırladığı plana göre, Konak meydanının önüne bir kent oteli ve belediye sarayı inşa edilecek, tiyatro binası, gazinolar ve eğlence yerleri sahildeki orduveinin yanındaki alanda toplanacaktı. Planda ticarete tahsis edilmiş üç tane yıldız şeklinde bina teklif ediliyordu. Gümrüğe doğru uzanan mağaza ve depoların yıkılmasından kazanılan alan için de bir turistik çarşı öngörülmüştü (Yeni Asır, 5 Eylül 1956). Ancak Bayındırlık Bakanlığı

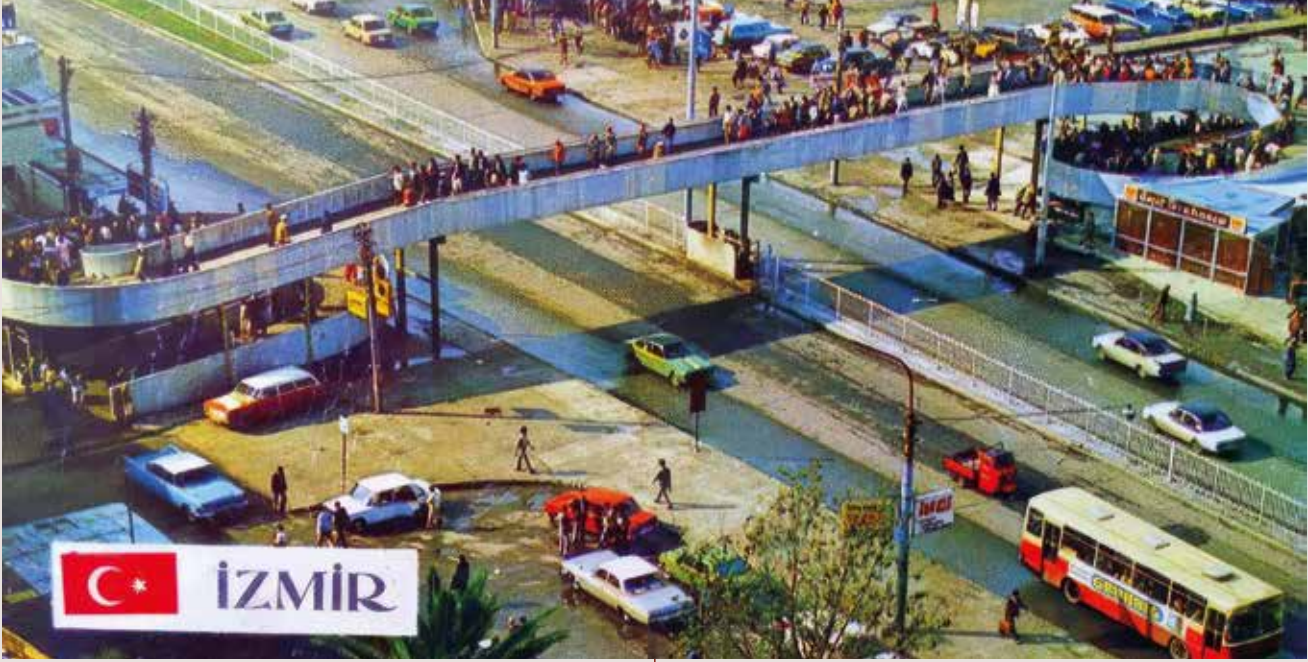
tarafından tadili istenen plan, yeniden ele alınırken Konak Yalı Camii önünden geçecek ve Cumhuriyet Bulvarı'nı Mithatpaşa ve Birleşmiş Milletler caddelerine bağlayacak olan 30 metre genişliğindeki yola öncelik verildi (Yeni Asır, 24 Şubat 1957).

İzmir Belediyesi 1957'den itibaren Konak sitesi konusunda dikkatini, Gümrük önünden Yalı Camii önüne kadar uzanan depoların bulunduğu bölgeye verdi. Başta Denizcilik Bankası'na ait olmak üzere çeşitli kuruluş ve kişilere ait depolar istimlak edilip 1959-1960 yıllarında yıkıldı. Sarı Kışla'nın bulunduğu alanın tapusu, yüksek ferağ harcı nedeniyle, belediye üzerine ancak 1958'de tescil ettirebildi (Yeni Asır, 20 Eylül 1958). Bu, belediyenin Konak sitesinde binalar için ayrılan parselleri satışa çıkarabileceği anlamına geliyordu. Anlaşılan belediye, kentin imarı için atacağı adımları, bu parsellerin satışından elde edeceği gelire bağlamıştı (Ege Ekspres, 28 Şubat 1958). Şubat 1960'ta Belediye Meclisi'nin onayına sunulan çalışma raporuna göre Kışla alanından, Sümerbank'a 975.000, Türkiye İş Bankası'na 1.250.000, Türkiye Emlâk Kredi Bankası'na 4.500.000, Türkiye İşçi Sigortaları Kurumu'na 25 milyon liralık, normal arsaların satışından da bir milyon liradan fazla olmak üzere toplam 32.725.000 liralık arsa satışı olmuştu. Buna karşın Konak alanında, özellikle sıcak aylarda yoğunlaşan toz bulutunu azaltmak için sulama ve küçük çim alanlar meydana getirme dışında bir şey yapılamamıştı. Yap-boz tahtasına dönen Konak Meydanı, 2000'li yıllarda günümüzdeki şeklini alıncıya kadar İzmir'in temel sorunlarından biri olmayı sürdürdü.

Konak Üst Geçidi

Sarı Kışla'nın yıkılmasından sonra kazanılan alan üzerinde birçok yenilik yapılması öngörülmekle birlikte yapılan ilk uygulama, 1957 yılında Cumhuriyet Bulvarı'nı Mithatpaşa ve Birleşmiş Milletler caddelerini otuz metrelik bir yolla bağlamak oldu. Gümrüğe doğru uzanan mağaza ve depoların yıkılmasından sonra bu bölgede de yol genişletildi. Nüfus artışına bağlı olarak 1960'lardan başlayarak taşıt trafiği gün geçtikçe önemli bir sorun olmaya başladı. Trafik sorununun çözümüne yönelik olarak 1969, 1974'te ve 1980 yıllarında

trafik sorunu karşısında ürettiği çarelerin başında, ana arterleri yeniden düzenleme ve genişletme, yeni bağlantı yolları açma, trafiğin kesintisiz akışını sağlamak için üst geçitler, katlı otopark sayısını arttırma, yollara park edilme oranını düşürmek için parkmetreler konulması gibi uygulamalar yer alıyordu. 1974 İzmir Metropolitan Alan Ulaşım Çalışması'nda Konak Meydanı'ndaki yaya geçidi önerisi, bu noktadan günde 56.000 kişinin geçtiği varsayımından hareketle, üretilmişti. Aynı yıl Planlama Müdürlüğü, bu

rında üç ayrı kapsamlı ulaşım çalışması yapıldı. 1973-1974'te yapılan İzmir Metropolitan Alan Ulaşım Çalışması'na OECD tarafından danışmanlık hizmetleri karşılıksız yardım olarak sağlanmıştı. Çalışma, Türk teknisyenlerin yanında İngiliz Jameson Marrokay and Partners firması uzmanları tarafından yürütülmüştü. Dört aylık çalışma sonucunda Şubat 1974'te yapılan toplantıda, kısa vadede trafik sorununun çözümü için Konak üst yaya geçidi, Çankaya üst geçidi, Eşrefpaşa Bayramyeri alt geçidi ve Alsancak üst geçidi önerileri getirilmişti. Mevzii çalışmalarda kavşaklar ve transit yollar ele alınmıştı (İBMZD, 13.02.1974). Belediyenin

önerilen üst geçitle ilgili çalışmalara başladı. Rampa şeklinde planlanan Konak üst geçidi, trafik fonundan temin edilecek tahsisatla inşa edilecekti. Ancak trafik fonundan tahsisat alınamayınca, Belediyenin kendi imkânlarıyla 26 Kasım 1976'da üst geçit yaklaşık iki milyon liraya ihale edildi. Kısa sürede tamamlanması düşünülen üst geçidin inşası, özellikle enerji kesintileri nedeniyle uzadı ve ancak Ağustos 1977'de tamamlanabildi. Kullanıma açılan üst geçidin "yararlı görülmesi", benzer çalışmanın Konak'ta Sümerbank önünde, Bayramyeri'nde ve başka geçiş bölgelerinde örnek oldu.

Üst geçidin
yapımı ve kentin
simgelerinden
birine dönüştüğünü
gösteren dönem
kartpostalları.

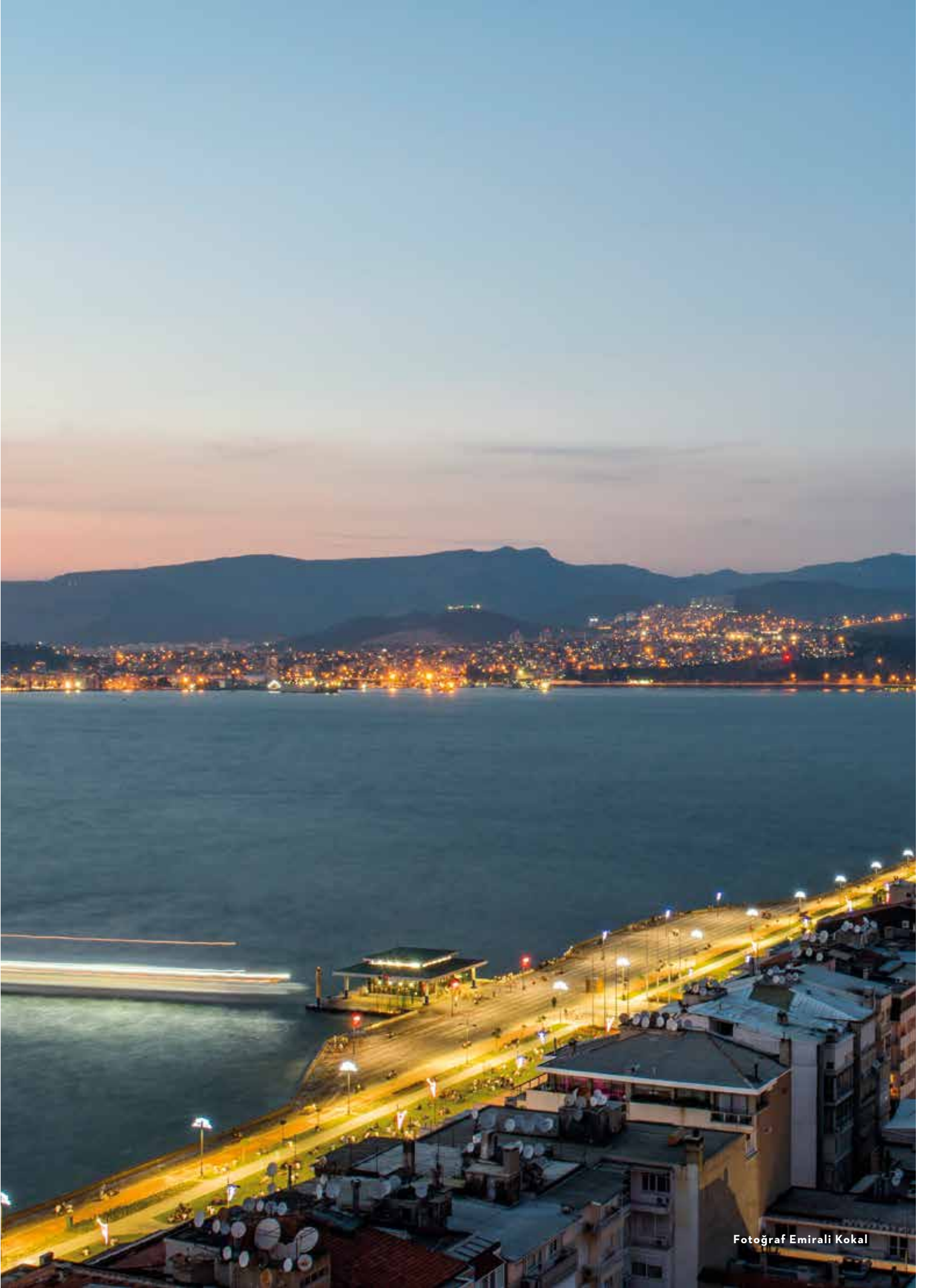
1950'li yıllarda başlayan ve kırk yıl boyunca çeşitlenen Konak Meydanı'nı düzenleme proje ve çalışmaların hiçbirini sonuçlandıramamıştır. Bu arada sürekli olarak denizin doldurulmasıyla genişleyen alan, meydan kimliğini kaybetmiş, ortasından cadde geçen, otobüs ve dolmuş duraklarına ev sahipliği yapan, büfelerin, benzin istasyonunun, eğlence mekânlarının çevrelediği bir yap-boz tahtasına dönmüştü. 1985'te düzenlenen Konak Meydanı - Pasaport İskelesi Arası Düzenlemesi Sınırlı Proje Yarışması'nda kazanan proje, 1986-1992 yılları arasında on dört kez değişikliğe uğramıştı. 1992'de yapılan değişiklikle Konak Meydanı'na inşa edilmek istenen Galeria alışveriş merkezi projesi, Mimarlar Odası'nın girişimiyle dava konusu olmuş, dava 1993 sonlarında inşaatın durdurulmasıyla sonuçlanmıştı.

2000'li yıllara kimliğini kaybetmiş boş bir alan olarak giren Konak Meydanı, 2002'de Doğan Kuban ve Murat Katoğlu'nun danışmanlığında, Ersen Gürsel ve Haluk Erar tarafından tasarlanmış; Belediye, meydanın yeni projeye hayat bulması için yoğun bir rekreasyon çalışması başlatmıştı. Proje, kıyı hattında doldurulan alan ile tarihi Kemeraltı bölgesi arasındaki sınırları kaybolmuş 35.000 m²'lik bir alanı kapsamaktaydı. Projenin ana konsepti, böylesine büyük bir alanı kendi içinde parçalı bir kompozisyonda tanımlatmak

olmuştu. Tarihi Konak Meydanı'nın yeni sınırları, doğuda Sarı Kışla'nın sanal duvarları, batıda Belediye Sarayı ve güneyde Hükümet Konağı, SSK Çarşısı ve Yalı Camii ile yeniden belirlenirken, meydanın merkezini ise tarihi Saat Kulesi oluşturmuştu (Zengel, 2007).

Proje kapsamında; Kemeraltı'nı Konak Vapur İskelesi'ne başlayan bir yaya aksı, deniz kenarında Mustafa Kemal Sahil Bulvarı'nı Kordon'a bağlayan kesintisiz bir yaya ve bisiklet yolu, iskelenin güney tarafında toplu ulaşım araçları için duraklar ve otoparklar, metro girişlerinin arasında bulunan alanda çiçek bahçesi, Kemeraltı'nı iskeleye bağlayan yolun güneyinde ise tarihsel izlerin kalıcılığının günümüze aktarılması amacıyla eski Sarı Kışla alanının İzmir Tarihi Kent Parkı ve açık sergileme alanı yer almış, varyant üzerindeki otobüs duraklarını meydana bağlayan bir yaya yolu oluşturulmuş ve kalan alanlar yeşil alan olarak değerlendirilmişti. İlk Kurşun Anıtı'nın yeri değiştirilerek eski sahil yolunun belediye binası ucuna yerleştirilmiş, Eski Gümrük Binası önünde gerçekleştirilen meydan düzenlemesiyle Konak Meydanı Kordon'a bağlanmıştı (Malkoç, 2008: 75-76). Tasarımın en önemli amaçlarından biri de temizlenen İzmir Körfezi ve kıyılarının, gerek gece gerekse gündüz, İzmir halkının kullanımına yeniden kazandırılmış olmasıydı.

Fotoğraf Emirali Kokal

İzmir Kordon, 1930'lar
(Ömer Durmaz arşivi)

Kordon, İzmir denilince ilk akla gelen sembollerinden biridir. İnşa edilmesi İzmir'in ticaret hacmini büyük ölçüde genişletmekle kalmamış, kentin yaşam biçiminde de köklü bir değişim sağlamıştır. İzmir, Osmanlı Devleti'nin başkentten sonra en büyük limanı olmasına rağmen gemilerin kolayca yükleme-boşaltma yapabilecekleri bir rıhtıma sahip değildi. Özellikle 19. Yüzyılın ortalarından itibaren eksikliği hissedilen rıhtımın inşa edilmesi için başlayan girişimler, 1867'de Société des Quais de Smyrne adlı bir şirkete verilen imtiyazla sonuçlandı. Başlangıçta çeşitli karşı çıkışlarla karşılaşan Rıhtım inşası tamamlandıktan sonra, İzmir'in en gözde yeri oldu. İzmir'de yayımlanan bir gazete 1880'de şöyle yazıyordu:

"Eskiden düzensiz bir şekilde girintili çıkıntılı olan ve göze birbirini izleyen girintilerden başka bir şey sunmayan, çoğu kanalizasyonla dolu bir kıyı şeridi varken, şimdi muhteşem bir rıhtım hattı görüyoruz... Mükemmel bir şekilde döşenmiş olan rıhtım, tüm nüfusun keyifli ve rahatlatıcı bir yürüyüşün avantajlarından yararlanmasına olanak tanıyor ki bu da geçmişte şehrimizde kesinlikle eksik olan bir şeydi." (Le Temps, 14 Mayıs 1880)

Sarı Kışla önünden Punta'ya (Alsancak) uzanan ve denizin doldurulmasıyla elde edilen Kordon'un Kışla'dan günümüzün

Cumhuriyet Meydanı'nın bitimine kadar uzanan bölümünde depolar, işyerleri, oteller ve idari binalar bulunuyordu. Daha sonra kafe, tiyatro ve sinema gibi eğlence mekânları başlıyor ve son bölümde konutlar sıralanıyordu. Yılın büyük bölümünde canlı bir ticaret yaşamını barındıran Kordon, günün her saati için İzmirlilerin başlıca eğlence ve gezinti mahalli olmuştur.

Büyük İzmir yangını Kordon'un iş ve eğlence mekânlarının bulunduğu bölümleri büyük oranda yok etti. İzmir'in en gözde yeri olması, bölgenin öncelikle ve kısa sürede imar edilmesinde rol oynadı. 1960'lı yıllardan itibaren yüksek katlı konutların inşası ve yoğunlaşan taşıt trafiği gölge düşürse de Kordon, İzmirlilerin favori eğlence ve gezinti mekânı olma özelliğini korudu.

Kordon'un fiziksel yapısının değişmesine yol açan süreç, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın 1973'te onayladığı İzmir Metropolitene Alanı Nazım Plan'ında bulunan İnciraltı'ndan Bostanlı'ya kadar bütün İzmir Körfezi çevresine, kamu kullanımı için 250-300 metre genişlikte dolgu önerisiyle başladı. İlk aşamada İzmir Belediyesi'nin İkiztepe-Konak Meydanı arasında kıyı bandı oluşturulması amacıyla hazırladığı planlar 1976'da Bakanlık tarafından onaylandı. Böylece Mustafa Kemal Sahil Bulvarı'nın

Gündoğdu Meydanı son hali (Fotoğraf: Ozan Çelik)

Gündoğdu Meydanı,
Kordon doldurulma çalışmaları
(APİKAM arşivi)

açılmasını sağlayacak olan dolgu çalışmaları 1981'de başlatıldı. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın önerisiyle gündeme gelen ve kamuoyunda "kazıklı yol" olarak bilinen, İzmir-Çeşme Otoyolu'nun kent içi geçişini Kordon üzerinden sağlayacak altı şeritli yol tartışması 1991'de gündeme geldi. Belediye Başkanı Yüksel Çakmur başlangıçta bu öneriye sert tepki gösterse de daha sonra yolu projelendirerek "İkiztepe-Konak-Halkapınar Kentiçi Geçiş İmar Planı"nı hazırlattı. Projeyi destekleyenlerin gerekçesi, otoyol niteliği gizlenerek, kazıklı yolla, Konak Meydanı'na kadar yapılmış olan Mustafa Kemal Sahil Bulvarı'nın devamının sağlanacağı, kent içi trafiğin rahatlatılacağı ve kentin önemli bir altyapı yatırımına kavuşacağıydı (Topal, 2000: 18).

Mimarlar Odası'nın 1993'te yargıya başvurmasıyla Kordon kazıklı yol davası süreci başladı. Bu arada yine Mimarlar Odası'nın başvurusuyla Konak ve Cumhuriyet meydanlarıyla iki meydan arasında kalan Kordon bölümü Sit olarak tescil edildi. Buna rağmen Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın Kordon dolgu ve yol planını onaylamasıyla Burhan Özfatura'nın ikinci belediye başkanlığı dönemi içinde, 1 Nisan 1997'de Kordon'da dolgu çalışmaları başlatıldı. Alana altı ay içinde 2 milyon 200 bin tona yakın dolgu malzemesi döküldü ve beş-altı ay içinde dolgu Cumhuriyet

Meydanı'na ulaştı. Karayolları 2. Bölge Müdürlüğü'nün verilerine göre 1600 metre uzunluğundaki Kordon yolunun doldurulması ve viyadük ayakları için 24 milyon dolara yakın harcama yapılmıştı. Mimarlar Odası İzmir Şubesi projenin durdurulması için dava açarken 1999 yılında İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından, Kordon'un Cumhuriyet Meydanı ve Alsancak Limanı arasında kalan bölümü Sit alanı ilan edilmiş, ancak bu karar Kültür Bakanlığı'ndan geri dönmüştü. Mahkeme kurulu ise koruma kararını haklı bularak yol projesinin durdurulması hükmünü verdi.

Kordon yolunun yapılamayacağını artık büyük ölçüde anlaşıldığı 1998'de sivil toplum örgütleri ve akademik çevreler, dönüşü olmayacak biçimde ortaya çıkmış dolgu alanının kentsel kullanıma yönelik değerlendirilmesi konusunda proje geliştirmeye başladı. 1999 yerel Ahmet Piriştina'nın seçimlerinde İzmir Belediye Başkanı olarak seçilmesini izleyen aylarda Konak-Kordon Alsancak Kıyı Kesimi Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanıp Koruma Kurulu onaylandıktan sonra alanın düzenleme çalışmalarına başlandı (Yeni Asır, 1 Haziran 2000).

Çalışmalar sonucunda, otoyol yapılması amacıyla denizin doldurulduğu Kordon'un İzmir Limanı-Cumhuriyet Meydanı

arasında kalan 146 bin m²'lik alan, 2000 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ve yargı kararlarına uygun olarak yeşil alan, gezinti yeri, meydan, bisiklet, koşu ve yaya yollarıyla iki şeritli taşıt yolundan oluşan rekreasyon alanı olarak düzenlendi. Kordon'da araç trafiği tek şeride indirilerek kısıtlanırken eski yaya kaldırımını genişletilerek restoran ve kafelere daha geniş alan tahsis edildi. 2020'de Konak-Alsancak arasında elektrikli tramvay çalışmaya başladı. Alsancak İskelesi, eski bulunduğu konumda, dolgu önüne taşındı. Gündoğdu'da kültürel aktiviteler için geniş bir meydan oluşturuldu. Alan üzerinde kent mobilyaları dışında iki önemli simgesel anıt bulunmaktadır. Bunlardan ilki Heykeltıraş Ferit Özşen tarafından yapılan Cumhuriyet Ağacı Anıtı'dır. Toplam uzunluğu 13,5 metre olan ve 2003'te tamamlanan anıtın bakırdan yapılan heykel bölümünde, Kurtuluş Savaşı'nı sembolize eden on atlı betimlenmiştir. Heykelin üzerine oturduğu sekiz buçuk metrelik mermer kaplı kaidenin üzerinde Hitit, Selçuklu ve Osmanlı uygarlıklarını ve Cumhuriyet'in kuruluşunu anlatan kabartma ve yazılar yer almaktadır. Meydan alanında bulunan diğer anıt ise "100. Yıl Anı Taşı" adını taşımaktadır ve meydana gerçekleştirilen İzmir'in Kurtuluşunun 100. Yılı coşkulu kutlamalarının anısına dikilmiştir.

15 Temmuz Demokrasi Şehitleri Meydanı

Fotoğraf: Yüklenici firma kurum arşivi

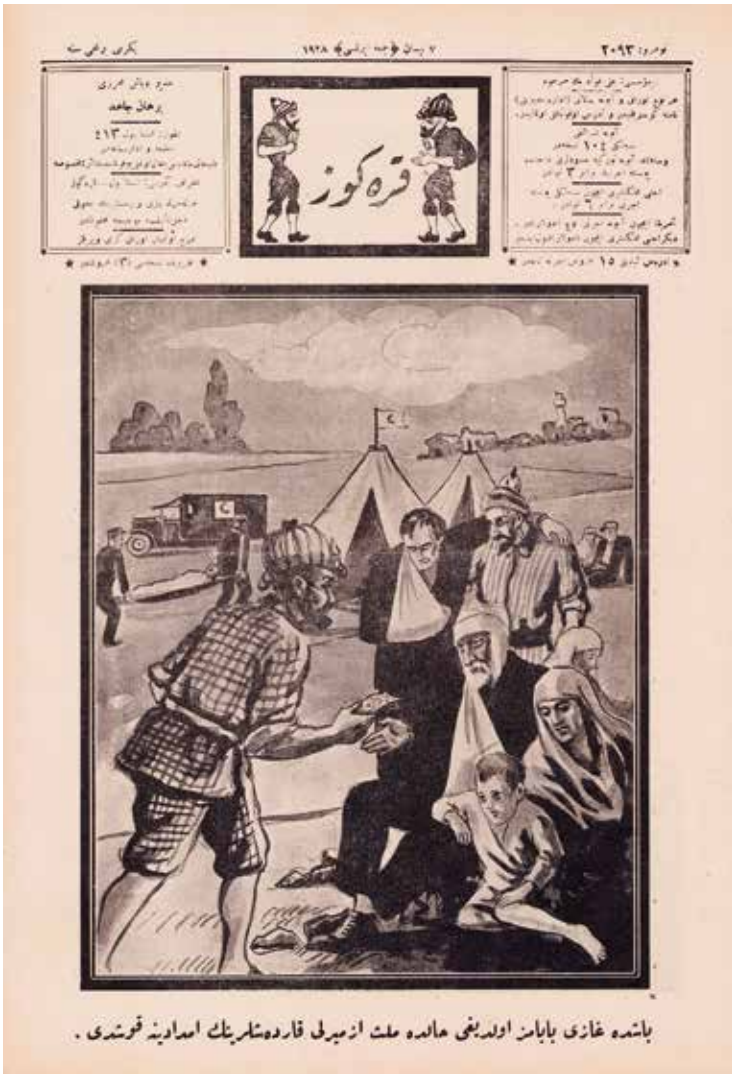
Mustafa Kemal Sahil Bulvarı trafiğini rahatlatmak amacıyla, Mithatpaşa Parkı önündeki trafiği yer altına alma, taşıt alt geçidinin üstünü tramvay durağı ve kıyısında vapur iskelesi olacak şekilde 71.500 metrekairelik alanı meydana dönüştürme çalışmaları 2015 yılında başladı. Meydanda yer alan anıt heykel, sekiz proje arasından seçildi. Sanatçı Günnur Özsoy'un "tek bir parçadan başlayıp gittikçe sıklaşarak devam eden ve kumsaldaki çakıl taşlarını hatırlatan" eserinin seçilmesinde, hayatın içinde törpülenmiş çakıl taşlarının ayağa kalkarak birlikte bir bütün olması ve omuz omuza duran halkı çağrıştırmaları unsurları öne çıktı. Heykelin yapımında, bütün olmuş bir milleti temsil

etmesi yönünden beyaz renk seçildi. Su havuzuna yerleştirilen 23 heykel, aynı zamanda teknelerin yelkenlerini ve kuşkanatlarını hatırlatarak özgürlük enerjisi de yayıyor. Yeni düzenleme sayesinde, Mithatpaşa Parkı'nın kara tarafında kalan tarihi doku da daha görünür hale geldiği gibi meydanda 16.500 metrekairelik yeşil alan yaratıldı. Sekiz bin metrekairelik bölüm çim alan olarak düzenlenirken, geri kalan alana ağaç ve çalı grubu bitki dikildi (Arkitera). İzmir Büyükşehir Belediyesi Meclisi'nin Ağustos 2016'daki toplantısında 15 Temmuz Darbe Girişimi'nde hayatını kaybedenler anısına "15 Temmuz Demokrasi Şehitleri" adı verilen Meydan 17 Şubat 2019'da açıldı.

Fotoğraflar Emirali Kokal

Karagöz dergisi, sayı 2093, 7 Nisan 1928,
*“İzmir Depremi: Başta Gazi Babamız Olduğu Halde
 Millet İzmirli Kardeşlerinin İmdatına Koştı.”*
 (Ömer Durmaz arşivi)

İkdam ve Cumhuriyet gazetelerinin 1 Nisan 1928 manşetleri.

1928 yılında
Torbalı depreminde
kubbesi yıkılan
Saat Kulesi

İzmir tarihi boyunca sayısız deprem yaşamış, bu depremlerden bazıları kenti harabe haline getirirken binlerce insanın yaşamına mal olmuştur. 1880'li yıllarda Sakız Adası ve Çeşme'de büyük kayıplara yol açan bir dizi depremden İzmir de etkilendi. Osmanlı döneminde yaşanan son büyük deprem 19 Ocak 1909'da yaşanan Foça depremiydi. Cumhuriyet döneminde İzmir'de etkili olan ilk büyük deprem ise 31 Mart 1928 gününün ilk saatlerinde gerçekleşen ve merkezi Tepeköy-Torbalı olan depremdi. 02.27'de meydana gelen ana depremi izleyen artçı sarsıntılar bölgede büyük bir korku ve paniğe neden olmuştu. Depremin yarattığı hasarın boyutuysa günün ilk ışıklarında ortaya çıktı. Bir yandan İzmir'de polis, zabıta ve sağlık görevlileri halkın da katılımıyla enkaz altında kalan yaralıları çıkarılıp Memleket Hastanesi'ne gönderilirken diğer yandan hastane önünde toplanan binlerce insan teskin edilmeye çalışılıyordu. Yıkılan binaların çoğu Karşıyaka, Bornova ve Buca'daydı. Bir muhabir Kordon'da bazı bölümlerin yirmi metre kadar denize kaydığını yazıyordu. Torbalı'daysa zeminde yer yer seksen metreye varan çöküntüler meydana gelmişti.

Depremin ertesi gününe ait İstanbul gazetelerinden İkdâm manşetine taşıdığı İzmir depremi için şunları yazmıştı:

"İzmir 31 Mart, saat 18 [İkdâm'ın hususi telgrafı] Zelzele çok feci. Gece iki yirmi beşte başladı. Birincisi otuz saniye devam etti. İzmir yerinden oynadı. Bütün halk çırılçıplak sokaklara döküldü. Feryat ve figan ayyukta. Birinci hareketi diğerleri takip ettiler. Bunlar hafıftı. On iki saatten bei on beş zelzele oldu. Akşam oluyor. Halk hâlâ sokaklarda. Ağlaşan, bağıran hesapsız. 19 ev, beş dükkân mündehim [yıkıldı]. 260 ev, 13 dükkân, 3 cami, 4 mektep, hükümet önündeki Saat Kulesi, 1 karakol kısmen münhedim oldu. 16 vefat, 27 mecruh sayıldı. Zelzele hâlâ devamda. - Kemal Tâlat" (İkdâm, 1 Nisan 1928)

Anadolu gazetesinin sahibi Haydar Rüştü de Cumhuriyet gazetesine gönderdiği ayrıntılı telgrafta şöyle diyordu:

"... Pasaport binasının bacası uçmuş ve rıhtımın bazı yerleri denize doğru ilerlemiştir. Gündüz beşe kadar dört defa fasıllı hareket daha olmuştur. Dükkânlar, evler kâmilten kapalıdır. Şehir tahliye edilmiş manzarası arz etmektedir. Hava berrak olduğundan halkın geceyi meydanlıklarda, kırlarda geçirmesi muhtemeldir. Beşe kadar alınan malumat mülhakatta ehemmiyetli yeni hadiseler olduğunu bildiriyor. İstanbul'dan hareket eden İzmir vapuru vaktinde gelmiştir. Yolcular hiçbir şeyden haberdar değildir." (Cumhuriyet, 1 Nisan 1928)

Depremde yaşamını kaybeden on kişi depremin merkezi olan Torbalı ve köyelerinden geri kalan kırk kişiye İzmir'dendi. Torbalı ve köyelerinde 2186 bina yıkılmasına rağmen can kaybının nispeten az olması buralarda evlerin hafif malzemedan yapılmasıydı. (Tınal, 2011: 55) 1928 depremi, İzmir ve çevresinde yaşayanlara bölgenin depremselliğini hatırlatan önemli bir uyarı olmuştu.

İzmir Tufanının yarattığı
felaketten çeşitli görüntüler

“Dün saat 20’de başlayıp sabah sekize kadar aralıksız şiddetli bir surette devam eden yağmurlar tramvay ve otomobil ulaşımını tamamen durdurmuştur. Reşadiye’de Halim ağa tarlasında mecra olmadığından biriken sular bir göl halini almıştır. Reşadiye’den hükümet konağı önüne kadar uzanan tramvay caddesi dağdan inen suların getirdiği molozlar mecraları tıkağından bir dere şeklini almıştır. Sular memleket hastanesinin alt katını basmıştır. Sular belediye tulumbarları tarafından tahliye edilmektedir. Bütün çarşılarında ki dükkânlar, mağazalar sular içinde kalmıştır. Birinci Beyler Sokağı ile Namazgâh semtlerindeki birçok evleri sular basmıştır. Gece yarısı Aydın demiryolları umum müdürünün evine bir yıldırım düşmüşse de nüfusça bir zayıyat olmamıştır. Şehirde yıkılan bina olmadığı gibi nüfusça da zayıyat yoktur.”

Yukarıdaki haber İzmir’den 25 Ekim 1930’da Cumhuriyet gazetesine çekilen, ancak geciktiği için ancak 27 Ekim tarihli gazetede basılan telgraptır. Bu telgraf haber olarak gazetede yayımlandığı gün, İzmir’de selin yarattığı felaketin boyutunun çok daha büyük olduğu anlaşılmıştı.

Yağmur 24 Ekim akşam saatlerinde başlamış ve aralıklarla otuz altı saat devam eden yağmurun, kente bir yıl içinde yağın yağmur miktarına yakın olduğu kaydedilmişti. Bir gün sonra İstanbul gazetelerine çekilen telgrafa göre ertesi günü öğleye doğru sükûnet bulan hava saat 14’te tekrar bozulmuş ve yağmur “tufan” kelimesiyle açıklanabilecek korkunç bir şekil almıştı. Yüksek binaların kiremitleri hizalarına kadar inen siyah bulutlar memleketi karanlıklara boğmuştu. Bir müddet sonra telefon muhaberatı kesilmiş ve akşamüzeri elektrikler tamamen sönmüştü. Şehir zulmetler içinde kalmıştı. Bazı yerlerde yalnız arabalarla gerçekleşen ulaşım durmuş ve yardım ise ancak şifahi müracaatlara ve ihbarlara münhasır kalmıştı. Zarar görmeyen hiç bir mahalle ve hiç bir hane kalmamış gibiydi. Esasen tekrar yarılan mecralardan akan sular cezre tesadüf

İzmir Tufanı manşeti, Anadolu, 26 Ekim 1930.

etmesinden denize akamamış ve suyları muhtelif yerlerden patlamıştı. Gece yarısına kadar devam eden tufan memleketi baştanbaşa bir sel deryasına boğmuştu. Sellerin şiddetli cereyanlarına kapılan at ve arabalar denize sürüklenmekteydi. En çok hasara uğrayan mıntıkalardan biri olan memleket hastanesi önünden sellerin sürüklediği kayalar ve kumlar altında kalmış otomobiller ve bir-iki insan cese di ve tramvay arabalarının çıkarılmasına uğraşılmaktaydı.

Yağmurun ara vermesini fırsat bilen ve gelişmeleri tespit etmek isteyen Vali Paşa'nın arabası suya yuvarlanmış, tufanın içinden birçok fedakârlıklarla otomobillerinden kurtarılabilmışti. Şehre elektrik verilemediği gibi telefon bağlantısı da kesikti. Buca, Bornova ve Seydiköy'den haber alınamıyordu. Trenle ulaşım da durmuştu. İstasyonlarda ve depolarda bulunan ürün ve mallar tamamen seller tarafından dağıtılmıştı. Küçük büyük birçok köprü yıkılmıştı. En büyük zarar Hilâl semtinde olmak üzere yıkılan evlerin miktarı iki yüzü ve hastanelere getirilen ölülerin sayısı yirmiyi geçmişti. Buna rağmen mal ve insan kayıplarının miktarı tamamıyla

tespit edilememişti. Çarşılardaki ticari zayıyat mühim yekûnlara ulaşacak derecedeydi (Cumhuriyet, 27 Ekim 1930).

Son Posta'nın verdiği bilgilere bakılırsa kayıp miktarı daha çoktu, felâket daha büyük ve daha feciydi. İzmir'de 38, Seydiköy'de 18, Bornova'da 13 kişi ölmüştü. İzmir'de 1400 ev tamamen 135 kısmen, Bornova'da 150, Seydiköy'de 100 ev tamamen yıkılmıştı. Hizmet gazetesi, matbaasını su bastığından çıkamamıştı. Sel felaketinin üzerinden bir hafta geçmesine rağmen kayıplardan bir bölümü hâlâ bulunamamıştı. Gazeteler yansıyan en son kayıp sayısı 120'nin üzerindeydi. Pek çok insan evsiz kalmıştı; sadece Bornova'da 150 ev eşyalarıyla birlikte sulara kapılmış ve yüzlerce kişi sokakta kalmıştı.

4 Ekim'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya İzmir'e geldi ve Vali Kâzım Paşa'yla birlikte felaket bölgelerinde incelemelerde bulundu. İlerleyen haftalarda İzmir, Karşıyaka, Seydiköy ve Bornova'da felaketzedeler için belirlenecek yerlerde 350 ev inşa edilmesini kararlaştırıldı. Bornova'da Hilaliahmer (Kızılay) tarafından inşa edilen evlerin bulunduğu yer Hilaliahmer (Kızılay) mahallesi adını almıştı.

Dikili depremi felaketinin fotoğrafları, 1939.

23 Eylül 1939 Tarihli Tan Gazetesi manşeti

Dikili merkezinde, 22 Eylül 1939 gecesi saat 2.35'te gerçekleşen ve on beş saniye devam eden deprem büyük can ve mal kaybına yol açtı. İlerleyen günlerde devam eden artçılarla birlikte Dikili depremi Dikili'de 41, Bergama'da da beş kişinin yaşamına mal oldu. En ağır hasar Dikili merkezle Dikili'ye bağlı Kabakum ile Bademli köy ve Bergama'nın Kadıovacık köyünde yaşanmıştı. Dikili'de tamamen yıkılan ev sayısı binin üzerindeydi. Bergama'da 100'e yakın ev oturulamaz hale gelmiş, Balıkesir'e bağlı Altınova nahiyesi evlerinin yüzde altmışını yıkılmıştı (BCA, 30-10-0-0-119-842-14).

İzmirliilerin yataklarında yakalandıkları deprem, kentte büyük korku yaratmış ve

aralıklarla sabah altıya kadar artçılar sürmüştü. Geceyi sokakta geçiren İzmirliiler, Dikili'den kamyonlarla İzmir Memleket Hastanesine taşınan yaralıları gelmeye başlayınca, asıl felaketin kuzeyde, Dikili-Bergama çevresinde gerçekleştiğini anladılar. Sabah deprem bölgesine giden Anadolu gazetesi muharriri "Dikili harap haldedir. Burada yeni bir şehir kurulması lazımdır" demekten kendini alamamıştı (Anadolu, 25 Eylül 1939). Deprem, savaş koşullarında yeterli yardımı almakta zorlanan Dikili'nin geçmişten gelen yapı mirasını tamamıyla yok etti. Kasabanın yeniden imarına yönelik çalışmalar ancak 1960'lı yıllarda başlatılabildi.

1930-1950 arasında
İzmir'in karlar altındayken
çekilmiş fotoğrafları

Felaketin gazetelere yansıyan haberlerinden bir manşet

İzmir 1945 Ocak ayının sonlarında dört gün boyunca yağan yağmurdan iyice bezdiği bir sırada, 30 Ocak akşamı saat 23.00 sıralarında başlayan ve sabaha kadar devam eden lapa lapa kar yağışı ve sonrasındaki fırtına sonucunda tamamen felç oldu.

Cumhuriyet gazetesine İzmir’de yaşananları yazan Orhan Rahmi Gökçe, yazısına şöyle başlamıştı: “Bu satırlar, Cumhuriyet okurlarına ne telgrafla verilmiş, ne de gündelik demiryolu posta veya ekspreslerine rahatça hazırlanıp yetiştirilmiş haberlerdir. Şimdi, şu dakikada dünya ile münasebeti ancak deniz yoluna ve telsize kalmış bir âlemden, güzel İzmir’den bahsetmek istiyorum. Evvela kendi şehri içinde, birbirini kaybetmiş, karlara gömülmüş, ışıktan, tramvaydan, otobüsten, telefondan mahrum bir karanlık düşününüz ve sonra bu durumu, biraz daha genişletiniz: Trenler işlemiyor, radyolar susmuş, telgraf telleri bir şey aktarmıyor, şehirlerarası telefon derin bir sükût içinde...” (Cumhuriyet, 2 Şubat 1945)

Sabaha kadar devam eden kar ve fırtına sonucunda çatılar uçmuş, park ve bulvarlarda onlarca ağaç devrilmiş, elektrik ve telgraf direkleri yıkılmış, bütün kent

karanlık içinde kalmış, gece çalışan bütün tesisler ve matbaalar bir anda işlemez olmuştu. Sabah karın kalınlığı 30-35 santime ulaşmış, tramvay, tren ve otobüsler çalışamaz hale geldiği için Gazi Bulvarı, Basmahane ve Alsancak hatları üzerinde bulunan dükkânların yarısından fazlası açılammıştı. Mersinli ile Halkapınar arasında bazı evler yıkılmış, buralardaki felaketzedeler Halkevi’ne yerleştirilmişti. Çevrede Gediz, Bakırçay ve Menderes nehirleri taşmış, çevresindeki köyleri su altında bırakmıştı. İzmir’in çevre köylerle haberleşmesi büyük ölçüde kaybolmuştu. (Anadolu, 1 Şubat 1945)

Orhan Rahimi Gökçe’nin yazdığına göre fırtınadan üç gün geçmesine rağmen telgraf ve telefon bağlanamamış, Ödemiş dışındaki yerlerle bağlantı kurulamamıştı. İnsan kaybı konusunda ilk günlerde verilen iki-üç kişinin kaybı dışında bilgi yok. Ancak ürünlerin uğradığı zarar üzerine günlerce yazılan haberlere bakılacak olursa felaketin boyutu azımsanacak gibi değildi. Nitekim Orhan Rahmi Gökçe de “İzmir ve Ege, cidden eşi az bulunur bir felaket geçirmiştir ve hâlâ bunun tesiri içindedir” diye yazacaktır.

Örnekköy Mahallesi

3-4 Kasım 1995 gecesi İzmir’de meydana gelen şiddetli sağanak yağış sırasında, Yamanlar Dağı’nın güneybatı eteklerine birkaç saatlik süre içinde metrelerce 100 mm’yi aşan miktarlarda yağış düştü. Bunun sonucu olarak, Karşıyaka ve Çiğli gerisindeki derelerin getirdiği sular Yamanlar, Örnekköy ve Çiğli yerleşme alanlarını kapladı, dere yataklarındaki ve yakınındaki bazı evlerin yıkılmasına neden oldu. Ayrıca olay sırasında zaman zaman rüzgâr hızı da çok artmış ve saatte 122 km’ye ulaşmıştı. Bu nedenle kıyı kesiminde kabanarak deniz suları, karadan gelen sel sularının denize ulaşmasını bir süre zorlaştırdı, Karşıyaka ve Bostanlı’nın çukur yerlerinde birçok binanın bodrum ve zemin katları sular altında kaldı. İzmir-Çeşme, İzmir-Çanakkale karayolu trafiğe kapandı. Şiddetli fırtınanın etkisiyle direklerin yıkılması ve hat kopmaları sonucu telefon ve elektrikler kesildi (Koçman vd., 2006).

Olayda, büyük çoğunluğu Karşıyaka’da olmak üzere İzmir’de toplam 63 kişi yaşamını kaybetti, 322 bina yıkıldı, 10.000 kadar bina da yayılan sulardan zarar gördü. Can ve mal kaybının felakete dönüşmesinin nedeni, dere yataklarına sokularak onları daraltan kaçak yapılaşmaydı. Karşıyaka sel felaketinden sonra yapılan bilimsel bir inceleme çarpıcı bazı sonuçları gözler önüne serdi. Çalışma, meydana gelen sel felaketi olağan bir olay olmakla birlikte, meydana gelen can kaybı, hasar ve zararın büyüklüğünde insan hata ve tedbirsizliklerinin rolünün büyük olduğunu göstermektedir.

Selden en yoğun etkilenen Örnekköy ile Küçük ve Büyük Yamanlar’da yerleşme 1940’ları ikinci yarısına kadar iniyordu. Bölgeye 1950’li yıllarda Balkan göçmenleri, daha sonra Aydın, Manisa, Balıkesir, Çanakkale gibi çevre illerden İzmir’e çalışmak için gelenler, 1970’li yıllardan itibaren de İzmir’de sanayinin gelişimine uygun olarak daha uzak İç ve Doğu Anadolu illerinden iş bulmak için gelenler yerleşmiştir.

Örnekköy’ün böylece giderek büyümesinde, önce gelenlerin akraba ve dostlarını çekmesi, arsa temin etmenin kolay olması gibi nedenler etkili olmuştu. Önceleri Karşıyaka’nın bir köyü durumundaki Örnekköy’e 1980’den sonra mahalle statüsü verilmişti. Büyük Yamanlar Örnekköy’den daha yeni bir yerleşme yeri idi. Buraya yerleşenlerin çoğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ndan gelen çok çocuklu ailelerdi. Buradaki konut sayısı 1975 yılından itibaren artmaya, Büyük Yamanlar yerleşmesi genişlemeye başlamıştı. Buradaki imarsız ve kaçak yapılar da Örnekköy’de olduğu gibi imar aflarıyla tapu verilerek yasallaştırılmış olup, bunlar ulaşım, elektrik, su, telefon gibi hizmetlerden yararlanmaktaydı. Büyük Yamanlar’ın konutlarla dolması üzerine yerleşme alanı zamanla Küçük Yamanlar’a doğru kaymaya başlamıştı. Burası 1985’den itibaren gelişmeye başlamış, 1990’dan sonra kaçak yapılar hızla artmıştı. 1993’teki imar affı ile buradaki evler yasallaştırılırken bir yandan da altyapı hizmetleri getirilmişti. Bu durum düzensiz yapılaşmayı teşvik etmiş ve hızlandırmıştı. Sel felaketinde can ve mal kaybının en fazla olduğu alanlar böyle yerlerdi.

Bölgede yerleşenlerin içinde, dere yatağına ev yapmanın sakıncalı olduğunu bilenler azdı. Bunda muhtemelen 1970’li yıllardan beri bu şiddette bir yağışın ve selin görülmemiş olması da etkiliydi. Kuru gördükleri dere yatağından sel sularının nasıl akabileceğini görmemiş olan insanlar buralara ev yapmaktan çekinmemişlerdi. Ancak, selden sonra kısmen yıkılan evlerin hemen onarılmaya başlanması konunun başka boyutlarını ortaya çıkarmaktaydı. Onarımı yapan ev sahipleri, selin çok seyrek meydana gelen bir olay olduğunu söyleyerek haklılık kazanmaya çalışmaktaydı. Öne sürülen başka bir gerekçe de imar afları ve altyapı hizmetleriyle bu yerlerin kullanımının teşvik edilmesi idi (Koçman vd., 1996: 27-28).

Tarih boyunca büyük yıkımlara yol açan depremler yaşayan İzmir, Cumhuriyet döneminde de depremlerin yarattığı kayıplardan kurtulamamıştır. Torbalı Torbalı, Dikili, Karaburun gibi İzmir'e yakın merkezlerdeki depremler kent merkezine büyük hasar vermemiştir. 1 Şubat 1974'te Alsancak ve Karşıyaka başta olmak üzere bütün İzmir'de hasar yaratan deprem, iki kişinin ölümüne, 35 kişinin de yaralanmasına yol açtı. Deprem üç yüz eve ağır hasar vermiş, Saat Kulesi yıkılma tehlikesi atlatmıştı (Tınal, 2011: 118). 1979'da Foça merkezli, 16 ve 25 Ekim 2005 tarihlerinde, merkezi Seferihisar'ın 24 km güneybatısı olan depremler can kaybına yol açmamakla beraber, kentte büyük korku yaratmıştı. Ancak 30 Ekim 2020'de merkez üssü Yunanistan'ın Sisam Adası açıklarında, Seferihisar'a 23 kilometre uzaklıkta, 30 km uzunluğunda fay hattında 6,9 büyüklüğünde gerçekleşen ve yaklaşık 16 saniye süren deprem, 117 kişinin ölümüne ve binden fazla insanın yaralanmasına neden oldu. İzmir'de depremin yol açtığı en geniş yıkım, Bayraklı

ve Bornova'da yaşandı; yedi bina tamamen yıkıldı, 700'de fazla bina ağır ve 600 civarında bina orta hasar aldı. Deprem kayıtlarına göre depremin ana şokundan sonra da bölgedeki üç fay üzerinde aktivite ve enerji boşalmaları olmuştu. Artçı depremler devam etmiş ve ilk iki ay (62 gün) içinde büyüklüğü 0,7-5,1 arasında değişen 5799 artçı deprem kaydedilmişti (Karadaş-Öner, 2021: 141).

Deprem sonrasında İzmir Körfezini çevreleyen alüvyal düzlüklerde (Karşıyaka Delta'sı, Gediz deltası, Meles Deltası ve Balçova düzlüğü) çok katlı yapılaşma ve yapıların niteliği konusunda geniş tartışma yaşandı. Yıkılan binalardaki ölüm ve yaralanmalara ilişkin açılan davalarda, sanıklara çeşitli hapis cezaları verildi. İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından Bayraklı'da performans testi yapılan 33 bin binadan yüzde 70'inin mühendislik hizmetleri, teknik, depreme dayanıklılık ve hazırlık olarak yeterli düzeyde olmadığı ortaya çıktı. (Yeni Asır, 16 Mart 2023)

Gazi Heykeli, milli bayram kutlaması, 1950'ler (Ömer Durmaz arşivi)

V. BÖLÜM

İZMİR'DE SERGİ, PANAYIR, FUARLAR VE KÜLTÜR PARK

İzfaş arşivinden İzmir Fuarı

Genel olarak İzmir'de sergilerin/fuarların tarihi İzmir İktisat Kongresi sırasında düzenlenen sergiyle başlatılır. Aslında İzmir çeşitli ürünleriyle, 19. yüzyıl ortalarından itibaren dünyada düzenlenen sergi ve fuarlara katıldığı gibi, aynı yüzyılın sonlarında kentte İzmir Ticaret Odası öncülüğünde dar kapsamlı sergiler de açılıyordu. Bunlardan bazıları -harir (ipek) sergisi gibi her sene düzenlenmeye bile başlanmıştı. 1906'da Osmanlı yönetimi Selanik, Aydın, Beyrut, Hüdavendigar, Halep ve Suriye vilayetlerinde birer sergi açılarak bölge ürünlerinin tanıtılmasını istedi. Böylece İzmir'deki ilk kapsamlı sergi Aydın vilayetindeki tarımsal ve sanayi ürünlerini bir araya getirecek şekilde 1 Eylül 1906'da açıldı. Serginin açıldığı yer Cumhuriyet döneminde de aynı amaç için kullanılacak olan İzmir Sanayi Mektebi'ydi. İlerleyen yıllarda serginin tekrarı, hatta uluslararası olarak

açılması yönünde girişimler olduysa da savaş koşulları bu düşüncenin hayata geçmesine engel oldu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir'de en büyük tartışmalardan biri de İzmir'in dünya ekonomisindeki yerinin değişip değişmediği idi. 1922 yangını iktisadi açıdan kentin en prestijli bölümlerini yok ederken ticari ve sanayi yaşamına da büyük bir darbe vurmuştu. Gerek Türk ordusunun İzmir'e girmesinden sonra gerekse de mübadele anlaşmasıyla bölgeyi terk eden yaklaşık beş yüz bin kişi, beraberlerinde önemli bir sermaye birikimi ve kalifiye işgücünün önemli bir bölümüyle Batı Anadolu'ya özgü bir takım iktisadi faaliyetleri de götürmüştü. İzmir'de 1923'te toplanan İktisat Kongresi sırasında bir sergi düzenlenmiş, benzer sergilerin sonraki yıllarda tekrarlanması, Kongre'de dile getirilen dileklerden biri oldu.

İzmir Ticaret Tarihi Müzesi koleksiyonunda yer alan 100 x 130 cm ölçülerindeki
9 Eylül 1927 tarihinde gerçekleştirilen serginin afişi.

İzmir Dokuz Eylül Sergisi'nde
birinci seçilen katılımcılara verilmek üzere
hazırlanan altın madalyanın önü ve arkası.
(İzmir Ticaret Tarihi Müzesi koleksiyonu).

1927'de sergi süresince yayımlanan
İzmir Dokuz Eylül Sergisi gazetesi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarının saygın ekonomi dergilerinden biri olan Ziraat ve Ticaret Gazetesi Akdeniz'in en işlek ticaret kapılarından biri olan İzmir'in bu konumunu günden güne kaybettiğini savunmakta ve İzmir'de ortaya çıkan ekonomi sorunlarının memleketin ortak sorunu olduğunu ileri sürmekteydi (Ziraat ve Ticaret Gazetesi, 1924: 32).

Ticaret ve sanayi sektörü için sorun sadece İzmir'in iktisadi konumunu kaybetmesiyle sınırlı da değildi. Barış Anlaşması imzalanmış, kapitülasyonlar kaldırılmış ve iktisadi bağımsızlık elde edilmişti edilmesine fakat gümrük rejiminin 1929 yılına kadar Osmanlı döneminde olduğu gibi devam edecek olması büyük bir tehlike arz ediyordu. Bu durumda Batı Anadolu'nun cılız sanayisi, düşük gümrük vergileriyle Türk pazarını istila eden Avrupa tezgâhlarında üretilmiş mallarla rekabet etmek zorundaydı. Hâlbuki sermayesi kıt, teknolojisi yetersiz, dış bağlantıları kısıtlı ve kalifiye işgücü yetersiz Türk sanayisinin, kalite düzeyinde rekabet edebilse de fiyat bakımından rekabet edebilmesi hemen hemen imkânsızdı. Aynı şekilde Batı Anadolu tarımsal ürünlerinin uluslararası tanınırlığı ve rakipleriyle mücadelesi için gerekli donanımı için etkili adımlar atılması gerekiyordu.

Bu nedenle Türkiye İktisat Kongresi'nin İzmir'de toplanmasına karar verilip İzmir'in ticari itibarını yeniden kazanması hedeflenirken, Kongre'ye bir "sergi"nin eşlik etmesi kararıyla da Türk tarım sanayi ürünlerinin tanıtılması ve halk nezdinde revaç bulması düşünülmüştü.

Cumhuriyet'i izleyen ilk yıllarda İzmirli tüccar ve sanayiciler uluslararası sergilere katılarak dış pazarlara çıkış yolu aradı. Diğer taraftan iç pazarlarda da var olmak ve yabancı mallara karşı kendi ürünlerini tanıtmak için arayışlara girdi. Sonuçta 18 Nisan 1927'de İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Meclisi İzmir Valisi Kazım (Dirik) Paşa ve Belediye Başkanı Aziz (Akyürek) Bey'in de katılımıyla yaptığı toplantıda, 9 Eylül'de Ege Bölgesi'nde üretilen mal ve ürünlerin tanıtılacağı bir sergi açılması konusunu ele aldı. Sergi hazırlıkları yürütmek ve serginin düzenleneceği yeri belirlemek için Oda Başkanı Reisi Balcızâde Hakkı, Belediye Başkanı Aziz, Borsa Komiseri Kemaleddin, Ticaret Müdürü Ziya, Sanayi ve Mesai Müdürü Şerif, Çeşmeli Celal Remzi ve tüccar Paşazâde Remzi beylerden oluşan bir komisyon kuruldu. Bu komite daha sonraki toplantılarda genişletildi.

4-20 Eylül arasında düzenlenmesi kararlaştırılan Sergi için bina olarak 12 bin m2 kapalı ve 13 bin m2 açık alana sahip

ا.ط.ا.س
۱۹۴۷

İzmir Dokuz Eylül Sergisi'nde bir stand (İzmir Ticaret Tarihi Müzesi koleksiyonu)

۱۱۵۰
تاریخچه

İzmir Sanatlar Mektebi (Ömer Durmaz arşivi)

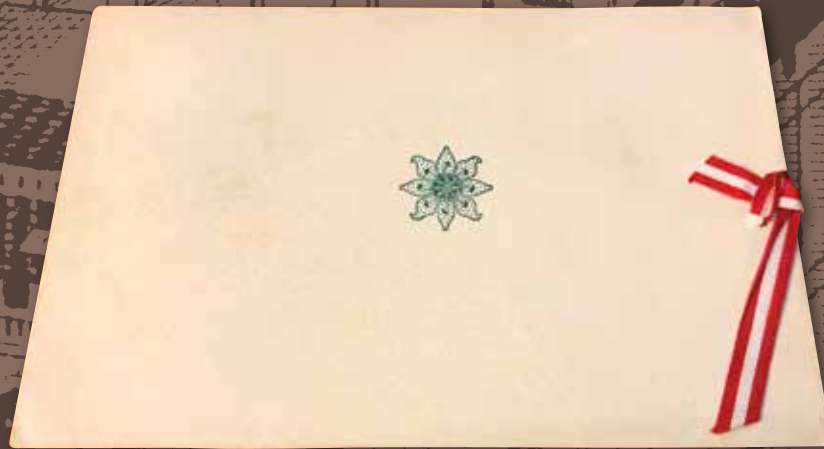
Serginin tanıtımı için yayımlanan
İzmir Dokuz Eylül Sergisi Ticaret Broşürü, 1927.

olan İzmir Sanatlar Mektebi (bugünkü Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi) binası seçildi. Ayrıca Sergi Komitesi sergiye en geniş katılım için elinden geleni yaptı; Türkçe ve Fransızca broşürler bastırılarak gerekli her yere gönderildi. Demiryolu işletmeleri ve Seyr-i Sefain İdaresi ile ilişkiye geçilerek sergiye katılacaklardan yarım ücret alınmasını sağladı.

Sonuçta Dokuz Eylül Sergisi kararlaştırıldığı gibi 4 Eylül 1927'de törenle açıldı. Sergiye 195 Türk firması, 71 Ticaret ve Sanayi Odası ile Borsası, 72 yabancı firma katıldı. Sergiyi 80 bin civarında ziyaretçi gezdi ve sergi sonunda başarılı görülen işletmelere altın, gümüş madalya ve takdirname verildi.

Fakat tüm çabalara ve kongre sonrasında yapılan umut dolu açıklamalara ve ertesi yıl serginin tekrarlanmasına karşın, kongreden beklenen semerenin tam olarak elde edildiği söylenemez. Mevcut gümrük rejiminin devam etmesi, gümrük duvarları yükseltildiğinde de büyük ekonomik buhranın baş göstermesi, sergilerin kısa vadede sonuç vermesinin önündeki en önemli engellerdi. Ama "Sergi" düşüncesi 1930'lu yıllarda farklı etkenlerin devreye girmesiyle daha da büyüdü ve önce İzmir Panayırı'nın sonrasında da İzmir Enternasyonal Fuarı'nın temelini oluşturdu.

İzmir

İzmir Birinci Dokuz Eylül Sergisi'nde Altın, Gümüş ve Bronz Madalya Alan Ege İktisadi Bölgesi Sanayi Kişi ve Kuruluşları

HALI

- Çolakzâdeler Halı Kumpanyası (İzmir)
- Şark Halı Kumpanyası (İzmir)
- Yılcıncıâdeler Halı Kumpanyası (Uşak)
- Kadaıfcıâdeler Kumpanyası (Gördes)
- İmamzâde Mehmet Tahir Ticarethanesi (Eğridir)
- Kaçkınızâde Ahmet Şükrü ve Biraderleri (Isparta)

MENSUCAT

- İzmir Pamuk İmalatı Türk Anonim Şirketi (İzmir)
- Hacı Yavaşzâdeler Ticarethanesi (Buldan, Manisa)
- İpekli Mensucat İmalathanesi (Ödemiş)
- Haşım Bey Mensucat İmalathanesi (Ödemiş)
- Moiz Gitabi (İzmir)

HAM ve MAMUL DERİ

- Reşitoğlu Mehmet Emin Ticarethanesi (İzmir)
- Mimar Şevket Deri ve Kürk Ticarethanesi (İzmir)
- Kavaf Kavrukzâde Mehmet Halit Bey (İzmir)
- İstanbul Kundurhanesi (İzmir)
- İzmirli Ahmet Nuri Bey (İzmir)
- Denizli Şems-i Terakki ve
- İzmir Terakki Debagat Şirketi (Denizli)
- Denizli Ümit Terakki Debagat Şirketi (Denizli)
- Teceddüt Müessesesi (İzmir)
- Edhem ve Mahdumu Said Beyler (İzmir)
- Altın Top Ticarethanesi (Denizli)

SABUN

- Ömer Muharrem Ticarethanesi (İzmir)
- Sabuncuzâde Ali ve Fehmi Beyler (Milas)
- Sezai Ömer Bey (Edremit)
- Müfidzâde Nuri ve Şürekası (İzmir)
- Milaslı Nalbandoğulları ve Şürekası (Milas)
- Terzizâde Mustafa (Milas)
- Sabuncu Mustafazâdeler (Edremit)

MOBİLYA ve MEVADD-I HAŞEBİYE

- Haraczâdeler Mobilya İmalathanesi (İzmir)
- İzmir Sanatlar Mektebi (İzmir)
- Ziynet Mobilya ve Marangoz Fabrikası (İzmir)
- Sağır ve Dilsizler Mektebi (İzmir)
- Giritli Mustafa Efendi (İzmir)
- Hayreddin ve Biraderi (İzmir)
- Hafız İhsan Bey (İzmir)

İTRİYAT ve MÜSTEHZERAT-I TIBBİYE

- Eczacıbaşı Süleyman Ferit Bey (İzmir)
- Memduh, Sadreddin ve Mehmet Ali Beyler (İzmir)
- Semere-i Sebat Ticarethanesi (İzmir)

SANAYİ-İ TEZYİNİYE (SÜSLEME)

- Sepet ve Çiçek Mektebi (İzmir)
- Hasan Fehmi Bey (İzmir)
- Ressam Hattat Ali Nazmi Bey (İzmir)
- Güneş Musiki Mağazası (İzmir)
- Resne Fotoğrafhanesi (İzmir)

DEMİR SANAYİ ve ALAT-I ZİRAİYE

- Ahenk Hurufathanesi (İzmir)
- İzmir Alat-ı Ziraiye Fabrikası (İzmir)
- Zafer İmalathanesi (Kasaba)
- Demirci Muzaffer ve Hasan Sadık Beyler (İzmir)
- Ahmet Cemal Efendi (Akhisar)

MEKULAT SANAYİ

- Şekerci Galip Bey (İzmir)
- Niyazi Yusuf Bey (İzmir)
- Türk Makarna Fabrikası (İzmir)
- Sökeli Hüseyin Avni Bey (İzmir)
- Hilal Zeytinyağı Fabrikası (İzmir)
- Şeker Fabrikası (Uşak)
- Kartal Makarna Fabrikası (İzmir)
- Giritlizâde Rıfat Bey (İzmir)

MÜSKİRAT ve MEŞRUBAT

- Müskirat İnhisar İdaresi (İzmir)
- Bornova Hayat Fabrikası (İzmir)
- Zühre Birahanesi (İzmir)
- Muhabbet Müskirat Fabrikası (İzmir)
- Hüseyin Rıfat Bey (İzmir)
- Aydın Bira Fabrikası (İzmir)

MECMUA, KİTAP ve GAZETELER

- Ticaret ve Çiftçi Gazeteleri İdarehanesi (İzmir)
- İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası (İzmir)
- Fikirler Mecmuası (İzmir)

ÇEŞİTLİ

- Değirmen Taşları Şirketi (Foça)
- Kasaba-Turgutlu Tuğla ve Kiremit Fabrikası
- Buldanlızâdeler (İzmir)

Jean Weinberg'in Gözünden İzmir

Birçok kaynakta Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafçısı olarak belirtilen Jean Weinberg (1887-1942) İstanbul'a işgal döneminde gelmiş 1921 yılında, günümüzde "Beyoğlu Grand Pera" olarak bilenen Cercle d'Orient'in 150 numarasında açtığı "Photo François" adında bir fotoğraf stüdyosu ve burada çektiği fotoğraflarla kısa sürede adını duyurmuştu. İşgal İstanbul'unun çeşitli fotoğraflarını çeken, İstanbul'da yaşadığı süre boyunca çok sayıda önemli kişinin portresini çeken Weinberg'in İşgal kuvvetlerini Sarayburnu'ndan gemilere binerken gösteren fotoğrafı 13 Ekim 1923 tarihli L'Illustration dergisinin kapağı olmuştu.

Ağustos 1922'de Başkumandanlık Meydan Savaşı'ndan hemen öncesinde Dumlupınar'da çektiği Mustafa Kemal ve İsmet paşaların fotoğrafı pek çok yerde kullanılmıştır. Sonraki yıllarda Başta Atatürk ve İsmet İnönü olmak üzere pek çok siyasetçinin fotoğraflarını

çekti. 1929'da Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında başka bir fotoğrafçıyla yaşadığı olay nedeniyle siyasal çevrelerde fotoğraf çekmesi yasaklanan Weinberg manzara ve stüdyo fotoğrafçılığına yoğunlaştı. 1933'te başta Atatürk'ün olmak üzere önemli devlet adamları ve edebiyatçıların fotoğraflarından oluşan "Gazi'nin Eseri" adlı albümü kitap olarak yayınladı. 11 Haziran 1932'de yabancı uyruklu olanların fotoğrafçı olarak çalışmalarını yasaklayan kanunla birlikte çalışma hayatından uzaklaşmak zorunda kalan Weinberg 1935'te Türkiye'den ayrılarak Kahire'ye gitti ve burada açtığı fotoğraf dükkânında mesleğini sürdürdü. (Arslan, 2020)

Jean Weinberg 1927'de düzenlenen 9 Eylül Sanayi Sergisi'ne katıldı ve hem sergi pavyonlarının hem İzmir'in bir dizi fotoğrafını çekti. İzmir fotoğrafları sonraki yıllarda kartpostal haline getirilerek pek çok kez basıldı.

Jean Weinberg'in kadrından İzmir rıhtımı

Jean Weinberg'in 1927 yılında düzenlediği "İzmir 9 Eylül Sergisi"ndeki standı

Jean Weinberg'in kadrından Kadifekale'ye doğru bakış (Ömer Durmaz arşivi)

İzmir rıhtımı, liman bölgesi.

Tayyare Sineması, Kordon

İzmir'in genel görünümü ve Sarıkışla, rıhtım bölgesi

"9 Eylül Panayırı", 1933.
(İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Atatürk Kitaplığı arşivi)

1928'de düzenlenen İkinci 9 Eylül Sergisi'nden sonra ertesi yıl da düzenlenmesine karar verilmiş ancak ekonomik kriz nedeniyle bu gerçekleşememişti. Sonraki dört yıl boyunca konu zaman zaman gündeme gelse de sergi açmak mümkün olmadı. 27 Temmuz 1932'de Gazi Meydanı ve Gazi Heykeli'nin açılmasından sonra İzmir Belediyesi, meydanın arka bölümünde bulunan 32 bin metrekarelik alanı temizlenerek, panayır alanı olarak düzenlenmesini kararlaştırdı. Vali Kâzım Paşa'nın desteğini alan Belediye Başkanı Behçet Salih, 29 Mayıs 1933'te İzmir Ticaret Odası Başkanı Balcızâde Hakkı, Bölge Ticaret Müdürü Saffet, İzmir Ticaret Odası İstihbarat Müdürü Zeki, ticaret insanları ve komisyoncuların da katıldığı toplantıda çeşitli kuruluş temsilcilerinden oluşan bir komite kurulmasını sağladı. Bir yandan üzerinde panayır kurulması kararlaştırılan alan temizlenirken diğer taraftan panayıra hem firmaların hem ziyaretçilerin katılımını artıracak çalışmalar yürütüldü. Haziran ayında Balıkesir Milletvekili Hacim Muhittin'in (Çarıklı) başkanlığında toplanan komite, panayırın programı oluşturdu. Temmuz sonlarında panayır alanı temizlenmiş, pavyonların temeli atılmış ve panayır alanının ortasında inşası kararlaştırılan havuz için hazırlıklar başlamıştı.

Panayıra katılacak firmalar ve panayırda yapılacak etkinlikler de bu süreçte belirmeye başladı. İstanbul'dan çeşitli tiyatro ve gösteri gruplarının yanı sıra dönemin tanınmış meddahlarından Sururi ve komiklerinden Naşit Bey'in panayırda gösteri sunacakları duyurulmaktaydı

(Sönmezdağ, 1978: 38). Ağustos ayında panayır alanının altyapı gereksinimleri tamamlanmış, ziyaretçilerin ihtiyacını karşılayacak ek hizmetler konusunda gerekli önlemler

alınmıştı. Eylül ayına girilirken pavyonlar tamamlanmış ve sergilenecek mal ve ürünler yerleştirilmeye başlandı. Bu arada panayır için Yunanistan'dan Etnikos futbol takımı İzmir takımlarıyla gösteri maçları yapmak üzere İzmir'e geldi. Ayrıca panayırın son haftasında bisiklet yarışları, boks ve güreş müsabakaları düzenlenecekti (Yeni Asır, 1 Eylül 1933). İpek filmcilik şirketi de panayırın açılışını filme almaya karar vermişti.

İzmir Dokuz Eylül Panayırı, 9 Eylül kutlamalarından sonra saat 17.00'de Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından açıldı. Açılıшта Fevzi Paşa'nın dışında, Fahrettin (Altay), Ali Hikmet (Ayerdem), Hüsnü (Erkilet) donanma komutanı Şükrü (Okan) paşalar, milletvekilleri, vilayet, belediye ve diğer resmi ve yarı resmi kurumların bütün yöneticileri hazır bulunuyordu. Ertesi gün Vali Kâzım Paşa ve Mareşal Fevzi Paşa'nın açılıшта yaptıkları konuşmaları veren gazeteler, Fevzi Paşa'nın konuşmasından "Bu eser Türk azminin, Türk hareketinin canlı bir misalidir" cümlesini manşete taşımıştı (Yeni Asır, 10 Eylül 1933).

Yerli basının yanında yabancı basının da büyük ilgi gösterdiği panayırdan elde edilen sonuç, ertesi yıl panayırın uluslararası bir organizasyon haline getirilmesi konusunda teşvik edici oldu. Bu nedenle 30 Eylül'de panayırın kapanmasının hemen ardından gelecek yılın panayırını için çalışmalar başlatıldı.

Belediye Başkanı Behçet Uz, Başkan Yardımcısı Suat Yurdkoru ve Belediye Meclis Üyeleri (APİKAM arşivi)

Dokuz Eylül Panayırı, 1933 (APİKAM arşivi)

1933 İzmir Panayırı Programı

1

İzmir'de 9 Eylül'de İzmir Panayırı adıyla bir sergi açılacaktır. Panayırda yerli malları ile memleketimizde yerleşmiş olan yabancı firmalarının memlekete girmiş malları gösterilecek ve satılabilecektir. Ecnebi memleketlerinden yapılacak başvuruların hazırlıklar uygun olmadığından karşılanmasına imkân görülememiştir.

2

Panayır 9 Eylül Cumartesi günü kurtuluş merasiminden sonra açılacak ve Eylül'ün 29'uncu günü akşamı saat 24'te kapanacaktır.

3

Panayırda komite tarafından inşa ettirilecek pavyon sayısı 3x5 ebadında 200, 2x2 ebadında yüz olmak üzere toplam üç yüz tane olacaktır. Bunlardan başka panayır alanının boş olan yerlerine arzu eden firmalar kendi pavyonlarını plâni komite tarafından tasvip edilmek (onaylanmak) şartıyla inşa ettirebileceklerdir.

4

Panayır bürosu İzmir Ticaret Odası'nda bugünden itibaren işe başlamıştır. Panayırın genel sekreterlik görevini Oda İstihbarat Müdürü Zeki Dođanođlu Bey görecektir. Bütün başvurular doğrudan doğruya bu buraya yapılacaktır.

5

Panayıra katılacak ya da panayırı ziyaret edecekler kara, deniz nakliyatında geçerli olan indirimlerin yapılması, panayırda posta şubesinin bulundurulması, panayırın açılış töreni için Ankara'dan yüksek zevatın ve bütün gazetecilerin davet edilmesi, mektuplar üzerine panayır hakkında damga vurulması, panayıra Sümerbank gibi resmi ve yarı resmi müesseselerin katılımının sağlanması için ilgili bakanlıklar nezdinde girişimde bulunulmasına karar verilmiştir.

(Yeni Asır, 7 Haziran 1933)

Fuarın giriş kapısı tasarımı,
İzmirli mimar Necmettin Emre tarafından yapılmış,
eklemelerle 1935'e kadar kullanılmıştır.
(Fotoğraflar APIKAM arşivi)

Dokuz Eylül Panayırı, 1933 (Fotoğraflar Etem Ruhi, Ömer Durmaz arşivi)

Panayırda Bir Saat: Eğlence Yerlerine Rağbet

Panayırın açılışında orada bulunanlar bilir ki, o civarda insan, kendi iradesiyle ne yürür ne de hareket edebilirdi. Geçit resmini, dev gibi iki adamın arasında can çekişerek seyrettim. Artık cendereden kurtalacağıma memnun olmağa başlarken ne oldu bilmiyorum. Bahriye mızıkası önde, büyüklerimiz arkada yürümeğe başladılar ve birdenbire arkadan müthiş bir baskıyla biz de sürüklenmeğe başladık. Ezileceğimi anladığım için yolumu değiştirip panayıra kısa yoldan yürümek istedim. Vay efendim vay, senmişin bu kararı veren! Sağdan bir kakma, soldan bir yumruk, üzerine bir de ittiler ne olduğumu şaşırdım. Bu aralık düşüp de rahmetü rahmana kavuşmadığıma şimdi hem hayret ediyor hem de memnun oluyorum.

Neyse, arkadan gelen insan selinin önünde sürüklenip giderken birdenbire panayırın önüne gelmişiz. Burada polisler, bekçiler, belediye memurları, askerlerden mürekkep bir set, karşımıza çıktı ve seli durdurmak istedi. Ne münasebet efendim, bu bir cinnettir. Oracıkta fırsatını bulup polis komiserine bunun imkânsızlığını anlatmak aklımdan geçmedi değil, fakat o aralık arkadan yediğim şiddetli bir kakma ile iki polisin kucağı arasından atlayarak soluğu panayırın kapısında aldım. Şimdi artık açılış merasimi bitmiş, kurdele kesilmişti, aynı hücum ve baskıyla panayıra girdik.

Pavyon sahipleri tezgâhlarının önüne çıkmışlar bizi bekliyorlar Kimi yarım ağızla: “Buyurun!” diyor. Kimi daha başlangıç olduğu için bunu söylemekten sıkılıyor. Yalnız kapıdan girer girmez karşımıza kısa pantolonlu İrili ufaklı bir sürü çocuk çıktı. Ellerinde tomar tomar reklâm kâğıtları, sağa sola dağıtıyorlar. Bunlardan her adım başında birkaçına tesadüf ediyorsunuz. Yirmi, otuz adım sonra ellerim bir kucak renkli kâğıtla dolmuştu. Bunları atmak aklıma geç geldiğinden bir müddet bunların hamallığını yaptım.

Şimdi eğlence yerlerine gelmiştim. Durdum. Müthiş bir kalabalık burasını ne çabuk doldurmuştu. Anlaşılan halkımız eğlenceye susamış. Bir tarafta atlıkarıncalar, bir tarafta tiyatro, cambazhane, ortalarda türlü türlü talih oyunları, maharet ölçüleri, kuvvet tecrübeleri, köşede ise atış müsabakaları ve saire... İzmir’de bunlar nadir görülen şeyler olduğu için şehrin çocukları, gençleri, orta yaşlıları, hatta ihtiyarları buraya üşüştüler.

Birkaç adım daha yürüyünce sözüm ona muazzam cambazhanenin önüne geldim. Cambazhanenin bir davulla bir borudan ibaret orkestrası ile bir maymun ve buna makyajla mümkün mertebe benzemeğe çalışan palyaço biraz yüksekçe bir yere çıkmışlar reklam yapıyorlar. Palyaço halka veciz (!) bir nutuk söylüyor. Fakat bir aralık söyleyecek lakırdı bulamayınca müzik imdadına yaşıyor, palyaçonun lafını ağzına tikiyor. Ellerinde zillerle reklam

yapan tiyatrocuları seyre dalmıştım. Birdenbire gözüme Eczacı Kemal Kâmil beyin levhası çarptı. Reklam hususunda bu gibi ufak tefek gürültülere pabuç bırakmayacağını bildiğim reklam üstadının elinde koca bir çanla bunları susturacağını zannederken kendisini sakın sakın iki çocuğunun elinden tutmuş panayıra gezdiriyor görünce doğrusu teessüf ettim.

Şurasını da bir gezeyim de bugünlük kâfi gelsin deyip dört tarafı parmaklıkları bir yere yanaştım. Ortada büyük bir tabla. Tablanın içinde çeşit çeşit şeyler, çalar saatler, kolonyalar, kutu içinde lokumlar, rakılar ve saire. Buranın sahibi beş kuruş mukabilinde isteyene İstanbul gevreklerine benzeyen tahtadan beş halka veriyor. Parmaklığın haricinden bu halkayı tabladaki istenilen eşyaya geçirebilen o eşyayı alıyor. Alıyor amma. İşte yarım saattir seyrettiğim halde daha bir şey kazananı görmedim. Hele yüksek ökçeli dar paçalı, cepleri önde, şapkası yanda bir zat sürekli “Kabadayı” şişesini özlemiş, yüz para karşılığında belki ele geçiririm diyor ama şişenin fiyatının iki mislini verdiği halde şişe dipdiri tabla içinde ayakta duruyor. Fakat kazandığı kuruşların kabarık bir yekûn tuttuğunu görerek memnun olmağa başlayan mal sahibinin bu meserretine sekte veren uzun boylu, sırık gibi bir adam göründü.

Beş halkada ikisini isabet ettirmez mi? Deminden beri yarım saatte on liradan fazla para alan mal sahibinin yüzünde şafak attı. Daha beş halka isteyen uzun boylunun yüzüne yalvarır gibi gözlerini dikti, baktı ama alırdan da olmadı. Adamcağız beş halkayı ister istemez verdi. Sırık adam bu sefer üç halka daha geçirdi.

Bu gidişle iflas bayrağını direğe çekeceğini anlayan dükkâncı artık tezgâhını kapattığını ilana mecbur kaldı.

Panayırdan çıkarken karşıma Müze Müdürü Selâhattin Bey çıktı. Yanında Profesör Laumonier vardı.

“Nereden geliyorsun anketçi başı?” dedi.

“Panayırdaki eğlence yerlerinde şöyle bir dolaştım üstat!”

“Bomonti’ye uğradın mı?”

“Hayır!”

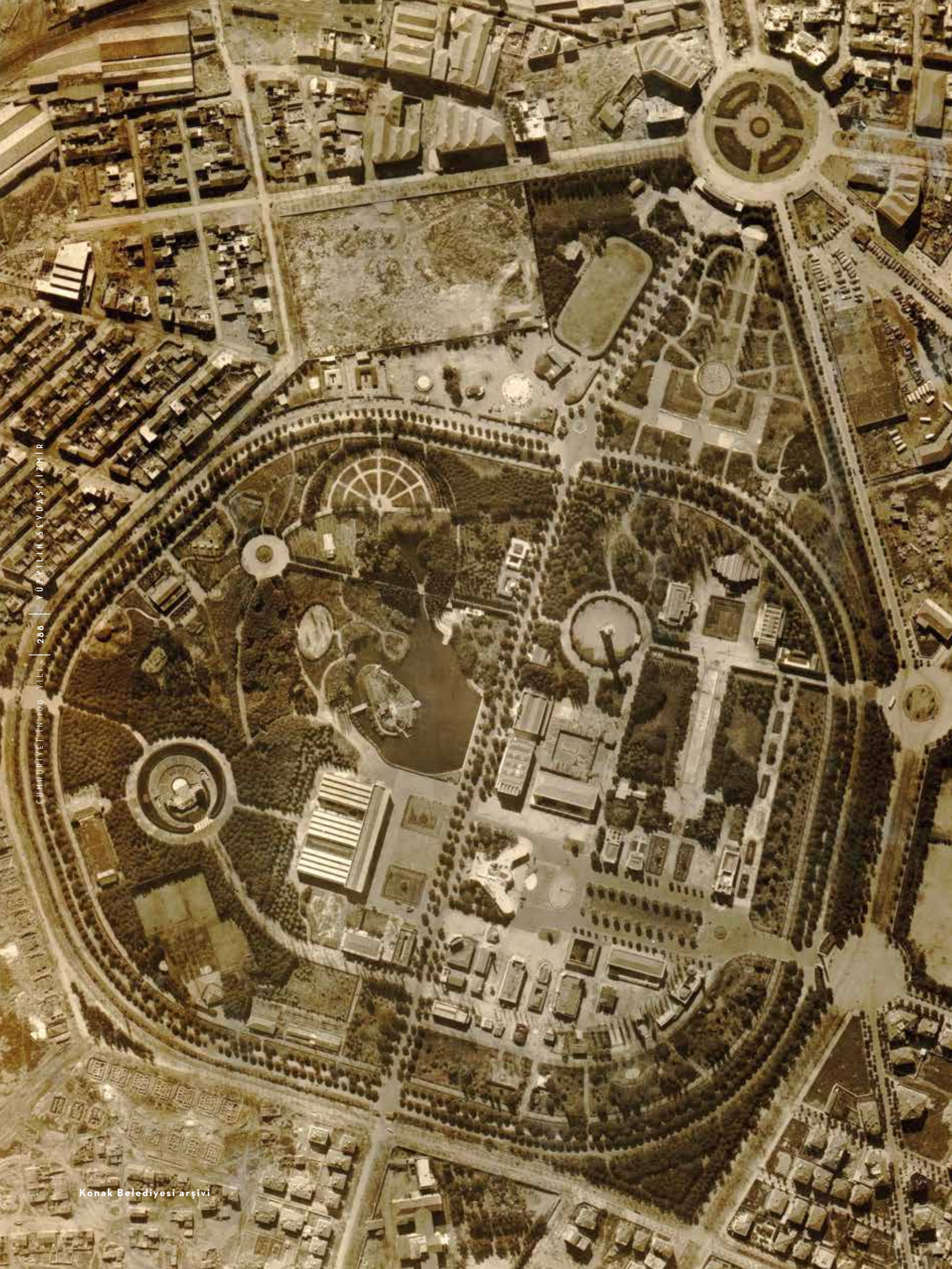
“İtriyatçı dükkânlarına gittin mi?”

“Hayır.”

Biraz hiddetlenir gibi yüzünü buruşturan Efe:

“Oğlum sen öyle ise hiç de eğlence yerlerini gezmemişsin, asıl kolonyacı dükkânlarını, pudra meşherlerini, allık, sürmelik sergilerini dolaşacaktın. Kadınların en fazla zevk duydukları eğlence yerleri orasıdır. Yazık, yazık, bende seni işten anlar zannederdim” cevabını verdi. Sonunda şen bir kahkaha koyuverdi.

Aslan Tufan [Yazman] (Yeni Asır, 7 Haziran 1933)

Kùltürpark'ın açılışı (APİKAM arşivi)

Behçet Salih Uz'un belediye başkanlığı döneminden günümüze ulaşan en önemli mirasın, Kùltürpark alanı olduğu konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır. Büyük İzmir yangını sonrasında, taş ve moloz yığınları, yıkık ev duvarlarıyla geçilecek hiç bir yolu bulunmayan, bazen mahzen delikleri, mağara kovukları ile şehrin ortasında kara bir leke gibi ne olacağı, ne yapılabileceği kestirilemeyen, geleceği belirsiz bir harabe görünümündeki alan üzerinde kurulan Kùltürpark'ın, İzmir için hâlâ önemi ni sürdürmesi bu görüşü desteklemektedir.

Kùltürpark düşüncesinin ilk kez, Haziran 1933'te Türk Halkevi sporcuları ile birlikte Rusya'ya giden ve buradaki izlenimlerini, özellikle de Gorky Parkı'ndaki gözlemlerini Behçet Uz'a aktaran Suat Yurdkoru'dan geldiği ifade edilmektedir (Özgünel, 2000: 176). Buna göre; Alsancak'ta park alanı olarak ayrılan 60 bin m² alanın az olduğu, Moskova'da edindiği bilgilerle daha büyük bir sahanın ayrılması gerektiğini düşünen Suat Yurdkoru, bir gün Dr. Behçet Uz'a şehir imar planına daldığı bir sırada "bir kùltürpark kuralım" diye teklifte bulununca, Avrupa'nın çeşitli kentlerindeki

yeşil alanların hayranı olan Behçet Uz teklifi olumlu karşılamış ve konuyu şehir meclisine getirmişti (Söylemezdağ, 1978: 51). Bir taraftan Suat Yurdkoru'nun konuyla ilgili raporu, diğer yandan Behçet Uz'un 1935 yılındaki 45 günlük Moskova seyahati sırasındaki incelemeleri bu düşüncüyü pekiştirdi ve Kùltürpark'ın kurulma çalışmaları başladı.

Behçet Uz'un 1935'te bir gazeteyle yaptığı açıklamalar, Kùltürpark düşüncesinin büyük ölçüde olgunlaştığını göstermektedir. Behçet Uz'a göre düşünülen Kùltürpark gündelik işlerden boğulan, yorulan halk için bol hava, güneş, serinlik alacakları tam bir sağlık kaynağı olacaktı. 360 bin metrekare alanı kaplayacak olan ormanlık alanın içinde devrimin bütün özelliklerini yaşatacak kùltür kurumları bulunacaktı. Parkın çeşitli yönlerinden kapıları olacak ve bu kapılar önünde birer meydan açılacak, motorlu araçların giriş kapıları ve park dâhilindeki yolları ayrı olacaktı. Bu kapılar önünde de garaj kurulacaktı. Park bölgelere ayrılarak her bölgenin ağaçlanması farklı yapılacaktı. Kùltür kurumlarının başında müzeler geliyordu. Atatürk

Atatürk Lisesi'nin duvarına yazılmış Kültürpark yazısı (Ömer Durmaz arşivi)

Kültürpark temel atma
töreninden (APİKAM arşivi)

Başbakan İsmet İnönü
Kültürpark ve İzmir Enternasyonal
Fuarı'nın açılışında konuşmasını
yaparken (APİKAM arşivi)

İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz
Kültürpark ve İzmir Enternasyonal
Fuarı'nın açılışında konuşmasını
yaparken (APİKAM arşivi)

Kültürpark alanında yangın
enkazının temizlenmesi
(APİKAM arşivi)

köşkü hazırlanacak, bu köşkte Atatürk'ün çocukluğundan itibaren geçirdiği hayat ve Türk ulusuna yaptığı sayısız hizmetler canlandırılacak ve bu köşkte Atatürk'ün inkılâp arkadaşı İsmet İnönü içinde bir salon bulunacaktı. Devrim müzesinde Türk ihtilalini ve devrim hareketlerini canlandıracaktı. Türk askerlerinin ve Türk ordusunun tarihin başlangıcından beri geçirdiği ilerleme safhaları ve cumhuriyet ordusunun modern durumu gösterilecekti. Sağlık Koruma Müzesinde bulaşıcı hastalıkların yaptığı etkiler ve bunlardan korunma yolları halka öğretilecekti, Toprak ve Endüstri Ürünleri Müzesi, Ege bölgesinde topraktan ve fabrikalardan yetişen bütün ürünleri gösteren sürekli bir sergi şeklinde olacak ve İzmir Arkeoloji Müzesi de buraya taşınacaktı (Tan, 28 Eylül 1935).

Kısacası Kültürpark, müzeleriyle Parasüt Kulesi, hayvanat ve bitki bahçeleri, kapalı atış poligonu, tenis kortları, otomobil ve atla gezinti yerleri, yüzme yerleri gibi tesisleriyle halkın nefes ve bilgi alacağı bir halk üniversitesi olacaktı.

Kültürpark'ın gerçekleştirilmesinin altında, yukarıda sayılanlarla birlikte üç temel etken ön plana çıkmaktaydı. Bunlardan birincisi, Behçet Uz'un yeşil alanlara karşı duyduğu hayranlık ve sevgiydi. İkinci olarak da yangın yerlerinin imarının ön plana çıktığı amaçları Behçet Uz şu

cümlelerle ifade etmekteydi: “Halkımızın dinlenmesi, eğlenmesi, spor ve kültür ihtiyaçlarını karşılayacak geniş bir programını ihtiva eden bu parkın zamanınızda başlamış olması ile her vakit iftihar edebilirsiniz. Biz bununla İzmir'i en acıklı günlerinden kalma geniş kötü yangın yerlerinin 360 bin metrekarelik sahasını temizlemekle kalmıyoruz. Onun ihtiva ettiği manalı kültür müesseseleri ile göz doyuran, sağlık bahşeden yeşillikle yepyeni bir çığır da açmış bulunuyoruz” (Çalışma Raporu, 1936: s.43.)

Kültürpark'ın oluşturulmasında rol oynayan üçüncü temel kaygı ise, Cumhuriyet Alanı'nın arkasındaki bölümde 32 bin metrekarelik bir alanda faaliyet gösteren Arslulusal İzmir Panayırına, daha geniş bir katılımla düzenlenebileceği yer yaratabilmektir.

Böylece ön hazırlıklardan sonra İzmir Valisi Fazlı Güleç, Belediye Başkanı Behçet Uz, askeri ve sivil erkân ve Sovyet Rusya İzmir Konsolosu Aleksey Trentief'in bulunduğu kalabalık bir topluluğun katıldığı törenle 1 Ocak 1936'da ilk ağaçlar dikilerek Kültürpark'ın temeli atıldı (Anadolu, 2 Ocak 1936).

İzmir Belediyesi'nin sınırlı bütçe ve kadrosuyla, Kültürpark gibi büyük çaba ve masraf gerektiren bir projeyi, öngördüğü gibi aylar içinde bitirebileceği birçok kişi

1932'nin başlarında çekilmiş bir fotoğraf. Yangın alanının boyutları ve İzmir'i nasıl etkilediği açıkça görülmekte. 1950'lerde aynı yerden çekilen ikinci fotoğraf, 20-25 yıl sonrası. Kültürpark yapıldıktan sonra yangın alanının dönüşümü görülebiliyor. (Prof. Dr. Yavuz Çorapçıoğlu koleksiyonu)

İzmir Fuarı (APİKAM arşivi)

tarafından şüpheyle karşılanmıştı (Anadolu, 8 Eylül 1936). Kuşkusuz Behçet Uz da ilk aşamada bir milyon liraya mal olacağı hesaplanan Kültürpark'ın, 500 bin lira civarında bütçeye sahip İzmir Belediyesi için kısa sürede tamamlanamayacağını farkındaydı. İlk aşamada Sovyet mimar Kroyef'e hazırlatılan ve belediye mimarları tarafından ilavelerle kabul edilen Kültürpark planında öngörülen ana hatlar ortaya çıkarılacak, ilk yıl için gerekli olan pavyonlar ve eğlence yerleri hazırlanacak ve geniş bir alan ağaçlandırılacaktı (Anadolu, 25 Aralık 1935). Kültürpark'ta yer alması planlanan müzeler ve sürekli işlevlere sahip binalar, ilgili bakanlık ve kurumların da desteği sağlanarak dokuz yıllık bir program çerçevesinde tamamlanacaktı (Yeni Asır, 18 Mart 1936). Bunlardan öncelik tanınarak ilk yıl içinde tamamlanması öngörülenler, Atatürk Devrim Müzesi, Ege Ürünleri Müzesi, Sağlık Müzesi ve Paraşüt Kulesiydi. Atatürk Devrim Müzesi için hemen harekete geçilmiş ve müzeye konması gereken eserler için bir komisyon oluşturuldu (Anadolu, 7 Ocak 1936). Ege Ürünleri Müzesi için Ziraat, Sağlık Müzesi için de Sağlık Bakanlığıyla bağlantı kuruldu. Türk Hava Kurumu'yla da 45 metre yüksekliğinde bir paraşüt kulesi inşası konusunda anlaşma sağlandı.

Kültürpark, 1 Eylül 1936'da İzmir Fuarı'yla birlikte kapılarını ziyaretçilere açtı. Açılışı yapan Başbakan İsmet İnönü açılış

konuşmasında “Birkaç sene evvel burası hepimizin bildiği gibi boş ve hatta harap bir saha halinde idi. Burasını iktisadi hareketlerin bir toplantı yeri ve memleket sanayii için bir numune sergisi olarak düşünmek ve burada bir Kültürpark yetiştirmek fikri asil ve yüksek bir düşüncedir” demişti. İzmir Belediye Başkanı Behçet Salih Uz da “Bundan dört sene evvel Atatürk heykelinin açılışı sırasında mühim bir kısmı yanan İzmir'in az zamanda kurtarılması için azami gayretin sarf edileceğine söz vermiştik. Bir şehir hayatı için çok kısa olan o zamanlardan beri her işimizde bize yüksek teveccühünü esirgemeyen Cumhuriyet hükümetimizin yardımları ve siz sevgili Başbakanımızın direktifleri ile bu harabeler içinde modern mahaller kuruldu. Parklar, bulvarlar açıldı. Kültürpark'ın açılması ile yangın sahası kati olarak sona ermektedir” diye konuşmuştu (Sönmezdağ, 1978, s.59).

Kültürpark, kentin ortasında bulunan 360 bin metrekarelik yangın alanının, büyük bölümü yeşil alana dönüştürülerek kentsel kullanıma katılmasını sağlamakla sınırlı kalmadı. Öngörüldüğü gibi zamana yayılan bir program dahilinde, 1939'da 60 metrekare daha büyütülen Kültürpark'ta kurulan hayvanat ve nebatat bahçeleri, THK'na ait Paraşüt Kulesi, Maarif pavyonu, Ziraat Ürünleri, Sağlık, Devrim, Dünkü, Bugünkü ve Yarınki İzmir müzeleriyle bir kültür sitesi haline geldi.

Paraşüt Kulesi,
1940'lar (APİKAM)

Paraşüt Kulesi'nin açılış töreni (APİKAM arşivi)

Kültürpark'ın simgelerinden biri olan Paraşüt Kulesi, İzmir Belediyesi'nin Türk Hava Kurumu'yla anlaşması sonucunda, kurum tarafından yaptırıldı. Planları Ankara'da hazırlanan kule, Mimar Bedri Tümay ve Mimar Algrandi tarafından tasarlandı. Tamamen betonarme olarak inşa edilen kulede, üç taraça bulunuyordu (Yeni Asır, 21 Ekim 1936). En üst taraçaya açılan boşluklar, paraşütü kullanacak kişiye gerçeklik hissi kazandırmak için dört ayrı tür uçağın atlama yeri şeklinde düzenlenmişti.

Ağustos 1936'da Ömer Lütfi ve ortaklarına ihale edilen 45 metre yüksekliğinde Paraşüt Kulesi'nin inşaatı, kısa süre sonra başladı. 1937 Fuarına yetiştirilmek istenen ve "Kanatlanan Türk gençliğine Türk Hava Kurumu'nun hediyesi" olarak nitelendirilen Paraşüt Kulesi, asansör tertibatında meydana gelen aksaklık nedeniyle, Fuarın açılışından üç gün sonra, 23 Ağustos'ta açılabilirdi (Yeni Asır, 24 Ağustos 1937). Açılışı Fuarın da açılışını gerçekleştiren İktisat Bakanı Celâl Bayar yaptı. Açılışta Celâl Bayar'ın yanında Vali Fazlı Güleç, Müstahkem Mevki Komutanı Rasim Aktuğ ve Belediye Başkanı Behçet Uz ve Türk Hava Kurumu İzmir Şubesi Müdürü Şevki Demir bulunuyordu. Açılış töreninde Vali Fazlı Güleç, "Havacılık işlerinde Türkiye'nin şehirlerine layık olduğu önem verilirken İzmir, ihmal edilmemiş, bilakis ve ilk defa paraşüt kulesinin İzmir'de yapılmış

olması gösteriyor ki İzmir, sırada başa geçirilmiştir. Biz İzmirli için bu mazhariyet sonsuz şükranlara değer. İzmir Hava Kurumu'nun tabii başkanı sıfatıyla bu müessesenin resmi küşadını yapmak lütfunda bulunan Sayın Vekile teşekkürlerimi arz ederken İzmir Valisi sıfatıyla bu mazhariyetimizden dolayı Cumhuriyet hükümetine candan saygılarımı sunarım" dedikten sonra Paraşüt Kulesi'nin hem gençleri havacılığa alıştıracağını, hem Türk ordusuna lüzumlu ve kuvvetli elemanları yetiştireceğini belirtmişti.

Celâl Bayar da Paraşüt Kulesi'nin Türkiye'nin havacılığa verdiği önemin kanıtı olduğunu söylemiş, "Türk Hava Kurumu bütün kuvvetini millettten, milletin vatanperverliğinden almaktadır. Şimdi açılış merasimini yapmakla zevk duyduğumuz bu eser, milletin liyakatini göstermektedir. Ben şahsen bu eserin açılışına delâlet ettiğimden dolayı büyük bir zevk ve milli bir gurur duymaktayım" demişti. Celâl Bayar açılışı yaptıktan sonra Paraşüt Kulesi'nin en üst katına çıkmış, burada kendisine refakat eden paraşüt öğretmeni Abdurrahman Türkkuşu'ndan bilgi almış ve kuleden paraşütle atlayan ilk kişi olmak istediğini söylemişti. Paraşüt öğretmeni havanın çok rüzgârlı ve aşağısının kalabalık olmasından dolayı bunun mümkün olmadığını ifade etmişti (Anadolu, 24 Ağustos 1937).

Sağlık Sergisi'nden Sağlık Müzesi'ne (İzfaş arşivi)

Sağlık Sergisi'nden Sağlık Müzesi'ne (İzfaş arşivi)

Kültürpark'ta açılması planlanan ilk müze Paraşüt Kulesi'yle aynı gün, 23 Ağustos 1937'de İktisat Bakanı Celâl Bayar tarafından açılışı yapılan Sağlık Müzesi'dir. Kültürpark'ın temelini atılmasından kısa bir süre sonra Ankara'ya giden Behçet Uz, burada yaptığı görüşmelerde Sağlık Bakanını Refik Saydam'dan Kültürpark'ta Türkiye'nin sağlık bilgilerini yükseltecek, halka hasta olmamanın, geçici ve çok tehlikeli hastalılardan korunmanın yollarını gösterecek bir Sağlık Müzesi kurulması konusunda söz almıştı (Yeni Asır, 18 Mart 1936). Sağlık Bakanlığı'na müzenin planları kabul ettirildikten sonra inşaatı başlanmış, bakanlığın aracılık ettiği Kızılay'ın parasal desteğiyle bina tamamlanmıştı. Bir gazete muhabiri açılma hazırlıkları yapan müze için şunları yazmıştı: “Çocuk düşürmek, frengi, tifo, verem hatta baş ağrısı... Akla gelmeyen en küçük bir rahatsızlık, baştan

nihayete kadar bir resmi geçit yapacaktır. Sağlık Müzesi'ne her girenin kendisinin doktoru olarak çıkacağına asla şüphe yoktur” (Akşam, 18 Ağustos 1937).

“Kızılay'ın, İzmirliğin yardımlarına şükran hislerinin bir ifadesi” olarak nitelendirilen, Sağlık Bakanlığı mimarlarından Fuat Saylam tarafından tasarılan Sağlık Müzesi, ortada büyük bir salonu ve bu salonun etrafında yine teşhir alanı olarak kullanılan geniş bir koridordan oluşuyordu (Tansu, 1937: 329).

Fuar dönemi ziyaretçilerin her zaman ilgisini çeken Sağlık Müzesi, 1941'den itibaren bazı bilgileri film gösterimi yoluyla aktarmaya başlamasıyla bu ilgiyi artırmıştı. 1970'lere kadar açık kalan Sağlık Müzesi binası, sonraki yıllarda farklı amaçlarla kullanıldı ve en son İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nin Kıymetli Eserler Bölümü'ne tahsis edildi (Yılmaz, 2016: 511).

Tarım Müzesi 1948 kataloğunun kapağı ve kataloğun iç sayfalarında yer alan müze planı (Ömer Durmaz arşivi)

Tarım Müzesi ziyareti, İzmir vekili Hasan Âli Yücel ve belediye başkanı Reşat Leblebicioğlu (APİKAM arşivi)

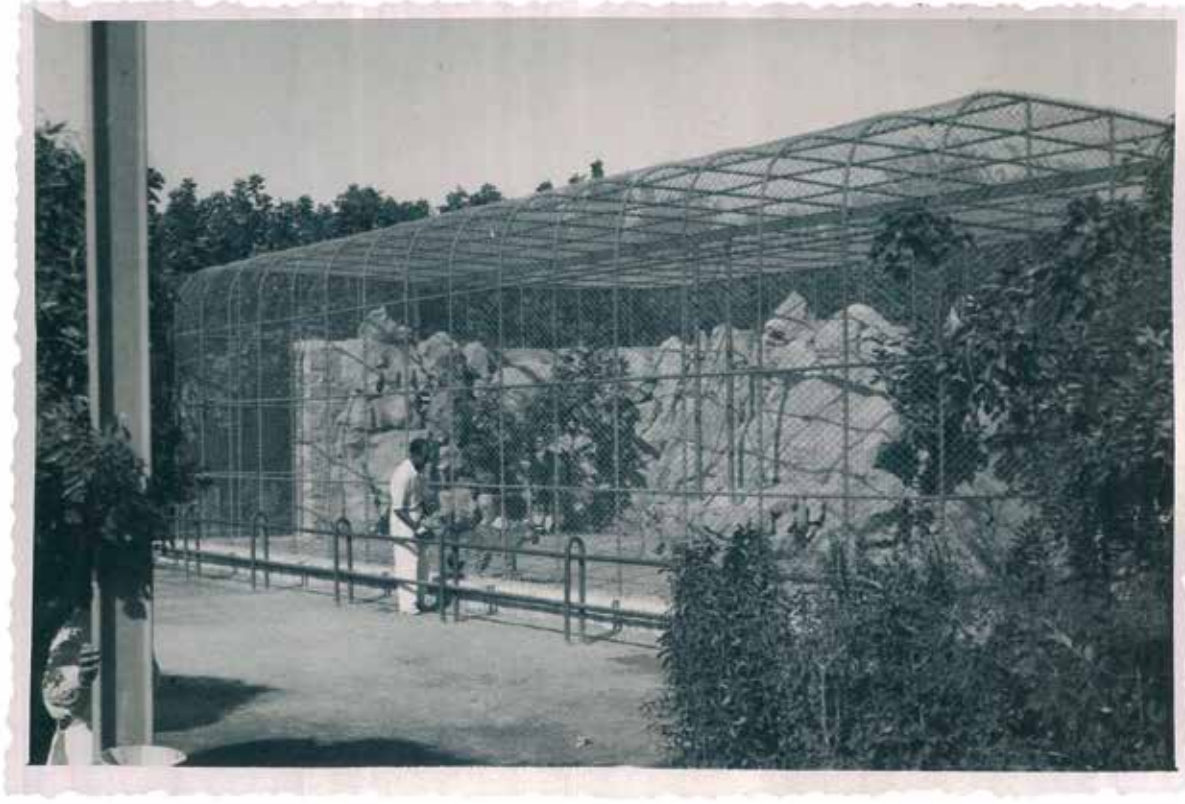
Tarım Müzesi (APİKAM arşivi)

Kültürpark'taki Ziraat Müzesi, Behçet Uz'la İzmir Ziraat Mücadele İstasyonu Müdürü Nihat Eğriboz'un Kültürpark'ın açılmasını izleyen iki yıllık süreçte yürüttükleri ortak çalışmanın bir sonucu olarak kuruldu. Eğriboz'un açıklamasına göre Ziraat Müzesi, tarımsal devrim ve kalkınmanın mükemmel biçimde canlandırarak, Atatürk ve Başbakan Celâl Bayar'ın konuşmalarında işaret ettikleri modern çiftçiliği gösterecek mükemmel bir eser olacaktı. Burada ülke ürünlerinin örnekleri, büyük kıtada resimleri, ürünlere zarar veren haşeratın koleksiyonları bulunacaktı (Akşam, 2 Ağustos 1938).

Sağlık Müzesi'nin karşısında Ziraat Bakanlığı'nın ayırdığı 45 lirayla inşa edilen Ziraat Müzesi'nin planları, Fransız Mimar M. Gotie tarafından hazırlandı. Bina 1938 fuarına yetişmekle birlikte, aynı yıl için

serginin hazırlanması mümkün olmadı (Yeni Asır, 21 Ağustos 1938). Bu nedenle Nihat Eğriboz'un sorumluluğunda hazırlanan müze, ancak 1939 Fuarı'nda görücüye çıkabildi (Çalışma Raporu 1939, 29).

Ziraat Müzesi'yle birlikte 1939 yılı Fuarında hazır edilen diğer müzeler, İnkılap Müzesi ile Dünkü, Bugünkü, Yarınki İzmir pavyonuydu. İnkılap Müzesi, Türk sanatçıların tablolarına tahsis edilmişti. Maarif Bakanlığı tarafından düzenlenen bu sergi, sonraki yıllarda Maarif Müzesi adıyla Türk eğitim tarihinin anlatıldığı bir yapı kazandı. Dünkü, Bugünkü, Yarınki İzmir pavyonu ise, adından da anlaşılacağı gibi İzmir tarihine ve gelecekte İzmir'in nasıl bir biçim alacağını gösteren planların sergilendiği bir içeriğe sahipti. Her iki müzenin binaları da günümüzde Tarih ve Sanat Müzesi'nin parçasıdır.

Üstte Kültürpark içindeki hayvanat bahçesinde yırtıcı kuşlar kafesi (APİKAM arşivi),
altta Sasalı Doğal Yaşam Parkı (İZKA arşivi)

1936'da Kültürpark kurulduğu zaman, bünyesinde yer alacak kültür merkezleri arasında gençlerin canlı yaşam çeşitliliği konusunda bilgi edinebileceği hayvanat ve botanik bahçelerinin de bulunması tasarlanmış ve bunların birkaç yıl içinde yerini alması sağlanmıştı. 1938'de kurulan ve 1940'lı yıllarda başta akvaryum olmak üzere çeşitli bölümler eklenerek geliştirilen Hayvanat Bahçesi, Kültürpark ziyaretçilerinin en çok ilgisini çeken yerlerden biri olmuştu. Her yıl ortalama 450.000 kişi tarafından ziyaret edilen bahçe 18.000 m² alanda doğal bitki örtüsüyle 70 yıl boyunca hizmet verdi. Zaman içinde hayvanların doğal yaşamından kopararak kafeslerde sıkışık biçimde yaşamaları eleştiri konusu olmaya başladı. Özellikle Hayvanat Bahçesi'ne 1964'te getirilen, kısa sürede sembol haline gelen Asya fili Pak Bahadır'ın yaşam koşulları sık sık gündeme geldi. İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından Çiğli Sasalı'da 425 bin m² alan üzerinde 2006 yılında çalışmalarını başlatılan İzmir Doğal Yaşam Parkı, 30 Kasım 2008'de ziyaretçilere açıldı.

Avrupa'nın en büyük doğal yaşam parklarından biri olan Doğal Yaşam Parkı'nda ziyaretçilerle hayvanlar arasında kafes, tel gibi yapay görsel engeller bulunmuyordu. Su ve hendek gibi doğal engellerle yaşam alanları belirlenen hayvanlar doğal ortamlarında yaşayacaklardı. Parkta sürüngenler,

balık ve çeşitli kuş türlerinin yaşayacağı büyük bir tropik merkez de oluşturuldu. Dış barınakların kenarlarında göletler meydana getirilmiş, açık alanlarda ise kayalık ve yükseltiler yaratılarak hayvanların doğal ortamlarına yakın habitatların oluşturulması amaçlanmıştır. Gezi güzergâhı üzerinde oluşturulan özel bölgelerdeki cam duvarlar ile Doğal Yaşam Parkı ziyaretçilerinin hayvanları daha yakından izleyebilmeleri de sağlanmıştı. Yirmi bir milyon liraya mal olan İzmir Doğal Yaşam Parkı'nı ilk gün 50 binden fazla ziyaretçi gezdi. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin 2010'da İzmir Doğal Yaşam Parkı Avrupa Hayvanat Bahçeleri ve Akvaryumları Birliği'ne (EAZA) yaptığı adaylık başvurusu, ertesi yıl kabul edildi. Biyoçeşitliliğin tehlike altında olduğuna ve her geçen gün canlı türlerinin tükendiğine dikkat çeken, hayvan türlerinin korunması konusunda kampanyalar yürüten EAZA'nın 44 ülkeden 370'ten fazla üyesi bulunmaktadır.

Doğal Yaşam Parkı'nın hayvan çeşitliliği ve sayısı her geçen yıl artarken, Park hayvanlar için bir tedavi merkezi işlevini de üstlendi. İzmir ve çevresinde bulunan ve tedaviye muhtaç yaban hayvanları, tedavileri yapıldıktan sonra bir bölümü doğaya geri bırakılmaktadır. Günümüzde İzmir Doğal Yaşam Parkı, 134 türde 2700'den fazla hayvanı barındırmaktadır.

Kültürpark,
İzmir Fuarı ile ilgili
dönem kartpostallarındaki
fotoğraflar, 1960-1970
sonrası (Ömer Durmaz arşivi)

Uluslararası İzmir Fuarı'nın 1934 (Tasarım: Kadri Atamal), 1937 (İhap Hulusi Görey) ve 1938 (Hakkı Arman) yıllarında kullanılan afişleri (Ömer Durmaz arşivi)

İzmir Valisi Kâzım (Dirik) Paşa, 1933 yılı İzmir Panayırı'nın devam ettiği günlerde yaptığı açıklamada, bir yıl sonraki panayırın uluslararası olarak düzenleneceğini müjdelemişti (Yeni Asır, 17 Eylül 1933). Kültürpark'ın ortaya çıkma sürecinde ileri sürülen gerekçelerden biri, Cumhuriyet Alanı'nın arkasındaki bölümde 32 bin metrekarelik alanda faaliyet gösteren Enternasyonal İzmir Panayırı'na, daha geniş bir katılımı düzenlenebileceği kalıcı bir yer yaratabilmektir. 1933'te açılan Panayır, 1934 ve 1935'te uluslararası olarak tekrarlanmış, ekonomik bunalımın ilk yıllarında küçük de olsa ekonomik bir çıkış yaratmış, bunun ötesinde sağladığı eğlence ortamıyla İzmirli için bir nefes alma olanağı sağlamıştı. Bunu daha geniş bir alanda düzenlemenin pek çok yarar sağlayacağı ortadaydı.

Başta belediye olmak üzere yerel yöneticilerin dört elle sarıldığı İzmir Enternasyonal Fuarı, hükümet tarafından da geniş destek buldu. Kültürpark'la birlikte İzmir Enternasyonal Fuarı'nın açılışını yapan Başvekil İsmet İnönü "İzmir panayırına beynelmilel sahada büyük bir ehemmiyet kazandırmayı düşünüyorum. En evvel de serginin milli bir toplantı yeri olmasını düşünüyorum. Eğer biz bütün memleketin bir

senelik iktisadi hayatını sadakatle gösteren bir sergi yapabilirsek o zaman vatan-daşlar namına iyi ve beynelmilel sahada da nazarı dikkat celp edecek güzel, bir eser vücuda getirmiş oluruz" diyerek bu desteği ifade ediyordu (Serçe, 2018: 215). Açıldığı ilk yıllara İzmir Enternasyonal Fuarı'nın, yönetimi doğrudan belediyeye ait değildi. Fuar, İktisat Bakanlığı'nın denetimi altında, belediye başkanının yönetiminde yedi kişilik özel bir komite tarafından organize ediliyordu. Kültürpark'la tek ortak noktası, Fuar'ın Kültürpark'ın içinde kurulmasıydı.

İzmir Enternasyonal Fuarı'nın komite yönetimindeki dönemi 1940 yılına kadar devam etti. İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz 1 Nisan 1940'da Belediye Meclisine sunduğu bir yazıyla "Kültürpark sahası dahilinde kurulmakta olan Fuarımızın bu günkü durumu, belediyemize her bakımdan menfaat temin edilebilecek bir hale getirilmiş bulunmaktadır" diyerek Fuar idaresinin belediyeye aktarılmasını teklifini getirdi. Teklif meclis tarafından kabul edilip Ticaret Bakanlığı tarafından onaylandıktan sonra Fuar yönetimi "İzmir Enternasyonal Fuarı, Kültürpark ve Turizm Müdüriyeti" adı altında İzmir Belediyesi'ne bağlı mühlhak bütçeli bir işletme haline getirildi (İBMZD, 1 Nisan 1940). Savaş

yılları içinde İzmir Belediyesi'nin Fuar'dan beklediğini bulduğu söylenemez. 1942 ve 1944 yıllarını zararlar kapatan Fuar, diğer yıllarda da kâra geçememişti. Bunun temel nedeni 1942 yılında hükümetin kararı doğrultusunda Fuar'ın açılmamış olması ve 1944-1946 yıllarında Fuar'ın ulusal bir şekilde düzenlenmiş olmasıydı (Riyaset Raporu 1946: 18). Özellikle 1944'te, karartma uygulaması nedeniyle ziyaretçi sayısındaki düşüş ve elektrik gelirindeki azalma zararın büyümesine yol açmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen günlerde İzmir Enternasyonal Fuarı yeniden canlı günlerine kavuştu.

2023 yılında 92. kez kapılarını ziyaretçilerine açan İzmir Enternasyonal Fuarı, 1937-1989 yılları arasında 20 Ağustos'tan 10 Eylül'e kadar otuz gün sürmekteydi. Bunun tek istisnası 1976'da Ramazan nedeniyle, Fuar günlerinin on gün uzatılmasıydı. 1990'dan itibaren, faaliyet dönemi on günle sınırlanan İzmir Enternasyonal Fuarı, birçok sektörde uluslararası yeniliklerin, Türkiye insanının vitrinine ilk kez çıktığı yer oldu. Soğuk Savaş yıllarında karşı bloklarda yer alan ülkelerin, çeşitli alanlarda yaşadıkları rekabeti, ilgili devletlerin pavyonlarından izlemek mümkündü (Gönlügür, 2015).

İzmir Kitap Fuarı
ile ilgili yayınlar.

1. İZMİR KİTAP FUARI

Fuar etkinlikleri

9 Mart Cuma
18.00 Açılış
11.30 Bütün Toplumun (Tribün) Kararları Tarihleri
Nikolay Hristov
Anatoliy Kuznetsov
Yusuf Arslan
12.00 "Kardinalin Düşünceleri"
13.00 "Eğilimlerin Sırası"
Anatoliy Kuznetsov
Cengiz Saka
14.30 Panel: "Müslümanlar ve Güncel"
Yürütücü: Yılmaz Aksoy
Konuşmacılar:
Hüseyin Yılmaz
Hüseyin Karahan
Hüseyin Nispet
Müslümanlar için İslamın çağdaş yorumları
Özkan Fikri Karaman (Gıda Sanayi Enstitüsü)
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
16.30 Panel: "Siyasetin Dönüşümü"
Konuşmacılar:
Cetin Çapraz
Sakir Karahan
Hüseyin Arslan
Yusuf Arslan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
18.30 Söyleniş: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Yılmaz Aksoy
Düzenleyen: TÜYAP

10 Mart Pazartesi
17.00 (Kültür) Söyleniş:
Nikolay Hristov
Düzenleyen: TÜYAP
18.00 Panel: "Çocukların Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
19.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
20.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü

11 Mart Salı
17.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
18.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
19.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
20.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü

12 Mart Çarşamba
17.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
18.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
19.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
20.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü

13 Mart Perşembe
17.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
18.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
19.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
20.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü

14 Mart Cuma
17.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
18.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
19.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü
20.00 Panel: "İzmirin Dönüşümü"
Yürütücü: Savaş Özalp
Konuşmacılar:
Mehmet Aksoy
Ayhan Özalp
Sakir Karahan
Düzenleyen: İİİP Yürütürü

İzmir Kitap Fuarı'nın afiş tasarımları.
(24. ve 25. yılların afiş tasarımcısı
Sadık Karamustafa.

İzmir'de 1970'li yıllardan itibaren, başta Türkiye Yazarlar Sendikası başta olmak üzere sivil toplum kuruluşları ve kitapçıları zaman zaman kitap sergileri ve yazarların kitaplarını imzaladığı özel günler düzenlenmekteydi. İzmir'de düzenli ihtisas fuarlarından biri olarak ilk kitap fuarı, TÜYAP Tüm Fuarlılık Yapım A.Ş. ve Türkiye Yayıncılar Birliği tarafından Kültürpark Fuar Alanı'nda 9-17 Mart 1996'da düzenlendi. 1.TÜYAP İzmir Kitap Fuarı'nda 120 yayınevi ve sivil toplum kuruluşu yer almış ve 127 bin kişi fuarı ziyaret etmişti. Fuar'ın açılışına İzmir milletvekilleri Ahmet Piriştina, Ercan Karakaş ve Ali Rıza Bodur, PEN Yazarlar Derneği Başkanı Şükran Kurdağ, Edebiyatçılar Derneği Genel Başkanı Mustafa Şerif Onaran, çok sayıda yazar ve sanatçı katıldı.

1.TÜYAP İzmir Kitap Fuarı'nın yabancı konukları Yorgo Andreadis, Andonis Samarakis, Roger McCouch ve Barbara Frischmut idi. Fuar günleri boyunca sivil toplum kuruluşları ve yayınevleri tarafından düzenlenen panel, söyleşi, sergi ve imza günlerine

çok sayıda yazar ve sanatçı katılmıştı. Bazıları artık aramızda olmayan İlhan Selçuk, Cevat Çapan, Muzaffer İzgü, Toktamış Ateş, Hüseyin Yurttaş, Nedim Gürsel, Turgay Gönenç, Zeki Arıkan, Bilge Umar, Semih Balcıoğlu, Alpay Kabacalı, Özdemir Nutku, Mümtaz Soysal, İsmail Sivri, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Demirtaş Ceyhun, Veysel Çolak 1.TÜYAP İzmir Kitap Fuarı'nın misafirlerinden sadece birkaçıydı.

TÜYAP İzmir Kitap Fuarı 2019 yılına kadar kesintisiz olarak Kültürpark alanında 24 kez düzenlendi. İzmirli her yıl yüzlerce yayınevinin binlerce kitabıyla buluşurken, çeşitli kurum ve yayınevleri tarafından onlarca panel, konferans ve söyleşilere katılma fırsatı buldu. Covid 19 pandemisi nedeniyle üç yıl zorunlu olarak verilen aradan sonra 25. TÜYAP İzmir Kitap Fuarı, 2023'te Gazimemur'da Fuar İzmir alanında açıldı. Bu arada Fuar İzmir, 2022'den başlayarak İZFAŞ ve SNS Fuarlılık Organizasyon Tic. Ltd. Şti. tarafından organize edilen yeni bir kitap fuarına daha ev sahipliği yapmaya başladı.

Çevre Yolu üzerindeki Fuar İzmir (İzfaş arşivi)

Türkiye'nin en köklü fuarcılık geleneğine sahip olan İzmir'de 1970'lerden itibaren ihtisas fuarları açılmaya başlamıştı. Enternasyonal Fuar gibi ihtisas fuarları da mekân olarak Kültürpark'ta düzenleniyordu. Gelişen ihtisas fuarları ihtiyacıyla birlikte, İzmir Büyükşehir Belediyesi gerekli kamulaştırmalar yapıldıktan sonra Fuar İzmir'in temelini Gaziemir'de 2013'te attı. Kamulaştırma dahil 600 milyon liraya mâl olan Fuar İzmir'in ilk aşamasında 337 bin m²'lik alanda 110 bin m² alan üzerinde yedi sergi holünün yanında seminer

salonları, büyük bir otopark, 14 katlı, 48 metre yüksekliğinde bir seyir kulesi, amfi tiyatro şeklinde bir meydan inşa edildi. Daha sonra gelebilecek talepleri karşılamak amacıyla, ikinci aşama kullanılmak üzere 46 bin m²'lik bir rezerv alanı da oluşturuldu. 40 bin m²'lik bir alan ise otel ve kongre merkezi yapılması için ayrıldı. Fuar İzmir, Türkiye'nin en büyük ihtisas fuarı MARBLE-Uluslararası Doğaltaş ve Teknolojileri Fuarı'yla birlikte 25 Mart 2015'te açıldı. Fuar İzmir, 2023 yılında 27 ayrı ihtisas fuarına ev sahipliği yaptı.

2023 Yılında İzmir'de Düzenlenen Fuarlar

- Uluslararası Tarım ve Hayvancılık Fuarı-AGROEXPO (1-5 Şubat 2023)
- Uluslararası Otel Ekipmanları ve Ağırılama Konaklama Teknolojileri Fuarı- HORECAFAIR (6-9 Mart 2023)
- Gıda Ürünleri Fuarı- FOOD FAIR TÜRKİYE (6-9 Mart 2023)
- Ambalajlama ve Paketleme Teknolojileri Fuarı- PACK FAIR TÜRKİYE (6-9 Mart 2023)
- TÜYAP İzmir Kitap Fuarı (11-19 Mart 2023)
- Makine Endüstrisi ve Üretim Teknolojileri Fuarı- IMATECH (15-18 Mart 2023)
- Tekne ve Yat Fuarı-MAST (28 Mar-2 Nisan 2023)
- Uluslararası Doğaltaş ve Teknolojileri Fuarı- MARBLE İZMİR (26-29 Nisan 2023)
- Deniz Üstü Enerji Teknolojileri Fuarı ve Konferansı- MARENTECH (9—11 Mayıs 2023)
- Çevre ve Geri Dönüşüm Teknolojileri Fuarı- WE-CYCLE (9-11 Mayıs 2023)
- Temiz Enerji Teknolojileri Fuar ve Konferansı- WENERGY (9-11 Mayıs 2023)
- İzmir Mobilya Fuarı- MODEKO (17-21 Mayıs 2023)
- Fuarizmir Kahve Fuarı (1-4 Haziran 2023)
- İzmir Enternasyonal Fuarı-İEF (1-13 Eylül 2023)
- Madencilik, Doğal Kaynaklar Ve Teknolojileri Fuarı- MINEX (13-16 Eylül 2023)
- Wedding Fashion Week İzmir (21-27 Eylül 2023)
- Lojistik Depolama ve Teknolojileri Fuarı- LOGISTECH (27-29 Eylül 2023)
- Spor & E-Spor Fuarı- EXPO SPORT (28- Eylül-1 Ekim 2023)
- İzmir Evcil Hayvan Fuarı-PET İZMİR (28- Eylül-1 Ekim 2023)
- Tekstil, Hazır Giyim Tedarikçileri ve Teknolojileri Fuarı-FASHION PRIME (17-19 Ekim 2023)
- İzmir Estetik, Kozmetik, Güzellik Fuarı-BEAUTY EXPO (27-29 Ekim 2023)
- İzmir Kitap Fuarı-İZKİTAP (28 Ekim-5 Kasım 2023)
- Emlak, İnşaat ve Kentsel Dönüşüm Fuarı-RESCONEXPO (3-5 Kasım 2023)
- Gelinlik, Damatlık ve Abiye Giyim Fuarı-IF WEDDING FASHION İZMİR (21-24 Kasım 2023)
- Engelsizmir (1-3 Aralık 2023)
- Uluslararası Turizm Ticaret Fuar ve Kongresi-TTI İZMİR (7-9 Aralık 2023)
- Sağlık Turizmi Fuarı-TTI HEALTH (7-8 Aralık 2023)
- Kamp, Karavan, Tekne, Outdoor ve Ekipmanları Fuarı-TTI OUTDOOR (7-10 Aralık 2023)

Kültürpark'ta yapılan fuar gösterilerinden kareler (izfaş arşivi)

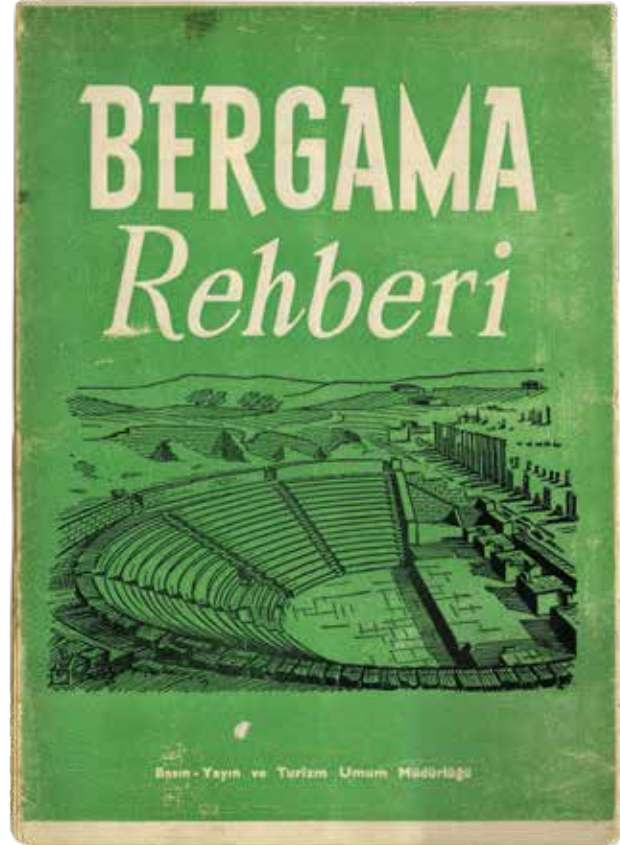
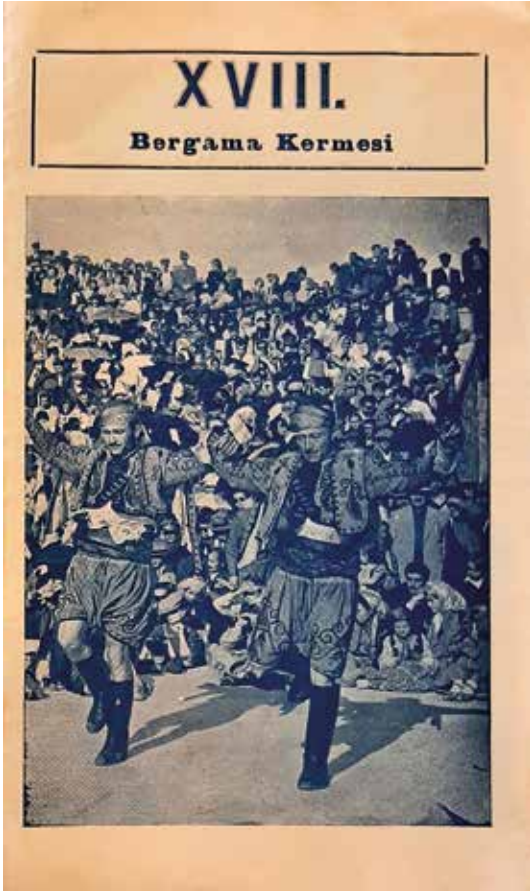
Uluslararası Enginar Festivali

Günümüzde İzmir ve çevresinde büyük ilgi toplayarak gelenekselleşen birçok festival düzenlenmektedir. Ayrıca bunlara her yıl, bir cazibe oluşturarak gelenekselleşme amacı güden yenileri eklenmektedir. Osmanlı döneminde de birçok festivale ev sahipliği yapan İzmir ve çevresi, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bütün Türkiye'de kendini tanıtan festivallerin ana kaynaklarından biri oldu. Bunların her birine burada yer vermek mümkün olmamakla birlikte, günümüzde de devam eden ya da devam etmemekle birlikte ilk düzenlendiğinde içeriğiyle Türkiye ve İzmir tarihi için önemli bir yer tutan festivallerden söz etmek gerekir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, günümüzde de devam eden bir yaklaşımla yöresel yiyecek ve içeceklerden hareketle düzenlenen festivaller çoğunluğu

oluşturmaktadır. Özellikle 1930'larda yaşanan ekonomik bunalım, ağır ekonomik baskı altında bulunan İzmir çevresinde tarımla geçinen yerleşim yerlerinde, özellikle halkevleri aracılığıyla organize edilen, o yerleşime özgü bazı ürünlere hasredilen bayram ya da festivallerin artmasına neden oldu. Bu konuda ilk akla gelen, Kemalpaşa'da düzenlenen Kiraz Bayramı'dır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da her yıl düzenlendiğini bildiğimiz Kiraz Bayramı'nın, 1930'larda daha canlı biçimde düzenlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Aynı şekilde 1930'larda Manisa'da Üzüm, Germencik'te İncir, Pınarbaşı'nda Nar Bayramı yine ürünlerin ait oldukları yörelere canlılık kazandırmasını amaçlamaktaydı. İncirin İzmir'e geldiği günün de 19. Yüzyılın sonlarından itibaren İzmir'de bir bayram olarak kutlandığını eklemek gerekir.

Bergama Kermesi için
hazırlanan yayınlar.

1950'lerde ve 32. Geleneksel Bergama Kermesi (Fotoğraf İsmail Kalkın)

Bergama'da kermes adı altında 1937 yılından itibaren düzenlenen festivalin, içerik olarak farklı olduğu dikkat çekmektedir. İzmir Fuarı'nın kente kazandırdığı canlılığın farkında olan dönemin İzmir Valisi Fazlı Güleç'in benzer etkinliklerle ilçelerde de canlılık yaratma çabasının parçası olan Bergama Kermesi, "iktisadi olmayan, sanatsal bir panayır" hedefiyle ilk kez 22-29

Mayıs 1937 arasında düzenlendi. Kermes haftası boyunca, yöresel oyunlar, yöresel kıyafet baloları, açık hava gösterileri, başta atıcılık, cirit ve güreş olmak üzere sportif faaliyet ve eğlenceler düzenleniyordu. Günümüze kadar kesintisiz düzenlenen Bergama Kermesi, dönemin ruhuna uygun olarak, günümüzde daha çok konserlerin düzenlendiği bir içerik kazandı.

Denize İnen Sokak, 1961 (Afiş ressamı: Rauf Alazan)

Ulvi Uraz

Ayfer Feray

İzmir’de ilk yarışmalı film festivali, 30. İzmir Enternasyonal Fuarı kapsamında düzenlenen Güzel Sanatlar Festivali’nin parçası olarak Türk Filmleri Yarışması’nda Attila Tokatlı’nın yönettiği “Denize İnen Sokak” en iyi film seçildi.

İstanbul Belediyesi Mayıs ayında düzenlediği Sanat Festivali içinde bir Türk Filmleri yarışması düzenlemiş, ödüller Milli Birlik Komitesi tarafından atanmış İzmir Valisi ve Belediye Başkanı Tümgeneral Refik Tulga tarafından verilmişti. En iyi film “Kırık Çanaklar”, senarist Metin Erksan, yönetmen Memduh Ün, kadın oyuncu Lale Oraloğlu, erkek oyuncu Eşref Kolçak, yardımcı kadın oyuncu Mualla Kaynak, ve yardımcı erkek oyuncu Kadir Savun olarak belirlenmişti. Ayrıca Attila Tokatlı’nın yönettiği “Denize İnen Sokak” adlı filmine komite özel armağanı verilmişti. (Cumhuriyet, 23 Mayıs 1961)

İzmir’de yine Milli Birlik Komitesi tarafından İzmir Valisi ve Belediye Başkanı olarak atanmış olan Tuğgeneral Burhanettin Uluç İstanbul’da düzenlenen sanat festivali ve film yarışmasının İzmir’de de düzenlenmesinin yararlı olacağını düşünmüş

olmalı ki İzmir Enternasyonal Fuarı kapsamında bu yönde çalışma yapılmasını onayladı. İstanbul’daki film şirketlerine ve sinemayla ilgili kuruluşlara çağrı yapılarak yarışma için başvurular alınmaya başlandı. İzmir Türk Filmleri Yarışması’na sekiz film başvurdu. Bunlar Metin Erksan’ın “Gecelerin Ötesi”, “Dolandırıcılar Şahı”, Nejat Saydam’ın “İki Damla Gözyaşı”, Atıf Yılmaz’ın “Ayşecik Şeytan Çekici”, Attila Tokatlı’nın “Denize İnen Sokak”, Turgut Demirağ’ın “Cumbadan Rumbaya”, Selahattin Burçkin’in “Kader Yolcusu” ve Ülkü Erakalın’ın “Unutamadığım Kadın”-dı (Makal, 2021: 122).

Filmlerin yedi kişiden oluşan bir jüri tarafından değerlendirilmesinden sonra 31 Ağustos’ta düzenlenen bir törenle en iyi film ödülünü altı oyla “Denize İnen Sokak” adlı filme verildi. En iyi yönetmen ödülünün verilmediği yarışmada en iyi senarist aynı filme yazdığı senaryoyla Selçuk Bakkalbaşı, en başarılı erkek oyuncu da yine “Denize İnen Sokak”taki oyunuyla Ulvi Araz ve en başarılı kadın oyuncu “Dolandırıcılar Şahı”ndaki oyunuyla Nurhan Nur seçildi. (Yeni Asır, 1 Eylül 1961)

I. İzmir Fuarı Film Festivali'nde
Birinci gelen filmin afişi
(Afiş ressamı Bedri Koraman,
Ankara Milli Kütüphane arşivi).

"Keşanlı Ali" filminden bir sahne.

I. İZMİR FUARI FİLM FESTİVALİ

“Üç Tekerlekli Bisiklet” filminden bir sahne.

İzmir Belediyesi tarafından 20-25 Ağustos tarihleri arasında I. İzmir Fuarı Film Festivali düzenlendi.

Sinema 1960'lı yıllarda gittikçe önem kazanan bir sanat dalı olarak sivrilmekteydi. Antalya Belediyesi tarafından 1959'dan başlayarak düzenli biçimde gerçekleştirilen Antalya Festivali'ne 1964 yılında sinemanın da festivale dahil edilmesi, festivale ilgiyi artırmış ve festivali yerellikten kurtararak ulusal bir boyut kazandırmıştı. Daha sonra Antalya Altın Portakal Film Festivali'ne temel oluşturan bu adım, İzmir Belediyesi tarafından örnek alınmış mıdır bilinmez. Ama hemen ertesi yıl İzmir Enternasyonal Fuarı kapsamında bir film festivali düzenlenmesi ve üstelik buna “Birinci” diyerek devam ettirileceğinin vurgulanması, en azından İzmir'de yerel yöneticilerin sinemaya önem verdiklerini gösterir. Ayrıca İzmir Belediyesi yöneticilerinin, 1961'de düzenlenen film yarışmasına atıfta bulunmamaları, cunta yönetimi döneminde yapılanları sahiplenmediği anlamına gelmektedir.

I. İzmir Fuarı Film Festivali'ne katılan on film şunlardı: “Sayılı Dakikalar (Atıf Yılmaz)”, “Kavgasız Yaşayalım (Sırrı

Gültekin)”, “Sahildeki Ceset (Natuk Baytan)”, “Üç Tekerlekli Bisiklet (Lütfi Akad)”, “Hülya (Nevzat Pesen)”, “Kara Memet (Tunç Başaran)”, “Keşanlı Ali Destanı (Atıf Yılmaz)”, “Affetmeyen Kadın (Osman F. Seden)”, “Ahtapotun Kolları (Nevzat Pesen)” ve “Suçlular Aramızda (Metin Erksan)”.

Filmleri değerlendirmek için 22 kişiden oluşturulan jürinin değerlendirmesi sonucunda, “Üç Tekerlekli Bisiklet”, en iyi film seçilirken, “Sahildeki Ceset” ve “Keşanlı Ali Destanı” ikinciliği birlikte paylaştılar. En iyi yönetmen “Suçlular Aramızda”yla Metin Erksan olarak belirlenmişti. En iyi kadın oyuncu “Üç Tekerlekli Bisiklet”teki oyunuyla Sezer Sezim, en iyi erkek oyuncuysa “Keşanlı Ali Destanı”ndaki oyunuyla Fikret Hakan seçilmişti. Ödüller 25 Ağustos'ta düzenlenen törenle dağıtıldı. (Demokrat İzmir, 26 Ağustos 1965)

İzmir Fuarı Film Festivali'nin devamı gelmedi. Festival düzenleyicilerinin beklentileri bir yana, hem İzmir basınında hem İstanbul basınında rağbet görmedi ve filmlerin gösterildiği salondan, festivale film kabul edilme şartlarına kadar bir çok açıdan ağır eleştirilere uğradı. (Milliyet, 23 Ağustos 1965)

İZMİR ULUSLARARASI KÜLTÜR VE SANAT FESTİVALİ

İzmir Kültür Sanat Eğitim Vakfı (İKSEV) tarafından 1. İzmir Uluslararası Kültür ve Sanat Festivali olarak 10 Haziran-11 Temmuz 1987 tarihleri arasında gerçekleştirilen festivalin adı, bir sonraki yıldan itibaren İzmir Sanat Festivali'ne dönüştürüldü.

Kültür ve sanat alanlarında etkinlik göstermek üzere on bir girişimci tarafından kurulan İzmir Kültür Sanat Eğitim Vakfı (İKSEV), ilk Olağan Genel Kurulu'nu 3 Aralık 1986'da gerçekleştirdi. İzmir Valisi Vecdi Gönül ve İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanı Burhan Özfatura'nın da katıldığı kongrede Nejat F. Eczacıbaşı başkanlığa seçildi. Azra İnmeler, Burçin Kipman, Tülay Çiftçi, Melih Özakat, Herve Giraud, Filiz Sarper, Murat Tuncay, Serdar Ongurlar, Gürhan Tümer, Ayşe Tatari ve Tuncer Oncay ise üyeliklere getirildi. İzmir'in resmi ve sivil kuruluşlarıyla iş dünyası ve aydınlar tarafından desteklenen İKSEV'in bu ilk genel kurulunda bir konuşma yapan Yönetim Kurulu Başkanı Nejat F. Eczacıbaşı vakfın amaçlarını gerçekleştirmek üzere Uluslararası İzmir Kültür ve Sanat Festivali ile ilgili çalışmalara en kısa zamanda başlanacağını belirtmişti.

1. İzmir Uluslararası Kültür ve Sanat Festivali'nin programı İzmir'in o güne kadar görmediği bir zenginlikteydi. Açılış konseri Kültürpark Açık hava Tiyatrosu'nda, Yunus Emre Orotoryosu'nu seslendiren İzmir Devlet Senfoni Orkestrası İstanbul Devlet Opera ve Balesi Korosu tarafından gerçekleştirildi. İstanbul Devlet Opera ve Balesi, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları, Moskova Devlet Senfoni Orkestrası, Manolo Sancelas Flamenko Topluluğu, Hollanda Dans

Tiyatrosu ve Devlet Halk Dansları Topluluğu festivalin diğer konuklarıydı. Festivalin büyük sürprizi ise 7 Temmuz'da Efes Antik Tiyatro'da konser veren Ray Charles'tı.

Uluslararası İzmir Festivali 36 yıldır, alanlarında dünyanın en önemli isimlerini İzmir'e getirerek Türkiye'nin ve İzmir'in tanıtımını başarıyla yapmaktadır. "Kültür ve Sanat Kenti İzmir" sloganıyla çalışmalarını sürdüren İKSEV, tarihi mekânları sanatla buluşturan İzmir Festivali, Efes Antik Tiyatrosu, Celsus Kütüphanesi, Efes Odeon'un yanı sıra Meryemana Evi, St. Policarp Kilisesi, Agora, Bayraklı Ören Yeri, "Ana Tanrıça'nın Kenti" Metropolis, Büyük İskender'in İzmir'i yeniden kurduğu Kadifekale'yi, çağlar boyunca müzikle tedavinin başkenti olmuş Bergama Asklepion'u, Çeşme Kalesi'ni ve Türkiye'nin ilk yavaş kenti Seferihisar'daki Sığacık Kalesi'ni, kent tarihinin önemli tanıkları olan Ayavukla Kilisesi ile tarihi İzmir Sigara Fabrikasını, Efes Ticaret Agorası'nı sanat mekânı olarak kullanılmasına aracılık etti. Uluslararası İzmir Festivali, nitelikli programları ve tarihi mekânları sanatla yaşatan etkinlikleriyle Avrupa Festivaller Birliği'nin prestijli bir üyesidir.

Ray Charles, Joan Baez, Sting, Elton John, Chris De Burg, Kiri Te Kanawa, Byran Adams, James Brown, Paco De Lucia, Fazıl Say, Güher-Süher Pekinel, Leonidas Kavakos, Julian Llyod Weber, Kudsi Erguner, Shlomo Mintz, Maksim Vengerov, José Careras, Ivo Pogorelich, Alirio Diaz, Jan Garbarek, Giora Feidman, Marian Geras, Cesaria Evora, Emma Shapplin, Suna Kan, Ian Anderson, Chick Corea, İdil Biret,

Nigel Kennedy, George Zamfir ve Jane Birkin gibi sanatçılar; The Philharmonia, Çek Filarmoni, Royal Philharmonic Orchestra, Philharmonia Arturo Toscanini, Berlin Oda Orkestrası, St. Petersburg Filarmoni Orkestrası, Leipzig Gewendhaus Bach Orkestrası, Viyana Filarmoni Orkestrası, Moskova Senfoni Orkestrası, Orchestra de Paris, La Scala, Concertgebouw Orkestrası, Berlin Filarmoni Orkestrası, Viyana Filarmoni Orkestrası "I Musici" Oda Orkestrası gibi orkestralar; Yuri Temirkanov, Rafael Fruchbeck de Burgos, Emre Aracı, Lorin Maazel, Leonard Slatkin, Vladimir Ashkinazy, Ola Rudner, Alexander Rudin, David Gimenez, Tolga Kashif, Zubin Mehta, Myung-Whun Chung, Hikmet Şimşek, Rengim Gökmen, Gürer Aykal, Esa-Pekka Salonen, Herbert Blomstedt, Daniela Gatti ve Sir Simon Rattle gibi şefler; Cristina Hoyos, Martha Graham Dance Company, Baryshnikov & White Oak Dance Project, Scala Balesi, İspanya Ulusal Balesi, Cenevre Balesi, The Royal Ballet of Flanders, Ballet Du Rhin, Maurice Bejart Tokyo Balesi, New York City Balet, Montreal caz Balesi, Hollanda Ulusal Balesi gibi bale topluluklarıyla, dünya kamuoyunun dikkatini Efes Antik Kenti'ne çekmeyi başaran İKSEV, dünyanın her yerinde konserler veren bu sanatçıların kariyer bilgilerine "İzmir Festivali" adını yazdırarak, İzmir'in tanıtımını tüm dünyada, sanat yoluyla yapmayı sürdürmektedir.

İzmir Kültür Sanat Eğitim Vakfı'nın 1993'te İzmir Avrupa Caz Günleri adıyla başlattığı etkinlik de zaman içinde büyüyeerek İzmir Avrupa Caz Festivali'ne dönüştü.

Nezih İzmiroğulları'nın
çizgisiyle Dana Bayramı
(Gökhan Akçura arşivi)

Yıllardır düzenlenen Dana Bayramı festivalinden renkli görüntüler

İzmir ve çevresinde yaşayan Afrika kökenliler tarafından 19. yüzyılın sonlarında 1920'lere kadar kutlanan Dana Bayramı, 2007'den itibaren, Afrikalılar Dayanışma, Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin çabalarıyla, "Afrika Kökenliler Dana Bayramı Etkinlikleri" adı altında yeniden kutlanmaya başlandı.

Etkinliğin amacı İzmir'de her yıl Mayıs ayında Yapıcıoğlu Dana Meydanı'nda Afrika kökenliler tarafından düzenlenen

ve geniş toplum kesimlerini bir araya getiren geleneksel Dana Bayramı'nı bir festival havasında yeniden canlandırmaktır. Böylece, iki gün süren etkinliklerde hem Osmanlı İmparatorluğu döneminde köle ticaretiyle Anadolu'da başlayan bir yaşam serüveni hakkında tarih bilincinin artırılması, hem Ege bölgesinde yaşayan Afrika kökenlilerin bir araya gelerek Afrika kökenlilerin kültürünün topluma tanıtılması hedeflenmiştir.

Uluslararası İzmir Kısa Film Festivali ilk kez 2000 yılında düzenlenmiş ve o günden bu yana Türkiye'nin en önemli kısa film festivallerinden biri olmuştur. İzmir'de düzenlenen en uzun soluklu sinema festivali olan İzmir Kısa Film Festivali, başta Kültür Bakanlığı, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Ticaret Odası ve İzQ Girişimcilik Merkezi olmak üzere birçok kuruluş tarafından desteklenmektedir.

Her yıl uluslararası ve ulusal kategorilerde kurmaca, belgesel, deneysel ve animasyon dallarındaki kısa filmlere Altın Kedi Ödülleri veren festival, yurtdışından ve Türkiye'den sinema dünyasında önemli ve isim yapmış kişileri jürisine davet ederek kısa filmin gelişimi açısından rekabete dayalı bir canlılık getirmektedir.

Yarışmalı bölüm dışında Türkiye'den

ve dünyadan o yılın panoramasını çizmek amacı ile özenle seçilmiş filmler gösterime alınmakta ve sinemaseverlerle buluşturulmaktadır. Film gösterimleri paneller, söyleşiler, sergiler ve başka etkinliklerle desteklenmektedir. Bu açılarından Uluslararası İzmir Kısa Film Festivali seyirciyle en fazla kaynaşan, kitlelere en başarılı biçimde ulaşan kısa film festivali olma özelliğini de korumaktadır. Film gösterimlerinin önemli bir kısmı filmlerin ekip ve oyuncularının da katılımıyla gerçekleşmektedir. Festival böylelikle sinemacı ve seyircileri bir araya getiren önemli bir buluşma noktası olmaktadır.

İzmir Kısa Film Festivali'nde yerli kurgu ve yerli animasyon dallarında birinci olan eserler, Türkiye adına Oscar ödülleri adaylığı için başvuru yapabiliyor.

ULUSLARARASI İZMİR TİYATRO FESTİVALİ

Toplumsal Araştırmalar, Kültür ve Sanat için Vakıf (TAKSAV) tarafından düzenlenen I. Uluslararası İzmir Tiyatro Festivali 7-17 Aralık 2012 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

Amaçlarını yayınladıkları bir manifestoyla paylaşan düzenleme komitesi, uluslararası düzeyde gerçekleştirilecek olan festivalin, farklı kültür ve ülkeler arasında; sanatsal anlamdaki kesişme, benzerlik

ve ayrılıkların altını çizmek, karşılıklı etkileşim ve paylaşımları artırmak, halkların dostluklarını pekiştirmek, kültürel dayanışmayı kurgulamak amacını sürekli gözetecek bir yapılanmada şekilleneceğini belirtti. On gün boyunca, İzmir'in farklı sahnelerinde onlarca oyunun sergilendiği festivalin ilk yılında sekiz binden fazla izleyiciyi tiyatroyla buluşturduğu açıklanmış, bu sayı sonraki yıllarda giderek artmıştır.

ALAÇATI OT FESTİVALİ

2010 yılında gerçekleştirilmeye başlanan Alaçatı Ot Festivali, kısa sürede İzmir ve Ege'nin en tanınan festivallerinden biri haline gelmiştir.

Özellikle yaz aylarında Türkiye ve dünyanın her köşesinden gelen turistlere ev sahipliği yapan Alaçatı, nisan ayında

düzenlenen Ot Festivaliyle de öne çıkmaktadır. Alaçatı Ot Festivali, Turex Uluslararası Fuarcılık tarafından organize edilen ve Türkiye eğlence, etkinlik ve rekreasyon sektörünün ilk yarışması olan Shining Star'da 2016 yılında "En Başarılı Festival" olarak ödüllendirilmiştir.

ULUSLARARASI URLA ENGİRAR FESTİVALİ

28-29-30 NİSAN 2017
28-29-30 APRIL 2017

ULUSLARARASI urla enginar FESTİVALİ

ULUSLARARASI URLA ENGİRAR FESTİVALİ
INTERNATIONAL URLA ARTICHOKE FESTIVAL

www.urlaenginarfestivali.com facebook.com/urlaenginarfestivali instagram: urlaenginarfestivali

SAĞLIK SANAT GELENEK LEZZET KEYİF
HEALTH ARTIFICE TRADITION FLAVOUR PLEASURE

Dêlice İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Uluslararası Urla Enginar Festivali, 2015 yılında gerçekleştirilmeye başlandı. Türkiye'nin başarılı şeflerinden workshoplar, konuklarla yapılan söyleşiler, müzik dinletisi ve diğer eğlenceli programlar ve etkinliklerin gerçekleştirildiği Uluslararası

Urla Enginar Festivali de Alaçatı Ot Festivali gibi 2016'da Shining Star Ödülleri'nde "En Başarılı Festival" ödülünü almıştır.

Urla'da ayrıca her yıl Mart Doku Ot Festivali adıyla bir festival daha yapılmaktadır.

Fotoğraf Emirali Kokal

Fotoğraflar: Nesim Bencoya Koleksiyonu

İzmir Musevi Cemaati Vakfı tarafından organize ettiği, İzmir Seferad Kültürü Festivali'nin ilki, Konak Belediyesi, TARKEM, Kentimiz İzmir Derneği ve İzmir Sefarad Kültür Mirası Derneği'nin desteğiyle 8-9 Aralık 2018'de Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nda gerçekleştirildi.

İzmir'de Yahudi kültürünün izleri 17. yüzyıl başlarına kadar izlenebilmektedir. 20. yüzyıla girilirken İzmir Yahudi toplumu, 20 bini geçen nüfusuyla İzmir'in oluşturan etnik/dini topluluklar içinde Türk ve Rumlardan sonra üçüncü sırada yer alıyordu. Yahudi cemaati esas olarak, Türk, Rum ve Ermeni mahalleleri arasında, Efrati, Cavez, Hahambaşı, Beni İsrail, Yeni, Hurşidiye ve Sansino mahallelerinde yerleşmişti. 1860'larda yerleşime açılan Karataş'ta da kalabalık bir Yahudi topluluğu bulunuyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kent nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Yahudi nüfusu, süreç içinde yaşanan göçlerle giderek azaldı ve günümüzde yaklaşık sekiz yüz kişilik bir topluluk haline geldi.

İzmir Sefarad Festivali, bir yandan uzun bir süredir içine kapanık yaşayan İzmir Yahudi cemaatinin dışa açılmasını, diğer taraftan festival sırasında düzenlenen söyleşi, dinleti, çeşitli sinagogların ziyareti ve Sefarad Mutfak Atölyesi gibi etkinliklerle, İzmirliilerin farklı kültürel temsillerle tanışmasını sağladı. İzmir Yahudi Kültür Mirası Projesi Genel Koordinatörü Nesim Bencoya festival dönemi olarak Yahudi Hanuka bayramı günlerinin seçilmesini, İzmir'in çok kültürlü yapısını vurgulamaya olanak vermesine bağlamaktadır. Hanuka bayramının her gününde sekiz kollu bir şamdanın bir mumu ve bayramın son gününde mumların tamamı yakılır. Festival boyunca mumların İzmir'de yaşayan farklı kültürel grupların temsilcileri tarafından yakılması festivalin çok kültürlülüğüne simgesel olarak vurgu yapmasını sağlamaktadır. 2018 yılında düzenlenen festivalin yerel ve ulusal düzeyde ilgi uyandırması ve rağbet görmesi, geleneksel hale gelmesini sağladı.

İZMİR MİZAH FESTİVALİ

İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından farklı sanat dallarından mizah ustalarını bir araya getiren mizah festivallerinin ilki, Aziz Nesin'in doğumunun 100. yılı anısına 18-20 Aralık 2015'te düzenlendi. Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi'nde yapılan açılış töreni sonrasında yapılan "Marko Paşa'dan Aydınlar Dilekçesi" başlıklı panelde, Vecdi Sayar'ın yönetiminde, İnci Aral,

Turgut Kazan, Bülent Tanık, Prof. Dr. İlhan Tekeli ve gazeteci-yazar Erbil Tuşalp konuşmacı olarak yer aldı. Günün ikinci söyleşisinde ise "Nesin Vakfı ve Çocukları" başlıklı panel gerçekleştirildi. Festival boyunca panel, söyleşi, konferans, oyun ve sergilerle bir yandan Aziz Nesin anılırken diğer yandan mizahın yaratıcı gücü ele alındı.

Ülkemizde eksikliği hissedilen tematik film festivallerden biri olan İzmir Uluslararası Film ve Müzik Festivali, ilk kez 21 Haziran-1 Temmuz 2021 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

Kültür ve Turizm Bakanlığı desteğiyle ve sinema yazarı Vecdi Sayar'ın yönetmenliğinde, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Daire Başkanlığı'nca, Kültürlerarası Sanat Derneği, İZELMAN; İZFAŞ ve Avrupa ülkeleri kültür merkezleri işbirliği ve düzenlenen festival, 21 Haziran Dünya Müzik Günü'nde, Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi'nde Yalçın Tura, Arif Erkin ve Cahit Berkay'ın eserlerinden oluşan ve Hakan Şensoy'un şefliğinde Elele Müzik Senfoni Orkestrası tarafından icra edilen bir konserle başladı. 23 ülkeden 87 filmin gösterildiği festivalin kapanış ve ödül töreninde ünlü Fransız piyanist Maxime Zecchini dünya film müziklerinden oluşan bir program sundu. Festival filmleri, 11 gün boyunca, geceleri Kültürpark'ta, gündüzleri ise İzmir Sanat, Bıçakçı Han ve İzmir Fransız Kültür Merkezi'nde gösterildi. Kültürpark'taki film gösterileri öncesi yerel müzik toplulukları konserler verdi. Festival filmleri sekiz bölümde toplanmıştı: Ulusal

Yarışma, Onur Ödülleri, Anılarına (Atilla Özdemiroğlu, Timur Selçuk, Astor Piazzolla, Ennio Morricone), Kültürlerarası Sanat Başarı Ödülü, Hayatım Müzik, Müzik ve Toplum, Türkiye'den Müzik Belgeselleri, Her Yaştan Çocuklar için Disney Klasikleri.

İzmir Uluslararası Film ve Müzik Festivali'nin ilk yılında yönetmen Ezel Akay başkanlığındaki Ulusal Yarışma Jürisi, En İyi Film ödülünü Reis Çelik'in "Ölü Ekmeği" filmine verdi. Jüri Özel Ödülü ve En İyi Ses Tasarımı Ödülü "Mimaroglu", En İyi Müzik Ödülü "Ah Güzel İstanbul", En İyi Oyuncu Ödülleri "Aşk, Büyü, vs" ve "Nasipse Adayız" filmlerinin sanatçılarından oldu. Festival kapsamında ayrıca, Televizyon Dizi Müzikleri de değerlendirildi; yedi kişilik bir jüri son bir yıl içinde açık kanallarda ve dijital kanallarda gösterilen dizilerin müziklerini değerlendirerek, En İyi Özgün Müzik ve şarkıları besteleyen sanatçıları ödüllendirdi. İzmir Büyükşehir Belediyesi Sinema Ofisi Ulusal Yarışmana En İyi Filmin yapımcısına -yeni filminin yüzde 40'ını İzmir'de gerçekleştirdiği takdirde -belli miktarda lojistik destek sağlamayı taahhüt etti.

Yukarıda hakkında kısa bilgi verilen festivaller dışında İzmir ve çevresinde düzenlenen festivaller şunlardır: Kurtuluş Şenlikleri ve Yerel Ürünler Festivali (Beydağ), Belenbaşı Yörük Kültürünü Tanıtma ve Kiraz Festivali (Buca), Uluslararası Balkan Festivali (Buca), İldırı Kültür Sanat Festivali (Çeşme), Uluslararası Çeşme Klasik Müzik Festivali (Çeşme), Germiyan Festivali (Çeşme), Dikili Kültür, Sanat, Demokrasi ve Emek Festivali (Dikili), Payamlı Bardacık Festivali (Güzelbahçe), Kavacık Üzüm Festivali (Karabağlar), Kırkım Festivali (Karaburun), Nergis Festivali (Karaburun), Sokak Tiyatroları Festivali (Karaburun), Çiçek Festivali (Karşıyaka), Kiraz ve Fidancılık Festivali (Ödemiş), Selçuk-Efes Deve Güreşleri Festivali (Selçuk), Geleneksel Belevi Şen Şeftali Festivali (Selçuk), Selçuk-Efes Kültür ve Sanat Festivali (Selçuk), Saipiler Zeytin Festivali (Torbalı). İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen festivaller: Uluslararası Kukla Günleri, Balkanlılar Halk Dansları Festivali, Uluslararası İzmir Edebiyat Festivali.

VI. BÖLÜM

İZMİR'DE EĞİTİM

İzmir Mekteb-i Sultanisi, 1900'lerin başı: Ahmet Haşim, Selim Sırrı Tarcan, Halit Ziya Uşaklıgil gibi birçok ismin hocalık yaptığı şehrin döneminde en yüksek eğitim kurumu. Ünlü şair Ahmet Haşim bu okulda edebiyat ve Fransızca dersleri veriyor ve ünlü kitabı *Göl Saatleri* de ismini Halkapınar Gölü'nden alır, ayrıca ünlü romancı Reşat Nuri Güntekin'in babası doktor Reşat Bey de okulun hocaları arasındaydı. Okul binası, hükümet konağının yanındaydı (Emniyet Müdürlüğü ile Kaymakamlık olan yerde), uzun yıllar İzmir adliyesi olarak görev yaptı, 1970'te hükümet konağı ile beraber yandı. Hükümet konağı yeniden yapıldı; ancak bu bina tarihe karıştı. (İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi arşivi)

Osmanlı döneminin sonlarında İzmir, Anadolu'nun en önemli eğitim merkeziydi. Kentteki Rum, Ermeni ve Yahudi cemaat okulları Osmanlı coğrafyasının her yerinden öğrenciler için bir çekim oluşturduğu gibi yabancıların sahip olduğu okullar da büyük rağbet görüyordu. Türklerin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan eğitimin çağdaştırılması hamlesinde de İzmir önemli bir yer tutuyordu. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde Türkler arasında eğitimin yaygınlaştırılması konusunda önemli adımlar atıldı (Tabak, 2002). Ancak Yunan işgaliyle birlikte Türk okullarını üzerinde büyük baskı oluşturulduğu gibi, en önemli Türk eğitim kurumu olan İzmir Sultanisi, Yunan işgaline karşı merkezi rol oynadığı düşünüldüğü için işgal yönetimi tarafından kapatıldı (Tınal, 1999: 66).

İzmir'in kurtuluşunun ardından İzmir'de Türk yönetiminin kurulması için yapılan ilk atamalardan biri olarak, 10 Eylül'de Maarif Müdürlüğü'ne Vasıf (Çınar) Bey'in getirilmesi TBMM'nin eğitime verdiği önemi gösteriyordu (Hâkimiyet-i Milliye, 11 Eylül 1922). İzmir İdadisi'nden mezun olan Vasıf Bey hukuk eğitimi almış, öğretmenlik yaptığı İzmir'de Türk Ocağı'nda önemli rol oynamıştı. İzmir'in işgali sonrasında, Balıkesir'de Mustafa Necati ve Esat (Çınar) Bey'le birlikte çıkarttığı İzmir'e Doğru gazetesi işgale direnişin örgütlenmesinde öncülerden biri olmuştu (Baran, 1999). Ancak İzmir yangını, kentte yaşamın her alanını olumsuz etkilediği gibi eğitim konusunda da belirsizliğe yol açtı. İzmir'de eğitim ancak Ekim ayı sonunda başlayabildi.

İzmir için 1923 yılında düzenlenen bir istatistiğe göre İzmir merkezde Türk okullarının toplam sayısı 32'si resmi, altısı özel olmak üzere sadece 38'di. Bir bölümü yatılı olan bu okulların eğitim verdiği binaların bazıları "köhne" olarak kaydedilmişti. 1922-1923 eğitim yılında Yahudilerin altı,

Fransızların iki okulunun eğitim verdiği İzmir'de ecnebilere ait 13 ecnebi mektebinde ise Maarif Nezareti izin vermediği için eğitim durdurulmuştu. (İstatistik, 1923: 146-49) Eğitimin çağdaşlaşması ve kalınması için Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla (1925) birlikte yapılan düzenlemelerle, İzmir'in farklı semtlerinde ilköğretime yönelik okullar açıldı. Cumhuriyet'in 15. Yılına gelindiğinde ilköğretim okullarının sayısı 319'u köylerde, 85'i kent merkezinde olmak üzere 404'e ulaşmıştı (İzmir 1938: 116). İzmir Erkek ve Kız liseleri bünyesinde orta bölümler bulunuyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Karataş, Tilkilik, Karşıyaka ve Buca'da da birer ortaokul açıldı. Erkek ve Kız liselerinin dışında 1939'da II. Erkek (İnönü/Namık Kemal) Lisesi ve 1945'te ortaokuldan dönüştürülen Karşıyaka Lisesi açıldı. İzmir Osmanlı döneminde mesleki eğitim konusunda önemli bir merkezdi; bu dönemde açılan İzmir Sanayi Okulu, Erkek ve Kız öğretmen okullarına Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü (1929), Ticaret ve Lisan Okulu (1924), Kızılçullu Köy Enstitüsü (1937) eklendi. 1950'ye kadar ki süreçte açılan tek yüksekokul ise İzmir İktisat ve Ticaret Yüksekokulu (1944) oldu (Tabak, 1999).

Eğitim konusunda tercihlerde 1950'lerden itibaren nitelikten önce niceliğin ön plana geçmesi, kısa sürede okul sayısının artmasını beraberinde getirdi. 1973'te İzmir merkezinde ilkokul sayısı 221'e ortaokul sayısı 31'e, lise sayısı 14'e ve meslek okullarının sayısı 30'a ulaşmıştı. Özel okul sayısı ise 13'tü (İzmir 1973: 216). Yükseköğrenim konusunda okullaşmanın hızlanma ise 2000'li yıllarda gerçekleşti.

İzmir'de bulunan bütün okullar hakkında bilgi vermek bu kitabın sınırları içinde olanaksızdır. Bu nedenle İzmir'in sembolü haline gelmiş okulların bazılarından söz etmekle yetineceğiz.

Yavrutürk (Sayı: 85, 11 Birincikanun 1937, syf 3) dergisinin Çetin Kaptan Güzel İzmir'de çizgi öyküsünde Gazi İlkokulu (Ömer Durmaz arşivi)

Gazi İlk Mektebi, 1933 (Fotoğraf Hamza Rüstem, Ömer Durmaz arşivi)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Alsancak adını alan Punta'nın büyük bölümü 1922 yangınında yok olmakla birlikte, yine de yangından kurtulan geniş bir alan üzerinde önemli sayıda insanı barındırıyordu. Bölgeye yerleşen Türkler için Hayat Sokağı'nda (1444 sokak) 1922'de Redd-i İlhak İlkokulu açılmıştı. Erkek-kız karışık açılan okul, yerleşimin büyümesiyle bir süre sonra yetersiz kalan okul binası için, İzmir İmar Planı uyarınca okul yapılmak üzere ayrılmış olan Talatpaşa Bulvarı'yla Plevne Bulvarı'nın kesiştiği köşede 1932 yılında temel atıldı. Temel atılması sırasında bir konuşma yapan Vali Kâzım (Dirik) Paşa, Gazi'den ilham alan büyük maarif hareketinin, içinde bulunulan sene içinde köylerde 167 yeni okul inşa etmek suretiyle tecelli ettiğini vurgulamış, Alsancak'ta ihtiyaç duyulan okulun en kısa sürede tamamlanacağını belirtmişti (Yeni Asır, 24 Nisan 1932).

1933'te tamamlanan ve Cumhuriyet'in 10. Yıldönümü kutlamaları kapsamında açılan Gazi İlk Mektebi'nin açılışını Anadolu gazetesi muhabiri 1 Kasım 1933 günlü sayısında şöyle anlatıyor: "Saat 16.30'da Alsancak Gazi İlkokulu'nun açılma şenliği parlak bir surette yapılmıştır. Öğleden sonra Cumhuriyet Meydanı'nda toplanmış olan muallimlerden çoğu otobüslerle gelerek açılma şenliğine katılmışlardır. Halktan gelenler de çoktu, bilhassa köylüler çoğunluğu oluşturuyordu. Mektep kapısı önünde ilk tedrisat müfettişlerinden Emin Bey gür sesiyle bir hitabede bulunmuş, Gazi inkılâbının daha pek çok eserlerini göreceğimizi anlatmış, vecizelerle dolu olan ve milletin kuvvet kaynaklarını gösteren hitabe zaman zaman alkışlarla kesilmiştir. Vali Kâzım Paşa hitabede kendisine

temas eden kısımlara cevap vermiş, mütevazı bir şekilde çalışmakta olduğunu söylemiş, hararetle alkışlanmıştır. Mektebin kapısındaki halk kurdeleyi keserek içeri girilmiş ve mektep gezilmiştir. Mektep bütün ihtiyaca cevap verecek büyüklüktedir. Hatta tiyatrosu, güzel bir sahnesi de vardır. Küçük ve güzel bir eserdir."

Türkiye'de modernist mimarının ilk örneklerinden biri olan binanın mimarı Necmeddin (Emre) Bey'in belirttiğine göre inşa edildiği sırada Türkiye'nin en büyük ilkokuluydu. Üç bölüm biçiminde düzenlenmiş olan binanın iskelet, döşeme ve tavanları betonarme ve bodrum katı duvarları moloz taşı, diğer katları delikli tuğla ile yapılmıştı. Bodrum katı kız ve erkek çocuklara mahsus tuvaletler, kalorifer dairesini ve kışlık teneffüshaneyi ihtiva ediyordu. Zemin katında başmualim, muallimler odası, iki iş odası, çamur ve elişleri, çiçek müzesi keza kâğıt işleri müzesi, yemek odası, iki sınıf, bir konferans salonu, hademe odası ve depolar vardı. Birinci katta altı sınıf, bir okuma odası, iki veranda, ders araçları odası, çalışma odası, gardırop, iki depo bulunuyordu (Necmeddin, 1934: 192-193). Gazi İlkokulu binasında, bölgenin ortaokul ihtiyacı göz önünde tutularak çifte öğretim yapılması kararlaştırılmış ve bünyesinde ortaokulla birlikte eğitime başlanmıştı.

İzmir'in en geniş donanımına sahip olan ilkokullarından olan Gazi İlkokulu, 1940 yılında donanımına bir de sesli film gösterme makinesi ekledi. Okulun himaye kurulu tarafından alınan üç bin lira değerindeki makinenin varlığı Gazi İlkokulu'na Türkiye'de hiçbir okulda bulunmayan çocuk sinemasının ilk örneği özelliği kazandırdı.

İzmir Erkek (Atatürk) Lisesi öğretmenleri ve Kazım Dirik, 1930'lar (Ömer Durmaz arşivi)

İzmir'in en köklü eğitim kurumlarından biri olan Atatürk Lisesi'nin kökeni, İzmir Vilayet Konağı'nın yanında inşa edilen binada 1886'da eğitim vermeye başlayan İzmir İdadisine dayanmaktadır. Türklerin en yüksek eğitim kurumu olan İzmir İdadisi, son dönem Osmanlı İzmir'inde birçok aydının yetişmesinde etkili oldu. II. Meşrutîye döneminde yapılan düzenlemeyle Sultaniye dönüştürülen okul İzmir'in işgalini izleyen aylarda kapatıldı. İzmir'in kurtuluşundan sonra ilk yapılan işlerden biri, İzmir Sultanisi'nin yönetim ve öğretim kadrosunun atanması oldu. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 15 Eylül 1922 tarihinde yayımlanan sayısında verilen habere göre, İzmir Sultanisi müdürlüğüne Rıdvan Nafiz, edebiyat ve felsefe öğretmenliğine Esat, tarih ve coğrafya öğretmenliğine Mithat, müzik öğretmenliğine İsmail Zühtü getirildi. Eğitim için, Vilayet binasının yanında bulunan Sultani binasının yerine, Çalgıcıbaşı'nda Rum Kız Mektebi olarak kullanılan

bina tercih edildi. Eksiklikleri tamamlanan binada eğitim, 1922 yılı Ekim ayı sonlarında başladı (Tinal, 1999: 70).

Eğitime başladıktan kısa süre sonra adı İzmir Erkek Lisesi olarak değiştirilen okul, 1942'de Atatürk Lisesi adını aldı. 1930'lardan itibaren okul binasının gittikçe yetersiz hale gelmesi için geçici çözümler üretilmeye çalışıldı. Erkek Öğretmen Okulu'nun 1936'da Balıkesir'e taşınması üzerine, İzmir Kız Lisesi ondan boşalan binaya taşınmıştı. Böylece İzmir Kız Lisesi'nin boşalttığı binada, İzmir Erkek Lisesi'nin bir şubesini açma imkânı ortaya çıktı. Üç yıl boyunca bir şube olarak hizmet veren bina, 1939'da İzmir II. Erkek Lisesi adıyla eğitim dünyasına katıldı. Daha sonra okulun adı 1942'de İnönü Lisesi, 1952'de de Namık Kemal Lisesi olarak değiştirildi. İzmir'de sonraki yıllarda birçok lise düzeyinde okul açılmakla birlikte, her zaman önemini koruyan İzmir Atatürk Lisesi'nde 1999'da karma eğitime geçildi.

Mustafa Kemal Atatürk'ün İzmir Kız Lisesi'ni ziyareti, 1 Şubat 1931 (Apikam arşivi)

İzmir Kız Lisesi talebeleri, 1930'lar (Gökhan Büyükengez koleksiyonu)

İzmir Kız Lisesi'nin temeli, kızların eğitimine önem verildiği II. Meşrutiyet'te, 1915 yılında Vali Rahmi Bey'in desteğiyle ve İzmir özel idaresi tarafından Buca'da açılan Kız İdadi Okulu'na dayanmaktadır. İtalya'nın savaşa girmesi üzerine, kent merkezinde el konulan İtalyan Kız Okulu binasına taşınan Kız İdadi Mektebi, İzmir'in işgaliyle birlikte önce farklı binalarda eğitim yapmaya çalışmış, sonunda 1921 yılında kapanmak zorunda kalmıştı.

İzmir'in kurtuluşundan sonra Kasım 1922'de Karataş'ta ev olarak inşa edilmiş bir binada İzmir Kız Sultanisi adıyla yeniden eğitime başlayan okul, 1924'te İzmir Kız Lisesi adını aldı. (Tabak, 2002: 319) Aynı yıl, Rum Evangelik Okulu için inşa edilen binaya geçen Kız Lisesi 1936 yılına kadar burada kaldı; yangın alanının ortasında bulunan binanın güvensiz olduğu yönündeki raporlar üzerine bir kez daha yer değiştirerek Erkek Öğretmen Okulu'nun Balıkesir'e taşınması üzerine boşalan günümüzdeki

binasına geçti (Yeni Asır, 26 Eylül 1936). İzmir Kız Lisesi'nin yerleştiği binanın temeli, 1917'de ticaret okulu olarak kullanılmak üzere atıldı. Yunan işgali döneminde tamamlanan bina, Yunan yönetimi tarafından İonya adıyla kurulan üniversiteye devredildi. İzmir'in kurtuluşuyla birlikte Erkek Öğretmen Okulu'na tahsis edilen bina 1936'dan günümüze İzmir Kız Lisesi tarafından kullanılıyor.

12 Haziran 1985 tarihinde çıkan büyük bir yangın sonucunda ana bina yandı ve arşivindeki belgelerin büyük bir kısmı kül oldu. Mezunlarının ve İzmirliilerin de verdiği destekle gerçekleştirilen onarım sonrasında binada 1990 yılında eğitime yeniden başlandı.

2003 yılında İzmir Kız Lisesi'nin karma eğitime geçmesiyle okulun adı "80. Yıl Anadolu Lisesi" olarak değiştirildiyse de okulun eski mezunlarının yoğun ısrarı sonucunda "Kız Lisesi" ismi iade edildi.

İzmir Tren Garı (Fotoğraf Zekeriya Tonguç, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği arşivi)

Kızılçullu Köy Enstitüsü binasının ilk dönemi Amerikan Koleji yılları (Harvard Üniversitesi arşivi)

Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren tartışılmaya başlanan köy öğretmeni yetiştirmeye yönelik öneriler Cumhuriyet dönemi ile birlikte olgunlaşarak köy enstitülerinin kuruluşunu sağlamıştır. Uygulanan eğitim sistemi incelendiğinde özgün nitelikleriyle dikkat çeken Cumhuriyet aydınlanmasının bu temel kurumlardan biri de 1937 yılında köy öğretmen okulu adıyla açılan İzmir-Kızılçullu Köy Enstitüsü'dür. Basın organlarında enstitü olarak nitelendirilse de köy enstitüsü adını alması yasal zemine kavuşmasını sağlayan 3803 numaralı kanunun 17 Nisan 1940 tarihinde kabul edilmesi ile gerçekleşmiştir. İlgili yasanın kabulünden kısa bir süre sonra yurt çapında açılmaya başlanan köy enstitülerinin amacı 40000 olarak tespit edilen köy öğretmeni ihtiyacını kısa sürede gidermenin yanı sıra bu öğretmenlerin aynı zamanda köye yararlı, köylüyü kalkındırabilecek donanıma sahip olmalarını sağlamaktır. Tüm enstitüleri kapsayan öğrenim programı 1943 yılında çıkarılmıştır. Bu tarihe dek enstitüler bölgesel özelliklerini de göz önüne

olarak kendi öğrenim programlarını uygulamışlardır. Köy enstitüleri sistemini özgün olmaktan çıkaran öğrenim programı ise 1947 tarihli ve bu program ile enstitülerdeki iş içinde eğitim uygulaması eski önemini kaybetmiş, tarım ve teknik uygulamalarının ders saatleri azaltılarak kültür derslerine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Kızılçullu Köy Enstitüsü 1937-1952 yılları arasında Türk eğitim sisteminde yerlerini alan eğitimci, öğretmenler ve sağlık memurları yetiştirmiştir. Enstitü, 1952 yılında binalarının NATO'ya devredilmesiyle kapanmıştır. Bu makalede eğitimci kursu ve köy öğretmen okulundan enstitüye giden süreçte Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün tarihçesi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Nüfusunun büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan Türkiye'de köylerin kalkındırılması, köylülerin bilinçlendirilmesi 19. yüzyılın sonlarından başlayarak sürekli gündemde oldu. Ağır savaş koşullarıyla geçen yıllarda bırakın bu amaçlara yönelik çalışma yapılmasını, askerliğin getirdiği yükün ağırlığının önemli kısmı köylere ve köylü nüfusa yüklendi. Kurtuluşun

(Fotoğraf Zekeriya Tonguç, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği arşivi)

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı tören alayı, Basmane (Fotoğraf Zekeriya Tonguç, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği arşivi)

hemen ardından düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde, katılımcı dört gruptan biri olan köylülerin kalkındırılması ve teorik ve uygulamalı eğitim olanaklarının genişletilmesi yönünde kararlar alındı. Ancak yüzyılları getirdiği sorunların bir anda çözülemeyeceği de açıktı. Yol ve iletişim araçları başta olmak üzere her türlü bayındırlıktan uzak köylere, ağa ve mütegalibe baskısı altında ezilen, okuma yazma oranının yüzde birin altında olduğu köylülere ulaşmak Cumhuriyet'in ilk yıllarında yanmış, yıkılmış kent ve kasabaları sorunlarıyla baş başa kalmış, sınırlı bütçeye sahip yönetim için çok zordu. Eğitim konusunda bazı girişimler olmakla birlikte bu girişimler yeterli değildi. 1935 yılında 40.000 köyün sadece 4.000'inde okul ve öğretmen bulunmaktaydı. Görev başındaki öğretmenlerin de köyün ve köylünün kalkınmasını sağlayabilecek donanımına sahip oldukları söylenemezdi (Soysal, 1943: 22).

Köy enstitülerine giden ilk önemli gelişme 1936'da, Milli Eğitim Bakanı Safet Arıkan döneminde, İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne İsmail Hakkı Tonguç'un atanmasıydı. Tonguç, hazırladığı raporda nüfusu 250'den az olan köylerde, altı aylık

kurstan geçirilerek eğitmen olarak görevlendirilmelerini sağlayacak Köy Eğitmenleri Projesi'ni önermiş, öneri 24 Haziran 1937'de kabul edilerek kanunlaştırılmıştı. (Tınal-Bozdağ: 184)

Böylece 1940'tan itibaren "Köy Enstitüsü" adını alacak olan köylere Cumhuriyet'in aydınlığını götürecek okullar için süreç başlamış oluyordu.

İzmir'de böyle bir eğitim kurumunun faaliyete geçirilmesi çalışmaları İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç ve dönemin İzmir İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı Rahmi Balaban'ın inceleme ve önerileri doğrultusunda Kızılçullu'da 1934'te kapanan Amerikan Koleji binasının ve arazisinin devlet tarafından satın alınmasıyla 1937 yılında başladı. Okulun 200 dönümlük arazisi üzerinde 36 bina ve dört baraka bulunmaktaydı. Bu arazinin yaklaşık 127 dönümü ise tarım dersleri için tahsis edilmişti. İzmir şehri içinde kendi başına mütecanis bir köy özelliği taşıyan okulun arazilerinde yörenin bitki örtüsüne uygun ağaç ve fidanların yanı sıra özellikle arpa, buğday, yulaf, patates, tütün, incir ve üzüm yetiştirilebiliyordu (Tınal, 2008: 185).

Üstte Kızılçullu Köy Enstitüsü öğrencileri yapıcılık dersinde; altta öğrenciler Efes'te bir oyun sahnelerken (Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği arşivi)

İşlik eğitimleri (Fotoğraf
Zekeriya Tonguç, Yeni Kuşak
Köy Enstitüleri Derneği arşivi)

Kızılçullu Köy Öğretmen Okulu 30 Ekim 1937'de İzmir Valisi Fazlı Güleş ve Okul Müdürü Emin Soysal'ın hazır bulunduğu bir törenle açıldı (Yeni Asır, 1 Kasım 1937). Törende Emin Soysal bu okulların kuruluş amacını hem kırsal kesimin öğretmen sorununu çözmek hem de Türk köyünde modern tarımın uygulamalı yöntemlerini bilen eğitilmiş insanları köye göndermek ve bu suretle köyü yine köyden çıkmış insanlar aracılığıyla içerden canlandırarak cumhuriyet değerleriyle buluşturmak olduğunu ifade etti (Tınal, 2008: 185). Soysal'ın konuşmasında altını çizdiği bir diğer nokta okulun üretici olacağı ve ihtiyaçların öğretmen ve öğrencilerin ziraî faaliyetleriyle karşılanacağı idi: "Mümkün olursa yiyecek bal, yumurta, un, ekmek, yakacak odun, üzüm yetiştirilerek okulun kendi ihtiyaçları temin edilecektir. Mektebin işlerini talebe görecektir ve pek az hademe kullanılacaktır. Okulun iş karakterini işletmek için çalışma sahası içine bir de yakın köy alınacaktır. O köyün okuma yazma işinden başka, yollarını tamir etme, umumî helâ inşa etme, çamaşırhane yapma gibi işleri okul talebesi tarafından karşılanacaktır. Bütün bu hava ve iş içerisinde köy

hayatının basit ve fakat faydalı karakteri daima göz önünde tutulacaktır. Okulda kullanılacak eşyalar seçilirken bu gaye daima göz önünde tutulacaktır" (Yeni Asır, 2 Kasım 1937).

17 Nisan 1940'ta Köy Enstitüleri Kanunu'yla birlikte Kızılçullu Köy Öğretmen Okulu da Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne adını aldı. Bu okuldan başta tarım olmak üzere, bir çok alanda mesleki bilgi ve deneyim edinerek mezun olan öğretmenler Türkiye'nin dört yanına dağılmış köylere hem bu bilgi ve deneyimlerini taşıdılar, hem de Cumhuriyet ideallerini götürdüler.

Köy enstitüleri 1954'te yapılan düzenlemeyle öğretmen okullarına dönüştürüldü. Kızılçullu Köy Enstitüsü ise bu süreçten farklı olarak 1952 yılında kapandı. Aynı yılın yaz aylarında İzmir, NATO tarafından Güneydoğu Avrupa Bölgesi Kara Kuvvetleri Karargâhı merkezi olarak belirlendi (Milliyet, 19 Ağustos 1952). Kısa bir süre sonra da karargâh komutanlığının talebi ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayıyla Kızılçullu Köy Enstitüsü, arazisi üzerindeki tüm binalarıyla NATO'ya devredildi, öğrencileri başka okullara dağıtıldı (Tınal, 2008: 192).

İzmir Sanayi Mektebi (SALT Araştırma arşivi ve İstanbul Üniversitesi İkinci Abdülhamid fotoğraf albümleri koleksiyonu)

“İslahhane” adıyla Karataş’ta bulunan eski Karantina binasında eğitime başlayan okul, 1891’de Hamidiye Sanayi Mektebi adını aldı ve İzmir Sultanisi için inşa edilen ama öğrenci bulunamadığı için boş duran yeni binaya geçti. Yeni binanın okula ihsan edilmesinin nedeni, Aralık 1890’da İslahhane öğrencilerinden 44 kişilik bir mızıka grubunun İstanbul’da II. Abdülhamit’in huzurunda başarılı bir konser vermesiydi. Bina o dönemin koşullarında küçük bir servet sayılacak 18 bin liraya mal olmuştu. Valilikte oluşturulan bir komisyon tarafından yönetilen okulun giderleri için kentin çeşitli yerlerinde bulunan bi-

Okulu haline dönüşen okulun maddi sorunları, 1935’de tamamen Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmesiyle sona erdi. 4 Haziran 1943’te kurucusuna izafeten aldığı Mithatpaşa Erkek Sanat Mektebi adı, 1974’te Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi olarak değişti.

Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllar Sanayi Okulu’nun kökten değişim ve atılım yıllarıdır. Atölyeler yenilenmiş, ders müfredatları yeniden düzenlenmiş, binanın eksiklikleri giderilmiş, öğretmen kadrosu takviye edilmiş hatta ders vermesi için yabancı uzmanlar getirtildi. Bu yıllara ait fotoğraflar değişimin belgeleri gibidir.

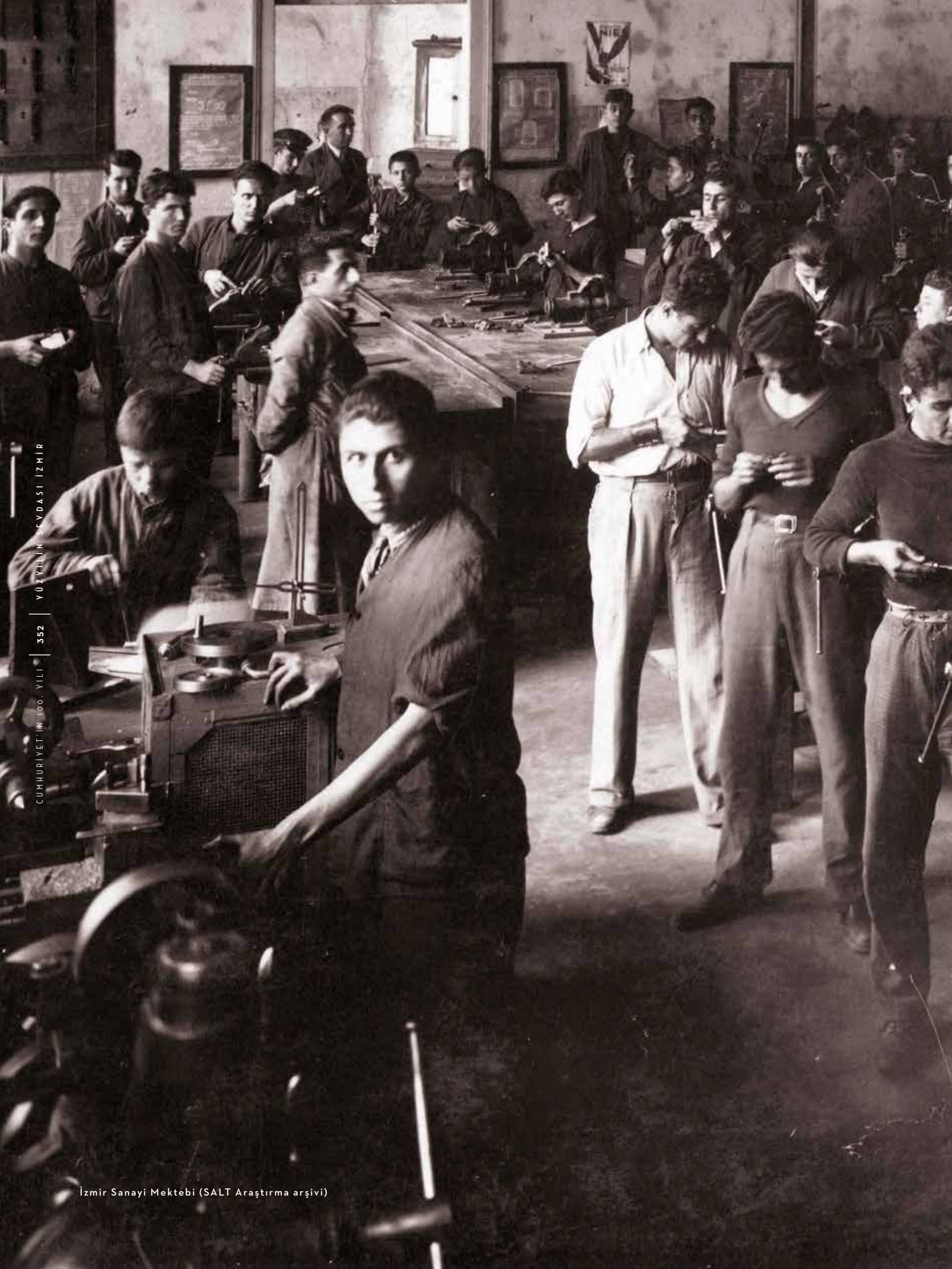

naların gelirleri tahsis edilmişti. Zaman zaman gelir getirmesi için adına piyango düzenlenen okul, II. Meşrutiyet döneminde Karataş’ta geliri okula aktarılmak üzere bir sinema işlettiği gibi, bunun sayesinde semtin ücret karşılığında elektrik ihtiyacını da karşılanıyordu (Yakın, 1997: 103). Yunan işgali döneminde kapanan okul, kurtuluşu hemen ardından İzmir Sanatlar Mektebi adıyla yeniden eğitim vermeye başladı (İstatistik, 2001: 290).

İzmir 9 Eylül Sergisi’ne (1927 ve 1928) ev sahipliği yapan okul binasının, 1997’ye kadar gördüğü en büyük hasar, 1930 sel felaketi sırasında, taşan Karantina dere-sinin, okulun bahçe bölümünde bulunan atölye binasının yıkılmasıydı. Atatürk’ün İzmir’e geldiğinde sıklıkla ziyaret ettiği okulu, çalışmalarından duyduğu memnuniyeti belirten altın bir madalyayla taltif ettiği bilinmektedir. 1931’de Bölge Sanat

Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi binası, 31 Mart 1997 günü akşam saatlerinde başlayan yangında harap oldu. Yangın sonrası bir açıklama yapan dönemin İzmir Valisi Kutlu Aktaş, “Olaydan çok büyük üzüntü duydum. Bir tarih yok oldu. Burada öğrenim yapan çocuklarımızı diğer endüstri meslek liselerimize yerleştireceğiz. Ayrıca okulun ana binasının dış taş cephesi duruyor. Okulu bir yıl içinde tekrar tamir edip hizmete sokacağız” yönünde açıklama yapmıştı (Yeni Asır, 1 Nisan 1997).

Yangın sonrasında İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi, binanın proje sorumluluğunu ve uygulama denetimini karşılıksız olarak üstlendi. Özverili çalışmaların sonucunda kısa sürede restorasyon ve uygulama projeleri hazırlanan okul, beklenenden daha kısa bir sürede ayağa kaldırıldı ve Ekim 1997 tarihinde eğitime başladı.

1945 yılında yıkılan İtalyan Kız Okulu, fotoğraf 1900'lerin başı.

Kolejin öğretmenleri

Ege Türk kollejinin dün temel atma töreni yapıldı

Bornova'da seçkin dâvellilerin huzuri'le yapılan merasimde Gnl. Wyman ve Dr. Behçet Uz, birer konuşma yaptılar

Bornova Tepekule çiftliğinde bu ders yılı tedrisata başlayacak olan (Ege Kolleji) nin ilk iki ihzari sınıfının temel at-

ma merasimi dün seçkin ve kabalık bir davetli topluluğunun iştirâkiyle yapılmıştır. Merasimde Vali Osman Sabri

Adal, NATO Komutanı General Wyman ve muavinleri generallerle konsoloslar, Yüksel (Devamı Sa. 5, Sü. 7 de)

Ege Türk Kollejinin dün Bornovada temel atma merasiminden intibalar, (solda) General Wyman ve Dr. Behçet Uz dâvelliler arasında (sağda) M. Jiro temele taş koyarken

İzmir’de eğitimin modernleşme yoluna girdiği 19. yüzyıldan itibaren, bazıları Cumhuriyet döneminde de varlığını devam ettiren yabancı ve yerli birçok özel okul açıldı. Yabancı okulların içinde öne çıkan Amerikan erkek ve kız okulları, Fransızların Saint Joseph Lisesi ve İtalyanların Kız Lisesi’dir.

Amerikan misyonerleri tarafından kent merkezinde, Basmene yakınlarında bulunan Çayırılıbahçe’de 1880’de açılan erkek okulu 1903’te American International College adını almış, 1913’te Şirinyer’de geniş bir arazi içinde inşa edilen binasına geçti. İzmir’in kurtuluşunu izleyen birkaç ay kapalı kalan okul, kısa sürede yeniden açılarak daha çok Türk öğrencilerin eğitim aldığı bir yapıya dönüştü. 1934’te kapanan İzmir Amerikan Erkek Koleji’nin binası 1937’de Kültür Bakanlığı tarafından satın alındı (Elmacı, 2013). 1878’de açılan Amerikan Kız Koleji’nin temelini oluşturan okulun ilk binası da yine Basmene’de bulunuyordu. İzmir’in kurtuluşundan sonra, 1913’te Göztepe’de satın alınan arazi üzerinde inşa edilen binada eğitim vermeye başlayan ve 1986’da karma eğitime geçen okul, zaman içinde İzmir’in önemli eğitim kurumlarından biri haline geldi. Cumhuriyet dönemine intikal eden yabancı okullardan bir olan İtalyan Kız Okulu 1870’lerin başlarında, Punta (Alsancak) civarında kiralanmış bir binada eğitim vermeye başladı. İkinci Kordon üzerinde inşa edilen ve 1906’da açılan yeni binada eğitimini sürdüren okul, Cumhuriyet döneminde İtalyan Ay Yıldız Kız İlkokulu adını aldı. Okul binası, 1944’de 2. Kordon’un genişletilmesi çalışmaları sırasında yıkıldı. Okul arsasının bir kısmı yola giderken geri kalan bölümü üzerinde, bugün Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük binası olarak hizmet veren İktisadi İdari Bilimler okulu binası inşa edildi (Özeçoğlu, 2008). İzmir’in en eski yabancı okullarına sahip olan Fransızların Cumhuriyet dönemine kalan okullardan en tanınmış Saint Joseph Okulu’dur. İzmir’in kurtuluşundan sonra, binasını yangında kaybeden okul Alsancak’ta bugün bulunduğu yere taşındı. 1987’de lise bölümünü açan okul İzmir’in önemli eğitim kurumlarından biridir. (Özeçoğlu, 2008: 325)

İzmir’in kurtuluşundan sonra İzmir’de cemaat olarak varlıklarını devam ettiren

Yahudilerin sahip olduğu okulları da özel okul kapsamında değerlendirmek gerekir. İzmir’de Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı Mezalıklıbaşı ve Karataş çevresinde ilk ve orta düzeyde eğitim veren altı okulları bulunuyordu. Bunların içinde en önemlileri Sadullah Efendi sokağında bulunan Alliance İsrailite erkek ve kız okullarıydı (Nahum, 2000: 104). Okul, Cumhuriyet döneminde farklı adlarla, 1998 yılına kadar eğitim vermeye devam etti.

Osmanlı döneminin sonlarında açılan özel Türk özel okullarından bazıları Cumhuriyet döneminde varlığını sürdürdü. 1923 yılında Namazgâh’ta Hadika-i Vatan, Kestelli’de Darü’l-İrfan, Arap Fırını sokağında Ravza-i İrfan ve İkiçeşmelik’te Şemsü’l-Maarif adıyla mevcut olan okulların arasında, özellikle İzmir’in efsanevi öğretmenlerinden Yusuf Rıza tarafından 1897’de kurulan Darü’l-İrfan Okulu ön plana çıkmaktaydı. (İstatistik, 1923: 148) 1930’larda Yusuf Rıza adını alan okul 1989’da kapanıncaya kadar ana ve ilköğretim düzeyinde eğitim verdi. İzmir’de orta dereceli özel okulların 1950’lerden itibaren çoğaldığı görülmektedir. Bu dönemde açılan Özel Türk Koleji (1950), Özel Ege Türk Koleji (1953) ve Özel Çamlaraltı Koleji (1954) günümüzde de eğitime devam etmektedir. (Gedikler, 2012: 273)

1950’lerin başlarında elli kadar İzmirli işadamlarının bir araya gelerek kurdukları Ege Türk Koleji T.A.Ş., şirketin ortaklarından Edmond ve oğlu Godfrey Giraud’ya ait Bornova’da bulunan ve içinde köşk ve koruluk bulunan çiftliği sembolik bir bedelle satın almış ve burada 9 Haziran 1953’te iki hazırlık sınıfının ve yatakhaneinin temeli atılmıştı. Temel atma törenine Vali Osman Sabri Adal, İzmir NATO Karargâhı Komutanı General Vilard Wayman, generaller, konsoloslar, İzmir’deki okulların müdürleri katılmış, Ege Türk Koleji T.A.Ş.’nin Yönetim Kurulu Başkanı Behçet Uz ve işadamları katılmıştı. İlk yıl 38 öğrenciyle, tamamen yabancı dilde eğitim yaparak yola çıkan Özel Ege Türk Koleji ve şirket, ertesi yıl Millî Eğitim Bakanlığı tarafından satın alındı ve Türkiye’de yabancı dilde eğitim vermek amacıyla kurulan Maarif kolejlerinden biri haline getirildi. Okulun adı 1975 yılında Bornova Anadolu Lisesi olarak değiştirildi.

Hasan Âli Yücel açılış sırasında okulun tabelasının önünde (Ömer Durmaz arşivi)

İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi öğrencileri bir yürüyüş sırasında

İzmir'in ilk yüksekokulu olan Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu, Maarif Vekili Hasan Âli Yücel tarafından İzmir Ticaret Lisesi binasında 9 Eylül 1944'te açıldı.

İzmir'de bir yüksek ticaret okulu açılması talepleri II. Meşrutiyet dönemine kadar gider. Cumhuriyet döneminde bu istek gündemden eksilmediği gibi, 1930'lardan itibaren buna üniversite istekleri de eklendi. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 1943 yılında İzmir'i ziyaretinde İstanbul'da olduğu gibi İzmir'de de bir yüksek iktisat ve ticaret okulu vaadinde bulunmasıyla ilk adım atıldı (Tabak, 2002, 372).

Okulun açılma töreninde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Ömer Celâl Sarç'ın başkanlığında bir heyetle Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Prof. Hamit Sadi başkanlığından bir heyet hazır bulundu. Başta vali ve belediye başkanı olmak üzere İzmir'in bütün üst düzey asker ve bürokratlarının katıldığı açılış töreninde Hasan Âli Yücel'in yaptığı konuşmadan bazı bölümleri aktarıyoruz: "Sayın arkadaşlarım, sevgili hemşehrilerim; İkinci yüksek iktisat ve ticaret okulu-nu açmakla şu anda çok mutlu bir duygu içinde bulunuyorum. Her alanda olduğu gibi ticaret hayatında da ciddi gelişmeler gösteren inkılapçı ve hamleci Türk cemi-yeti, yalnız İstanbul'da bulunan yüksek iktisat ve ticaret okulu ile yetinmiyordu. Bu ihtiyacı gerçekleştirecek yerin en hareketli ticaret merkezlerinden biri olması ve bu merkezin de geniş bir hinterlandı bulunması gerekti.

Ticaret ve iktisat hayatının yoğun ve bu mesleklere girenlerin çokluğu, ilk olarak İzmir'i hatıra getirdi. Açacağımız kurumun tabii çevresinde bulunuşunu, onu açmakta hiç bir güçlüğe uğramamış olduğumuzda görmüş bulunuyoruz. Bizim için bulunması en zor olan öğretim heyetini, hemen tamamıyla bu güzel yurt parçasından elde ettik. Yüksek bir kurumda ihtisas öğretimi yapacak öğretmenlerin taşımaları lazım gelen vasıflarda birçok Türk genci İzmir'in ticaret hayatında çalışmaktadırlar

Onlara yaşadıkları ve iyi tanıdıkları bu çevrenin bu yüksek kurumunu güvenle emniyet ve emanet ediyoruz. Kendileri mesleklerinin en ileri öğretimini görmüş diplomaları, bilgi seviyeleri, milli ve mesleki karakterleri bakımından bizi tatmin edecek değerdedirler.

Bu kurumu yakın zamanda İzmir şehrinin ve bütün vatanın iftihar edeceği faydalı bir kültür merkezi haline getireceklerine güveniyoruz. Bu güvenin başka bir delili, yeni açtığımız bu yüksek kuruma daha şimdiden iki yüze yakın gencin kaydolmuş bulunmasıdır.

İzmir Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu tamamıyla İstanbul'daki yüksek iktisat ve ticaret okulunun programına ve idare esaslarına denk olarak kuruluyor. Ticaret liselerinin mezunları, olgunluğunu vermiş olan gençler, mevzuata göre buraya girebilecek ve burada üç yıllık bir öğretimden sonra ticaret lisans diplomasıyla mezun olacaklardır."

Hasan Âli Yücel bundan sonra, bu mektep mezunlarının öğretmenlik yapmak suretiyle de teknik öğretim işlerimize yardımları olabileceğini bildirmiş, cumhuriyetten önce, iktisat ve ticaretin Türkler elinde olmadığını anlatarak ticaret okullarının ülkedeki bir tarihçesini ve bu faaliyetin aşamalarını anlatmıştı (Anadolu, 10 Eylül 1944).

Kuruluş kadrosunda 12 öğretim üyesi ve 392 öğrenciyle öğretime başlayan Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu, İzmir'de üniversitenin ilk nüvesi olarak görüldü. Ege Üniversitesi'nin kuruluşu aşamasında buraya bağlanması düşünüldüyse de bu gerçekleşmedi. 8 Haziran 1959'da çıkarılan kanunla akademi haline getirilen okulda öğretim süresi üç yıldan dört yıla çıkartıldı. Öğrenci sayısının artması üzerine 1966'da günümüzde DEÜ Rektörlüğü olarak kullanılan binaya geçti. İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi adıyla 1969'da Ege Üniversitesi'ne, 1982'de de yeni kurulan Dokuz Eylül Üniversitesi'ne bağlandı.

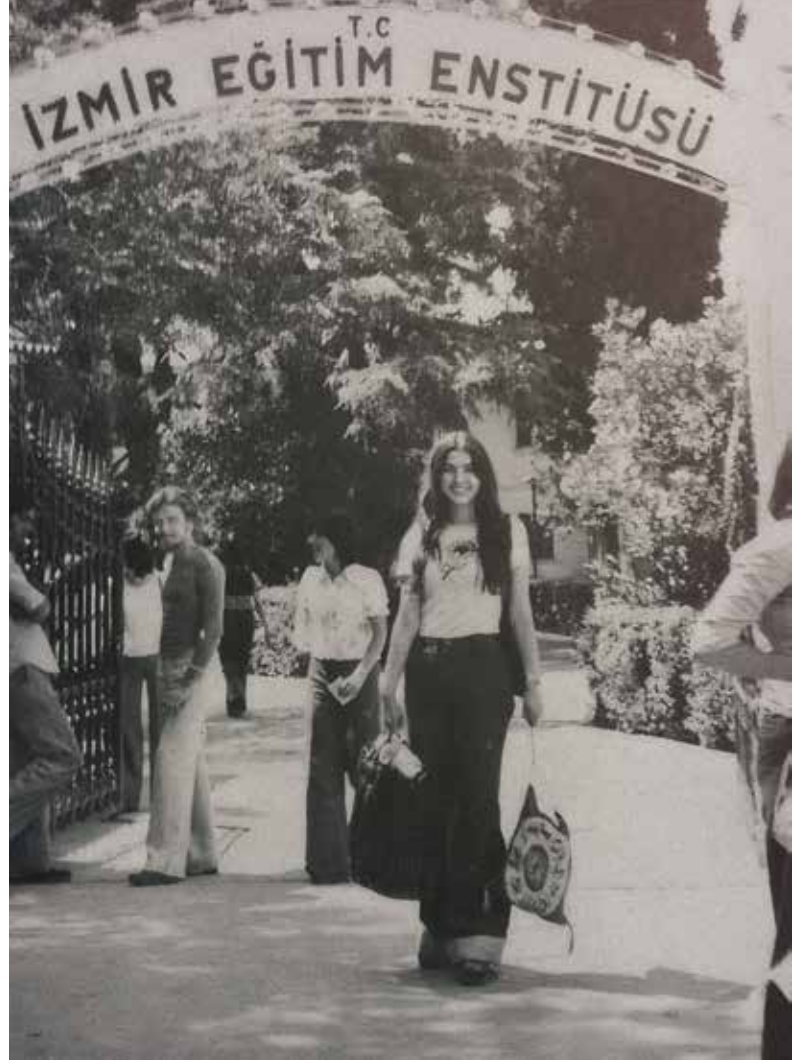

Sol sütunda

İzmir (Kız) Eğitim Enstitüsü ilk açıldığı yıllara ait görüntüler,

sağ sütunda

okulun İzmir Eğitim Enstitüsü'ne dönüştüğü yıllardan bir kare.

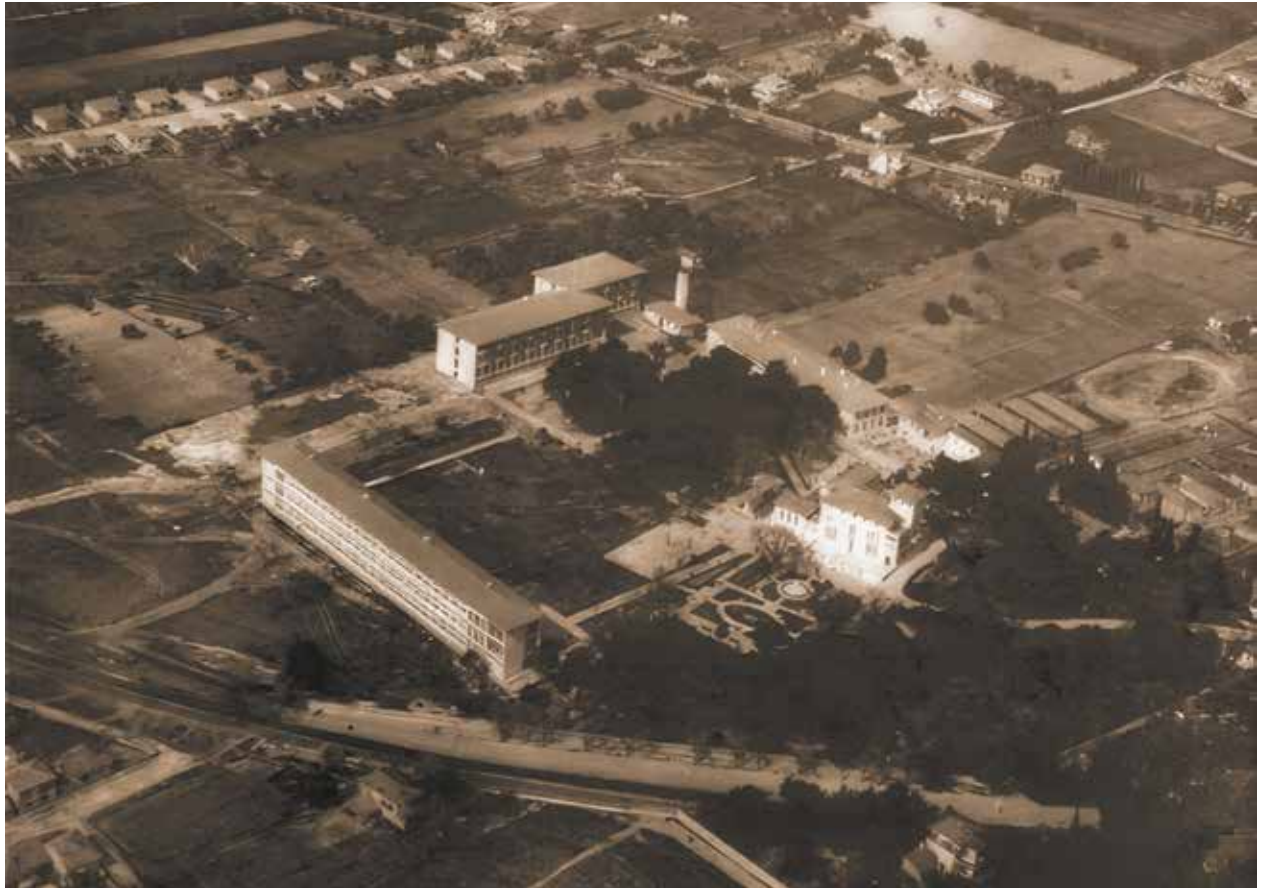

Öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan İzmir Eğitim Enstitüsü, Buca'da geniş bir arazi içinde bulunan Rees ailesine ait köşkün, araziyle birlikte kamulaştırılarak düzenlenmesi sonrasında 30 Kasım 1959'da düzenlenen törenle eğitime başladı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir'de bulunan kız ve erkek öğretmen okulları, 1930'ların sonlarında başka illere taşındı. 1950'lerde artan nüfus, öğretmen ihtiyacını ortaya çıkarınca İzmir'de ortaokul ve liselerin öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere bir kız okulu açılması kararlaştırıldı. Okul için Buca'da Rees ailesine

ait, 54 bin metrekarelik, içinde otuz odalı bir köşk ve dört bina bulunan, çam ağaçlarıyla kaplı olan yer istimlak edildi. Müdürlüğüne, Karşıyaka Lisesi Müdürü Reşat Postacıoğlu'nun getirildiği İzmir Eğitim Enstitüsü sınırlı kadrosu nedeniyle, ilk yıl sadece matematik, fizik, kimya ve biyoloji bölümlerine öğrenci kabul etmişti (Şahin, 2022: 34). 1970'lerin ortalarında mektupla öğretmen yetiştirme uygulaması nedeniyle öğrenci sayısı ciddi şekilde artan Enstitü, 1978'de Buca Yüksek Öğretmen Okulu'na, 1982'de de DEÜ'ne bağlı Buca Eğitim Fakültesi'ne dönüştü.

İzmir (Kız) Eğitim Enstitüsü yerleşkesi Buca (Dokuz Eylül Üniversitesi arşivi)

EÜ Ziraat Fakültesi'nin eğitime başladığı eski Bornova Ziraat Okulu binası (İZTO arşivi)

Ege Üniversitesi yerleşkesi ana girişi

Celal Bayar'ın da katıldığı açılış töreni, 1955.

Adnan Menderes'in de katıldığı
Ege Üniversitesi rektörlük binasının
açılış töreni, 1958.

1954 yılı sonlarında İzmir milletvekili Behzat Bilgin ve arkadaşları, Ege bölgesinde “Ege Üniversitesi” adıyla bir üniversite kurulması için TBMM’ne kanun teklifi verdiler. Teklifte, nüfus bakımından çok yoğun olan Ege Bölgesi’nin bir üniversiteye ihtiyacı olduğunu belirtilmekte ve bu üniversitenin Doğu Akdeniz ülkelerinden de öğrenci çekebileceği ileri sürülmekteydi (Milliyet, 18 Aralık 1954).

Başbakan Adnan Menderes 14 Şubat 1954’te Alsancak Limanı’nın temel atma töreninde yaptığı konuşmada, İzmir’de üç fakülteden oluşan bir üniversite kurulacağını; ziraat ve tıp fakültelerinin yanında İzmir İktisat ve Ticaret Mektebi’nin de fakülte haline getirilerek üniversitenin Kasım ayında açılacağını duyurmuştu (Yeni Asır, 15 Şubat 1955). Daha sonra ziraat ve tıp fakültelerinin açılması kesinleşirken, İzmir İktisat ve Ticaret Mektebi’nin Ege Üniversitesi’ne bağlanmasından vazgeçildi. Ağustos ayında Ziraat Fakültesi’ne burslu olarak 25’i kız, 50’si erkek olmak üzere 100, Tıp Fakültesi’ne de burslu olarak 100 öğrencinin alınacağı açıklandı. Ekim ayında Ege Üniversitesi’ne girmek için aday olan öğrencilerin kayıt-kabul işlemleri için profesör, doçent ve memur olarak görevlendirilenler İzmir’e geldi.

Ege Üniversitesi Türkiye’nin dördüncü üniversitesi olarak 20 Mayıs 1955 tarihinde yayınlanan 6595 sayılı kanunla kuruldu ve 5 Aralık 1955’te 175 öğrenciyle eğitime başladı. Resmi açılış töreniyse 9 Mart 1956’da dönemin Cumhurbaşkanı

Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Mili Eğitim Bakanı Ahmet Özel tarafından gerçekleştirildi (Yeni Asır, 10 Mart 1956). Ahmet Özel açılış sırasında yaptığı konuşma Ege Üniversitesi’nin açıldığı sıradaki durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir: “Öğrenci adedi 105’i geçen Tıp ve 98’i bulan Ziraat fakülteleriyle ‘Ege Üniversitesi’ hakikaten bu civarın ihtiyacını karşılamak yolunda atılmış önemli bir adım sayılır. Üniversitede bu iki fakülteden başka Yüksek Hemşire Okulu, bir de Laborant Okulu mevcuttur. Fakat Ege Üniversitesi’nin en dikkate değer tarafı, eğitimindeki değişik sistemdir. Ege Üniversitesi, diğer üniversitelerimizden farklı olarak ‘Kurs usulü’ ve ‘Misafir profesörler sistemi’ni uygulamaktadır. Kurs usulüne göre, derslerin esas konulardır. Yani bir konu ele alınmakta ve o bittikten sonra yeni bir konuya geçilmektedir. Örnek olarak nebatat ya da hayvanat dersi, bir bütün halinde değil de mesela hücre konusu okutulduktan sonra bir diğerine geçilmek suretiyle verilmektedir. Misafir profesörler sistemi de bu usulün bir sonucu gibidir. Yabancı profesörlerden devamlı olarak bir dersi okutmaları değil, fakat en fazla yetkili oldukları birkaç konuyu okutmaları istenmektedir. Bu sistemin faydasını bizzat imtihan yapan İstanbullu profesörler de teslim etmişlerdir” (Milliyet, 10 Mart 1956). Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak açılan Ege Üniversitesi, 1958’de özerk olmuştur.

DEÜ Tınaztepe yerleşkesi

Dokuz Eylül Üniversitesi, 20 Temmuz 1982'de Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının yeniden düzenlenmesi için çıkarılan "Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında 41 Sayılı Kanun Hükmündeki Kararname" ile Ege Üniversitesi'nden ayrılan fakülte ve bölümlerle çeşitli yüksekokulların bir araya getirilmesi ve yeni açılan fakülte ve yüksekokullardan oluşturularak açıldı.

Ege Üniversitesi'nden, Güzel Sanatlar Fakültesi, Hukuk Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Tıp Fakültesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü, Adalet Yüksekokulu, Aydın Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Milli Eğitim

Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan, Buca Eğitim Fakültesi, Denizli Mühendislik Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Demirci Eğitim Yüksekokulu, Denizli Eğitim Yüksekokulu, İzmir Meslek Yüksekokulu, Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan, İzmir Devlet Konservatuvarı, Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi'nden, Muğla İşletmecilik Yüksekokulu Dokuz Eylül Üniversitesi'ne geçmişti. Kurucu rektörü Prof. Dr. Ömer Yiğitbaş olan DEÜ yeni açılan Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deniz İşletmeciliği ve Yönetimi Yüksekokulu, Eğitim Yüksekokulu, Sanat Eğitimi Yüksekokulu ile birlikte toplam 24 birimle eğitim-öğretim çalışmalarına başladı.

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Resmi Gazete'de 11 Temmuz 1992'de yayınlanan kanunla, teknolojik alanda üst düzeyde eğitim, öğretim ve araştırma yapma temel amacıyla kurulan ilk devlet üniversitesi oldu. Fen, Mühendislik ve Mimarlık fakülteleriyle Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü oluşan İYTE, ilk yıllarında sadece lisansüstü eğitim verdi ve 1998'de lisans öğrencisi almaya başladı. Kurucu Rektörü Prof. Dr. Erdal Saygın olan İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 1999'a kadar İzmir şehir merkezinde eğitimini sürdürdü, 1999'dan başlayarak kademeli olarak Urla-Gülbahçe'deki kampüsüne taşındı.

İzmir'in yükseköğretim kurumlarının çoğalması, bütün Türkiye'de olduğu gibi 2000'li yıllarda gerçekleşti. Türkiye'de 1983 yılında yapılan düzenlemeyle vakıfların üniversite kurabilmesinin önü açılmakla birlikte, uzun süre bu konuda sessiz kalan İzmir'de kurulan ilk özel vakıf üniversitesi, İzmir Ticaret Odası Eğitim ve Sağlık Vakfı tarafından çalışmaları 1990'lı yıllarda başlayan ancak 2001'de kuruluşunu tamamlayan İzmir Ekonomi Üniversitesi'dir. Kampüs için çeşitli yerlerde yapılan incelemelerden sonra dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Piriştina'nın önerisiyle dokuz yıldır terk edilmiş olan Grand Plaza oteli binası, üniversite binası olarak kullanılmasına karar verildi. Üç ay içinde bürokratik işlemleri, tadilat çalışmaları ve güçlendirmeleri tamamlanan binada derslikler, konferans salonu, derslikler, ofis odaları, restoran ve kafeterya

düzenlemeleri yapıldı. Kurucu rektörü Prof. Dr. Attila Sezgin olan İzmir Ekonomi Üniversitesi'nde dersler 22 Ekim 2001 Pazartesi günü başladı. 26 Ekim 2001 Cuma günü de resmi açılış töreni, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in açılış dersiyle gerçekleşti. Cumhurbaşkanı konuşmasında İzmir Ekonomi Üniversitesi'nin açılışını "29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nda verilebilecek en güzel hediye" olarak nitelendirmişti (Yeni Asır, 27 Ekim 2001).

Yine vakıf üniversitesi olarak eğitime başlayan Yaşar Üniversitesi, Selçuk Yaşar Spor ve Eğitim Vakfı tarafından ve 29 Mart 2001'de TBMM'nde kabul edilen kanunla kuruldu. Yaşar Üniversitesi 2002-2003 akademik yılında Alsancak'ta 11 bin m2 kapalı ve açık alana sahip kampüsünde eğitime başlamıştı. Kurucu rektörü Prof. Dr. Hasan Özkes olan Yaşar Üniversitesi'nin açıldığı yıl bünyesinde üç fakülte, iki enstitü, meslek okulu ve İngilizce hazırlık okulu bulunuyordu.

Vakıf üniversitelerinin yanı sıra 2000'li yıllarda İzmir'de devlet üniversiteleri de açılmaya devam etti. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 21 Temmuz 2010 tarih ve 27648 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6005 Sayılı Kanun'la kurulan İzmir'in dördüncü devlet üniversitesidir. Kurucu Rektörü Prof. Dr. Galip Akhan olan İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nin kuruluş aşamasında on fakülte, üç enstitü ve bir yüksekokulu bulunmaktaydı. İlk kuruluşunda Sağlık Bakanlığı'na bağlı İzmir Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde hizmet vermeye

başlayan üniversite rektörlüğü, kısa bir süre Çiğli Belediyesi Ek Hizmet Binası'nı kullandıktan sonra Eylül 2011'de Çiğli Ana yerleşkesine taşındı. 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilmek istenen darbe girişimi sonrasında kapatılan vakıf üniversiteleri Gediz ve İzmir üniversitelerinin yerine, aynı yıl çıkarılan kanunla İzmir Bakırçay (kurucu rektör Prof. Dr. Mustafa Berktaş) ve İzmir Demokrasi (kurucu rektör Prof. Dr. Bedriye Tunçsiper) üniversiteleri de devlet üniversitesi olarak kuruldu.

İzmir'de kurulan son üniversite, Ses Sağlık Eğitim ve Spor Vakfı tarafından 18 Mayıs 2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7141 sayılı kanunla kurulan ve 2020'de eğitime başlayan İzmir Tınaztepe Üniversitesi'dir. Sağlık bilimleri alanında eğitim veren üniversite, üç fakülte (Tıp, Diş Hekimliği ve Sağlık Bilimleri), Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsünden oluşmaktadır.

İzmir'de bu üniversitelerin dışında, merkezi İzmir dışında olan üniversitelere bağlı fakülte ve yüksekokullar da bulunmaktadır. Merkezi Ankara olan Türk Hava Kurumu Üniversitesi'ne bağlı İzmir Hava Cıılık Meslek Yüksekokulu Selçuk'ta, merkezi İstanbul'da bulunan Milli Savunma Üniversitesi'ne bağlı Hava Astsubay Meslek Yüksekokulu Gaziemir'de, yine merkezi İstanbul olan Sağlık Bilimleri Üniversitesi'nin İzmir Tıp Fakültesi Bornova'da eğitim vermektedir. Kavram Eğitim Vakfı tarafından İstanbul'da kurulan Kavram Meslek Yüksekokulu da 2018'de İzmir'e taşınmıştır.

İzmir Muallim Mektebi'nin izci öğrencileri Sarayburnu'ndaki Gazi heykelini ziyaretleri, 1926 (Ömer Durmaz arşivi)

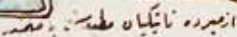
از مردم سبک این عهد

۱۹۵۷

VII. BÖLÜM

İZMİR BASIN DÜNYASI

Köylü gazetesi, Meşrutiyet sayısı, 10 Temmuz 1326 (Ömer Durmaz arşivi)

Ahenk, 29 Eylül 1922
(TBMM Kurtuluş Savaşı Müzesi)

Türkiye basın tarihinde önemli bir yer tutan İzmir'de, 1820'lerde Fransızca olarak yayımlanmaya başlayan gazeteler, ilerleyen süreçte başta Rumca, Ermenice, Musevice ve İngilizce dillerinde olmak üzere çeşitlendi. İlk Türkçe gazete 1868'de Aydın adıyla yayımlanmaya başladı. Kısa sürede İstanbul'dan sonra en önemli basının merkezi haline gelen İzmir'de, II. Abdülhamit döneminin baskı ve sansür uygulamalarından dolayı bazıları düzensiz olmakla beraber, 1908'de 21 gazete ve dergi yayımlanıyordu. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında bunlara yenileri eklendi. I. Dünya Savaşı döneminde kâğıt konusunda yaşanan sıkıntılar, iktidarın baskı uygulamaları, İzmir'in işgaliyle birlikte geri gelen sansür özellikle basının üzerinde kısıtlayıcı etkiler yaratsa da, gazeteler insanların dış dünya hakkında neredeyse tek kaynağı olma özelliğini korudu. İzmir'de Yunan işgalinin son günlerinde, Türkçe olarak Ahenk, Köylü, Sada-yı Hak, Islahat ve Şark adlarıyla beş gazete yayımlanıyordu. Yunan işgalinin destekçisi olan Köylü ve Islahat İzmir'in kurtuluşuyla kapanırken diğer gazeteler Ahenk, Sada-yı Hak ve Şark yayımlanmayı sürdürdü (Sevinçli, 2019).

İzmir'in en eski Türkçe gazetelerinden olan Ahenk, 1895'te Mehmet Necati ve Tevfik Nevzat tarafından yayımlanmaya başladı. 1900'de Ali Nazmi'nin yönetimine giren gazete, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İzmir'in en çok satan gazetelerinden biri oldu. Ali Nazmi'nin 1920'de ölümü üzerine, gazetenin imtiyazı kız kardeşi Cevriye İsmail'e geçti. Başyazarlığını Mehmet Şevki'nin üstlendiği Ahenk gazetesinin zengin bir yazı kadrosu bulunuyordu.

Yalnız İzmir'in değil Türkiye'nin de önde gelen yazarları içinde sayabileceğimiz ünlü adların yazıları Ahenk'te görülmektedir. İzmir'in yetiştirdiği ünlü şair Tokadizâde Şekip, İbn-i Hazım Ferit, Cevriye İsmail Uyum, Benal Nevzat Arıtman, Hasena Nalan, Orhan Rahmi Gökçe bunlardan birkaçıdır. Bunların dışında, Aka Gündüz, Halide Nusret Zorlutuna, Ercüment Ekrem Talu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Falih Rıfkı Atay gibi Türkiye'nin tanınmış yazarlarının imzalarını da Ahenk'te görmek olanaklıydı (Arıkan, 2003: 6). Ahenk gazetesi Latin alfabesine geçiş sürecinde matbaasının gereği gibi yenileyemedi. Baskı kalitesine bağlı olarak satışlarının da düşmesi gazetenin sonunu getirdi ve gazete son sayısını 2 Ocak 1930'da çıkararak basın dünyasına veda etti.

Mehmet Sırrı Sanlı tarafından İzmir'in işgalini izleyen günlerde, 24 Mayıs 1919'da ilk sayısı yayımlanan Sada-yı Hak gazetesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Terakkiperver Parti'yi desteklemiş, bu nedenle Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanılarak 17 Mart 1924'te kapatılmıştır. Ancak yaşamı boyunca başka bir işle uğraşmayan Mehmet Sırrı, yine işgal döneminde yayımlamaya başladığı Le Levant adlı Fransızca gazeteyi yayımlamayı sürdürdüğü gibi 1930'dan itibaren, 1952'de ölümüne kadar Halkın Sesi adlı gazeteyi çıkardı. Halil Zeki Osma'nın çıkardığı Şark gazetesi de işgal döneminde yayımlanmaya başlamış ve 1923 başlarında kapanmıştır. Osmanlı dönemi İzmir'inden Cumhuriyet'e devreden ve etkisini uzun süre devam ettirmeyi başaran Anadolu gazetesi olmuştur.

Anadolu gazetesinin
Harf Devrimi öncesi ve
sonrası sayıları

Cumhuriyet dönemi İzmir'ine otuz yıl boyunca damgasını vuran Anadolu gazetesinin kökeni, İzmir'de bulunan İttihat ve Terakki üyelerinin, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra çıkarmaya başladıkları İttihat gazetesine dayanmaktadır. İttihat gazetesi 1911'de matbaa ve yönetimiyle Haydar Rüştü Öktem'e geçtikten sonra, İttihatçı kimliği devam etmekle birlikte gazetenin adı Anadolu olarak değiştirildi (Bayar, 1967: 1609). Anadolu'nun yanında Duygu adlı bir gazete daha çıkaran Haydar Rüştü, İzmir'in işgali üzerine Antalya'ya giderek burada Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen Antalya'da Anadolu gazetesini yayımlamaya başladı. Haydar Rüştü İzmir'in kurtuluşundan hemen sonra İzmir'e döndü ve gazetesini Eylül ayının sonlarından itibaren yine Anadolu adıyla çıkarmaya başladı (Hâkimiyet-i Milliye, 1 Ekim 1922). Daha sonra CHP'ne dönüşen Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İzmir'de kurucularından olan Haydar Rüştü, sahibi ve başyazarı olduğu Anadolu gazetesiyse Cumhuriyet'in ve devrimlerin başta gelen destekçilerinden oldu (Öktem, 1991).

Anadolu, Cumhuriyet döneminde İzmir basınında seçkin bir yer tutmaktadır. Zengin bir yazı kadrosu vardı. Edebi ve kültürel yönü oldukça ağır basmaktadı. Gazete, siyasal içerikli yazılar, haberler

ve yorumlar yanında, makale, fikir, dizi ve çeviri yazılarla giderek daha zengin bir içerik kazanıyordu. Bunların içinde Milli Mücadele ile ilgili anı ve yazılar bugün tarihsel birer belge özelliği taşımaktadır. Milli Mücadelenin yalnız yerli anıları ve malzemesi değil, aynı zamanda karşı tarafın tezleri yani Yunan kaynaklarının yayınlanması da dikkati çekmektedir. Bu bağlamda gazetede yayınlanan Yunanlılara ait anılar içinde Rodas'ın "Küçük Asya Tarihi" oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bunun dışında Anadolu'da Papulas'ın yanında diğer birçok Yunan generallerinin anıları da Türkçeye çevrilmiş ve Anadolu'nun sayfalarında yayınlanmıştır (Arıkan, 2003: 7).

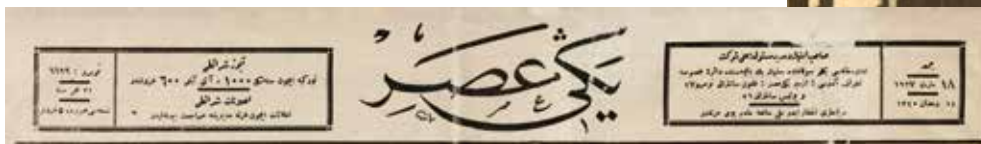
Haydar Rüştü, Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle, 1923'te yenilenen II. dönem TBMM seçimlerine girerek Denizli milletvekili seçildi ve 1943-46 yılları dışında, bu görevi devam ettirdi. Bu süre içinde gazetecilikle bağını kesmeyen Haydar Rüştü, 1939-1945 yılları arasında İzmir Bölgesi Basın Birliği'nin başkanlığını yürüttüğü gibi Anadolu'da yazı kaleme almayı 1951'deki ölümüne kadar hiç kesmedi. Haydar Rüştü Öktem'in ölümünden sonra H. Aydın Öktem'e geçen Anadolu gazetesinin yayımı bir süre daha devam etti ve gazete, 17 Eylül 1954'te çıkan son sayısıyla İzmir basın dünyasına veda etti.

Yeni Asır binası Gazi Bulvarı

Yeni Asır'ın Selanik yıllarındaki başlığı (1914).

Yeni Asır'ın İzmir'deki ilk yıllarında kullandığı başlık (1927).

Yeni Asır gazetesi Abdurrahman Nafiz tarafından Selanik'te 31 Ağustos 1895'te Asır adıyla yayımlanmaya başlandı. Gazetenin müdürü ve başyazarı, Abdurrahman Nafiz'in oğlu Fazlı Necip'ti. II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde adını Yeni Asır olarak değiştiren gazete, Ali Şevket'in (Bilgin) imtiyazı ve müdürlüğü altında 1924 yılına kadar Selanik'te yayımlanmaya devam etti. Mübadele Sözleşmesi'yle İzmir'e gelen Ali Şevket ve kardeşi Mehmet Behzat, gazetelerini Sada-yı Hak gazetesinin matbaasında basarak 24 Ağustos 1924'ten itibaren yayımlamaya başladılar (Anadolu, 24 Temmuz 1924). 19 Ağustos 1924 tarihli Sada-yı Hak gazetesi Yeni Asır'ın yayımlanacağını şu cümlelerle haber veriyordu: "Otuz seneden beri Selanik'te intişar ederek Rumeli'nin en büyük Türk gazetesi olarak tanınmış olan Yeni Asır gazetesi mübadele dolayısıyla şehrimize nakl-i mekân ettiğinden yakında pek zengin münderecat ve vasi istihbarat ile İzmir'de intişar edecektir. Ehemmiyetle bekleyiniz." (Sada-yı Hak, 19 Ağustos 1924)

İlk yönetim yeri Taşçılarici'nde Keten Sokağı'nda olan gazete, daha sonra çalışmalarını sırasıyla Beyler Sokağı Süleyman Bey Bahçesi, 2. Beyler ve Gazi Bulvarı'ndaki adresinde sürdürdü. Yeni Asır, 1925'te Mehmet Sırrı (Sanlı), Michel Kamber ve İsmail Hakkı'nın (Ocakoğlu) katıldığı beş ortaklı bir gazete haline geldi. Üç yıl sonra Mehmet Behzat, Mehmet Sırrı ve Michel Kamber ortaklıktan ayrılırken Abdi Ahmet (Sokullu) ortaklığa dahil oldu. İsmail Hakkı Ocakoğlu 1942'de ölümüne kadar gazetenin başyazarlığını sürdürdü.

1930'lu yıllarda dönemin birçok ünlü yazarı Yeni Asır'ın yazı kadrosu içinde yer alıyordu. Tarihi roman yazarları arasında Abdullah Ziya Kozanoğlu, Selahattin Kantar, Faik Şemsettin Benlioğlu adları önemli bir yer tutmaktadır. Fuat Edip Baksı, Asım Kültür, İsmail Hakkı Ocakoğlu, Ali Şevket Bilgin, Rebia Arif Bilgin, Behzat

Arif Bilgin, Refik Şevket İnce, Halil Menteş, Esat Çınar, Aslan Tufan Yazman, Münir Birsell vb. Yeni Asır'ın seçkin yazarları arasında sayılmaktadır. Kemal Kamil Aktaş'ın yazıları genellikle İzmir'in edebi, kültürel ve sosyal yaşamıyla ilgili konular üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. Folklor derlemeleri de Yeni Asır'da dikkate değer bir yer tutmaktadır. Metin Orbay'ın derlediği halk masalları, Kamil Aktaş'ın folklorla ilgili yazıları üzerinde durulması ve değerlendirilmesi gereken yazılardır. Yine gazetede sonradan büyük bir üne kavuşacak olan Halikarnas Balıkcısı ve Kenan Hulusi Koray gibi yazarların da yazılarına rastlamak olanaklıdır (Arıkan, 2003: 18). 1930'lardan başlayarak haber ağını büyüten ve yazar kadrosunu genişleten Yeni Asır, kısa sürede İzmir'i aşarak bölge gazetesi olma başarısını gösterdi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, yukarıda saydığımız gazetelerin dışında birçok gazete yayımlandı. İzmir'in kurtuluşundan sonra yeni olarak yayımlanan ilk gazete Türk Sesi'ydi. İlk sayısı 27 Haziran 1923'te çıkan Türk Sesi'nin sorumlu müdürü Nazmi Sadık'tı. Gazetede başmakaleler, Vasıf Çınar'ın kardeşi olan M. Esat Çınar tarafından kaleme alınmaktaydı. Erkek (Atatürk) Lisesi'nin müdürü Rıdvan Nafiz Edgüer ve tarih öğretmeni Mitat Oksancak genellikle tarihsel konuları içeren yazılara imza atmaktaydı. Karşıyaka Öğretmen Okulu'nda görev yapan Hasan Âli Yücel'in H. A. ve Aşık mahlasıyla yazdığı gazetenin sürekli yazı kadrosunda Kemal Emin Bara, Akçakanat, Mithat Şevki, Kemal Turan ve Necati Çiftçi yer alıyordu (Arıkan, 1991). Bir yıldan biraz uzun bir süre yayım hayatı olan Türk Sesi kapandıktan sonra, hemen hemen aynı kadronun 1924'te Türk İli adıyla yeni bir gazete yayımladıkları görülmektedir. Ancak Türk İli de uzun ömürlü olamadı ve 1926 yılı başlarında yayım hayatına son verdi. Aynı yıllarda yayımlanan Ahali (1924), Yeni Gün (1925-26), Yanık Yurt

(1925-26), Memleket (1927), Hürriyet (1930), Serbes Cumhuriyet (1930) uzun ömürlü olamadılar. Bunların içinde Yeni Gün, Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan kısa süre önce Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından İstanbul'da kurulmuş, Milli Mücadele'de Ankara'ya taşınarak Anadolu'da Yenigün adıyla yayımını sürdürmüştü. Yunus Nadi Mayıs 1924'ten itibaren yine İstanbul'da Cumhuriyet gazetesini çıkarmaya başladı. Bir yıl sonra Yunus Nadi bu defa İzmir'de Yenigün'ü yayım hayatına soktu. Gazete Yeni Asır'ın İzmir'deki bağlantılarını kullanarak yayımlanıyordu. İzmir Harikzedegân Cemiyeti'nin yayım organı olarak çıkmaya başlayan Yanık Yurt gazetesi ise, 1926'da adını değiştirerek İzmir'in en eski gazetelerinden biri olan Hizmet adını aldı. Serbes Cumhuriyet gibi Serbest Fırka'nın tarafı olan Hizmet 1930'da kapanmak zorunda kaldı.

Tek parti yönetiminin hakim olduğu 1930-45 yılları arasında yayımlanmaya devam eden Anadolu, Yeni Asır ve Halkın Sesi dışında, yine birkaç ay süreli Ege (1935), Yürgü (1935), Sabah Postası (1935), Akın (1935-36) ve Efe (1936) İzmir basın tarihinde derin iz bırakmadan geçip gittiler. Özellikle savaş yıllarında gazeteler üzerinde gittikçe ağırlaştırılan denetim, yönetimin uygun gördüğü gazetelerin dışında yeni gazete yayımlanmasına olanak vermiyordu. II. Dünya Savaşı yıllarında İzmir basını, eski parlak günlerinden büyük ölçüde uzaklaşmıştı. 1945 yılında İzmir'de yayınlanan gazetelerin en eskisi, günlük baskısı beş bin civarında olan Anadolu gazetesi idi. Anadolu gazetesinin iki katına yakın baskı yapan Yeni Asır gazetesinin dışında, CHP Müfettişi Kemal Satır'ın tırajlara pek az dediği Selim Sırrı Sanlı'nın Halkın Sesi, Süha Sükuti Tükel'in Ticaret ve İlhami Kaymak'ın Ekonomi ve Piyasa gazeteleri İzmir'in diğer gazeteleriydi (BCA, 490.1-665-232.1, s.52).

Bir Gazetecinin Gözünden 1930'larda İzmir: Suat Derviş'in İzmir Röportajları

"Ben öteden beri tütünde çalışırım başka yerde çalışmam, seksen kuruş yevmiye alırım. Eğer bütün sene iş olsa bu para ile pek âlâ yaşarım. Fakat bizde bütün sene iş ne gezer, burada iş bitti mi artık git sabahlardan akşamlara kadar fabrika kapılarını aşındır. Oradan oraya koş, bekle dur iş bulamazsın."

Yukarıdaki satırlar Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatına ve gazeteciliğine damga vurmuş öncü kadın yazarlarından Suat Derviş'in Eylül-Ekim 1936'da İzmir'de yaptığı bir dizi röportajdan alıntıdır. İstanbul gazeteleri İzmir'e her zaman yoğun ilgi göstermiş, buradaki gelişmeleri sıkı bir şekilde takip ederek haberleştirmiş, hatta bazı gazeteler İzmir hakkında özel sayfalar hazırlamıştır. Sık sık yazarlar ve muhabirler İzmir'le ilgili yazı dizileri hazırlayarak, röportajlar yaparak gazetelerinde yayımlamışlardır. Gazeteci trafiği özellikle 1936'da Fuar'ın Kültürpark içinde açılmasıyla birlikte artmaya başlamıştır. İstanbullu gazeteciler İzmir'e geldikten sonra genellikle Kordon, Alsancak, Kültürpark ve Karşıyaka sahili gibi kentin nispeten mamur bölgelerde oyalanmakta, başta vali ve belediye başkanı olmak üzere yöneticilerle ya da meslek kuruluşlarının yetkilileriyle görüşmekte, bunun sonucunda yazdıkları yazılar ve yaptıkları röportajlar İzmir'in çoğunlukla övgüsü, ekonomik yapısı ya da sayfalarıyla sınırlı kalmaktaydı. Suat Derviş'in röportaj serisi de İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz'la başlamaktadır ama hepsi o kadar...

Tan gazetesi adına Eylül ortalarında İzmir'e gelen Suat Derviş'in röportajları gazetesinde şu cümlelerle duyurulur: "Arkadaşımız Suat Derviş İzmir şehir ve civarına on beş günlük bir tetkik seyahati yaptı. O havalinin bütün müesseselerini, mekteplerini, iktisadi faaliyetlerini tetkik etti. İzmir'in münevverleriyle, işçileriyle, her sınıftan halkıyla görüştü. Bergama, Nazilli, Menemen'e kadar uzandı. Bu tetkik röportajları, bize İzmir'in içini ve dışını gösterecek, hayatım anlatacaktır." (Tan, 17 Eylül 1936)

Suat Derviş'in ilk yazısı "İzmir'in genç, faal ve çalışkan zihniyetli tamamıyla modern olan" Belediye Başkanı Behçet Uz'la yaptığı görüşmeye dayanır. Tahmin edileceği gibi görüşme İzmir'in imarı, Kültürpark, hastaneler ve eğlence yerleri, yani belediyenin ilgi alanında olan konulardır. Bir sonraki yazısında İzmir'le ilgili kısa bilgiler verdikten sonra

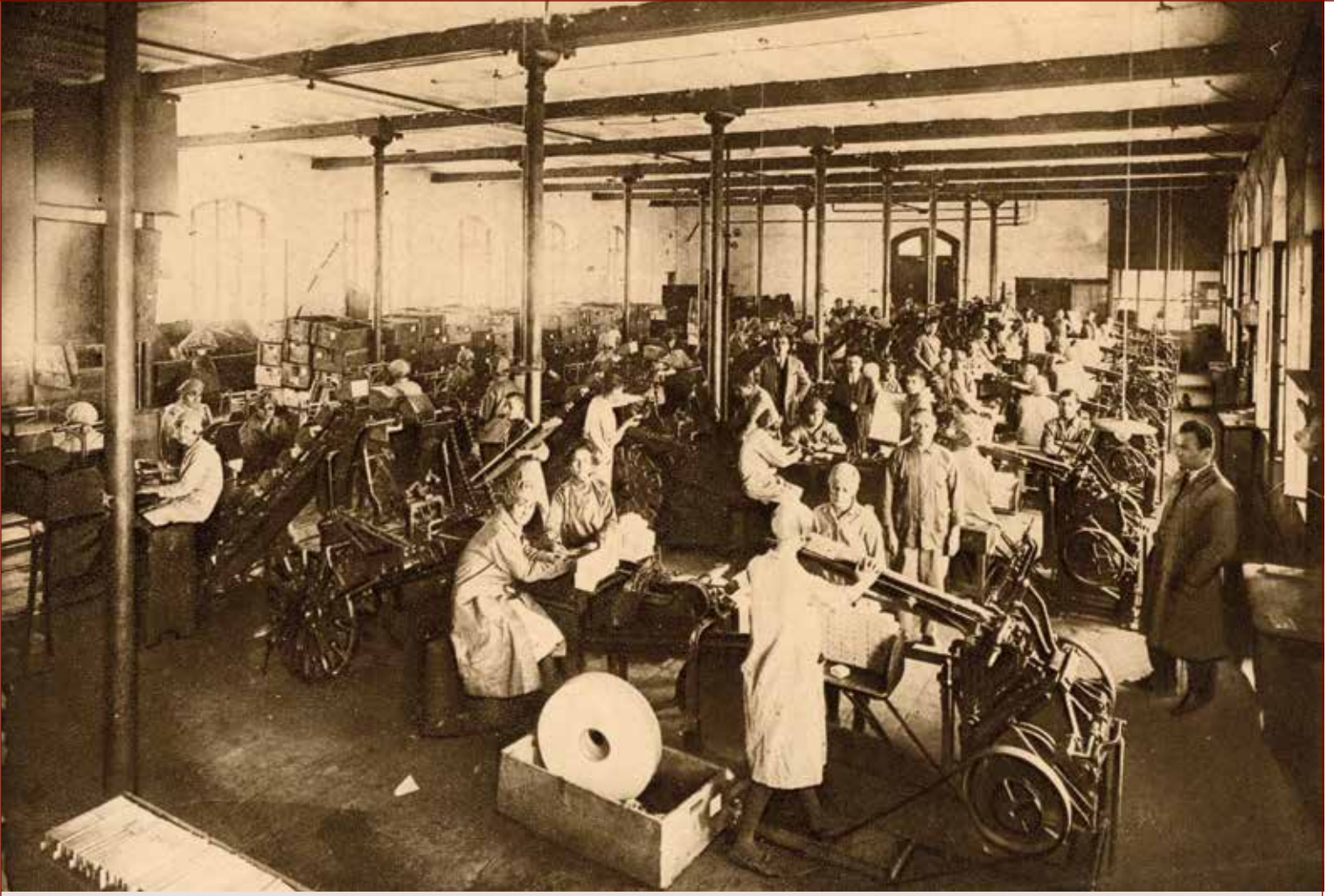
şöyle yazacaktır: "İzmirlileri tanımak, İzmir'i tanımak değil midir? Ben de onları tanımaya çalışacağım". Suat Derviş gerçekten de sonraki yazılarında bu sözüne sadık kalır. Kâh İzmir'in münevver kadınlarıyla, kızlarıyla, tütün ve incir işçileriyle görüşür, kâh çocuk yuvası çalışanlarının, yoksul ve yaşlıların dertlerini dinler. Milli Kütüphane'ye ve kitapçılara gider, kimlerin neler okuduğunu soruşturur.

"İzmir'in tanınmış kitapçılarından Bay Ahmet Kitapçı'nın Beyler sokağının köşesindeki dükkânındayım. Kendisine İzmirlilerin ne okuduğunu ve en çok hangi sınıfın okuduğunu soruyorum. Bay Ahmet Kitapçı: 'İzmir'de birçok münevverler vardır, diyor. Edebî, felsefî eserler çok okunur. Romanlar daha fazla uzun kış gecelerini geçirmek için alınır.' Okuyan münevverler, tabii orta sınıfa mensup olanlardır, değil mi? 'Hayır! Bizde halk da okur. Sütçü okur, garson okur, herkes okur. Amele de okumasını sever. Fakat henüz iş kanunu tatbik edilmediği için mesai saati tayin edilmemiştir. Çok çalışırlar. Evlerine yorgun, argın gelirler. Bizim memlekette işçiler, en aşağı, on saat çalışırlar. E insaf! On saat işten sonra da kitap okunur mu?'" (Tan, 15 Ekim 1936)

Suat Derviş'in 18 Eylül-15 Ekim arasında yayımlanan "İzmir'den Röportajlar" başlıklı yazı dizisi bize İzmir'in diğer yüzünü tanımamız için açılan bir penceredir.

Tan, 21 Eylül 1936.

Üstte 1927-1928 arasında İzmir Tekel Sigara Fabrikası (Ömer Durmaz arşivi), altta 1930'larda Astro Türk Tütün Fabrikası (Cengiz Kahraman arşivi)

Bir İncir Mağazasında Neler Gördüm

Tan, 13 Ekim 1936.

... İleride bir kazan kaynıyor... Birkaç erkek işçi, kapının ta önünde bir yere istif edilmiş olan incirleri iki kulplu birer kovanın içine dolduruyorlar...

Ve bu kovaları alıp kaynayan kazanın içine daldırıyorlar. Bu suretle incirliklerden gelen ve sergide kurutulan incirler yıkanmış oluyor.

Biraz daha ileride harman sandığı'nın etrafında otuz-kırk kadar kadın işçi oturmuş. Hepsinin başında beyaz örtüler, incir seçip ellerindeki sepetlerin içine dolduruyorlar.

İki üç küçük çocuk ellerinde birer kova arada bir kadınların yanından geçiyorlar. Kadınlar, ellerini bu kovaya sokuyorlar.

Yanımdaki arkadaş'a soruyorum: "Kuzum bu ne suyu?" "Tuzlu su, diyorlar. İnciri ayırmak için çalışan kadınların elleri yapışkan olur. İncir onu yakar... Onlar bu sularla yıkarlar. Yoksa eller parçalanır."

Ufak bir zenci çocuğu bir kenarda oturuyor: "Bu çocuk burada ne arıyor", diye soruyorum. "Annesi çalışıyor, bırakacak yeri yok... Buraya getirmiştir..."

Minimini siyahi iki ellerini dizi üzerine koymuş uslu uslu duruyor. Yaklaşıyor ve yanaklarını sıkıştırıyorum. Yine kalın

sesli ustabaşının kumandası yükseliyor: "Yine konuşuyorsunuz ha!"

Bakıyorum. İki genç işçi kızı baş başa vermişler, beni göstererek birbirlerine bir şey soruyorlar... Anlıyorum, benim burayı ziyaretim bu çocuklara epey tekdir işittirecek, buna rağmen çalışan kadınların birisinin yanına sokuluyorum ve soruyorum: "Siz de evli misiniz? Sizin de çocuklarınız var mı?"

İşçi kadınlarının yaşını tayin etmek pek müşkül. Gözlerine bakacak olursam henüz on beş yaşında, alnı ve dudaklarının kenarında kırk beş ile ellinin izleri var. Vücutu yirmi beş gösteriyor.

"Var ya" diyor, "emzikte bir çocuğum var..." "Kocan nerede? O da çalışıyor mu?" "Askere gitti o." "Çocuğunu ne yapıyorsun?" "Küçük kız kardeşime bırakıyorum." "Kız kardeşin kaç yaşında, ona iyi bakabilir mi?" "Bakar elbette, bu sene sekizini bitirdi."

...Buranın en kuytu bir yerinde iki yaşlı kadın çömelmiş oturmuşlar... Onlar da incir sepetlerinden kötülerini ayıklıyorlar. Yani bir kontrol yapıyorlar, içlerinden bir tanesi belki doksan yaşını geçmiş... Çömelmiş oturuyor ve iri, uzun bir çubuk içiyor. Selâm veriyorum. "Kolay gelsin" diyorum,

"Maşallah pek çabuk çalışıyorsunuz?"

Gülüyor. "Yaşıma göre iyi çalışırım diyor. Elbette çalışırım, ömrüm benim incir mağazalarında geçti. Bir zamanlar kenara çekilmişti istirahat etmem... Felek müsaade etmedi... Oğlum senelerce burada çalışırdı. Sizlere ömür vefat etti. Allah buranın patronundan razı olsun, bana yardım etti, beni aldı da, şimdi ben çalışıyorum..." Şivesinden Ermeni olduğu pek belli olan bu doksanlık işçi kadınına: "Pek talihli kadınmışsın, nineciğim" diyorum, sana büyük lütufta bulunmuşlar. Yoksa doksanına gelen bir işçiyi hangi mağaza kabul eder." Sevimli yüzünde parşömenleşmiş derilerini tir tir titreten ve dişsiz ağzını tamamıyla açan bir kahkaha ile gülüyor: "Anam bana daima öyle söylerdi... Dünyanın en talihli kızı şensin, minareden yuvarlansan dört ayaküstüne düşersin derdi..."

Doksan yaşına ve doksan yaşında karanlık bir köşede oturup akşama kadar çalışmasına rağmen talihinden bu kadar memnun olan nikbin işçi kadınının cesaretine ve metanetine ve kim bilir belki de hayatla istihza edebilecek kadar kudretine hayran oluyorum... "Allaha ısmarladık nineciğim", diyorum. "Güle, güle kızım."

Üstte incir kutulayan ve altta incir işleyen genç kızlar, Şerif Remzi İncir İşletmesi (Orhan Berent koleksiyonu)

TİCARET

Süha Sükuti Tükel tarafından, ilk sayısı 20 Nisan 1942’de yayımlanan Ticaret gazetesi, Türkiye’de yayımlanan ekonomi gazeteleri arasında sürekliliğiyle öne çıkan bir gazetedir. İzmir’in ticaret merkezi özelliği, 19. yüzyılın sonlarında itibaren ekonomi haberlerini temel alan süreli yayınların, basın dünyasında sık sık ortaya çıkmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle Raşit Halil Yılmaz tarafından piyasa fiyatlarının yanında ekonomi haberleri veren birçok gazete yayımlandığı bilinmektedir. Bunların içinde 1922’de yayımlamaya başladığı günlük Ticaret gazetesi, 1930’lu

yılların başlarına kadar devam etmişti (Huyugüzel, 2000: 506). Süha Sükuti Tükel tarafından II. Dünya Savaşı’nın en zorlu bir döneminde kendi matbaasında basarak yayımladığı Ticaret gazetesi, kısa sürede benimsenmiş, önce Ege ve ardından bütün Türkiye’ye yayılmıştı. Gazetenin İtalya ve Yunanistan gibi Avrupa ülkelerinden haber yazan muhabirleri bulunuyordu. Süha Sükuti Tükel’in 1997’de ölümüne kadar kesintisiz biçimde 55 yıl boyunca yayımladığı Ticaret gazetesinin yayımı, varisleri tarafından devam ettirildi.

İzmir Ticaret gazetesi, 15 Temmuz 1955

HAVADİS

Havadis 20 Temmuz 1946 ila 9 Eylül 1946 arasında sadece 48 sayı yayınlanabilmiş bir gazetedir. Ancak kısa ömrüne karşın, gazetenin yayımlanmasına ön ayak olan Naci Sadullah Danış başta olmak üzere yazar kadrosu, haber ve yazıların içeriği, İzmir’in diğer gazeteleriyle girdiği tartışmalar, iktidarda bulunan CHP yöneticilerinin gazeteye karşı tavrı ve tüm bunların yanında edebiyat sayfalarında yayınlanan şiir, hikâye, sanat yazıları ve denemeler Havadis’i İzmir basın tarihinde önemli bir yere taşımaktadır.

Havadis’in ilk sayısı, 21 Temmuz 1946 yapılan Cumhuriyet döneminin ilk çok partili genel seçiminden bir gün önce, 20 Temmuz 1946’da yayınlandı. Gazetenin künyesinde imtiyaz sahibi Cihat Gökçek, sorumlu müdürü ise Kemal Gençspor olarak belirtilmişti. Ancak daha ilk nüshasından gazeteye damgasını vuracak kişinin Naci Sadullah olduğu anlaşılıyordu. Naci Sadullah’ın açık imzasıyla “Dosdoğru” başlıklı bir köşesi bulunuyordu. “İşin Şakası” başlığını taşıyan köşenin yazarı olarak geçen Zahide

Samsam da Naci Sadullah’tan başkası değildi. Ayrıca gazetenin adı kullanılarak kaleme alınan başyazının da Naci Sadullah’ın elinden çıktığını anlamak güç değildi. Gazetenin imtiyaz sahibi Cahit Gökçek, “Dikkat” başlığı altında, bir kısmı imzasız olarak güncel politik, kısa yazılar kaleme alıyordu. Bunların dışında gazetede tek sürekli köşe, Faik Şemsettin Benlioğlu’nun “Dün ve Bugün” başlığını taşıyan tarih yazılarına ayrılan köşeydi.

Gazetenin edebiyat ve gençlik sayfaları, sonraki yıllarda Türk edebiyatına yön verecek yazarların hikâye, şiir, eleştiri ve denemeleriyle bezenmişti. Şükran Kurda-kul, Attila İlhan, Kemal Bilbaşar, Aziz Nesin, Ekmel Hürol, Renan Fosforoğlu, Orhan Rahmi Gökçe bunlardan bazılarıdır. Gazetenin edebiyat tarihi açısından önemi ise Nazım Hikmet’in Kurtuluş Savaşı Destanı’nın büyük bölümünün ilk kez burada yayımlanmış olmasıdır (Serçe, 2023).

Ege Ekspres gazetesi, Demokrat Parti iktidarını desteklemek amacıyla, Nihat Kürşad, Jerfi Yener ve Kemal Mete ortaklığında yayınlandı.

İlk sayısı 10 Temmuz 1952 tarihinde çıkan gazete, kısa sürede Yeni Asır'la birlikte İzmir'in en çok satan gazetesi haline geldi. 1971 yılında Yaşar Holding tarafından satın alınan gazete Ekspres adıyla yayımlanmaya başladı.

İstanbul'da yayımlanan magazin gazetesi Saklambaç'ı ek olarak vermesi, Ekspres'i zirveye taşıdı. Ancak satışların düşmesi üzerine gazete el değiştirmiş, bir süre akşam gazetesi olarak yayımlandıktan sonra Aralık 1980'de tarihe karışmıştır (Sevinçli, 2019: 261).

İstanbul gazeteleri 1950'lerin sonlarından itibaren İzmir'de büro açmaya başladı. Geniş olanaklara ve haber ağına sahip olan bu gazeteler 1980'li yıllardan başlayarak da Ege ya da İzmir ekleri çıkarmaya giriştiler. Bir yandan bu gazetelerle rekabet, diğer yandan teknolojinin gelişmesiyle elektronik ortamda bilgi akışının çeşitlenmesi, yerel basın üzerinde olumsuz etkiler yarattı. Gazeteler gittikçe daha az basılı, daha çok elektronik ortamda yayım tercihine yönelmek zorunda kaldılar. Günümüzde ikili ortamda yayımlanan gazetelerden bazıları şunlardır: 9 Eylül, Ege Telgraf, Egemenlik, Ekonomik Çözüm, Ekonomik Gündem, Gözlem, Haber Ekspres, İlkse, İz, Ticaret, Yeni Asır, Yeni Bakış, Yeni Haber, Yenigün.

İzmir Basın Tarihi Müzesinden kareler

II. Dünya Savaşı'nın sonlarında Türkiye'nin, savaşı kazanmaları büyük ölçüde kesinleşen ABD-İngiltere ve Fransa bloğuyla yakınlaşması, iç politikada sıkı idarenin hafiflemesini, muhalif siyasal partilerin kurulmasını ve yeni gazetele-
rin yayımlanmasını beraberinde getirdi. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte basın önemli bir rol oynamış, kamuoyu oluşturma gücü nedeniyle hem iktidar hem muhalefet basının desteğini sağlamaya çalışmış, bunun da ötesinde siyasal parti ve hareketler düşüncelerini duyurabilecekleri gazete ve dergiler yayımlamıştı. Bu çerçevede Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra İzmir'de bu partinin düşüncelerine sözcülük edecek ve parti için kamuoyu oluşturacak gazete olarak İzmir gazetesi yayımlandı. Ekrem Hayri Üstündağ'ın sermayesiyle kurulan gazetenin

yazı kadrosu, adeta Demokrat Parti'nin vitriniydi. Bir el ilanında yayına başlayacak olan "Günlük, bağımsız siyasî gazete" İzmir'de yazıları yer alacak kişiler şöyle listelenmişti: Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik İnce, Ziya Şakir, Kâzım Nami Duru, Hidayet Keşfi, Saip Serter, Yahya Kerim Onart, Burhan Belge, Ali Fuat Başgil, Dr. Ekrem Üstündağ, Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu, Aka Gündüz, Ethem Menderes, Calip Serter ve Ragıp Sarıca (BCA. 490-1-0-0/1368-534-1).

25 Aralık 1946'da yayımlanmaya başlayan İzmir gazetesi seçimlere giden süreçte yoğun bir baskı altına alındı. Seçimlerin ardından gazetede yayımlanan bir yazı nedeniyle bir süre kapatılan gazetede yaşanan trajik olaylar sonunda, İzmir gazetesi, son sayısı 11 Kasım'da yayınlanarak veda etti.

İzmir gazetesinin yerini alan Demokrat

İzmir'in sahibi Adnan Düvenci'ydi. Yayın hayatına Burhan Belge'nin başyazarlığında başlayan gazetede Adnan Menderes, Mithat Perin, Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü, Hikmet Bayur, Samet Ağaoğlu, Refik Şevket İnce, Nihat Kürşat, Ziya Şakir, Ekrem Üstündağ, Sıtkı Yırcalı, İsmet Bozdağ, Mehmet Ali Aybar gibi adlar süreli ve ya da devamlı olarak gazeteye yazdılar. İlerleyen yıllarda Halikarnas Balıkcısı, Attila İlhan, Samim Kocagöz, Kemal Bilbaşar, Orhan Kemal, Naci Sadullah Danış gazetesinin kadrosuna katıldı (Sevinçli 2019: 254).

1950'lerin ortalarına kadar Demokrat Parti'yi destekleyen gazete, daha sonra muhalif bir kimlik kazandı. 1953 ve 1959'da olmak üzere iki kez matbaası yanarak tahrip olan Demokrat İzmir, son sayısını 28 Nisan 1979'da yayımlayarak basın dünyasına veda etti (Demirci ve Düvenci, 2018).

Yazar ve ressam
Cevat Şakir Kabaağaçlı
(Halikarnas Balıkcısı),
Demokrat İzmir
gazetesindeki masasında.

1945'te dünya siyasal dengelerinin değişmesi, Türkiye'de tek parti rejiminin siyasal ve toplumsal yaşam üzerinde sıkı politikalarını gevşetmesini beraberinde getirdi. Özellikle siyasal muhalefetin siyasal partilerin çatısı altında örgütlenmeye başlaması, gazete yayıncılığına da yansımakta gecikmedi; muhalif siyasal partileri destekleyen ya da iktidar ve muhalefet partilerinden farklı düşünen gazete ve dergiler yayın hayatına atıldı. Bu dönemden günümüze, kısa ömrüne rağmen en derin iz bırakan gazetelerden biri de İzmir'de yayımlanan Zincirli Hürriyet'ti.

Mehmet Ali Aybar'ın Naci Sadullah Dandaş'ın büyük desteğiyle ilk sayısını 5 Nisan 1947'de çıkarttığı Zincirli Hürriyet İzmir'de üç, İstanbul'da bir sayı olmak üzere sadece dört sayı yayımlanabildi. İlk sayısında "Niçin Çıkıyoruz?" başlığıyla amacını şu şekilde özetlemişti: "Zincirli Hürriyet, hürriyetlerin zincire vurulduğu bu memlekette, hürriyet uğrunda mücadele etmek için çıkıyor. Zincirli Hürriyet, İstanbul'da sıkıyönetimin susturduğu Hür'ün manevî mirasçısıdır. Onun yürüdüğü yoldan yürüyecektir. Zincirli Hürriyet, bu hürriyetlerin iktidar partisinin tahtı inhisarından kurtulup, bu topraklar uğrunda icabında kanını akıtan memleketin öz evlatlarına, yani milyonlara, mal edilmesi için mücadeleye atılıyor. İnsanca yaşamamıza engel olan tahakküm, nereden gelirse gelsin, mahiyeti ne olursa olsun, Zincirli Hürriyet, gücü yettiği kadar buna karşı koymağa

çalışacaktır. Zincirli Hürriyet, ırk ve din farkı gözetmeden bu toprak için yaşayan ve bu topraklar için ölen, anayasa haklarından mahrum edilmiş bütün memleket evlatlarının gazetesidir. İşte özetle Zincirli Hürriyet'in iç politikada takip edeceği yol. Binaenaleyh Zincirli Hürriyet ne demokratların, ne halkçıların, ne de her hangi bir zümre veya şahsın gazetesi değildir. O, hürriyetin gazetesidir. Dış politikada ise, Zincirli Hürriyet İstiklâl savaşları ruhuna, Misakı Millî ruhuna bağlıdır. Türk istiklâlini daima her şeyin üstünde sayarken, gizli veya açık her türlü emperyalizmin amansız düşmanı olarak yaşayacaktır. Zincirli Hürriyet doğduğu bu günde vatandaşlarına gösterdikleri alâka ve misafirperverlikten dolayı teşekkürü tatlı bir vazife bilir."

Zincirli Hürriyet'te kimlerin adı yok ki; Mehmet Ali Aybar ve Naci Sadullah'ın dışında Cami Baykut, Cevdet Kudret, Aziz Nesin, Zekeriya Sertel, Sabahattin Ali, Behice Boran, Adnan Cemgil, Mim Uykusuz ilk göze çarpanlardır.

Zincirli Hürriyet'in muhalif yazıları bazı çevreler tarafından "komünist" propagandası olarak yorumlandı. Üçüncü yazısının yayımlanmasının ardından yüz-yüz elli kişilik bir grup gazetenin basıldığı matbaayı basarak, basılı olan nüshaları yok etti. Bu olaydan sonra İzmir'de gazeteyi basacak matbaa bulamayan Aybar, İstanbul'a döndü ve Zincirli Hürriyet'in son sayısını burada yayımladı.

İzmir Basın Birliği Kongresi, 1945: (Soldan sağa) Bülent Üstündağ (İzmir Gazetesi yazarı), Süha Sükuti Tükel (Ticaret Gazetesi imtiyaz sahibi), Dr. Ekrem Hayri Üstündağ (İzmir Gazetesi sahibi), Abdi Sokullu (Yeni Asır'ın idare ve yazı işleri müdürü), Şevket Bilgin (Yeni Asır'ın imtiyaz sahibi ve başyazarı), tanınmadı, Haydar Rüştü Öktem (Anadolu'nun imtiyaz sahibi ve başyazarı), Orhan Rahmi Gökçe (Anadolu'nun yayın müdürü ve başyazarı), Jerfi Yener (İzmir Gazetesi muhabiri), Agah Bartu (Anadolu'nun muhabiri), Mithat Perim (İzmir Gazetesi'nin yayın müdürü), tanınmadı. Bu resim İzmir Palas'ın önünde çekilmiştir. (Parlak, 1989, s. 494)

İzmir Gazeteciler Cemiyeti Kongresi, 1950:
Başkanlık divanının solunda katip Agah Bartu, başkan Haydar Rüştü Öktem, Orhan Rahmi Gökçe (çalışma raporunu okuyor) ve katip Şahap Gürsel. (Parlak, 1989, s. 555)

Sada-yı Hak, 21 Aralık 1924.

Türk basın dünyasının İstanbul'dan sonra en büyük basın merkezi olan İzmir'de 19. yüzyıldan başlayarak pek çok gazete yayımlanmış ve gazeteci yetişmiştir. Bu gazetecilerden bir bölümü süreç içinde İstanbul'a giderek burada yayımlanan ulusal düzeydeki gazetelerde önemli görevler üstlendi. İzmir yangını izleyen günlerde İzmir'de Halil Zeki'nin Şark, Cevriye İsmail'in Ahenk ve Mehmet Sırrı'nın Sada-yı Hak adlarıyla üç gazete yayımlanıyordu. Kısa süre sonra bunlara, işgal döneminde Antalya'da yayımlanan İzmir'in eski gazetelerinden Anadolu ve mübadele anlaşması nedeniyle Selanik'te yayın hayatına son vererek İzmir'e gelen Ali Şevket'in Yeni Asır'ı katıldı.

İzmir gazetecileri, İzmir'in kurtuluşundan hemen sonra bir araya gelmiş, bir yönetmelik hazırlayarak "İzmir Matbuat Cemiyeti" adı altında örgütlenmişler, fakat bu örgütlenme hiçbir faaliyet göstermeden dağılmıştı. Bir süre sonra cemiyeti ihya etmeye karar veren İzmirli gazeteciler, görüş alış-verişinde bulunmak üzere 19 Aralık 1924'te Sada-yı Hak gazetesinin matbaasında toplandılar. Toplantıda günlük ve haftalık gazetelerin müdür ve yazarlarının

çoğu bulunuyordu. Toplantıda eski yönetmelik ve İstanbul'dan getirilecek İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin karşılaştırılıp yeni bir yönetmeliğin hazırlanması kararlaştırıldı. Bu amaçla gazetecilerden Hakkı Nezihi, Ahmet Cemaleddin, Cem Cemal ve Sedat Sahir'den bir komisyon oluşturuldu (Sada-yı Hak, 21 Aralık 1924). 26 Aralık'ta Sada-yı Hak matbaasında yeniden bir araya gelen İzmirli gazeteciler, komisyon tarafından hazırlanan yönetmelik taslağını, üzerinde bazı değişiklikler yaptıktan sonra "İzmir Gazeteciler Cemiyeti"nin yeni yönetmeliği olarak kabul etti. Bunun ardından başkan ve yönetim kurulu için seçim yapıldı. Sonuçta İzmir Gazeteciler Cemiyeti'nin başkanlığına yirmi bir çoğunluk oyuyla Tokadizâde Şekip seçildi. Genel sekreterliğine Zeynel Besim'in (11) seçildiği cemiyetin yönetim kuruluna ise sırasıyla en çok oy alan Sada-yı Hak'tan Sadun (17), Türk İli'nden Nihat Şevki (15), Yeni Asır'dan Behzat (11), Hilâl-i Ahmer'den Ahmet Cemaleddin (10), Ali Hadi (9) ve Cem Cemil (9) getirildi. Ahenk gazetesinden Mehmet Şevki (17), Necip (14) ve Hüseyin (14) de denetleme kuruluna seçilmişti (Anadolu, 27 Aralık 1924 ve Ahenk, 28 Aralık 1924).

İzmir Gazeteciler Cemiyeti Kongresi, 1954: Başkan Ali Şevket Bilgin faaliyet raporuna yönelik tenkitleri cevaplandırıyor.

Yanında divan katibi Doğan Özgüden (Sabah Postası), (oturanlar, sağdan sola) Kemal Mete (Ege Ekspres), Hasan Anar (Yeni Asır), Kemal Bey (?), Milli Kütüphane Müdürü), Şeref Bakşık (Demokrat İzmir), Şemsi Katıltan (Ege Ekspres). Şahap Gürsel (Yeni Asır), Cezmi Zallak (Yeni Asır), Hayrullah Güllal (Yeni Asır), Nejat Yıldırım Kemal (en arkada ve ayakta), Çetin Esen Kaftan (Yeni Asır- başı gözüküyor). (Parlak, 1989, s. 817)

Basın Birliği Kongresi'nin İzmirli üyeleri; Orhan Ramhi Gökçe (Anadolu başyazarı, çömelmiş olan), arkasında İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz, Agah Bartu (soldan ikinci, bağdaş kuranın arkasında, Anadolu Ajansı muhabiri), Behzat Bilgin (sağda ve arka sıranın en ucunda), İsmail Hakkı Ocakoğlu (Yeni Asır, ortadaki beyaz elbiselinin arka solunda) ve hemen yanında Süha Sükuti Tükel (Anadolu Gazetesi muhabiri, Ticaret Gazetesi sahibi), diğerleri tanınmadı. (Parlak, 1989)

İzmir Gazeteciler Cemiyeti başkanlığına gıyabında seçilen İzmir'in tanınmış şair, yazar ve gazetecilerinden Tokadizâde Şekip gazetelere gönderdiği bir yazıyla kendisinin başkanlığa layık görülmesinden gurur duyduğunu, ancak mukaddes gördüğü bu görevi kişisel nedenlerden dolayı kabul edemeyeceğini belirtmişti (Anadolu, 27 Aralık 1924). Tokadizâde Şekip'in yerine yeniden seçimle bir başkan seçilip seçilmediğini bilmiyoruz. Ancak İzmir Gazeteciler Cemiyeti'nin kurulması konusunda yapılan bu girişimin de başarılı olmadığı anlaşılıyor. İzmir için düzenlenen 1926 yılı istatistiğinde, İzmir'de bulunan cemiyetlerin içinde Gazeteciler Cemiyeti'nin bulunmaması ve gazetelerde adının herhangi bir biçimde zikredilmemesi de bu düşüncüyü desteklemektedir.

Sonraki yıllarda İzmirli gazetecilerin bir araya getirilerek, siyasal iktidarın bütün ülkedeki gazetecilerin bir araya getirilmesini sağlayan girişimin parçası olarak mümkün oldu. Tek parti döneminde siyasal iktidar, denetimi altında tuttuğu basın üzerinde, özellikle yaklaşan yeni savaş koşullarında daha sıkı bir sistem kurmak için 1938'den başlayarak yeni önlemler aldı. 10 Haziran 1939'da Ankara'da Türkiye'nin dört yanından gelen gazetecilerle Dahiliye Vekâleti'nde Basın Birliği Kongresi toplandı. Kongrede alınan karar uyarınca merkezi Ankara olan merkezi bir Türk Basın Birliği kurulduğu gibi Türkiye beş bölgeye ayrılarak her bölge için ayrı bir basın birliği

oluşturuldu ve birliklerin yönetim kurulları seçildi. Üçüncü bölge olarak belirlenen İzmir'de kurulan Basın Birliği'nin başkanlığına, o sırada milletvekili olan Anadolu gazetesinin sahibi Haydar Rüştü Öktem, üyeliklere de Orhan Rahmi Gökçe (Anadolu gazetesi yayın müdürü), Hakkı Ocakoğlu (Yeni Asır gazetesi başyazarı), Mehmet Sırrı Sanlı (Halkın Sesi gazetesi sahibi ve başyazarı) ve Şevket Bilgin (Yeni Asır gazetesi sahibi) getirildi. Haysiyet divanı Hayrettin Karan (Milletvekili ve Türk Dili gazetesi sahibi), Hamdi Nüzhet Çandar (Anadolu gazetesi başyazarı) ve Rahmi Balaban'dan (Fikirler dergisi yayın müdürü) meydana gelirken, Vasfi Bilge (Bergama gazetesi sahibi), Ethem Menderes (Aydın gazetesi sahibi) ve Kemalettin Şükrü (Yeni Asır gazetesi yayın müdürü) yedek üye olarak belirlenmişti (Yeni Asır, 11 Haziran 1939).

II. Dünya Savaşı boyunca tamamen iktidarın denetimi altında bulunan basın üzerindeki baskı, savaşın bitimiyle birlikte hafifletildi. İzmir'de yeni ve muhalif gazeteler yayımlanmaya başlandığı gibi mevcut gazetelerden bazıları da daha eleştirel tutum sergilemeye başladı. Bu koşullarda zaten çok sınırlı işlevi olan İzmir Basın Birliği'nin de önce yönetimi el değiştirdi, sonra da adı ve örgütlenme yapısı değişti. Birliğin 2 Ocak 1946'da yapılan kongresinde başkanlığa Yeni Asır gazetesinin sahibi Şevket Bilgin, başkan vekilliğine ise Süha Sükuti Tükel seçildi. Aynı kongrede tüzük değişikliğine gidilerek, derneğin adı İzmir

Gazeteciler Cemiyeti olarak değiştirildi. (Parlak, 1989; 573) Kısa sürede yeni yönetmeliği hazırlanan İzmir Gazeteciler Cemiyeti'nin bu yeni süreçte kurucuları Ali Şevket Bilgin (Yeni Asır gazetesi sahibi ve başyazarı), Abdi Sokullu (Yeni Asır gazetesi yazarı), Asım Kültür (Yeni Asır gazetesi yazarı), Sırrı Sanlı (Halkın Sesi gazetesi sahibi ve başyazarı) ve Nihat Kürşad (İzmir gazetesi yazarı) olmuştur. İzmir Gazeteciler Cemiyeti'nin geçici merkezi olarak da Gazi Bulvarı 118 numara olarak kaydedilmişti (Yeni Asır, 2 Ağustos 1946). 5 Ağustos'ta toplanan İzmir Gazeteciler Cemiyeti genel kurulu 34 gazetecinin hazır bulunduğu toplantıda Şevket Bilgin, Sırrı Sanlı, Asım Kültür, Burhan Belge, Abdi Sokullu, Kâmi Oral ve Cavit Yamaç'ı yönetim kuruluna seçti. Behzat Bilgin, Pertev Endüstri, Nihat Eğriboz, Sıtkı Şükrü Pamirtan ve Ahmet Kadri Başçı haysiyet divanına, İlhami Kaymak, Cavit Turhanoglu ve Hasan Karacaovalı da denetleme kuruluna seçildi.

Seçimden sonra Şevket Bilgin genel kurula teşekkür etmiş ve kurulan cemiyetin bir patronlar cemiyeti olmayıp gazetecilik mesleği mensuplarını tamamen sinesine aldığını ve gazeteci arkadaşların mesleki huzur ve emniyetini sağlamaya çalışacağını belirtmişti (Yeni Asır, 6 Ağustos 1946). İzmir Gazeteciler Cemiyeti, 830 üyesiyle İzmir'de Türk basınının önemli ve saygın kurumlarından biri olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

VIII. BÖLÜM

İZMİR'DE KÜLTÜR, SANAT VE SPOR ÇALIŞMALARI

İzfaş arşivinden İzmir Fuarı

İzmir büyük yangını, başta Kordon olmak üzere kentin kültür ve eğlence mekânlarının yoğunlaştığı pek çok yeri yok etti. Aynı süreçte Rum ve Ermeni sakinlerinin tamamını, yabancı ve Levanten sakinlerinin de önemli bir bölümünü yitiren kentin nüfusu 350 binden 100 bin civarına geriledi. Uluslararası iktisadi konumu sarsılan İzmir'in gündeminde, kentin imarı, alt yapının yeniden kurulması gibi devasa sorunların yanında, kentin iktisadi itibarını yeniden sağlamak gibi önemli sıkıntılar bulunuyordu. Kültür ortamının yaratılması konusunda en önemli kaynak olan eğitim kurumlarının toparlanması konusunda kısa sürede önemli adımlar atılmasına rağmen, aynı canlanmayı kültür ve eğlence yaşamının canlanmasında görmek için epeyi bir zaman geçmesini beklemek

gerekmıştır. Kültür yaşamı uzun süre devlet denetiminin altında kurulan halkevi etrafında biçimlenirken, eğlence yaşamı sinema, zaman zaman İstanbul'dan gelen tiyatro topluluklarının sergiledikleri oyunlar, büyük ölçüde futbol merkezli sportif faaliyetlerle sınırlanmıştır. Bu açıdan 1936'da açılan Kültürpark ve yılda bir ay da olsa Fuar etkinlikleri kültür ve eğlence yaşamını zenginleştiren önemli bir rol üstlenmiştir. Kuşkusuz İzmir basın ve yayın dünyası da, günlük haber kaynağı olmasının ötesinde, kültür ve eğlence yaşamının doldurulmasında önemli bir yere sahiptir. Ancak okuma-yazma oranındaki düşüklük ve Latin alfabesine geçiş sürecindeki sıkıntılar, basın ve yayın dünyasından beklenen verimliliğin uzun bir zaman dilimine yayılması sonucunu beraberinde getirmişti.

İzmir Halkevi binası, 1940'lar (İZTO arşivi)

İzmir Halkevi'nde düzenlenen Atatürk Günü, 1930'lar (Gökhan Akçura arşivi)

CHF İzmir Halkevi
Açıldığı Gündenberi, 1932
(Ömer Durmaz arşivi)

İZMİR TÜRK OCAĞI'NDAN

İZMİR HALKEVİ'NE

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir'in en önemli kültürel kurumlarından biri Türk Ocağı'dır. İzmir'in işgali kentte yaşayan Türklerin kültür hayatını sona erdirmiş ve kısa sürede Türklere ait başta Türk Ocağı olmak üzere neredeyse bütün dernekler kapatılmıştı. İzmir'in kurtuluşunun ardından 6 Ekim 1922'de Türk Ocağı Milli Sinema'da, Milli Şair Mehmet Emin (Yurdakul)'un başkanlık ettiği ve Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver) de katıldığı toplantıda yeni yönetim kurulunu seçerek çalışmaya başlamıştır. (İleri, 9 Ekim 1922) Yeni Yönetim Kurulu Anadolu Gazetesi başyazarı Haydar Rüştü (Öktem), Doktor Ali Agâh, Alemdaroğlu Ömer Lütfü, Doktor Memduh (Say), Maarif Müdürü Vasıf (Çınar) beylerden oluşuyordu (Hâkimiyet-i Milliye, 15 Ekim 1922). Ancak ilk yıllarında belirli bir binası olmayan ve gelir kaynakları sınırlı olan Türk Ocağı çalışmaları konusunda beklenen verimi ortaya koyamadı. Buna rağmen Cumhuriyet devrimlerinin İzmir'de en önemli destekçisi olan Türk Ocağı'nda üç yüze yakın üyesinin desteğiyle dersler veriliyor, resim sergileri, müzik, yabancı dil, biçki dikiş kursları düzenleniyordu. Müzik şubesi oluşturulup köycülük çalışmaları arttırılıyordu. "Yardımcı Hemşireler Derneği" ile temas kurularak İzmir kadınlarına, her alanda tam destek veriliyordu (Güneş, 2011).

İzmir Türk Ocağı'nın Bahribaba'da kendi binasına kavuşması, kültürel çalışmalarında önemli mesafe almasını sağladı. Yapımı 1923'te kararlaştırılan, temeli ise 1926 başlarında atılan bina, Cumhuriyet'in

dördüncü yıldönümünde, 29 Ekim 1927'de parlak bir törenle açıldı (Anadolu, 30 Ekim 1927). 1. Ulusal Mimari Akımı'nın en güzel örneklerinden olan yapının Mimarı Necmettin Emre'dir. İzmir Türk Ocağı 1927'den itibaren çalışmalarını daha çok yerli malı kullanımı hakkında halkın bilinçlendirilmesi ve yeni Türk alfabesinin yaygınlaştırılması konusunda yoğunlaştırdı. Bunun yanında yeni bina, Türk Ocağı öncülüğünde konser, konferans, kurs, sergi vb. etkinliklere ev sahipliği yaptı. Ocak tarafından 1927'de Fikirler adıyla bir dergi yayımlanmaya başladı. Ancak 1930 yılında Serbest Fırka'nın kurulmasıyla birlikte siyasal hayatın dalgalanması sürecinde Türk Ocağı siyasal tartışmaların içinde yer almaktan kendini kurtaramadı. Türk Ocakları'nın 1930 yılı kurultayında kapanarak CHP'ne katılma kararı vermesi üzerine İzmir Türk Ocağı da çalışmalarına son vererek binasını CHP'ne devretti (Güneş, 2011). Türk Ocaklarının kapatılmasıyla ortaya çıkan boşluk, kısa süre Türkiye'nin her yerinde açılan Halkevleri tarafından dolduruldu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Serbest Fırka ve Menemen Olayı sonrasında çıktığı yurt gezilerinde ilk kez dile getirdiği halkevleri, Cumhuriyet'in değerlerini daha geniş kesimlere anlatmak ve benimsetmek, partiyle halk arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve aydınları parti çalışmalarına katmak gibi amaçlar taşıyordu. Nisan 1932'de Türk Ocakları'nın kapatılmasından sonra halkevlerinin kurulmasına hız verildi. Bu çerçevede İzmir Halkevi 19 Şubat 1932'de, Türkiye'nin diğer kentlerinde bulunan 13

halkeviyle birlikte açıldı. İzmir Halkevi'nin merkezi ve çalışma binası olarak, kapatıldıktan sonra CHP'ne devredilen Bahribaba'daki bina oldu (Akyol, 2008).

Devlet tarafından desteklenen halkevleri kısa sürede Türkiye'nin her yerinde örgütlendi. Her şube kendi alanında sergi, konferans, gösteri, konser vb faaliyetlerle geniş bir etkinlik alanı yarattı. Halkevi'nde çalışmalar dokuz şubede yürütülüyordu: 1) Dil, edebiyat, tarih. 2) Güzel sanatlar. 3) Temsil. 4) Spor. 5) İçtimai yardım. 6) Halk dershaneleri ve kurslar. 7) Kütüphane ve neşriyat. 8) Köycülük. 9) Müze ve sergi. 1927'de yayımlanmaya başlanan Fikirler dergisi, 1 Şubat 1936'dan itibaren İzmir Halkevi Dergisi olarak çıkarıldı. Çok partili döneme geçişle birlikte, iktidar partisinin aracı olmakla suçlanan halkevleri, 1950'de Demokrat Parti'nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesiyle zor günler yaşamaya başladı. 11 Ağustos 1951'de çıkarılan kanunla, halkevleri ve halkodaları resmi olarak kapatılmamakla beraber, ellerindeki bütün menkul ve gayrimenkuller hazineye aktarılmasıyla etkilerini kaybettiler ve süreç içinde tasfiye edildiler.

İzmir Halkevi Cumhuriyet'in kültürel alanda öngördüğü değişimin sergi, konferans ve yayın gibi etkinlikleriyle, yakın çevreye düzenledikleri gezilerle geniş kitlelere yaygınlaştırılmasında önemli rol oynadı. Süreli yayın olarak Fikirler dergisinin yanında, şubelerinin çalışma alanlarına uygun olarak 1932-1950 yılları arasında 40 tane kitap ve broşür yayımladı. (Akyol, 2008).

İzmir Milli Kütüphane
(SALT Araştırma arşivi)

İzmir Milli Kütüphane
(SALT Araştırma arşivi)

İzmir kültür yaşamının en önemli unsurlarından olan Milli Kütüphane 1912’de Talat (Muşkara), Mehmet Celâl (Saygun), Abidin, Osmanzâde Hamdi (Aksoy), Maksutzâde Ethem ve Sezai (Söker) öncülüğünde İzmirli aydınlar tarafından kuruldu. İttihat ve Terakki’nin himayesinde olan Kütüphane’nin ilk binası Beyler Sokağı’nda Salepçizâde konağının selamlık bölümüydü. Ayrıca konağın bahçesinde, kütüphaneye kalıcı gelir sağlayacak bir sinema salonu yaptırıldı. 1913’te İzmir Valisi olarak atanan Rahmi Bey Milli Kütüphane’yi desteklemek için bugünkü binanın bulunduğu yerdeki mezarlığın kaldırılmasıyla elde edilen arsayı tahsis ettiği gibi kaldırılan Yahudi mezarlığından da kütüphane binasının inşa edileceği bir yer ayırdı. Diğer arsada da kütüphaneye gelir sağlayacak eğlence tesisleri yapılacaktı. Planları Mimar Tahsin Sermet tarafından çizilen kütüphane ve eğlence yerlerinin temeli 1915’te atıldıysa da binalar savaş koşulları nedeniyle tamamlanamadı (Serçe, 2002: 78).

İzmir’in kurtuluşundan sonra Milli Kütüphane yönetimi önceliği gelir sağlayacak olan sinemanın inşasına verdi. Milli Sinema adını taşıyan sinemanın binası 1926’da tamamlandı ve İstanbul’un ünlü sinemacılarından İpekçi Kardeşlere kiralandı. Bu arada, Bahribaba’da bulunan arsa belediye

tarafından park yapılmak üzere istimlâk edildiği için, kütüphane binasının da sinemanın yanında inşa edilmesine karar verildi. Bina 1933 yılı başlarında tamamlandı ve kütüphane buraya taşındı. Resmi açılışı Cumhuriyet’in 10. Yıldönümü kutlamaları programı kapsamında 31 Ekim 1933’te gerçekleştirildi. Halkın Sesi gazetesi Milli Kütüphane’nin açılışını şöyle kaydetmişti: “Milli Kütüphanenin açılma şenliği saat 18.00’de memleketin yüksek münevverleri önünde yapılmıştır. Salonu çok güzel bir şekilde hazırlanmıştır. Davetliler, Milli Kütüphane İdare Heyeti azaları tarafından kapıda karşılanıyordu. Şehrimizdeki konsoloslar da açılma merasimine davet edilmişti. Tolöre heyeti azasından Eczacıbaşı Ferit Bey tarafından Milli Kütüphanenin tesisi ve şimdiki kadar meydana getirdiği eserler hakkında bir tarihçe yapılmış, ‘Yaşasın Büyük Gazi, Yaşasın Cumhuriyet ve İnkılap Fırkası’ demiş, alkışlanmıştır. Davetlilere badem kurabiyeleri ikram edilmiş, memleketin bu çok kıymetli eseri, baştanbaşa gezilmiş, onu yaratanlar takdir olunmuştur.” (Gürlek, 2012)

Kısa sürede İzmir’in irfan merkezi haline gelen İzmir Milli Kütüphane, 1934’te çıkarılan Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu’yla Türkiye’de matbu her türlü eserin derlendiği beş kütüphaneden bir

olarak kabul edildi. İlk açıldığı dönemde dört bin kitaba sahip olan kütüphanenin koleksiyonları hızla büyüdü, okutucu sayısı giderek arttı. İzmir ve çevresinde bulunan başta üniversite olmak üzere okullara, bir süre de olsa gezici hizmetleriyle daha küçük yerleşim yerlerinde yaşayanlara sağladığı olanaklarla önemli bir işlev üstlenen Milli Kütüphane günümüzde de İzmir’in en önemli kültür merkezlerinden biridir.

İleride üzerinde ayrıca duracağımız, 1936’da ilk kez kapılarını açan Kültürpark, kuşkusuz kentin kültürel merkez olma projesinde çok önemli bir yer tutmaktadır. İzmir’de 1940’lardan başlayarak uzun sayılabilecek bir zaman dilimine yayılan süreçte yükseköğrenim okullarının açılması, kentte kültürel kurumlara duyulan gereksinim belirginleştirdi. Diğer taraftan nüfusun hızla artmasıyla büyüyen kentsel alanın yarattığı sorunlar, yatırımlar konusunda önceliği bu tür sorunların çözümüne yönelik planlamalara yönlendiriyordu. Kültürel işleve sahip yatırımlar çoğunlukla ya kâğıt üzerinde kalıyor ya da başlasa bile tamamlanamıyordu. İzmir 1980’lere kadar bir kültürel merkez olma konusunda başarılı olamadı. Yine de üniversitelerin varlığı kültür mekânlarının biçimlenmesinde etkili oldu.

Ege Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi (Fotoğraf Ozan Çelik)

EGE ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

AKM, 1980'li yıllar

Mimari projesi Prof. Dr. Muhlis Türkmən ve İnal Göral tarafından 1967 yılında aldıkları bir görevlendirme ile hazırlanan Kültür Merkezi, 1976-1981 yılları arasında inşa edilerek tamamlandı (Altun, 2013: 189). Üniversitenin sanatsal ve bilimsel faaliyetlerinin kent merkezine taşınması için, panel, sergi, konferans, konser, halk oyunları gibi etkinliklere yönelik olarak tasarlanan Atatürk Kültür Merkezi inşaatının tamamlanmasında Ege Üniversitesi Cüçlendirme Vakfı ve EÜ Yardım Derneği'nin yanı sıra Milli Piyango İdaresi, Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü, İzmir Belediyesi ve Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğü'nün katkıları bulunmaktadır. Atatürk Kültür Merkezi, tamamlanmakta olduğu

1977 yılında büyük bir yangın geçirdi ve üst katlar yanarak iskelet durumuna geldi. 10 Ağustos 1989'da da onarım sırasında yanlış kaynak makinesi kullanılması nedeniyle bir kez daha yangın geçiren Kültür Merkezi'nin çatısı büyük hasar gördü (Yeni Asır, 11 Ağustos 1989).

Açıldığı günden itibaren birçok bilimsel toplantı, sergi, konser vb etkinliklere ev sahipliği yapan Ege Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi'nde 652 ve 624 kişilik iki büyük salon, 340 kişilik Tiyatro Salonu ve 800 kişilik Resepsiyonların yapılabileceği geniş fuayeler ile resim, seramik, heykel sergilerinin yapılabileceği 470 m²'lik bir Sanat Galerisi bulunmaktadır.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SABANCI KÜLTÜR MERKEZİ

Sabancı Vakfı, İzmir Valiliği ve Dokuz Eylül Üniversitesi işbirliğiyle inşa edilen ve DEÜ'ne tahsis edilen Dokuz Eylül Üniversitesi Sabancı Kültür Merkezi, 1994 yazında hizmete açılmıştır. Kültür merkezinin mimari projesi, Prof. Dr. Mehmet Türe-yen, Doç. Dr. Orcan Gündüz ve Arş. Gör. Hüsamettin Özkaymaçı'dan oluşan eki-be, uygulama projeleri ise Sabancı Vak-fı'nda sorumlu mimarlar Levent Atay ve Mete Tepeler'e aittir.

Kültür merkezinin inşa edildiği alan-da, geçmişte üniversite konservatuarına ait atıl bir bina bulunmaktaydı. Başlangıçta

bunun yerine, yalnızca konservatuar eği-timi için tasarlanmış; bir finans kaynağı olarak Sabancı Vakfı'nın devreye girmesi-nin ardından, kültür merkezi fonksiyon-ları da programa eklenmişti. Bu noktada parselin getirdiği kısıtlılıklar nedeniyle iki farklı işlevin bir arada olması mümkün olamamış ve tercih kültür merkezinden yana kullanılmıştır. Sadece Bale Bölümü-nün eğitim ve araştırma mekânlarının ya-pının bünyesinde kaldığı kültür merkezi, büyük bir sergi holü, beş yüz yetmiş kişi-lilik bir büyük salon ile iki yüz kişilik iki kü-çük salon içermektedir (Kayın, 2013: 193)

Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi binası (eski itfaiye binası) ve sergi salonu (APİKAM arşivi)

AHMET PİRİŞTİNA

KENT ARŞİVİ VE MÜZESİ (APİKAM)

İzmir Kent Arşivi ve Müzesi, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yenilenecek düzenlenen eski itfaiye yerleşkesinde 10 Ocak 2004'te törenle açıldı. Dönemin İzmir Belediye Başkanı Ahmet Piriştina'nın ani ölümü üzerine, Ahmet Piriştina'nın adı, açılması için büyük çaba sarf ettiği İzmir Kent Arşivi ve Müzesi'ne verildi.

Kent arşivi ve müzesi oluşturma çabasının altında yatan düşünce, Ahmet Piriştina'nın 8 Şubat 2002'de itfaiye binasının restorasyonunun başlangıç töreninde yaptığı konuşmadan anlaşılmaktadır. "İzmir'in tarihsel ve kültürel yapısıyla uyum sağlanamadığı takdirde, İzmirli olabilmek de mümkün olamadığından; kentli kimliği ve kentlilik bilinci yaratmak için kurumlar oluşturmak ivedi bir ihtiyaç haline gelmektedir. Kentli bilincinin oluşturulması ile hatırlama ve geçmiş bilgisi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. İzmir'in yaşadığı tarihsel serüveni canlı tutacak, tarihi yapı ve mekânların tanınırlığını artıracak, tarih içinde İzmir'deki yaşamın değişim dinamiklerini ortaya koyacak çalışmalar, geçmişle bugün arasında kurulacak tarihsel bir köprü oluşumuna ön ayak olacaktır. Böylelikle değişimin doğal ve sindirilebilir bir seyir izlemesi mümkün olacağından, İzmir'i bağlamından koparan ve geçmişine yabancılaştıran bir dönüşümün tahripkâr etkisinden koruyabilmenin ön koşulu sağlanabilecektir. Tahmin edileceği üzere, söz konusu ön koşul; yaşadığı kenti tanıyan,

bilinçli ve aidiyet bağı güçlü olan İzmirli'dir. İşte kent arşivleri ve müzeleri bu bağlamda anlam kazanmaktadır."

İki yıl süren çalışmalardan sonra açılışı yapılan APİKAM Türkiye'deki örnekleri arasında ilk olma özelliğiyle dikkatleri üzerinde toplamış, giriş bölümünde bulunan geniş alanda açılan sergiler kent tarihi için önemli bilgiler sunmuştur. Araştırmacılara verilen arşiv hizmeti dışında, APİKAM yerleşkesinde bulunan İzmir Milli Kütüphane'nin süreli yayınlar bölümü, araştırmacıların en önemli başvuru kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Kurulduğu yıldan başlayarak APİKAM, İzmir ve çevresi üzerine bir çok sempozyum, panel, konferans, festival vb düzenlemiş, bu etkinliklerde sunulan bildiriler ve düşünceler kitap haline getirilmiştir. APİKAM, sergi salonu başta olmak üzere kentin çeşitli yerlerinde sergiler açmış, kent kültür ve tarihine ilişkin bilgilerin İzmir'de olabildiğince geniş bir alanda tanınmasını hedeflemiştir. Ayrıca APİKAM'ın, çoğunluğu İzmir olmak üzere "Kent Kitaplığı" başlığı altında yayınladığı bilimsel ya da popüler niteliğe sahip kitap sayısı 150'yi geçmiştir. APİKAM ve İZELMAN işbirliği ve 52 akademisyen ve yazarın katılımıyla hazırlanan, on kitaplık "Geçmişten Günümüze Kurtuluşun 100. yılında İzmir", on farklı başlıkta İzmir'le ilgili son bilgi ve değerlendirmeleri bir araya getirerek önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi (APİKAM arşivi)

Mithatpaşa Caddesi'nde Güzelyalı'da trolleybüs garajı ve tamir atölyesi olarak kullanılan 30 bin m² alan üzerinde İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından inşa ettirilen Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi, dönemin CHP genel başkanı Deniz Baykal, Belediye Başkanı Aziz Kocaoğlu ve davetlilerin katılımıyla 27 Aralık 2008'de açıldı.

Sanat merkezinin projelendirme süreci 2000 yılının başlarında, dönemin İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanı Ahmet Piriştina'nın konuyla ilgili mimari proje yarışmasına davet mektubuyla başladı. Yarışmanın seçici jürisi, davete katılan projeler arasından Tozkoparan Mimarlık'ın Tevfik Tozkoparan ve Emre Ulaş tarafından tasarlanan projeyi birinciliğe değer buldu. Uygulama projelerinin hazırlanması ve alan içindeki restorasyon süreçlerinin belirlenmesi sonrasında inşaat 2006'da başladı. 26 bin metrekarelik alana oturan yapının, mühendislik, akustik ve sahne sistemleri çözümleri benzer bir hizmeti, Sydney Opera Binası ve Londra'daki Opera Binası için de veren İngiliz Arup firması tarafından hayata geçirildi. Dar, uzun ve geniş bir parselde yer alan yapı kompleksi, kısmen yıkılmış ve terk edilmiş, erken 20. yüzyıl binalarının restore edilmesini de kapsamaktaydı. Bu yapılar, proje sonrasında kafeterya, müzik kütüphanesi ve kitap-CD satış mağazasına dönüştürüldü. (Altun, 2013)

Yapının giriş bölümünde, açılışı kültür merkeziyle aynı gün gerçekleştirilen heykeltıraş Eklin Erman tarafından yapılan Adnan Saygun heykeli bulunmaktadır. Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi içerisinde 1130 kişilik büyük salon, 243 kişilik küçük salon, beş sergi salonu, fuayeler, toplantı odaları ve açık hava etkinlik alanları bulunmaktadır.

Mimari tasarımcılarının açıklamalarına göre Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi, kendini gizleyerek hizmet vermesi göz önüne alınarak tasarlandı. Kentsel ölçekte, yapının ketumluğu çevrenin yoğun yüksek yapı ortamı içinde bir rahatlamaya imkân sağlıyor. Kendi sözleriyle, içe dönük bir eğlence alanı ve izole bir müzeden, düşledikleri ve inşa ettikleri, sanatçıları ve halkı bir araya getirecek bir kentsel iletişim-etkileşim platformu sağlamayı amaçlıyor. Konser salonu hiçbir akustik deformasyona sebep olmaksızın kendini unutturup icra edilen eseri ön plana çıkarmayı ve dikkatleri onun üzerinde toplamayı hedefliyor. Şehrin silüetini çizen uzaktan görülmek için tasarlanan gökdenlenlerden, ben buradayım diye haykıran alışveriş ve eğlence endüstrisi merkezlerinden farklı, sessizliğiyle dikkati çekmek isteyen bir anlayışla, bir logo olmak yerine güncel yaşamı sorgulayan sanat dünyasına açılan bir pencere olmak hedefleniyor. (Tozkoparan-Ulaş, 2009)

Fotoğraf Ozan Çelik

Havagazı Fabrikası
(APİKAM arşivi)

TARİHİ HAVAGAZI FABRİKASI

İzmir'in en eski kamu hizmeti veren sanayi tesisi olan havagazı fabrikası binaları, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından restore ve yeniden düzenleme sonrasında 27 Aralık 2008'de bir kültür ve eğlence yerleşkesi olarak faaliyete geçti.

İzmir'in aydınlatma ve ısıtma ihtiyacını karşılamak amacıyla 1859'da verilen imtiyazla başlayan süreçte fabrika, 1862'de merkezi Glaskow'da bulunan "Laidloux and Sons" firması tarafından tamamlandı. 1865'ten itibaren İzmir'in önemli sokaklarından bazıları gaz lambasıyla aydınlatılmaya başlandı. Fabrika, kömürün kapalı ocaklarda ısıtılmasıyla, kuru destilasyon denilen biçimde havagazı üretilmesi sürecinde ortaya çıkan kömür tozlarının kenti etkilememesi için, o dönemde kentin nispeten dışı sayılan Halkapınar'da kuruldu.

Süreç içinde 23 bin metrekarelik alan üzerinde başta fabrika ana binası olmak üzere, depo, lojman, büro vs. olarak kullanılan binalar birçok kez yenilenmiş ve eklemeler yapılmıştır.

İzmir Havagazı Şirketi adını taşıyan ve merkezi yurtdışında bulunan bir şirket tarafından işletilen fabrika 1935'te İzmir Belediyesi'ne geçti. Havagazı Fabrikası önce mülhak bütçeli bir işletme olarak, ardından da ESHOT'un içinde yakın zamana kadar faaliyetini sürdürdü. Kent aydınlatma ve ısıtmasında fabrikanın sahip olduğu etki, alternatif enerji kaynaklarının artmasıyla gittikçe azaldı ve sonunda fabrikanın faaliyetleri 1994'te tamamen durduruldu. Tesisin bazı mekanik donanımı, ertesi yıl İstanbul'da Rahmi Koç Sanayi Müzesi'ne verildi. ESHOT'a bağlı tamir

ve bekleme yeri olarak kullanılan fabrika yerleşkesi, 1998'de endüstri mirası kapsamında tescillendi. Yerleşkenin bir kültür ve eğlence alanı olarak düzenlenmesi için İzmir Büyükşehir Belediyesinin 2005'te açmış olduğu Rölöve, Restitüsyon Proje Hazırlama İşi proje ihalesini alan şirketin (E-S Yapı) hazırladığı proje, ilgili koruma kurulu onayı alındıktan sonra yine aynı firma tarafından 2008'de uygulandı. Tarihi Havagazı Fabrikası alanı, sosyal ve kültürel merkez olarak kullanılması için yapılan çalışmalar kapsamında sergi salonu, kafeterya, idari bina, okuma salonu, sanat üniteleri satış ünitesi gibi birimleriyle özellikle gençliğe odaklı bir kültürel ve sosyal aktivite kimliği kazandı. (Kayın, 2013)

Sergi küratörlüğünü Necmi Sönmez'in, sergi tasarımı Ömer Durmaz'ın yaptığı Paris Havası sergisi, Arkas Sanat Merkezi.

Arkas Sanat Merkezi, 19 Aralık-16 Aralık tarihleri arasında "Arkas Koleksiyonu'nda Post Empresyonizm" sergisiyle ilk kez kapılarını İzmirli'lere açtı.

Fransa'nın İzmir Konsolosluğu binası olarak 1906'da inşa edilen binanın denize bakan bölümünde 2010'da başlayan restorasyon çalışmalarının tamamlanmasından sonra açılan Arkas Sanat Merkezi,

Arkas Holding Yönetim Kurulu Başkanı Lucien Arkas'ın kişisel ilgisi ve profesyonel yaklaşımı ile oluşan Arkas Koleksiyonu'nu sanatseverler ile paylaşmak isteği doğrultusunda kuruldu. Bununla sınırlı kalmayan Arkas Sanat Merkezi'nde ilerleyen yıllarda dünya müze, kütüphane ve sanat merkezleriyle bağlantılı sergiler açıldı.

(İzmir Mimarlık Merkezi arşivi)

Alsancak-Halkapınar bölgesi 19. yüzyıl ortalarından başlayarak İzmir sanayi kuruluşlarının merkezi olarak sivrilmiş, bu durum Cumhuriyet döneminde hazırlanan ilk imar planlarında da benimsenmiştir. Bu nedenle 1950-1980 arasında İzmir sanayi tarihinin biçimlendiği yapıları, toplu olarak Alsancak-Halkapınar bölgesinde görmek mümkündür. Binaların önemli bir bölümü atıl olarak harabe haline terk edilirken, bir bölümü de yeniden işlevlendirilerek kentsel kullanımına kazandırıldı. İzmir Mimarlık Merkezi olarak yeniden yapılandırılan eski Tekel binası, kamusal kullanıma sunulan önemli örneklerden birini oluşturuyor.

İzmir Mimarlık Merkezi olarak işlevlendirilen binanın tam olarak hangi yılda yapıldığı belirlenememekle birlikte, yapılan yeniden tasarımı araştırmalarında, yapının giriş kapısının yanındaki duvarda bulunan mermer yazıtta yer alan “KAT

1905” ibaresi, binanın en azından 1905 yılından önce yapıldığını kanıtlıyor. Tapu kayıtlarında, mülkiyetinin Bezmi Alem Valide Sultan Vakfı’nın üzerinde bulunduğu ve cins hanesinde “Langar” (üç yanı duvarla kapalı üstü örtülü sundurma) olduğu yazmaktadır. 1940 yılında bir bütün şirketinin mülkiyetine geçen yapı, uzun süre TEKEL İdaresi tarafından kiralık olarak kullanıldı ve 1993 TEKEL Genel Müdürlüğü’nün mülkiyetine geçti. Yapıyla aydı adada yine TEKEL İdaresine ait, 1940’ların sonu, 1950’lerin başlarında inşa edilen eski bütün depoları bulunuyor (Topal, 2015: 80).

İzmir Mimarlar Odası, 1990’lı yıllarda mevcut imar planlarında “Ticaret seçeneekli konut” kullanımı kapsamında olan depo yapılarının, İzmir kentinin mekânsal oluşumu ve kent belleğindeki önemi nedeniyle korunması gerektiğini belirterek, tescil edilmesi için İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge

Kuruluna başvurdu. İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 20.10.2003 tarihli kararı ile Alsancak’ta bulunan TEKEL eski depo yapılarını İzmir kent tarihi açısından önemi ve liman çevresinde depolama işlevlerinin gelişmesinin kentin mekân oluşumunda taşıdığı özellikleri kapsamında değerlendirerek kent belleği açısından korunması ve tesciline karar verdi. İzmir Mimarlar Odası tarafından 2010 yılında satın alınan bina, çelik ve betonarme olarak karma sistemle yenilendi (Topal, 2015: 80-81). İzmir endüstri kültür mirası olarak tescil edilen Tekel eski depo binası, 330 kişilik konferans salonu, 200 kişilik etkinlik amfisi, bu iki mekânı bütünleştiren 550 metre-karelik sergi salonu-fuaye, kütüphane ve eğitim salonları, atölye mekanları ve hizmet birimleri olarak biçimlendirilmiş olarak İzmir Mimarlık Merkezi adıyla 2013’te tamamlandı.

İzmir Tekel Sigara Fabrikası (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi arşivi)

Açılış duyurusu

İzmir endüstri mirasının önemli öğelerinden biri olan ve 140 yıllık geçmişe sahip Alsancak Tekel Fabrikası. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yoğun çabalarıyla yürütülen aslına uygun restorasyon, renovasyon ve yeniden inşa çalışmalarının tamamlanmasıyla İzmir Kültür Sanat Fabrikası olarak yeniden hayat bularak Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy tarafından 29 Nisan 2023'te açıldı.

Reji idaresine bağlı olarak 1884'te kurulan fabrika bir dönem kapalı kalmış, devlete geçmesinin ardından tekrar açılıp İzmir'in en önemli fabrikalarından biri haline gelmişti. TEKEL İdaresi'nin özelleştirilmesiyle 2004'te fabrika kapanmış, binalardan bir bölümü kaderine terk edilmişti. Fabrika yerleşkesinde olan binalar farklı tarihlerde yayımlanan Koruma Kurulu kararları ile tescillenmiş ve Kültür Bakanlığı'na devredilmişti. Binalara 2021'de başlayan süreçte yenileme çalışmaları sonucunda farklı işlevler kazandırıldı. Yerinde değerlendirme ile yerleşke içinde bulunan özgün fabrika yapılan, tahrip olan kısımlar aslına uygun olarak yeniden onarılıp muhafaza edildi. Binalar, geçmişte üretim alanı olarak kullanıldıkları dönemde olduğu gibi büyüklük ve kullanım olanakları göz önünde tutularak işlevlendirildi. En büyük ve merkezi yapı Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, ikinci büyük yapı ise İzmir Resim ve Heykel Müzesi olarak düzenlendi. Diğer yapılar merkezin sosyal ve kültürel bir cazibe merkezi olmasını sağlayacak şekilde, kütüphane, sanat

atölyesi, kitap-kafe gibi mekân biçiminde kimliklendirildi. Bunların yanı sıra, 9.200 m²'lik açık hava alanında yapılan peyzaj çalışmalarıyla İzmir'e soluk aldıracak yeni bir yeşil alan kazandırıldı.

İzmir Kültür Sanat Fabrikası'nın üzerine oturduğu 20.000 m²'lik alanda, modern müzecilik anlayışıyla yeniden düzenlenen Arkeoloji ve Etnografya Müzesi ile Resim ve Heykel Müzesi yerini aldı. İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne bağlı, her katı 2000 m² olan toplamda 6000 m²'lik müzede, giriş ve ilk katta arkeolojik, en üst katta ise etnografik olmak üzere 6000 civarında (vitrin içi ve açık alan olmak üzere) eser sergilenmektedir. Arkeolojik eserler, "Mermerden Yaratılan Miras", "Eğlencenin Ruhunu", "Bilgi ve Mitler Arasındaki Dünya", "Denizden Gelen Cüç", "Ölümün Sembollerini", "Malzeme ile Üretimin Ahengi" ve "Medeniyetin Zihni" adıyla temalara bölümlendirilmiştir. Etnografya bölümünde sergilenen ürünlerin tema başlıkları ise "Görkem ve Bilgelik", "Sokağın Sesi", "Kültür Nakşedilen Motifler" ve "Şehrin Evinde Bir Gün" olarak düzenlenmiştir.

İzmir Kültür Sanat Fabrikası yerleşkesinde, Alsancak Halk Kütüphanesi'nin yanında Atatürk ihtisas ve Türk Dünyası Müzik ihtisas kütüphaneleri de bulunmaktadır. Bunların dışında Fabrika yerleşkesi alanı, İzmir Devlet Türk Dünyası Dans ve Müzik Topluluğu, BKM Mutfak, sanat atölyeleri, Sanat Sokağı, rekreasyon alanı ve yeme-içme alanlarını barındırmaktadır.

Darülbedayi sanatkârları temsil verdikleri Elhamra tiyatrosunun kapısında, İpekçi Kardeşler ile birlikte, 1927. Hamlet ve Çamsakızı afişleri görülüyor. (Cengiz Kahraman arşivi)

İzmir'de Türkler arasında gösteri sanatlarına ilgi II. Meşrutiyet dönemine kadar genellikle geleneksel sahne sanatlarına ilgiyle sınırlı kalmış, II. Meşrutiyet döneminde özellikle tiyatroya yakınlık kurulmaya başlanmıştır. Tiyatro oyunları yoluyla duygu ve düşüncelerin aktarılmasının etkisini keşfeden İzmirli gençler, oluşturdukları amatör gruplarla İzmir'de bulabildikleri her sahnede özellikle milli duyguları uyandıracak oyunlar sergilediler. Bunun yanında başta İstanbul olmak üzere İzmir dışından bir çok tiyatro topluluğu İzmir'e geliyordu. Bu dönemde bazıları yeniden düzenleme veya yeniden inşa yoluyla on sekiz salonun tiyatro oyunlarında kullanıldığı belirlenmiştir (Huyugüzel, 2004: 106).

İzmir yangını bu salonlardan bir bölümünü yok etmekle birlikte yine de hatırı sayılır mekânın Cumhuriyet dönemine intikal ettiği görülmektedir. Ancak bu salonların büyük bölümü öncelikle sinema olarak kullanılıyordu. Bu nedenle sinema sahipleri tiyatro gösterilerine (veya konserlere) ya film gösteriminden daha fazla kâr getirebilecek tiyatro topluluklarına ya da film gösteriminin zora girdiği yaz aylarında kapılarını açıyordu. Asıl önemlisi İzmir'de profesyonel anlamda bir tiyatro topluluğu bulunmuyordu. Zaman zaman kurulan amatör topluluklar kısa sürede dağılıyor, İzmirli de tiyatro gösterisi izlemek için İstanbul'dan gelen grupları beklemek zorunda kalıyordu. Böyle bir dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e İstanbul'dan gelen Darü'l-bedayi topluluğunun denk gelmesi, Mustafa Kemal'in telkiniyle Bedia Muvahhit'in tiyatro

sahnese çıkmasını sağlamıştı (Sevinçli, 1994: 93). İzmir'deki eksiklik karşısında, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kalıcı bir tiyatro sahnesiyle burada oyunlar sergileyecek bir tiyatro topluluğu konusunda taleplerin sürekli dile getirildiği görülmektedir. Buna karşılık özellikle belediye, 1930'lardan itibaren İzmir'de bir şehir tiyatrosu oluşturmak için çaba sarf etmekte, kararlar almakta ancak dönemin bütçe olanakları buna izin vermemekteydi. Örneğin 1936'da yayımlanan bir haber, konu hakkında dönemin yaklaşımını özetlemektedir. Habere göre, kış gelince İzmir halkı eğlence yerlerinden elini ayağını çekerek evinde kapanmaya mahkumdu. Spordan hoşlananlar pazar günleri açık tribünler altında bir futbol maçı seyrettikten sonra ya evine kapanmakta ya da itile kakıla, kalabalık sinemalarda daha bir iki saat harcayabilirdi. Bunu göz önünde bulunduran Belediye Başkanı (Behçet Uz) bir tiyatro kurulmasına teşebbüs etmiş, bu konuda Vilayet yönetiminden de yardım istemeye karar vermişti. İstanbul'da şehir kadrosu dışında kalan değerli, belki de İzmir'i tercih edecek İstanbul tiyatro kadrosundan bazı sanatçıların İzmir'de toplanmaları sağlanacaktı. Gazetenin yazdığına göre bu grubun başına Raşit Rıza'nın (Samako) getirileceği ileri sürülmekteydi (Son Posta, 1 Ekim 1936). Bu girişim sonuçlandırılmasa da İzmir Belediyesi'nin tiyatro konusunda ısrarlı olduğu, sonraki yıllarda bütçe harzırlanırken kurulması öngörülen tiyatro için sürekli tahsisat ayrılmasından anlaşılmaktadır (Yeni Asır, 8 Şubat 1938).

Şehir Tiyatrosu, Fuar, Kültürpark (Gökhan Akçura arşivi)

Şehir Tiyatrosu, Fuar, Kültürpark, 1946. "Elektra" temsilinden bir sahne (APİKAM arşivi)

Şehir Tiyatrosu, Fuar, Kültürpark, 1946. “Elektra” temsilinden bir sahne (APİKAM arşivi)

İzmir 1940'lara girerken İzmir Halkevi tiyatro şubesinin sergilediği amatör gösterilerinin dışında İstanbul'dan gelen tiyatro gruplarının oyun sergilediği bir tiyatro turnesi güzergâhından öteye gidememişti. Gökhan Akçura II. Dünya Savaşı'nın da zorlaştırdığı sanatsal hayatın desteklenmesi ve bu kapsamda Ankara, İzmir ve Adana belediyelerinin birer şehir tiyatrosu kurması gerektiği düşüncesini dönemin önde gelen sanat insanlarından Muhsin Ertuğrul'un 1941'de kaleme aldığı bir yazıda dile getirdiğini aktarmaktadır. İzmir'de bir şehir tiyatrosu kurulması dileği Belediye Meclisi üyesi Dr. Mitat Orel tarafından 1944 bütçesi görüşmeleri sırasında yeniden gündeme getirildi. Aynı yıl Fuar döneminde oyun sergilemek için İzmir'e gelen Ses Opereti'nin yönetmeni Avni Dilligil verimsiz geçen sezonun ardından İzmir'de şehir tiyatrosunun kurulması konusunda Belediye Meclisi'yle bağlantıya geçti (Akçura, 1985: 21-22).

Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu tarafından Belediye Meclisi'nin 16 Nisan 1946 tarihindeki toplantısında gündeme getirilen şehir tiyatrosu kurulması teklifinin prensip olarak kabul edilmesi sırasında

üyelerden Fahri Dokuzeylül'ün sözleri, teklif hakkında Belediye Meclisi'nin tutumunu özetlemektedir: “Halkın tiyatroya ihtiyacı, ekmeğe olan ihtiyacı kadar lüzumludur. Medeni bir şehrin tiyatrosuz kalması büyük bir noksandır.”

Kültürpark, İzmir Enternasyonal Fuarı ve Turizm İdaresi'nin 1945 yılı bütçesine “Şehir tiyatrosunun bilumum masrafları ve müstahdemlerin aylık ve gündelikleriyle tazminat ve primleri” başlığı altında 17.000 lira ödenek konulmasıyla Şehir Tiyatrosu'nun resmi kuruluş süreci başladı. Kültürpark'ta Sergi Sarayı'nın C pavyonunu tiyatro binası olarak düzenlemek için harekete geçen Belediye, tiyatro kadrosu için de Ankara Devlet Konservatuarı ve İstanbul Şehir Tiyatrosu ile bağlantıya girdi. Ankara'da aradığını bulamayan İzmir Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu tiyatro eleştirmeni Selim Nüzhet Gerçek'in de önerdiği tiyatro sanatçısı Avni Dilligil'e teklif götürdü. Dilligil'in kabul ettiği teklife göre, profesyonel dört erkek, üç kadın olarak tiyatro sanatçısı ana kadroyu oluşturacak, ayrıca bu kadro İzmir'den takviye edilecekti. Daha uygun bir sahne arayışı içinde Milli Kütüphane'nin Elhamra

Şehir Tiyatrosu, Fuar, Kültürpark, 1946.
“Elektra” temsilinden bir sahne (Gökhan Akçura arşivi)

Şehir Tiyatrosu, Fuar,
Kültürpark, 1947. "Herakles"
piyesinden bir sahne (APİKAM)

salonu için girişimde bulunulmuş, olumsuz yanıt alınması üzerine Sergi Sarayı'nın, bu kez B pavyonunda karar kılınmıştı. Koltuk sorunu Milli Kütüphane'nin desteğiyle çözülecekti (Serçe, 2018: 359).

İzmir Şehir Tiyatrosu perdelerini 28 Şubat 1945'te, İzmir Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu'nun kısa bir konuşmasından sonra, İsveçli yazar August Strindberg'in "Suçlu mu?" adlı oyunuyla açtı (Akçura, 1985: 28). Şehir Tiyatrosu'nun faaliyete geçmesi basın tarafından büyük bir ilgiyle karşılandı. İzmir'de yayınlanan tüm gazetelerde tiyatro sanatçılarıyla yapılan röportajlar yayınlandı. İzmir Şehir Tiyatrosu'nun, perdesini açtığı 28 Şubat 1946 tarihinden, yaz tatiline başladığı 9 Haziran'a kadar süren ilk sezonu, beş oyun ve iki çocuk oyunu ile oldukça zengin bir dağarcığı içermektedir. Avni Dilligil'in yönetimindeki İzmir Şehir Tiyatrosu son derece zengin bir kadroya sahipti. İstanbul'dan gelen Nezahat Dilligil, Hayri Esen, Salih Tozan, Muharrem Gürses, Renan Fosforoğlu, Muazzez Arçay, Feridun Çölgeçen, Aliye Rona, Zihni Rona, Belkıs Fırat, Mualla Fırat'a İzmir'den Cahit Gürkan, Şevki Artun, Hasan Mutfak, Adnan Altıneş gibi sanatçılar katılmıştı (Güvenç, 2001: 52). Bu kadro beş yıl içinde sürekli değişmiştir. Cökhan Akçura, 1947-1950 yılları arasında tiyatrodaki 58 sanatçının rol aldığını belirlemiştir (Akçura, 1985: 32).

Şehir Tiyatrosu, geniş kadrosu ve repertuarıyla kısa sürede İzmir halkının önemli eğlencelerinden biri haline geldi. Özellikle Fuar döneminde Açıkhava Tiyatrosunda oynanan oyunlar geniş rağbet görüyordu. 1946 Fuarına bir Yunan klasiği olan "Elektra" ile başlayan Şehir Tiyatrosu, 30 kişiden oluşan kadrosuyla fuar süresince Mollier'in "Küskün Aşıklar", Gogol'un "Bir Evlenme Komedyası"nın yanında birkaç da modern oyun sahneye koydu. Topluluk ayrıca Ege bölgesinin çeşitli şehirlerine turneler düzenliyor, o güne kadar hiç tiyatro girmemiş kasabalarda, insanları tiyatroyla tanıştıyordu.

Ekim 1948'de İzmir Şehir Tiyatrosu yönetmeliği İzmir Belediyesi encümeni tarafından kabul edildi. Bir ay sonra ise Şehir Tiyatrosu bir felaketle karşılaştı; 19 Aralık 1948 gecesi tiyatro binası hemen tümüyle yandı. Yangının oyun bittikten ve tiyatro bütünüyle boşaldıktan sonra çıkması, can kaybını önledi. Ancak bina ile birlikte, o güne kadar yapılmış olan tüm kostüm, aksesuar ve diğer malzemeler yok oldu. Büyük üzüntü içinde olan sanatçılar, hemen olay yerine gelen Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu tarafından, başlangıç olarak Bahribaba'daki Halkevi'nin tiyatroya açılacağı söylenerek teselli edildi. Yine Leblebicioğlu'nun girişimiyle Sümerbank'tan bağış olarak elde edilen kumaşlarla kostümler hazırlandı, dekorlar düzenlendi

ve yangının üzerinden bir ay geçmeden 15 Ocak 1949 gecesi Şehir Tiyatrosu yeniden sahnelerini açtı (Serçe, 2018: 360-361).

280 koltuklu Halkevi binası önceki salona göre ufaktı. Salonun kaba tahta sandalyeleri vardı. Samim Kocagöz'e göre burası ancak bir "amatör sahnesi" olabilirdi (Akçura, 1985: 34). Zaten İzmir Belediyesi de yangından önce tiyatro için bina arayışına girmiş, 7 Haziran 1948'de, Kordon'da bulunan ve Türk Hava Kurumu'na ait olan Tayyare Sineması binasının tiyatro olarak kullanılmak üzere satın alınması başkanlık önerisi olarak meclis gündemine getirilmişti. Yangından sonra konu hakkındaki çalışma yoğunlaştırıldı ve binanın, beş taksitte ödenmek üzere 250.000 liraya satın alınması kabul edildi. Ancak Şehir Tiyatrosu bu binayı hiçbir zaman kullanamadı; 15 Mayıs 1950'ye kadar gösterilerini Halkevi sahnesinde sergiledi. 10 Eylül 1950'de belediye seçimini Demokrat Parti'nin kazanması, Şehir Tiyatrosu için sonun başlangıcı oldu. Rauf Onursal'ın belediye başkanı seçildikten sonra toplanan Belediye Meclisi'nin ilk toplantısında, meclisin gündemine taşıdığı ilk konu Şehir Tiyatrosu'ydu. Şehir Tiyatrosu'nu başarısız bulan Onursal'ın talebiyle bir komisyon kuruldu ve komisyonun önerisiyle İzmir Belediye Meclisi kısa bir tartışmadan sonra Şehir Tiyatrosu'nun dağıtılmasını kabul etti açtı (Serçe, 2018: 362-363).

Yağmurcu'da Şahap Akalın, Çetin Köroğlu, Yıldız Kenter ve Müşfik Kenter.

Türk Ocağı olarak inşa edilen, daha sonra önce İzmir Halkevi ardından Devlet Tiyatrosu olarak kullanılan bina

İzmir Belediyesi'nin 1951'de şehir tiyatrolarını kapatması üzerine İzmir'de tiyatro konusunda önemli bir eksiklik ortaya çıkmıştı. Bu eksiklik İstanbul'dan gelen özel tiyatrolarla ya da Ankara'dan gelen Devlet Tiyatrosu tarafından sergilenen oyunlarla kapatılmaya çalışılıyordu. İzmir Belediyesi İzmir'in ihtiyaç duyduğu kalıcı bir tiyatro için 1956'da Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Muhsin Ertuğrul'u İzmir'e davet etmiş, İzmir'e gelen Ertuğrul da İzmir'de kurulacak tiyatro için destek vereceğini açıklamıştı. Bunun üzerine kalıcı bir tiyatro binası arayışına giren İzmir Belediyesi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın elinde bulunan ve Halk Eğitim Merkezi olarak kullanılan binayı önce kiralamak ve bir süre sonra satın almak konusunda bakanlıkla anlaştı. Binanın sahne, dekor ve koltuk ihtiyacı çeşitli kurumların yardımlarıyla hazırlandıktan sonra Muhsin Ertuğrul'un da yardımıyla kadro oluşturuldu. Daha sonra İzmir Devlet Tiyatrosu adını alacak olan İzmir Şehir Tiyatrosu, tiyatroya tahsis edilen

Halk Eğitim Merkezi (Türk Ocağı/Halkevi) binasında, 14 Nisan 1957'de "Yağmurcu" adlı oyunla perdesini açtı. Amerikalı oyun yazarı Nathan Richard Nash'in kaleme aldığı ve Mahir Canova'nın yönettiği "Yağmurcu"'da Şahap Akalın, Yıldız Akçan (Kenter), Müşfik Kenter, Şeref Gürsoy, Coşkun Orhon ve Çetin Köroğlu rol alıyordu.

İlk oyunun sergilenmesinden kısa bir süre sonra, tiyatro İzmir Devlet Tiyatrosu'na dönüştürüldü. Melek Ökte'nin müdürlüğü altında çalışmaya başlayan İzmir Devlet Tiyatrosu, uzun süre Ankara Devlet Tiyatrosu'nun oyunları ve kadrosu tarafından desteklendi. İzmir Devlet Tiyatrosu 1971'de Ragıp Haykır'ın müdürlüğünde kendi kadrosuna kavuştu. Sonraki yıllarda genişleyen kadrosuyla turneler düzenleyecek olanağa kavuşan İzmir Devlet Tiyatrosu, İzmir'de Konak Sahnesi dışında, Karşıyaka Ragıp Haykır Sahnesinde ve Bornova Kültür Merkezinde oyunlarını sergilemeyi sürdürmektedir.

Tiyatro binası olarak kullanılacak Halkkevi, 1940'lar (İZTO arşivi)

Daha «Susuz Yaz» filmi çevrilmeye başlamadan Metin Erksan ile Ulvi Doğan, galayı filmi çevirecekleri Urla kazasının Bademler köyünde yapmayı kararlaştırmışlardı. «Susuz Yaz» bitti, yöneticiler de ilk gösterilişi Bademler'de yaptılar. Resimde, Melek Koçyigit, İzmir Valisi Enver Saatçigil (arkada gözlüğü), eşi. 1963 Ses finalisti Hülya Koçyigit ve Urla Kaymakamı Tacettin Özeng görülüyor.

BADEMLER'İN TİYATROSU — Bademler köyünün 300 kişilik sinema binası önünde 1963 Ses finalisti Hülya Koçyigit, valinin eşi, İzmir Valisi Saatçigil, Urla Kaymakamı Tacettin Özeng ve «Susuz Yaz»'ın 2. aktörü Erol Taş ile Ulvi Doğan... Az sonra Bademler köyü sakinleri, kendilerinin de rol aldıkları filmi sayıyacaklar.

SİNEMADA VE KÜTÜPHANE SALONUNDA — Bademler köyünün kütüphanesinde 802 kitap var, en çok okunan da Yazar Kemal'in «İnce Memed» i... Kütüphaneyi ziyaret eden Erol Taş, Hülya Koçyigit, Ulvi Doğan, Bademler Muhtarı Halil Oral ve Hasan Karabacak ile... Muhtar Halil Oral'ın «Susuz Yaz» da önemli rolü var.

TEKRAR ARALARINDA — Bademler köyünün genç kızları Hülya Koçyigit'i aralarında görünme zevinci içinde onu, bir evde misafir ediyorlar. Hepsi memnun... Yalnız bu misafirliliğin bir gece için değil, daha birkaç gece uzamasını istediklerini söylüyorlar. Ne yazık ki Hülya Koçyigit'in İstanbul'da bekleyen bir sürü işi var.

Ses Dergisi, 23 Kasım 1964 haberi.

Bademler Köy Tiyatrosu (Fotoğraf Özgür Yücel)

Susuz Yaz filminin afişi

Bademler Köyü'nün tiyatroyla tanışması, Mustafa Anarat'ın köy ilkokuluna öğretmen olarak atanmasıyla başladı. Anarat'ın 1933'te öğrencilere hazırlatarak köy meydanında oynanan Aka Gündüz'ün "Yarım Osman" adlı oyunu, geleneksel olarak tu luata yatkın olan köylüleri cezbetmiş ve tiyatronun sihirli dünyasına girmelerine neden oldu. Çeşmebaşı olarak anılan meydana ya da tütün deposunda 1936'dan itibaren oyunlar sergilemeye başlayan köy erkeklerine, 1947'den sonra kadınlar da katıldı. İzmirli oyun izlemek için İstanbul'dan gelen tiyatro gruplarını beklerken, Bademler Köyü kendi hazırladıkları oyunları oynamaktaydı. Kurulduğu günden bu yana tiyatro, köydeki yaşamın doğal bir parçası olmuştur.

Köydeki tiyatro çalışmaları büyük şehirdeki sanatçıların da dikkatini çekmeye başlamış, 1961 yılında Haldun Dormen Tiyatrosu, köy meydanında Refik Erduran'ın yazdığı "Ayı Masalı" oyununu sergilemişti. Bademler Köyü'ne ilginin yoğunlaşmasında hiç kuşkusuz 1963'te Metin Erksan'ın yönettiği "Susuz Yaz" filmine set olması büyük rol oynadı. 1964 Berlin Film Festivali'nde Altın Ayı ödülü alarak uluslararası festivallerde büyük ödüle ulaşan ilk Türkiye yapımı film olan "Susuz Yaz" Urla doğumlu yazar Necati Cumalı'nın uzun öyküsünden uyarlanmıştı. Öykü Bademler köyünde yaşayan Osman ve Hasan adlı iki kardeşe ait topraktan çıkan suyun, köydeki dengeleri nasıl değiştirdiğini anlatıyordu.

Bademler sadece filmin çekimine sahne olmamış, köylüler de filmde yan rolleri üstlenmişti. "Susuz Yaz" filminin galası da Türkiye'de ilk defa olarak çekildiği köy olan

Bademler'de yapıldı. (Cumhuriyet, 14 Aralık 1963) Aynı biçimde 1966 yılında Atıf Yılmaz'ın yönettiği ve Yıldız Kenter'in başrolde oynadığı "Pembe Kadın" filmi de Bademler köyünde çekildi ve filmde, köylüler de yine rol aldı.

Bademler Köyü halkı, 1969'da o güne kadar getirdikleri tiyatro tutkusunu, kendi olanaklarıyla kalıcı bir tiyatro binası inşa ederek orada sürdürmeye başladıklarında eski bakan ve milletvekillerinden Cihat Baban "Bademler köyüne selam!" başlığıyla şöyle yazmıştı: "Hükümet, Sovyet Rusya ile 336 milyon dolarlık bir yardım anlaşması imzalayabilir, olağan iştir. Gene Hükümet, İstanbul Boğazı üzerine "Demirel" köprüsünü oturtabilir; bu da bir Hükümet için yapılabilecek bir iştir. Türkiye'ye bin bir zorlukla teslim edilen Esat Selçuk mahkemede beraat edebilir, bir süre sonra Afrika devlet başkanlarından birinin baş müşaviri olarak bize selam gönderebilir. Bütün bunlar olabilir. Bu olan işler, belki dikkatimiz üzerlerine çekebilirler. Fakat bütün bunların hiç biri, İzmir'in Seferihisar'ındaki Bademler köyünde bir tiyatronun kendi kendine kurulmuş olması kadar önem taşımaz." (Cumhuriyet, 20 Kasım 1969) Bademler Köyü Tiyatrosu tiyatro sevgisinin bir sembolü olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Tayyare Sinemasının içini gösteren fotoğraf (Cengiz Kahraman arşivi) ve sinemanın zarfı (Ömer Durmaz arşivi)

Kordon, Tayyare Sineması 1940'lar (İZTO arşivi)

Lumiere Kardeşlerin ilk kez 1895'te Paris'te bir kafede yaptıkları film gösterimiyle başlayan sinema serüveni kısa sürede yayıldı. Yaklaşık bir yıl sonra Osmanlı ülkesinde, 25 Aralık 1896'da ilk film gösterimi İzmir'de yapıldı. 1907'den sonra artan sinema salonları sayısında da İzmir, İstanbul'dan sonra her zaman ikinci olarak yerini korudu. 1922 yangınında kente bulunan sinema salonlarından önemli bölümü yok olsa da kısa sürede farklı semtlerde birçok sinema salonu açıldı. İstanbul'da yayımlanan bir derginin İzmir muhabirine göre, İzmirlilerin sinemaya karşı hatırı satılır bir tutkusu vardı. 1924'te kentin farklı semtlerine yayılmış, üçü yazlık olmak üzere, toplam 8.400 koltuğa sahip on yedi sinema bulunuyordu (Mazhar Necati, 1924: 11). 1920'lerin sonlarına gelirken Sakarya ve Tayyare sinemaları Birinci Kordon'da, Elhamra yönetiminde Milli Sinema Konak'ta Tramvay Caddesi üzerinde, Beyler Sineması I. Beyler'de, Şık Sineması Karantina'da, Ankara Sineması İkiçeşmelik'te, Asri Sinema Mezarlıkbaşı'nda ve Lale Sineması Keçecileriçi'nde film gösterimi yapıyorlardı. Karşıyaka'nın tek sineması ise Zafer Sineması'ydı.

O dönemde giriş ücretleri sinemadan sinemaya değişmekteydi. En lüks ve pahalı giriş ücreti olan sinema Elhamra Sineması'ydı. Bu sinemada özel mevki 90, balkon 75, birinci mevki ise 50 kuruştı. Beş-altı kişilik localar 500, üç-dört kişilik balkon locaları ise 300 kuruştı. Lüks sinema olarak kabul edilen ve birinci vizyon filmler gösteren Sakarya ve Tayyare sinemalarına

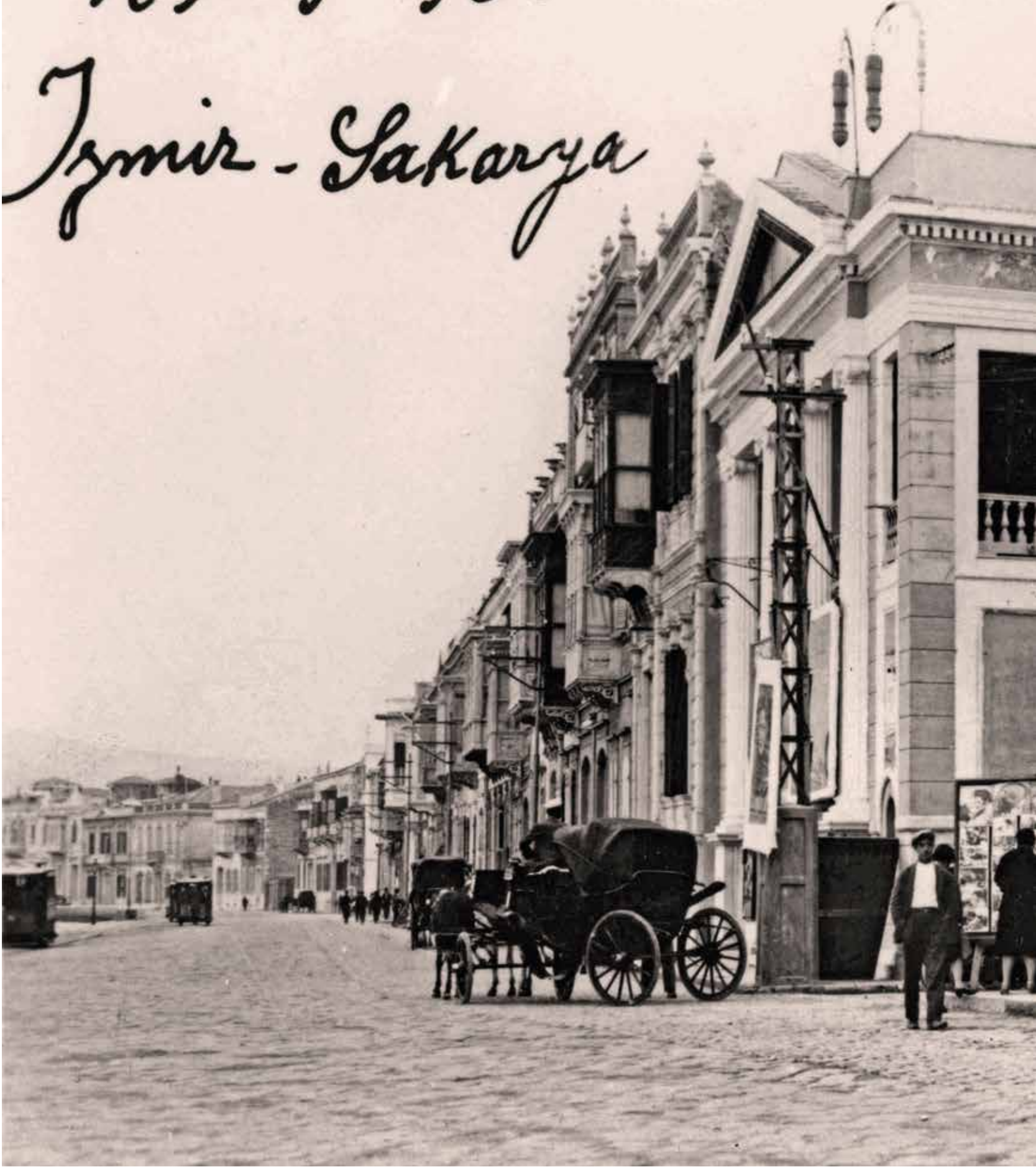
giriş 50 kuruştı. Diğer sinemalarda bilet fiyatları 20-25 kuruş arasında değişiyordu. Bazı sinemalarda askerlere, öğrencilere ve çocuklara yüzde elliye varan indirim uygulanıyordu (Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926, 2002: 72).

Sessiz film döneminde filmlere canlı orkestralar eşlik etmekteydi. Fakat bütün sinemalarda orkestra olup olmadığı belli değildir. Lüks sinemaların gazetelere verdikleri ilanlarda bu orkestralar ve sanatçılar belirtilmekteydi. Elhamra Sineması'nın devamlı olarak altı kişilik bir orkestrası vardı. Bazı gösterimlerde özel olarak konserler verildiği gibi film aralarında da bazen minik konserler verilirdi. Örnek olarak, Sakarya Sineması, "Bağdat'ın Üç Hırsız" filminin cuma günü saat 17.00 gösteriminde Sabriye Hanım'ın şarkı söyleyeceğini duyurmuştu (Hizmet, 18, Ocak 1929). Yine Sakarya Sineması, "Şeytani Rakka-se" filminin gösterimim için salona rakase Helen Ivanof adında birini getirmişti (Hizmet, 2 Mayıs 1929). Sinemalar müşterileri çekebilmek için reklamın yanında her türlü yola başvuruyorlardı. Aralarda Karagöz gösterimleri, dönemin komikleri, şarkıcılar hatta dansözler bile kullanılıyordu.

Türkiye'de ilk sesli film gösterimi, İzmir'de Sakarya ve Lale sinemalarında 25 Eylül 1929'da yapıldı. Dünya'da 1927'de başlayan sesli film gösterimini İzmir'de başlatanlar Sakarya ve Lale sinemalarını işleten Cemil ve Tevfik (Filmer) Kardeşlerdir. Cemil Filmer'in anılarında belirttiğine göre, sesli film gösterimi için Fransa'dan getirdikleri gramofon benzeri alette (vatafon) filmin

25-9-929

İzmir - Sakarya

İlk sesli filmin gösterimi hatırası için Sakarya Sineması önünde çekilen fotoğraf (Gökhan Akçura arşivi)

İpekçi Kardeşler Elhamra Sineması önünde (Ömer Durmaz arşivi)

bütün sesleri bir plağın üstüne kaydediliyor, filmin başlamasıyla beraber plak da çalıştırılıyor ve bunun perdedeki sahnelerle denk düşürülmesine çalışılıyordu. Bu aletin kullanılmasında operatörlerin çok dikkatli olması gerekiyordu. Çünkü bir kare atlasalar sesler ait oldukları sahneden başka bir yere kayıyor ve son derece uygunsuz durumlar doğuyordu (Filmer, 1984: 151).

Sakarya Sineması sesli film gösterimi için bir hafta önceden gazete reklamlarına başladı. Bu reklamlarda sesli film gösteriminin başlayacağı 25 Eylül'ün bir "şeref tarihi" olacağı vurgulanıyordu. Program dört bölümden oluşuyordu. Birinci bölümde bir senfoni orkestrası bulunuyordu. İkinci bölümde sesli film gösterimi yapılacaktı, ancak filmin adı belirtilmemişti. Sesli filmin ardından üçüncü bölümde, üç kısımlık bir komedi yer alacak, son bölümde ise ana film oynatılacaktı. Ana film George Fitzmaurice'in yönettiği ve başrolde Billy Dove'un oynadığı "Sevda Pazarı (The Love Mart-1927)" adlı sessiz filmi. Program bakılacak olursa gösterilen sesli film, kısa ya da orta metrajlı, deneme amaçlıya Pathé tarafından hazırlanan sesli filmlerden biriydi.

Cemil Filmer, sesli film gösteriminin İzmir'deki etkisini şöyle anlatıyor: "Sakarya Sineması'nda göstermeye başlamıştık, halkın ilgisi büyük oldu. Vali, Emniyet Müdürü, şehrin bütün ileri gelenleri her gece sinemaya geliyorlardı. Hasılat iyice artmıştı, bir gelen bir daha geliyordu" (Filmer, 1984: 152). Aynı gün çekilen hatıra fotoğrafları, filmin sadece Sakarya Sineması'nda değil, yine Filmer Kardeşlerin sahibi olduğu Lale Sineması'nda da gösterildiğini kanıtlıyor. Anlaşılan film bobini Sakarya'da gösterildikten hemen sonra Lale'ye gönderilerek orada da gösterime sunulmuştu.

İzmir'de Sakarya Sineması'nın rakibi, İpekçi Kardeşler'in işlettiği Elhamra Sineması'ydı. Sakarya Sineması'nda sesli film gösterileri başlarken Elhamra yöneticileri de boş durmamış, Amerika'dan sesli film makinesi almak için çalışmalara başlamışlardı. Bu süre içinde Elhamra Sineması, Sakarya Sineması'nın sesli filmlerine karşılık, kendi stüdyolarında yaptırdığı "Ankara Postası (1928)" filmiyle seyirci toplamaya çalışmıştı. Elhamra Sineması'nın İzmir'deki ilk sesli filmi, Richard Wallace'nin yönettiği, dönemin ünlü oyuncusu

Maurice Chevalier'nin başrolünde oynadığı "Parisli Şarkıcı (Innocents of Paris-1929)" 30 Ocak 1930'da gösterime girdi. Diğer İzmir sinemaları da rekabet edebilmek için sesli film gösterimine geçmek dışında bir seçenekleri olmadığını anladılar. Avrupa'nın büyük şehirlerindeki sinemaların henüz yarısı sesli olmadan İzmir'in bütün sinemaları sesli film oynatabilecekleri sistemi kurmuşlardı (Talay, 1937: 390).

1930'larda açılan Yeni Sinema bin beş yüz civarında koltuk sayısı ile İzmir'in en büyük sinemasıydı. Pek çok kez değişim yaşayan Yeni Sinema ikinci vizyon filmleriyle, seans arası vermeden üst üste oynattığı dört filmle belleklere kazındı. 1950'li yıllarda Mezarlıkbaşı'nda açılan Saray Sineması da aynı yöntemle seyirci toplamaya çalışıyordu. 1956'da Kemeraltı'nın Konak girişine yakın inşa edilen, Osman Kazmirci'nin sahibi olduğu OS-KA pasajının üst katında açılan ve mimari yapısı Harbi Hotan tarafından tasarlanan Konak Sineması, üç ayrı salonu ve yerli filmlere ağırlık vermesiyle tanınıyordu. Konak Meydanı'na yakın olmanın sağladığı avantajla 1990'lara kadar perdelerini açık tutmayı başaran sinema, sonraki dönemde de birkaç kez canlandırılmaya çalışıldı. Kazmirci ailesinin sahibi oldukları diğer bir sinema, Caziler Caddesi'nde, 1953'te yazlık sinemadan kapalıya dönüştürülerek açılan Yıldız Sineması'ydı. Aynı cadde üzerinde Kemer istasyonu yanında açılan Büyük (1951) ve Kulüp (1955) sinemaları koltuk sayılarıyla İzmir'de sinemaya duyulan tutkunun gün geçtikçe arttığının kanıtıydı.

1960'lı yılların ikinci yarısında kent merkezinde, iki yeni sinemanın açılmasına

şahit oldu; Enver Bakioglu'nun sahibi olduğu ve mimari tasarımı Rıza Aşkan'a ait olan Sema Sineması eski Barut Hanı'nın yerine 1967'de inşa edilmişti. 755 kişilik balkonsuz salonu, beş kapısıyla kısa sürede seyircileri boşaltabilmesi özelliği, kalorifer ve havalandırma tesisatı, geniş fuayesi, alkollü içki satılan büfesi kısa sürede benimsenmesini sağladı. Bir sonraki yıl, eski bir tütün deposunun yerine inşa edilen Şan pasajının ikinci katında açılan Şan Sineması'nın mimarları Rıza Aşkan ve Zeki Aşkan sinemanın aynı zamanda sahibiydiler. Hemen hemen Sema Sineması ile aynı özellikleri taşıyan Şan Sineması'na hem İkinci Beyler (848. Sokak) hem de Üçüncü Beyler'den (Dr. Faik Muhtittin Cad.) ulaşılabilirdi. Kemeraltı civarında açılan son sinema, 1976'da SSK İş Hanı bloklarında geniş bir alanda hizmete giren Çınar Sineması oldu. Bunların yanında Eşrefpaşa, Hatay, Karataş, Güzelyalı, Mersinli, Gültepe vb semtler kapalı sinemaların yanında birçok yazlık sinemaya sahipti. 1972'de ilçeleriyle birlikte İzmir'de 271.029 koltuğa sahip 239 sinema bulunuyordu. Aynı yıl biletli seyirci sayısı ise 25,5 milyonu aşmıştı. (İzmir İl Yıllığı, 1973: 319)

1970'li yıllarda yaygınlık kazanan televizyonun zorladığı sinema salonları, 1990'lardan itibaren çözülmeye başladı. Sinemalar büyük salonlarını önce bölerek ayakta kalmaya çalıştı. Ancak AVM'ler nasıl Kemeraltı üzerinde olumsuz etki yaratırsa, AVM'lerdeki sinemalar da İzmir'in merkezindekilerle beraber, kentin semtlerine dağılmış sinema salonlarının sonunu getirdi.

İzmir'de konser, 5 Eylül 1941
(Cengiz Kahraman arşivi)

İzmir'de konser, 5 Eylül 1941 (Cengiz Kahraman arşivi)

Binlerce yıllık geçmişe sahip olan İzmir ve çevresi, bu süre içinde barındırdığı farklı kültürlerle sahip toplumların birikimlerini müzikal yapısında korumuş ve zengin bir mirasa dönüştürmüştür. Ancak müzikal birikimin yazılı olmaktan çok kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelenek halinde oluşması, bu birikimin boyutlarının belirlenmesinde zorluklar yaratmaktadır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında müzikal birikimi saptamak amacıyla yapılan derleme çalışmalarda İzmir merkez alınarak Batı Anadolu'nun önemli bir yer tutması anlamlıdır. İstanbul Belediyesi'ne bağlı olarak kurulan Darüelhân tarafından görevlendirilen Galatasaray Lisesi Müzik Öğretmeni Seyfettin Asaf ve İstanbul Lisesi Müzik Öğretmeni Sezai Asaf kardeşler 1925 yılında yaptıkları derleme çalışmalarını bir yıl sonra kitaplaştırmışlardır. Seyfettin Asaf ve Sezai Asaf kardeşlerin İzmir Milli Kütüphane ve İzmir Hapishanesinde şehirli ve köylü müzisyenlerle çalıştıkları, Maarif Müdürlüğüne bağlı bazı okulların müzik derslerine katıldıkları, Ödemiş'te şehirli ve köylü saz şairleriyle temas ettikleri, Birgi yaylaları ve civar köylerinde halk sanatçılarını dinledikleri, Tire'de Türk Ocağı'nda mahalli müzisyenleri dinleyip derlemeler yaptıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, Avrupa merkezli çoksesli müziğin halka tanıtılması amacıyla İzmir ve çevresinde halka konserler vermişlerdi (Altınay, 2023: 210).

Seyfettin Asaf ve Sezai Asaf kardeşler yaptıkları çalışma sonunda İzmir müziğini dört ayrı kategoriye ayırmışlardır: 1) Halk arasındaki zeybek türküleri ve zeybek oyun havaları. 2) Rumların bizim milli havalarımızın şivelerinden istifade ederek vücuda getirdikleri besteler. 3) Saltanat musikisi.

4) Cazbant (Altınay, 2023: 212). İlerleyen yıllarda İzmir ve halk müziği derlemeleri devam etti. Diğer taraftan İzmir'in yaşadığı 1922 felaketi, Türkiye'de İstanbul'dan sonra en canlı müzik hayatına sahip olan kentte uzun sürecek bir kesintiye yol açtı. Müzikal faaliyetlerin yoğun olduğu mekânların alevlere teslim olması, nüfus yapısındaki değişim, olağanüstü koşulların sonucu oluşan kısıtlamalar, kentin yeniden yapılanma sürecindeki öncelikler müzik yaşamının gelişimini etkiledi. Uzun bir süre müzikal faaliyetler, İstanbul'dan ve ilerleyen yıllarda Ankara'dan geçici sürelerle gelen topluluklarla uzun süre kalıcılık sağlayamayan İzmirli amatör topluluklarla sınırlı kaldı. Konser mekânları ise kış aylarında sinema salonları, okullar ve kahvehaneler, yaz aylarında ise özellikle vapur iskeleleri kullanılıyordu. İstanbul'dan gelen İhsan Bey yönetiminde otuz kişiden oluşan Bahriye Ertuğrul Mızıka Takımı, Darüleytam Musiki Mektebi Heyeti ya da birkaç yıl faaliyette kalan İzmir Musiki Yurdu Orkestrası gibi klasik Batı müziği icra eden topluluklar genellikle, Kordon'da Pallas, Konak'ta Elhamra İdaresinde Milli ve Güzelyalı'da Türk sinemalarının salonunu kullanıyorlardı. Büyük bölümü yine İstanbul'dan gelen ince saz grupları ise Basmane, Kemeraltı, Karataş, İkiçeşmelik gibi semtlere yayılmış kahvehanelerde ve gazinolarda oluşturulan geçici sahnelerde sanatlarını icra ediyorlardı. Bunların içinde Basmane'de Sadık Bey Safa Kıraathanesi ve Müveddet Salonu, Kemeraltı'nda Meserret, Göztepe'de Sadık Bay Bahçesi dikkati çekiyordu.

Türk Ocağı bünyesinde 1925'te gençlerden kurulan Musiki Yurdu Orkestrası'nın her hafta verdiği Batı ve Türk müziği

İzmir'de konser, 5 Eylül 1941
(Cengiz Kahraman arşivi)

İzmir'de müzik eğitimi, 1928 ve İzmir marşı
nota kapağı (Ömer Durmaz arşivi)

İzmir'de konser, 5 Eylül 1941
(Cengiz Kahraman arşivi)

konserleri kentteki ilk düzenli konserlerdir. Bahribaba'da inşa edilen Türk Ocağı'nın yeni binasının geniş salonu ve bahçesi daha geniş kadrolu gösterilere olanak sağladığı gibi dışarıdan gelen müzik gruplarına ve sanatçılara ev sahipliği yaptı (Cüneş, s. 133). Türk Ocağı'nın kapanması sonrasında aynı binada çalışmalar başlayan İzmir Halkevi'nin Güzel Sanatlar Şubesi bünyesinde müzik çalışmaları devam ettirdi. Halkevi'nin açtığı çeşitli müzik kurslarının dışında 1932'de kurulan İzmir Halkevi Orkestrası, ertesi yıl kurulan Halkevi Salon Orkestrası, zaman zaman İzmir'e dışarıdan gelen müzik sanatçıları ve topluluklarının dışında uzun süre düzenli konserler veren yapılar oldu (Akyol, 2008: 99-102).

İzmir'de müzik için oluşturulan amatör toplulukla içinde Karşıyaka Müzikseverler Sosyetesini anmak gerekir. "Musiki inkılabını yaymak" amacıyla kurulan ve repertuarını tamamen Batı müziğinden oluşturan Karşıyaka Müzikseverler Sosyetesini ilk konserini 12 Ocak 1936'da Karşıyaka Kulübünde verdi (Yeni Asır, 15 Ocak 1936). Bir yıl sonra İstanbul'da yayımlanan Tan gazetesinin muhabiri, İzmir'im müzik gibi medeni bir ihtiyacı tatmin etmekten uzak olduğunun altını çizerken Karşıyaka Müzikseverler Sosyetesinin sadece Karşıyaka'nın değil tüm İzmir'in ilgisini çekecek çalışmalar içinde olduğunu kaydetmişti. Ayrıca Batı müziği tekniğinin ağır eserlerini tercih eden Karşıyaka Müzikseverler Sosyetesini, konserlerinde armonize edilmiş halk melodilerine de yer vermeye kararlaştırmıştı. Böylece Batı tekniğine uygun şekilde halk melodileri kompozisyonları vücuda getiren İzmirli sanatkarlar da bir

çalışma zemini bulmuş oluyorlardı. (Tan, 20 Şubat 1937). Ancak ilerleyen yıllarda Karşıyaka Müzikseverler Sosyetesini hakkındaki haberlerin kesilmesi, bu girişimin de bir süre sonra dağıldığına işaret etmektedir. İzmir'de 1933'ten itibaren İzmir Panayırı, 1936'dan itibaren de Kültürpark içinde Fuar günleri, müzikal faaliyetlerin yoğunlaştığı dönemler oldu. Bunun dışındaki ise seçenekleri, Suat Derviş'in 1936 yılında söyleşi yaptığı İzmirli bir hanımın söyledikleri özetlemekteydi: "İzmir'de tiyatro yoktur. Senede bir kere Şehir Tiyatrosu gelir. O da ekseriya hafif beş, on eser temsil eder, giderler. Hepsi bu kadar. Konser ihtiyacına gelince; Halkevlerinin ve müzikseverlerin verdikleri konserler tabii daha ziyade amatör sanatkarların iştirakiyle oluyor. Acaba İstanbul Konservatuvarı senede bir kere İzmir'e gelip bir-iki konser veremez mi?" (Tan, 21 Eylül 1936).

Kuşkusuz İzmir kent yöneticileri İzmir'in kültürel ihtiyaçlarına cevap verme konusundaki yetersizliğinin farkındaydılar. İzmir Belediye Meclisi'nin toplantılarında sıklıkla dile getirilen bu sorunun çözümü için atılması gereken adımlar, bütçe yetersizliği nedeniyle sürekli erteleniyordu. 1939'da İzmir'de bir Şehir Opereti'nin kurulması için İzmir Belediyesi'nin girişiminde bulunduğu, hatta bu amaçla kadronun hazırlanması için Muhlis Sabahaddin'le (Ezgi) anlaşma sağlandığı haberi dolaşsa da bu girişim de öncesindeki pek çok girişim gibi sonuçsuz kaldı. İzmir'de kurumsal müzik çalışmaları konusunda ilk adım, yine sıkıntılı bir dönem olmasına rağmen II. Dünya Savaşı yıllarında atıldı.

İzmir Şehir Bandosu; Pasaport ve Kültürpark (APİKAM arşivi)

II. Dünya Savaşı yıllarında daralan bütçesine rağmen İzmir Belediyesi Başkanı Behçet Uz, 1941 yılında Kültürpark bütçesine, bir Şehir Bandosu ve cazı kurulması için sembolik de olsa ödenek ayrılmasını gündeme getirdi (İBMKD (30), 9 Nisan 1941: 29). Ancak iki yıl boyunca bütçenin olanaksızlığı nedeniyle ertelenen kuruluş için 1943'te Reşat Leblebicioğlu'nun Belediye Başkanlığı döneminde ciddi adımlar atılmaya başlandı. Bando için gerekli müzik aletler ve müzisyenler için gerekli elbise-ler ücreti karşılığı Halkevi'nden sağlandık-tan sonra Kültürpark, İzmir Enternasyonal Fuarı ve Turizm İdaresi bütçesinde gerek-li değişiklikler yapılarak bando kadrosu-nun oluşturulmasına ve 1 Mayıs 1943'ten itibaren faaliyete başlaması için Belediye Encümeni'ne yetki verildi. Bandonun ça-lışma düzeni İstanbul Şehir Bandosu tali-matnamesi örnek alınarak oluşturulmuştu (İBMKD (36), 12 ve 15 Nisan 1943: 50 ve 67).

Kadrosunu ve gerekli hazırlıkları ta-mamlayan Şehir Bandosu ilk konserini 7 Ağustos 1943 akşamı Kültürpark açık hava tiyatrosunda verdi. Reşat Leblebicioğlu yap-tığı konuşmada amaçlarının bandodan bir Şehir Orkestrası çıkarmak olduğunu özel-likle belirtmişti (Yeni Asır, 7 Ağustos 1943). İzmir Bandosu Fuar döneminde Kültürpark içinde Lozan kapısı yakınlarında kendisine ayrılan bölümde her akşam konser verdi. Ulusal bayramlarda ve yerel kutlamalarda da görev alan ve halkın geniş ilgisini çe-ken Şehir Bandosu, İzmir Belediyesi'nin savaş yıllarında en büyük başarılarından biri olarak görülüyordu.

Şehir Bandosu'nun başarısı, İzmir Be-lediyesi'ni orkestra kurmak konusunda bir kat daha teşvik etti. Aynı yılın Kasım

ayında bütçede orkestra kurulması için ge-rekli değişiklik yapıldı (İBMKD (37), 8 Kasım 1943: 77). Kısa sürede otuz kişilik bir kad-royla, Halkevi'nde haftada üç gün provaya başlayan Şehir Orkestrasında beş birinci, beş ikinci keman, iki viyola, iki viyolonsel, iki kontrbas, bir piyano, bir armonyum, iki flüt, iki klarnet, bir fagot, bir trombon, iki trampet ve bir timbal bulunuyordu. Ayırı-ca çellist olarak İstanbul konservatuarı me-zunlarından Lütfiye Karacaovalı da İzmir'e davet edilmişti (Yeni Asır, 27 Kasım 1943). Şehir Orkestrası ilk konserini Elhamra Si-neması salonunda verdi. Konseri gazeteye haber yapan muhabir, başlangıçta salona şüphe hâkim olduğunu, ancak sonrasın-da orkestranın coşkun bir zevkle dinlen-diğini kaydetmektedir (Yeni Asır, 22 Ocak 1944). Konserlerini Kültürpark'ta Şehir Ti-yatrosu binasında, Elhamra ve Tayyare si-nemalarında veren Şehir Orkestrasının da halktan yoğun ilgi gördüğü kaydedilmek-tedir (İBFR, 1944: 25).

Şehir Orkestrası başarılı bulunmakla birlikte, Şehir Bandosu'ndan çok önem-li bir farkı vardı; Şehir Bandosu kadrolu elemanlardan oluşurken, Şehir Orkestra-sının Şehir Bandosundan katılanların dı-şında, yaylı sazları kullanan elemanları -piyanist de dâhil olmak üzere- tamamen gönüllülerden oluşuyordu (İBMKD (48), 1 Ekim 1946: 63).

Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğ-lu'nun verdiği bilgiye göre bunlar, ama-tör olarak halkevlerinde çalışan gençlerdi. Her biri farklı kurumlarda devlet memuru olarak çalışan bu gençlere, katıldıkları et-kinlik için belli bir ödeme yapılıyordu. Bir süre sonra bunun yürütülmesinin hukuk-sal olarak mümkün olmadığı anlaşılınca

1947 yılı başlarında Şehir Orkestrasının ça-lışmaları durdurulmak zorunda kalınmış-tı (İBMKD (50), 3 Kasım 1947: 50).

Reşat Leblebicioğlu'nın milletveki-li adayı olması nedeniyle istifa ettiği be-lediye başkanlığına seçilen Hulusi Selek, seçilmesini ardından yaptığı açıklamada Şehir Bandosunu geliştireceğini, dolayı-sıyla dağılmış bulunan Şehir Orkestrasını yeniden faaliyete geçireceğini belirtmişti (Demokrat İzmir, 4 Nisan 1950). Gerçekten de 35 müzisyenden oluşan Şehir Orkestrası Fuat Türkoğlu'nun şefliğinde kısa sürede hazırlandı ve 16 Mayıs'ta Halkevi salonun-da ilk konserini verdi. Ancak konserden iki gün önce genel seçimler yapılmış ve Demokrat Parti büyük bir çoğunlukla iktidara gelmiş ve tüm siyasal partiler Eylül ayında yapılacak yerel seçimlerin hazırlı-ğına girişmişti. Seçimlerde belediye yöne-timinin el değiştirmesi, Şehir Orkestrası konusunun da ertelenmesini beraberinde getirdi. Yeni belediye yönetimi, Şehir Ban-dosunu da kaldırmayı düşündü ancak kent için bir gereksinim olduğu değerlendirile-rek yeni bir şefin yönetiminde devam et-mesinde karar kıldı (İBMKD (68), 11 Şubat 1951: 164). Buna karşın 1950'li yıllar boyun-ca Bandonun durumu her yıl belediye büt-çe görüşmelerinde tartışma konusu oldu. Belediye Başkanı Faruk Tunca 1958'de Şe-hir Bandosu'nun kaldırılmasını bir kez daha gündeme getirerek, buraya ayrılan ödeneğin İzmir Filarmoni Derneği'ne ak-tarılmasını teklif etmişse de bu öneri Be-le-diye Meclisi'nde kabul görmedi ve Belediye Bandosu Belediye Başkanlığına bağlı birim olarak varlığını korudu (İBMKD (50), 25 Şu-bat Kasım 1958: 464).

İHA P
HULUSİ
İSTANBUL

GÖZÜN
KAPALI

ALACAĞIN
RADYO

ANCAK DIR

O.T.T.A.Ş Beyoğlu İstiklâl caddesi Tokatlıyan karşısında
ve **Bourla Biraderler ve Şürekâsı**
İstanbul - İzmir - Ankara

Akşam Matbaası

Fethi Varal
(Demokrat İzmir,
25 Mart 1951)

Gününe Göre: İzmir Radyosu

Bugünden itibaren radyomuz neşriyata başlayacaktır. Yani artık şehrimiz sesini duyacak ve duyuracaktır; İzmir, memleketimizdeki mevkiini bir kere daha göstermiş oluyor: Ankara ve İstanbul'dan sonra o da yurdun dört bir tarafına sesini, havasını, harsını ulaştıracaktır.

İzmir'in hususiyeti güz önünde tutulursa, radyosunun faaliyete geçmesiyle memleketin kazancı daha iyi anlaşılır.

Hele İzmir ve civarı, bütün Ege, ne kadar bayram etse yeridir.

Radyomuzun programı hazırlanırken, bir hususa hassaten dikkat edilmesini temenniden kendimizi alamayacağız: Halkın dileklerini ön planda tutmak!

Ankara ve İstanbul radyolarının en muvaffak ve en çok rağbet gören programlarının dinleyici istekleri kısmı olduğu düşünülürse, temennimizin yersiz olmadığı teslim edilir.

Kaldı ki, halkın sesi, hakkın sesidir.

İstanbul ve Ankara radyolarının kurulması sonrasında 1940'lı yıllarda İzmir'de de bir radyo kurulması hakkında çalışmalar başlamıştı. Bakanlar Kurulu 1944'te kurulmasına karar verse de İzmir Radyosunun kuruluşuna doğru atılan ilk ciddi adım, 1950 Enternasyonal Fuarı sırasında, İzmir Belediyesi'nin aldığı geçici izinle, Hilkat Bolulu firmasına kurdurulan radyonun Kültürpark'ta radyo yayını yapmasıdır. "Fuar Radyosu" adıyla yapılan bu yayın, 400 watt anten gücünde, kısa dalga 40-50 metre arasında bir banttan yapılıyordu. Radyo donanımı seyyar olduğu için, pek çok yerden canlı yayın yapma şansına da sahipti. Radyo, İzmir'in kurtuluş günü olan 9 Eylül gününde de özel bir program yayınlamıştı (Karayaman, 2018: 569).

İzmir Belediyesi, radyo yayınının halktan yoğun ilgi görmesi üzerine, fuar dönemi dışında da yayın yapılması için harekete geçerek Hilkat Bolulu'dan radyo donanımını satın aldı. Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün izni ve parasal destek vaadi sağlandıktan sonra, radyo program akışını hazırlamak için o sırada İzmir Belediyesi

Yazı İşleri Müdürü olan Rüştü Şardağ'ın sorumluluğunda çalışma başlatıldı. Müzik ağırlıklı yayın yapacak olan İzmir Belediyesi Radyosu'nun en önemli yardımcısı İzmir Türk Musiki Cemiyeti'ydi. Cemiyet'in başkanı olan Ahmet Aksoy, Radyo'nun müzik yayınları komitesinin başına getirilmişti (Yaltırık, 2010: 606). Kısa dalga üzerinden, cumartesi ve pazar günleri olmak üzere haftada iki gün yayın yapacak olan İzmir Radyosu'nun deneme ve çeşitli ertelemelerden sonra 24 Mart 1951 tarihinde sürekli olarak yayına başladı (Demokrat İzmir, 25 Mart 1951). İzmir Radyosunun yayın hayatına başlaması nedeniyle yapılan törene Belediye Başkanı Rauf Onursal, şehir meclisi üyeleri, Amerikan Konsolosu Mr. Rivinus, Amerikan Haberler Servisi Başkanı M. McVitty, Hava Tümgeneralı Asım Uçar ve basın mensupları katıldı. Tören, saat 11.30'da Belediye Başkanı'nın İzmirli'lere hitaben yaptığı bir konuşmayla başladı. İzmir Radyosunun sinyali olarak, Harmandalı Zeybeği'nin ilk melodisi, davul ve zurna ile karışık olarak kullanılmıştı.

Ancak Emniyet Müdürlüğü'nün radyo yayını için Bakanlar Kurulu kararının gerekli olduğunu bildirmesi üzerine başlayan bekleyiş, bu kararın alınmasından sonra Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün denetimi altında devam etti (Demokrat İzmir, 28 Nisan 1951). Bir yıl sonra İzmir Radyosu, Ankara ve İstanbul'dan sonra Türkiye'nin üçüncü radyosu olarak tamamen devredildi (Yaltırık, 607).

İzmir Belediyesi'nin radyo yayınlarından beklentilerinin en önemlisi, kentin müzik ihtiyacına cevap verecek bir araç olmasıydı. Radyonun gazetede ilan edilen program akışı bu amaca uygun harekete edildiğini göstermektedir. İzmir Klasik Musiki Cemiyeti'nin yanında İzmir Belediye Bاندosu, salon orkestraları, yerel sanatçılar ve piyasadan satın alınan plaklarla yapılan müzik yayınında, Türk müziğiyle Batı müziğine eşit yer verilmesi hedeflenmişti.

İzmir Devlet Opera ve Balesi, La Traviata

İzmir Devlet Senfoni Orkestrası, 1975 yılında, dönemin Güzel Sanatlar Genel Müdürü Mehmet Özel'in önerisi ve Kültür Bakanı Nermin Nefçi'nin onayıyla Hikmet Şimşek önderliğinde oda müziği topluluğu niteliğinde kuruldu. Kurucu müdürü Ankara Devlet Operası keman sanatçılarından Tuncer Olcay'ın olduğu İzmir Devlet Senfoni Orkestrası, çok kısa süre içerisinde olağanüstü büyüme ve gelişme göstererek senfonik bir orkestra hacmine kavuştu. Bünyesinde bulunan geniş sanatçı kadrosuyla Türkiye'nin alanında en büyük sanat kurumlarından biri olmuş ve çok sesli müzik alanında olağanüstü başarılar göstererek gelişmiş ülkelerin sanat kurumları ile yarışacak seviyeye ulaşmıştır. İzmir Devlet Senfoni Orkestrası 1975 yılından bu yana

öncelikle Ege Bölgesi'nde ve İzmir'de çoksesli müzik kültürünün tanıtılması, özendirilmesi, sevdirmesi ve geliştirilerek ülke geneline yaygınlaştırılması için gayretler sarf etmiş, ayrıca Anadolu'ya çoksesli müziği götürme anlamında da köy, kasaba, ilçe, konserleri ile ulusal ve uluslararası festivallerde de önemli görevler üstlenmiştir.

İzmir Devlet Senfoni Orkestrası'nın ilk şefliğini, 1981'de TC Devlet Sanatçısı unvanına lâyık görülen Prof. Hikmet Şimşek yaptı. Daha sonra sırasıyla Michael Rochat, Josif Conta, Prof. Rengim Gökmen, İbrahim Yazıcı ve Emin Güven Yaşlıçam, birinci şeflik görevini yürüttü. 2018 yılından bu yana birinci şeflik görevini Hakan Şensoy yürütmektedir.

Deniz Spor Lokali (Cengiz Kahraman arşivi)

Altayspor güreş takımı (Cengiz Kahraman arşivi)

İzmir, modern sporların Türkiye'ye girişinde önemli bir yer tutmaktadır. Futbol, basketbol, tenis, bisiklet, eskrim, boks ve kriket karşılaşmaları, bisiklet, atletizm, jimnastik, yüzme ve kayak yarışmaları Osmanlı Devleti'nin son döneminde İzmir'de kendini göstermeye başladı. Başlangıçta İzmir'de yaşayan Levanten ve yabancıların eliyle hayat bulan bu sportif etkinlikler, kısa sürede diğer gayrimüslim toplulukları ve en sonunda da Türkleri de içine alacak şekilde genişledi (Güneş, 2012).

Bütün spor dalları İzmir'de ilgi görmekle birlikte, özellikle futbol II. Meşrutiyet döneminden itibaren ön plana çıktı. Günümüzde de İzmir'in önde gelen spor kulüplerinden Karşıyaka Spor Kulübü'nün temelini oluşturan Karşıyaka Türk Mümaresi-i Bedeniye Kulübü ise 1912'de (Berber-Serçe, 2011: 268), Altay ise 1914'te (Anadolu, 26 Ocak 1914) kuruldu. İşgal döneminde faaliyetleri büyük ölçüde kısıtlanan spor kulüplerine, İzmir'in kurtuluşunu izleyen günlerde Türkler tarafından kurulan birçok yeni kulübü katıldı. Namazgâh'ta Altınordu (1923), Karşıyaka'da Yeşil Yuva Spor (1923), Hilal (1923), Eşrefpaşa-Çukurçeşme'de Altınay (1924), Bayramyeri'nde Sakarya (1924) ikiyeşmelik'te Hilal (1923) ve Yıldız (1924), Karşıyaka'da İsmet (1924), Tayyare Spor (1924) ve Bayraklı İttihat (1924) kulüpleri 1924'te başlayan İzmir bölgesi lig maçlarında yerlerini almıştı. Bunların yanında İzmir çevresinde Buca, Bornova ve Menemen'de de kulüpler kurulmuştu. Bu dönemde İzmir'de kurulan son kulüp, Altay'ın Güzelyalı'da bulunan şubesindeki sporcuların Altay'dan ayrılarak Göztepe (1925) adıyla kurdukları kulüp oldu. Burada Altınordu'nun da Altay'dan ayrılan sporcular tarafından kurulduğunu belirtelim. Göztepe ilk maçını,

İstanbul'da yayımlanan Spor Âlemi adlı bir derginin İzmir'de düzenlediği turnuvada 16 Ekim'de Karşıyaka ile gerçekleştirmişti (Yanık Yurt, 18 Ekim 1925). Ayrıca sadece özel maçlar yapan, Garibaldi ve Siyah Müselles adıyla iki Levanten (İtalyan) takımı bulunuyordu. Birkaç yıl içinde Anadolu (Karataş), Sebat (Karşıyaka), Güzel İzmir (Yapıcıoğlu), İstiklâl (Darağacı) gibi adlarla kurulan yeni takımlarla İzmir'deki spor kulüplerinin sayısı onu geçti.

İzmir'de mahalli resmi futbol ligi maçları 1924'te başladı. Sonraki yıl takım sayısının artmasıyla üç grupta gerçekleşen ve grup liderleri arasındaki final maçlarıyla sonlandırılan mahalli lig yapısı 1936 yılında Türk Spor Kurumu'nun kurulmasıyla yapılan yeni düzenlemelere kadar devam etti. 1920'lerde kurulan İzmir takımlarından bazıları kısa sürede ya kapandı ya da birleştiler. Karşıyaka'da bulunan takımlar Karşıyaka Spor Kulübü bünyesinde birleşirken, Hilal ve Sanatkârlar Spor Hilal bünyesinde bir araya geldi. Sakarya ve Altınay 1930'da birleşerek İzmirspor adını aldı. 1930'larda kurulan Şark Spor ve Demir Spor kısa sürede İzmir'in önemli kulüpleri haline geldi.

İzmir'de futbol faaliyeti sadece mahalli lig ya da kentte düzenlenen özel turnuvalarla sınırlı değildi. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren İzmirli takımlar başta Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş ve Darüşşafaka olmak üzere İstanbul ve Ankara ya da yakın çevredeki illerin takımlarıyla maçlar yaptılar. Zaman zaman söz konusu takımlara karşı, İzmir takımlarının aralarında anlaşarak oluşturdıkları muhtelit (birleşik) takımlarla mücadele ettiler. İzmir futbol takımlarının yabancı futbol takımlarıyla karşılaşmaları ise 1924'te başladı. İstanbul'dan sonra İzmir'e gelen

Bulgaristan şampiyonu Levski Sofya futbol takımıyla Altay-Karşıyaka muhtelit futbol takımının 9 Eylül'de yaptığı karşılaşmayla başlayan futbol serüveni, ilerleyen yıllarda, başta Yunanistan'ın Atina, Midilli ve Sakız takımları olmak üzere pek çok yabancı takımla yapılan maçlarla devam etti.

1930'lara girilirken İzmir spor çevrelerinde, bütün Türkiye'de olduğu gibi futbol en gözde spor dalıydı. Bununla beraber kentin farklı semtlerini temsil eden futbol takımları arasındaki rekabet, hem futbolcular arasında hem taraftarlar arasında gittikçe artan bir şiddeti beraberinde getirdi. Altınay ile Altay arasında 27 Aralık 1929'da oynanan bahta karnına aldığı darbeyle Altaylı Vehbi'nin yaşamını yitirmesi, futbolda şiddete önlem alınması gerektiğini gösterdi (Anadolu, 30 Aralık 1929). Olaydan sonra maçlar bir süre seyircisiz oynanmasına karar verildi ve asıl önemlisi, futbol takımlarının en önemli insan kaynağı olan öğrencilerin kendi okul takımları dışında futbol oynamaları yasaklandı (Vakit, 12 Ocak 1930). Ancak önlemlerin çok etkili olduğu söylenemez; 1930'lu yılların gazeteleri, futbol maçlarında meydana gelen şiddet haberleriyle doludur.

Türkiye'de spor yaşamına yeni bir sayfa açan Türk Spor Kurumu'nun 1936'da kurulması, bütün dallarda olduğu gibi futbolun da parti-devlet denetimi altına alınması yönünde çalışmaları beraberinde getirdi. Türk Spor Kurumu'nun yönetiminde geçen iki yıl İstanbul, Ankara ve İzmir spor kulüpleri için hareketli bir dönem oldu. Bazı kulüpler tasfiye edilirken devlet-parti destekli bazılarıysa yükselişe geçti (Çakır, 2010). Bunun İzmir'deki yansımasıysa mevcut spor kulüplerinin birleştirilerek sayılarının azaltılmasıydı.

10 Temmuz 41 (1925) Galatasaray'ı mağlup eden Altay-Altınordu muhteliti (Orhan Berent koleksiyonu)

Üçok Takımı (Orhan Berent koleksiyonu)

İzmir’de 1936-37 mahalli ligi maçları Mart 1937 başlarında büyük ölçüde tamamlanmış ve İzmir’den milli kümede katılacak olan iki takımın Göztepe ve Altay olduğu kesinleşmişti. Milli küme maçları 14 Mart’ta başlayacak ve kümeye İzmirli bu iki takım dışında İstanbul’dan Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş ve Güneş, Ankara’dan da Ankaragücü ve Gençlerbirliği katılacaktı (Anadolu, 3 Mart 1937).

Milli kümenin ilk maçında Altay’la yapacağı maç için Beşiktaş’ın İzmir’e gelmesi beklenirken, İzmirli 10 Mart sabahı gazetelerde İzmir’de bulunan spor kulüplerinin 9 Mart 1937 akşamından itibaren Vali Fazlı Güleç’in verdiği bir kararla lağvedilerek, sporcuların Üçok, Doğanspor ve Yamanlar adıyla oluşturulan üç kulüp altında toplandığını okudular. Kulüplerin lağvedilmesini haber veren gazetede şöyle deniyordu: “başarıcı rejimin seri gidişi önünde daima geri kalan spor kulüpleri, şimdiye kadar her engel önünde sendeleyerek, her vesile ile türlü gaflar yaparak gençliğin arzuladığı güçlü spor bünyesini kuramamıştı. Kulüplerin, bu kurumların başında bulunan kişilerin kendi arzularıyla ıslahını beklemek çok uzun bir beklenti olacağı için, partimiz bu işe de elini koyarak dün gecedan itibaren bütün spor kulüplerinin kapılarını kapamıştır.” Alınan kararla, Altay, Altınordu ve Buca “Üçok”, Göztepe, İzmirspor ve Egespor “Doğanspor”, Karşıyaka ve Bornova “Yamanlarspor” adı altında birleştirildi. Spor Kurumu’na dahil olmayan diğer küçük kulüpler, semtlerine göre bu kulüplere katılacaktı. Demirspor bir meslek takımı olduğu için bağımsız kalmıştı. Yamanlarspor’un merkezi Karşıyaka parti merkezi, diğer iki takımın merkeziese Cumhuriyet Halk Parti merkez binası oldu. Mevcut kulüp binaları da birer lokale dönüştürüldü. Takımların forma renkleri de değişti; Üçok sarı-siyah, Doğanspor kırmızı-beyaz ve Yamanlarspor siyah-kırmızı renk formayla maçlara çıkacaktı (Yeni Asır, 10 Mart 1937).

İzmir takımları zaman zaman İstanbul’dan ya da yurtdışından gelen takımlara

karşı birleşerek, “muhtelit” takımla sahaya çıkıyorlardı. Aynı şekilde iki ya da üç İzmirli takım birleşerek İstanbul’a ve yurtdışına giderek maçlar yapıyordu. Ancak geçici olan bu “muhtelit” durumunun kalıcı olup olmayacağı şüpheliydi. İzmir’de futbol rekabeti oldukça köklüydü ve maçların önemli bölümünde kavgaya varan tartışmalar çıkıyordu. Rekabet sadece birleştirilen sekiz takımla da sınırlı değildi. Tilkilik’te Tilkilik Gençler Birliği, Eşrefpaşa’da Altınay, İkiçeşmelik’te Yıldız, Mezarlıkbaşı’nda Hilal, Darağaç’ta İstiklâl, Alsancak’ta Sakarya kulüpleri birbirleriyle rekabet halindeydi.

Yeni oluşan takımlar ilk maçlarına 14 Mart’ta çıktı. Üçok ve Doğanspor kadrolarını futbol ajanı olarak atanan görevli saptamış, Yamanlarspor ve Demirspor ise kendileri düzenlemişti. Doğanspor, Demirspor’u 13-0 yenerken Üçok da Yamanlarspor’u 6-3’le geçmeyi başarmıştı. Buna rağmen birleşmenin kulüpler ve taraftarlarca hoş karşılanmadığı anlaşılıyor. Eski Altaylılar arasında dolaştığı söylenen bir mektup kulüplerin birleşme karşısındaki tavrı ortaya koyması açısından ilginçtir. Mektupta şunlar yazılıyordu: 1) Kulübünün ismi ve tarihi forması Türkiye’nin her tarafında Balkanlar’da ve merkezi Avrupa’nın büyük şehirlerinde tanınır. Bunu unutma. 2) Her millet tarihiyle iftihar ve şan ve şerefliyle yaşadığı gibi her müessese de mazisine dayanarak övünür. Kuruluş tarihinin yirmi beşinci yılındasın. Bunu hatırlından çıkarma. 3) Seni yok etmek isteyenlerle mücadele et. Hak senindir. Yılma. 4) Öz Altaylı isen kendin gibi bildiğin yedi arkadaşına bu yazılan varakalardan birer tane gönder. Ve her birinden yedi Altaylıya bu öğütlerden birer tane göndermesini iste (Tan, 21 Mart 1936).

İzmir’de spor kulüplerinin yeniden biçimlendirilmesi üzerine İstanbul’da deneysel gazeteci ve spor insanı Burhan Felek birleştirme hareketinin, milli kümeye girecek İzmir takımlarını güçlendirmek için atılmış babacan bir adım olduğunu ancak bundan bir yarar sağlanamayacağını yazıyordu. Burhan Felek’e göre, daha

Alsancak Stadyumu'nda futbol maçı izleyenler (Orhan Berent koleksiyonu)

Alsancak'ta bir maç, 1930'ların sonları (Orhan Berent koleksiyonu)

başlangıçta, önceden tahmin edilmeyen birçok idari ve ruhi zorluklarla karşılaşarak işin eski durumuna dönmesi zorunluluğu hâsıl olacak ya da kendi kendine eski durumuna dönecekti. Çünkü nüfusu 150 bin olan İzmir'in ihtiyacını üç kulübün karşılaması mümkün değildi. Burhan Felek, spor kulüplerinin de tıpkı insanlar gibi doğa kanunlarına tabi olduğunu, layık olanı yaşayıp olmayanın öleceğini ve otuz senelik hayatında kulüp aşılarının tuttuğuna şahit olmadığını da sözlerine ekliyordu. Nitekim Üçok ve Doğanspor İstanbul'da ve Ankara'da oynadığı milli küme maçlarında üst üste yenilgi aldı.

Spor kulüpleri valinin emriyle birleşmiş olmakla beraber kongrelerini yapmamış, dolayısıyla eski yönetimler tasfiye edilip birleşmiş yeni takımların yönetimleri de oluşmamıştı. Doğanspor'u oluşturan Göztepe, İzmirspor ve Egespor 5 Temmuz'da kongrelerini sorun çıkmadan, en azından sessizce kongrelerini yaptılar ve Doğanspor altında resmen birleştiler. Birkaç gün sonra Yamanlarspor'u oluşturan Bornova ve Karşıyaka kulüplerinin kongrelerinde de sorun yoktu. Ancak Üçok'u oluşturan Altınordu, Altay ve Buca'nın kongresi tam bir fiyaskoydu. Halkevi'nde toplanan kongrede tam seçim başlayacağı sırada hem Altınordulu hem Altaylı delegeler salonu terk etti ve salonda sadece Üçok'un yedi kişilik yönetim kurulu kaldı. (Ulusal Birlik, 26 Temmuz 1937) Ertesi gün konuyla ilgili açıklama yapan İzmir Valisi Fazlı Güleç, eski kulüplerin kesinlikle ihya edilmeyeceğini, ancak ihtiyaca göre yeni kulüplerin ilave edilebileceğini söyleyince her şey başa döndü (Ulusal Birlik, 27 Temmuz 1937).

Yeni spor düzenine göre İzmir Alsancak, Tilkilik, Eşrefpaşa, Karşıyaka ve Yahılar adıyla beş mntıkada birer takım oluşturulacak şekilde düzenlenmesine karar verildi. Kısa sürede Altay'ın Bornova'yla birleşmesiyle Alsancak İdman Yurdu kuruldu. Altınordu ve Buca Üçok'ta adı altında devam ettiler. Göztepe de Doğanspor adıyla kalırken, buradan ayrılan İzmirspor ve Egespor, Ateşspor adıyla yeni bir kulübün çatısı altında birleşti. Bornova'nın ayrılmasıyla Yamanlarspor da sadece Karşıyaka'yı içeren kulüp oldu. Böylece Demirspor'la birlikte İzmir'deki spor kulüplerinin sayısı da altıya yükseldi. (Yeni Asır, 11 Ağustos 1937) İsimleri değişmekle birlikte, gazetelerde spor haberleri verilirken, takımların yeni

isimlerinin yanına parantez içinde eski isimleri de belirtilmeden geçilmiyordu. Ancak milli kümede alınan kötü sonuçlar 1937-38 ve 1938-39 sezonlarında İzmir'den katılan takımlar sonuncu olmuştu- konuyu sürekli gündemde tuttu (Berent: 2014).

Sonuçta Fazlı Güleç'in 1939'da İzmir'den ayrılmasından hemen sonra, takımlar eski isimlerine ve formlarına dönmeye başladı. Bu konuda ilk adım Alsancak'tan geldi; kulüp yıllık kongresinde "Alsancak" adı tarihe karışırken, siyah-beyaz forma ve "Altay" adı oybirliğiyle kabul edildi.

Türk futbolunda olan en önemli değişim, 1959 yılında Türkiye Ulusal Profesyonel Ligi'nin kurulmasıyla il profesyonel liglerinin sona ermesi ve bugünkü anlamda profesyonel ligin başlamasıdır. On altı takımdan oluşan Ulusal lige ilk yıl İzmir'den dört takım katıldı. Bunlar Altay, Göztepe, İzmirspor ve Karşıyaka'ydı. Dönem içinde ulusal futbol ligi mücadelelerinde önemli başarılar elde eden İzmir takımlarının günümüzde süper lig olarak anılan futbol mücadele alanında temsil edilmemesi önemli bir eksikliklerdir (Talimciler, 2023).

İzmir'de en yoğun ilgi gören spor dalı futbol olmakla birlikte, diğer sportif dallarda da önemli çalışmalar yapıldı. İzmir spor kulüpleri, başta basketbol, voleybol ve yüzme olmak üzere sahip oldukları olanaklara ve üyelerinin yapısına göre diğer dallarda da faaliyet gösteriyordu. Altay'ın dört futbol, üç voleybol, bir basketbol ve bir bisiklet takımı, Sakarya'nın ise üç futbol takımı dışında denizcilik, atletizm ve beden terbiyesi şubesi bulunuyordu (Anadolu, 27 Temmuz ve 6 Ağustos 1924). Karşıyaka futbol, basketbol, voleybol, denizcilik şubeleri dışında tenis şubesi bulunan tek kulüptü (Anadolu, 4 Eylül 1925).

İzmir'de Osmanlı son döneminde başlayan atletizm yarışları, 1924'te Türkiye Atletizm Cemiyeti'nin İzmir Mıntıkası Heyeti oluştuktan sonra, aynı yıl yeniden başladı (Anadolu, 21 Ağustos 1924). İlk kent koşusu Altay'ın girişimiyle 17 Ağustos 1924'te, İzmirliilerin şaşkın bakışları altında, Güzel-yalı'dan Kordon'da bulunan Türk Ocağına kadarki bölümde gerçekleştirildi (Anadolu, 26 Ağustos 1924). Aynı yıl Ankara'da düzenlenen atletizm müsabakalarında, Altınordu'dan Sait (Odyak) yüz metrede birinci olmuştu (Anadolu, 7 Eylül 1924). Yüzme, yelken ve kayık yarışları özellikle Karşıyaka Spor Kulübü öncülüğünde, her yaz

düzenlenen bir faaliyet haline geldi. İzmir Amerikan Okulu öncülüğünde başlayan basketbol çalışmaları, Altay ve Karşıyaka kulüpleri tarafından yürütülmüş, bir süre sonra Göztepe'yi de içine aldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yakın ilgi gören spor dallarından biri de boks oldu. Sadece boksla ilgilenen kulüpler kurulduğu gibi, sinema salonlarında düzenlenen boks karşılaşmaları büyük ilgiyle karşılandı. İzmir'in sahip olduğu insan potansiyeli sporun her dalına karşı ilgi duyan grupların oluşmasını sağladı.

Osmanlı döneminde spor karşılaşmaları için İzmir merkezindeki tek açık hava spor sahası, Punta'da (Alsancak) 1911'de açılan, bin kişilik seyirci yerine sahip Panionios stadydı (Baltas, 2021: 79). Bunun dışında Karşıyaka'da, Bornova'da ve Paradiso'da (Şirinyer) sportif faaliyetlerde kullanılan alanlar bulunuyordu. Altay'ın kurulmasından sonra Vali Rahmi Bey'in desteğiyle 1915 yılı başlarında, bu kulübün gereksinimini karşılamak üzere, Mısırlı (Hatay) yolu üzerinde, mesire alanı olarak kullanılan Katipzâde çayırı düzenlenerek Altay İdman Sahası adıyla açıldı (Ahenk, 17 Ocak 1915). Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında İzmirspor sahası olan bu yer, Altaylı sporcuların büyük bölümünün öğrencilerden oluşması nedeniyle, daha çok Talebe Çayırı olarak tanındı. İşgal döneminde Yunan askeri yönetimi tarafından el konulan Punta sahası büyük ölçüde kullanılmazken Talebe Çayırı'nda zaman zaman futbol karşılaşması yapıldığını biliyoruz (Güneş, 2012, 113).

İzmir'in kurtuluşundan sonra hazineye geçen Alsancak stadı, İzmir'in resmi maçlarının yapıldığı tek statı. İzmir'de 1930'larda federe edilen on iki spor kulübünün birinci, ikinci ve üçüncü takımlarının yaptığı maçlara ev sahipliği yapan Alsancak stadı, bir gazetecinin yorumuna göre "Türkiye'nin en asri ve mükemmel" stadyumu olmakla birlikte yetersizdi (Yarın, 5 Ocak 1931). İzmir gençliği için beş saha daha gerektiğini değerlendiren İzmir Belediyesi, Kemer, Eşrefpaşa, Güzelyalı, Karşıyaka ve Talebe çayırında beş saha düzenlemesi yapılmasına karar vermişti Anadolu, 11 Nisan 1935). Ancak bu karar, 30 Ekim 1939'da açılan Karşıyaka stadı dışında, iyi niyetli bir dilek olmaksızın öteye gidemedi.

Halkapınar Atatürk Stadyumu inşaatı

Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin katıldığı Akdeniz Oyunları'nın beşincisinin İzmir'de düzenlenmesi 1967'de kararlaştırılmış ve bu oyunlarda kullanılmak üzere kentte olimpik ölçüde bir stadyum inşası ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Bu amaçla açılan proje yarışması ekonomik nedenlerle sonuçlandırılmamıştı. İnşaatı bir şirkete ihale edilen stadyumun temeli 10 Eylül 1968'de dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından atıldı (Yeni Asır, 11 Eylül 1968). Türkiye'nin ilk olimpik stadyumu olan İzmir Atatürk Stadyumu 6 Ekim 1971'de Akdeniz Oyunları'nın başlamasıyla birlikte kullanıma açıldı. 246.570 m² üzerine oturan stadyum, 16 bini yarı kapalı, 24 bini açık ve 30 bini kale arkası olmak üzere 70 bin kişilikti. İçinde tartan

bir atletizm pisti barındıran stadyumun, tribünlerinin altında bir atletizm salonu, voleybol, eskrim, judo, jimnastik, güreş, boks ve halter salonları bulunuyordu. Stadyumun çevresinde de dört çim futbol sahası yer alıyordu (İzmir İl Yıllığı 1973: 368).

İzmir Atatürk Stadyumu Akdeniz Oyunları'ndan sonra, başta uluslararası futbol karşılaşmaları olmak üzere birçok sportif faaliyete ev sahipliği yaptı. İzmir'de 2005'te düzenlenen Dünya Üniversite Yaz Oyunları nedeniyle yenilenen stadyum 2020'deki depremde hasar gördü ve bir süre futbol karşılaşmalarına kapatıldı. Tadilat sonrasında yeniden hizmete giren stadyum, günümüzde büyük ölçüde atıl durumdadır (Yeni Asır, 6 Ocak 2023).

Halkapınar Atatürk Stadyumu inşaat sonrası, 1970'ler

GÜRSEL AKSEL STADYUMU

Göztepe Gürsel Aksel Stadı ve Gürsel Aksel Spor Salonu'nun yıkılarak, yerine inşa edilen yirmi bin kişi seyirci kapasiteli Gürsel Aksel Stadyumu, 26 Ocak 2020'de oynanan Göztepe-Beşiktaş maçıyla açıldı. Covid-19 pandemisi nedeniyle resmi açılışı ise 22 Şubat 2021'de Cumhurbaşkanı Recep

Tayyip Erdoğan tarafından video-konferans yoluyla gerçekleştirildi.

Gürsel Aksel Stadyumu'nun parçası olduğu ve 34 dönüm alan üzerinde inşa edilen Gürsel Aksel Spor ve Sağlıklı Yaşam Merkezi'nin çatısında 600 metrelik yürüyüş parkuru da yer alıyor.

ALSANCAK MUSTAFA DENİZLİ STADYUMU

Cumhuriyet'in ilk yıllarında inşa edilen Alsancak Stadı'nın, yapılan testlerde depremde hasar görme riskinin yüksek olduğunun anlaşılması üzerine yıkılarak yerine inşa edilen Alsancak Mustafa Denizli Stadyumu, 26 Kasım 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan

tarafından açıldı. Törene Gençlik ve Spor Bakanı Mehmet Muharrem Kasapoğlu, bakanlar, stada ismi verilen Altay Teknik Direktörü Mustafa Denizli, Türkiye Futbol Federasyonu Başkanı Nihat Özdemir ve İzmir Ticaret Odası Başkanı Mahmut Özgener de katıldı.

ULUSLARARASI

SPOR ORGANİZASYONLARI VE İZMİR

AKDENİZ OYUNLARI

Akdeniz Oyunları açılış töreninde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay

İlki 1951'de İskenderiye'de düzenlenen Akdeniz Oyunları'nın amacı Akdeniz ülkeleri arasında toplumsal ve kültürel yakınlaşmayı sağlamak, Akdeniz havzası sporcuları arasındaki dostluk bağlarını güçlendirmek, olimpiyat düşüncesinin ilkelerinin nüfuzunu yaymak olarak belirlenmişti. Dört yılda bir yapılan oyunların düzenleyicisi ülkeler değil, kentlerdi. İzmir'e gelinceye kadar Akdeniz Oyunları, İskenderiye'den sonra, sırasıyla Barselona (1955), Beyrut (1959), Napoli (1963) ve Tunus'ta (1967) düzenlenmişti.

Akdeniz Oyunlarına İzmir'in ev sahipliği yapma düşüncesi 1966'da ortaya çıkmış, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, spordan sorumlu Devlet Bakanlığı ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü arasındaki görüşmelerde geliştirilmiş, İzmir Belediyesi'nin onayı alındıktan sonra Uluslararası Akdeniz Oyunları Komitesi'ne teklifte bulunulmuştu. Teklif, ertesi yıl Tunus'ta yapılan toplantıda çoğunlukla

kabul edildi. Oyunların İzmir'de yapılacağına belli olması üzerine İzmir Valisi N. Kemal Şentürk'ün başkanlığında, İzmir Belediye Başkanı Osman Kibar'ın da içinde yer aldığı ilgili kurumların temsilcilerinden oluşan, merkezi İzmir'de olan bir komite kuruldu. Oyunların gerçekleştirilmesi için gerekli olan, inşa edilecek ya da yenilenecek spor tesislerinin planlaması ise Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü tarafından yapıldı. Belirlemeler sonucunda bir olimpiyat sitesi, bir olimpik yüzme havuzu ve bir atış poligonunun yapılması kararlaştırıldı. Olimpiyat Sitesi'nin 70 bin kişilik bir Olimpik Stadyum (Halkapınar Stadyumu) çevresinde şekillenmesi planlandı. İzmir dışında futbol ve atıcılık müsabakaları için Manisa'da, bisiklet yarışları için Balıkesir'de tesislerin yapılması ve onarılması kararlaştırıldı. Jimnastik müsabakaları için de İzmir Hava Lisesi Spor Salonu'nun bakımı yapılacaktı. Ancak tesislerin inşa yetkisi Bayındırlık

Bakanlığı'ndaydı. Bütçe kanunu oyunlara harcanacak paranın ancak devlet eliyle sarfını emretmekteydi. Yapım faaliyetleri Bayındırlık Bakanlığı tarafından yürütüldü. Tesislerin yapımı ve bakımı için harcanan para 200 milyon lirayı buldu.

Oyunların hazırlık sürecinde başta dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Süleyman Demirel olmak üzere birçok önemli Türk ve yabancı devlet adamı İzmir'i ziyaret etti. Sporla ilgili bakanlar Kamil Ocak, İsmet Sezgin ve Sezai Ergun'un yanı sıra birçok bakan organizasyon çalışmalarını kontrol etti. Organizasyon Komitesi'nin çalışmaları göstermek üzere davet ettiği onlarca yabancı basın mensubu 9-10 Ekim 1970 tarihlerinde İzmir'i ve Olimpiyat Sitesi'ni ziyaret etti. Gelenlerin arasında Uluslararası Spor Yazarları Derneği (AIPS) Asbaşkanı Lucien Tshimpumbu ve 1972 Münih Olimpiyat Oyunları Basın Şefi Hans Klein da vardı (Rapor 1971). Tesislerin hummalı yapım

İzmir Akdeniz Oyunları için katılımcı ülkelerin bayraklarıyla süslenmiş Saat Kulesi (Ömer Durmaz arşivi)

İzmir Akdeniz Oyunları 1971 açılış töreninden

faaliyetleri ise oyunlar başlayana kadar sürdü. Çok kısa bir zamanda mevcut üç spor salonuna ek olarak dört bin kişilik bir spor salonu, Karşıyaka'da yelken tesisleri ve Alsancak'ta yüzme havuzu yapılmıştı. Tesislerin yapılmasına paralel olarak Avrupa Yelken Şampiyonası, Avrupa Gençler Futbol Şampiyonası, Balkan Basketbol, Voleybol ve Yüzme Şampiyonaları ve Balkan Yüzme Şampiyonası gibi organizasyonlar hazırlık sürecinde İzmir'de düzenlendi. Olimpik Stadyum (Halkapınar Stadı) Ağustos 1971'de tamamlandı. Stadyumun etrafında dört adet futbol sahası ve bir atletizm pisti yapılmıştı. Olimpik stadyumun altında on iki adet spor salonu, bir yüzme havuzu ve beş yüz kişilik konferans salonunun inşaatı henüz tamamlanmamıştı. Oyunlar Köyü'nde de inşaat devam etmekteydi (Öncü, 2020).

İzmir Akdeniz Oyunları 15 ülkeden 127'si kadın 1362 sporcunun katılımıyla 6 Ekim'de başladı. Açılışa en üst düzey protokol olarak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Başbakan Nihat Erim ve Spor Bakanı Sezai Ergun'un yanı sıra Kuvvet Komutanları katıldılar. Yetmiş bin seyircinin izlediği ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi Başkanı Avery Brundage'ın şeref konuğu olarak yer aldığı açılış töreninde birçok milli olimpiyat komitesi başkanı ve uluslararası federasyon başkanı da hazır bulunuyordu. Alfabe sırasıyla stadyumu turlayan kafilelerden en fazla alkış Cezayir kafiləsi aldı.

En kalabalık kafilə Türk kafiləsiydi. Her ülke kafiləsinden bir atlet bir amfora içinde taşıdığı Akdeniz suyunu Şeref Tribünü önüne yapılmış havuza döktü. Açılış Türkiye ile Suriye arasında yapılan futbol maçıyla yapıldı (Öncü, 2020).

İzmir Akdeniz Oyunları'nın açılışına ilgi çok büyük olmuş, kent adeta gazeteci istilasına uğramış, oteller tamamen dolmuştu. 12 Mart koşullarının geçerli olması nedeniyle 6 Ekim gününden itibaren İzmir'e 13.00'ten sonra girişlere, akşam da 21.00'e kadar İzmir'den çıkışlar yasaklanmıştı. Buna rağmen açılış gününde İzmir'de bayram havası vardı (Milliyet, 7 Ekim 1971).

Kapanış Töreni 17 Ekim 1971'de yapıldı. Skor tabelasına İzmir 1971- Cezayir 1975 yazmaktaydı. Bütün kafileler stadyumda geçit resminde bulunduktan ve Türk milli marşı çalındıktan sonra saat 18.42'de Uluslararası Akdeniz Oyunları Komitesi Başkanı Gabriel Gemayel yaptığı konuşmayla oyunların resmen bittiğini ilan etti. 1971 İzmir Akdeniz Oyunları organizasyon açısından çok başarılı oldu. Türkiye'nin önündeki "büyük imtihanı" başarıyla geçtiğinde yerli yabancı herkes hemfikir. Kurumsal ciddiyet ve ulusal seferberlik başarının arkasında ki sırdı. Nitekim organizasyonun başarısı ve modern spor tesislerinin varlığı İzmir'in daha sonraki yıllarda birçok uluslararası spor organizasyonuna ev sahipliği yapmasında önemli bir etken oldu (Öncü, 2020).

Akdeniz Oyunları rozeti
(Ömer Durmaz arşivi)

Dünya Okullar Spor Oyunları için yapılan ilk gün zarfı, pullar, yaka kartı ve rozet çalışmaları.

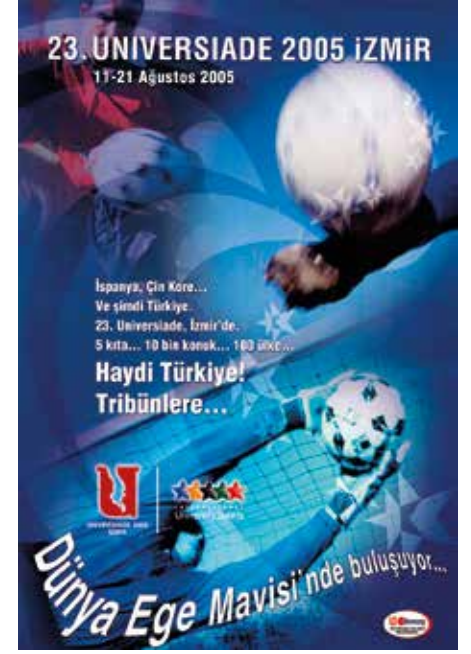

Uluslararası Okul Sporları Federasyonu tarafından 1974'ten itibaren düzenlenen en geniş katılımlı spor etkinliği olan Dünya Okullar Spor Oyunları'nın (Gymnasiade) üçüncüsü, 18-24 Temmuz 1978'de İzmir'de düzenlendi. Sonuncusu 2022'de Normandiya'da (Fransa) 20 dalda, 69 ülkenin katılımıyla düzenlenen Dünya Okullar Spor Oyunlarına, İzmir'de düzenlendiği 1978 yılında üç dalda 16 ülkeden 600 sporcu katılmıştı. Yarışmaların ilki Wiesbaden (Almanya) ve ikincisi Orleans'da (Fransa) yapılmıştı.

Akdeniz Oyunları'nın organizasyonundan başarıyla çıkan ve spor tesislerinin yeterliliğiyle dikkati çeken İzmir, Dünya Okullar Spor Oyunları'na ev sahipliği adaylığının kabul edilmesinde zorlanmamıştı. Yüzme, masa tenisi ve atletizm dallarında yapılacak yarışmalar, döneminde modern birer spor tesisi olarak kabul gören Halkapınar, Atatürk Spor Salonu, Atatürk Yüzme Havuzu ve İnönü Lisesi'nde gerçekleştirildi. Yarışmalara Türkiye'nin dışında, ABD,

Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya, Polonya, Endonezya, Libya, Kuveyt, Cezayir, Lüksemburg, Finlandiya ve Tunus katılmıştı. Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslararası yarışmalara ilk kez katılması, bu yarışmaların dikkat çeken başka bir yönü oldu.

Dönemin Spor Bakanı Yüksel Çakmur'un, yarışmaların Türkiye'de sevilen sporun yalnızca futbol olmadığını göstermesi açısından önemli olduğunu vurgulaması, spor karşılaşmalarının sıcak yaz günlerine rağmen geniş seyirciyi çekebilmesinden kaynaklanıyordu. Türk tenis takımının ikinci olması, Seda Müstecaplıoğlu'nun da Çinli rakibini yenerek masa tenisinde tek kızlarda altın madalya alması ileriye yönelik umut yaratması açısından önemli görülmüştü. Özellikle Türk sporseverleri sevindiren ise, yüzmede Zafer Atamer'in altın, Murat Özüok'un gümüş, Hanefi Atmaca'nın da üç bin metre erkeklerde altın madalya kazanması oldu.

Yaz Oyunları açılışı (APİKAM arşivi)

DÜNYA ÜNİVERSİTE YAZ OYUNLARI (UNIVERSIADE)

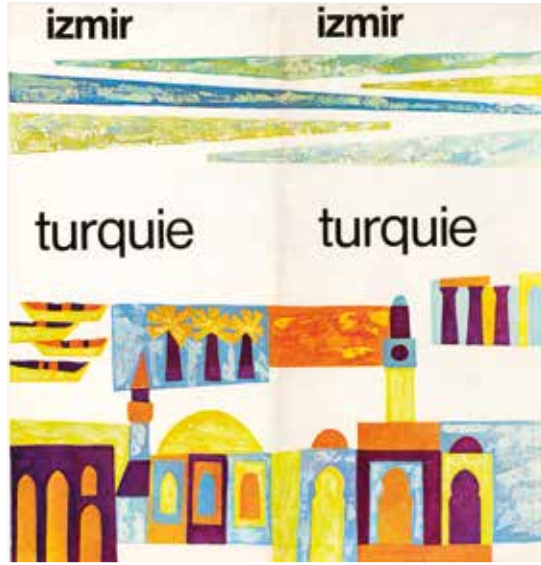
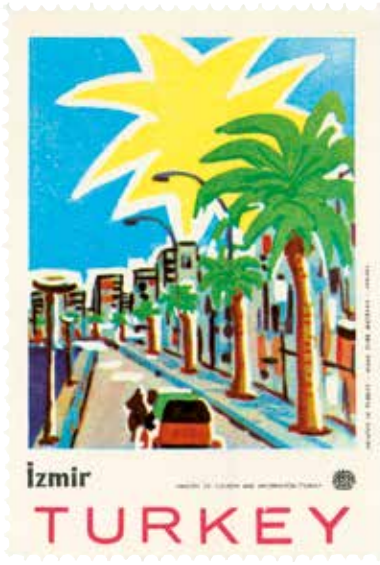

Universiade, 1949 yılında kurulan FISU (Fédération Internationale du Sport Universitaire/Uluslararası Üniversite Sporları Federasyonu) tarafından iki yılda bir düzenlenen, üniversite öğrencileri sporcularının katıldığı, uluslararası bir spor organizasyonudur. İlk “Universiade” organizasyonu, on ülkenin katılımıyla, yedi dalda olmak üzere 1959 yılında İtalya’nın Torino kentinde düzenlendi.

Temmuz 2000’de Pekin’de toplanan Uluslararası Üniversiteler Spor Federasyonu (FISU) İcra Komitesi toplantısında 23. Dünya Üniversitelerarası Spor Oyunları’nın İzmir’de gerçekleştirilmesine karar vermişti. Olimpiyatlardan sonra en büyük ikinci spor organizasyonu olan “Universiade İzmir” için üyelerini Dokuz Eylül Üniversitesi, Ege Üniversitesi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü rektörleri, İzmir Büyükşehir Belediyesi’nden dört yönetici ve Türkiye Üniversite Sporları Federasyonu Başkanı’ndan oluşan bir Organizasyon Komitesi’nin oluşturuldu. Yaklaşık on bin yataklı bir olimpiyat köyü ve yeni

spor tesisleri inşa edildi. Türkiye uzun süre uzak kaldığı Univesiade Oyunları’na, ilk kez 1977’de katıldı.

Universiade 2005 İzmir Yaz Oyunları müsabakaları 11 Ağustos’ta muhteşem bir törenle başladı ve 21 Ağustos’a kadar devam eden müsabakalar sırasında on tanesi yeni olmak üzere 59 spor tesisi kullanıldı. 131 ülkeden 5372 sporcu, 2512 görevli katıldığı on zorunlu (Atletizm, Tenis, Basketbol, Jimnastik, Voleybol, Futbol, Sutopu, Eskrim, Atlama, Yüzme) ve dört seçmeli (Yelken, Güreş, Tekvando, Okçuluk) branşta müsabakalar gerçekleştirildi. Oyunlar öncesinde başlayan kültürel aktiviteler, oyunlar esnasında daha da yoğunlaştı. Şehir içinde 22, Oyunlar Köyü’nde yedi olmak üzere toplam 29 konser ve gösteri düzenlendi, şehir içinde 42, Oyunlar Köyü’nde sekiz olmak üzere toplam 50 sergi açıldı (Serçe-Uyanık, 2018). Türkiye Universiade 2005’te, madalya sayısı (10 altın, 11 gümüş ve 6 bronz) bakımından bu zamana kadar elde ettiği en iyi başarıyı sağladı.

İzmir turizmi için yapılan tanıtıcı grafiklerden örnekler (Ömer Durmaz arşivi)

Fotoğraf: Emirali Kokak

Turizmin kurumsallaştığı ve yaygınlaştığı 19. yüzyılda İzmir, liman ve demiryolları bağlantısı nedeniyle turistler için önemli bir geçiş noktası oldu. İzmir'in Yedi Kilise'den biri olması inanç turizmi açısından İzmir'i cazip kılmakla birlikte kentin antik döneme ait zenginliği, neredeyse Pagos tepesindeki kale (Kadifekale) ve Aziz Polykarp'a atfedilen mezar yapılarıyla sınırlıydı. Bu nedenle İzmir'e gelen turistler, bu noktaları ve ünü Avrupa'ya yayılmış "Türk Pazarı"nı görmek için ayırdıkları üç-beş saati kentte geçirdikten sonra, beklentilerine daha fazla hitap eden Efes, Sardes, Bergama gibi merkezlere yöneliyorlardı. Bunun dışında İzmir'de turistlere hitap edebilecek 1922 öncesinde Rum Evangeliki Mektebi dahilinde 1874'te kurulmuş küçük bir müzenin var olduğu bilinmektedir. Batı Anadolu'nun çeşitli yerlerinden toplanan çeşitli sanat eserlerini ihtiva eden bu müzenin, zengin bir sikke koleksiyonuna sahip olduğu, tarih öncesi ve Miken dönemine ait çanak-çömlek koleksiyonunu barındırdığı kaydedilmektedir. (Berber, 1998: 37) Osmanlı Devleti'nin son döneminde tarihi eserlerin derlenmesi ve müzeler kurulması yönünde çalışmalar başlamakla birlikte, bu konuda önemli mesafe kaydedildiğin söylemek çok mümkün görünmemektedir.

Arkeolojinin bilimsel bir aşama kaydetmesi, müzelerin yaygınlaşarak ülkenin dört bir yanında faaliyete geçmeleri Cumhuriyet döneminin eseridir. Aslında TBMM'nin Ankara'da teşekkül ettiği ilk günlerden itibaren, eski eserler konusunda

duyarlı olduğu bilinmektedir. TBMM'nin ilk hükümetinin 9 Mayıs 1920'de mecliste okunan programında, "Milli eski eserlerimizi bir an önce derleyerek korumanın amaçlandığı" belirtilmekteydi. Ayrıca aynı hükümet döneminde, Maarif Vekâletine bağlı olarak "Türk Âsar-ı Atika Müdürlüğü" kuruldu. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bu müdürlük, "Hars Müdürlüğü" adını aldı ve Anadolu'nun çeşitli illerinde açılan müzelerin gelişimini, kültür varlığı niteliğindeki her türlü eserin derlenmesini, depolanmasını ve korunmasını sağlama konusunda önemli adımlar attı. (Yücel, 1999: 67)

Kurtuluş Savaşı ertesinde, Atatürk'ün isteği doğrultusunda Maarif Vekili İsmail Safa tarafından 5 Kasım 1922 tarihli ve "Müzeler ve Âsar-ı Atika Hakkında Talimat" başlığı ile yayınlanan genelge, Türk müzeciliğinin gelişiminde yeni bir sayfa açtı. Bu genelgede, o zamana kadar vilayetlerde bulunan müze depolarının ve müzelerin yeniden düzenlenmesi, müzesi olmayan yerlerde yeni müzelerin açılması istenmiş, bunların yanı sıra müze müdürü ile memurlarının sorumlulukları ayrı ayrı belirtilmişti. Yine milli eğitim ile ilgili sorunları saptamak ve çözümler üretmek amacıyla kurulan Heyet-i İlmiye, 15 Temmuz 1923'te başlayan bir aylık toplantısında müze sorunlarını gündemine almış, Hars Müdürlüğü'nün geliştirilip zenginleştirilmesini, çeşitli yerlerde incelemelerin başlatılmasını, uygun merkezlerde milli müzeler kurularak, milli eserlerin bir araya getirilmesi için çalışmalar yapılmasını kararlaştırdı. (Atasoy, 1983: 1460)

Ebüzziya Tevfik'in hattıyla "Âsâr-ı Atika Müzesi"nin ilk levhası,
bugün hâlâ Aya Vukla (Aziz Vukolos) Kilisesi'nin bahçesinde bulunmaktadır.
(Fotoğraf Ömer Durmaz)

İzmir Âsar-ı Atika Müzesi arkeolojik eserler deposu (Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi Aziz Ogan koleksiyonu)

Aziz Ogan (1888-1956) arkeolog, müzeci.
(Boğaziçi Üniversitesi arşivi)

İzmir Âsar-ı Atika (Arkeoloji) Müzesi girişi

İzmir’de bir arkeoloji müzesi kurma düşüncesinin İzmir’in kurtuluşunu izleyen günlerden itibaren sürekli gündemde olduğu bilinmektedir. 1914’te İzmir Eski Eserler Müfettişi olarak atanan ama birbirini takip eden savaşlar nedeniyle istediği çalışma ortamını yaratamayan Aziz (Ogan) Bey, 1922’de İzmir’e döner dönmez bir yandan İzmir çevresinde eski eser toplanmasına hız verdi, diğer taraftan İzmir’de müze olarak kullanılacak bina arayışına girdi. Ancak kentin işlevsel binalarını içeren büyük bir alanın tahrip olması uygun binayı zorlaştırdığı gibi, kısıtlı olanaklar yeni bir binanın inşa edilmesine de izin vermemektedir. Bu nedenle toplanan eserlerin depolandığı, emval-i metrukeden Aya Vukla Kilisesi’nin müze olarak düzenlenmesine karar verildi. İzmir’in içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak yaşanan olumsuzluklar, hem Aya Vukla Kilisesi’nin fiziksel yapısı müze düşüncesinin hayata geçirilmesini geciktirdi. Aziz Ogan’ın bu zorlukları aşmasında en önemli destekçisi İzmir Valisi Kâzım (Dirik) Paşa oldu. (Serçe, 2002)

Arkeoloji ve antropolojiye yakın ilgi duyan Kâzım Paşa İzmir’e vali olarak atandıktan kısa süre sonra İzmir ve Havalisi Âsar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti adıyla bir dernek kurulmasına öncülük etti ve derneğin önceliğini de İzmir Müzesi’nin kurulmasına verdi. Derneğin kuruluş duyurusu da İzmir Arkeoloji Müzesi’nin açılışıyla aynı gün yapıldı. Derneğin kuruluşu ve İzmir Müzesi’nin açılışı şu cümlelerle duyuruldu: “Dün, İzmir irfan hayatımızın önemli bir olayı olan müzenin resmi açılışı büyük bir heyecanla yapıldığı gibi topraklarımızda gömülü ya da şurada burada ihmale uğratılmış eserler bulundukları harabiyetten kurtarmak üzere Âsar-ı

Atika Muhibleri Cemiyeti kurularak yönetim kurulu seçildi. 21 Şubat 1927’de gerçekleşen resmi açılışta Vali Paşa hazretleri ile Giresun Milletvekili Hacim Muhiddin, Belediye Reisi Aziz, Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Heyeti azasından Revzan Nafiz, Vali Muavini Halit, Maarif Emni, Hukuk İşleri, Sıhhiye müdürleri ve defterdar, mülki memurlar, gazeteciler ve bütün münevverler hazır bulunuyordu” (Hizmet, 16 Şubat 1927).

1943 yılında İzmir Âsar-ı Atika Müzesi’nin adı İzmir Arkeoloji Müzesi olarak değiştirildi. İzmir Arkeoloji Müzesi’nin sahip olduğu eserler zamanla artarak, mevcut bina yetersiz hale gelince, Aya Vukla Kilisesi binası artık bir müzeden çok depo hizmeti gören bina durumuna geldi. Bunun üzerine eserlerin bir kısmı, 1951 yılında, Kültürpark’ın içinde yer alan Maarif Pavyonu binasına taşınarak burada sergilenmeye başladı. İzmir Arkeoloji Müzesi, Bahribaba Parkı içindeki binaya taşınmaya kadar iki binada birden hizmet verdi. Derneğin 1927-1935 yılları arasındaki çalışmaları ve yayınladığı yirmiden fazla kitap dönemin tanığı olmayı sürdürmektedir (Serçe, 2002).

Cumhuriyet hükümetlerinin arkeolojiye verdiği öneminin parçası olarak, büyük yangın sonrasında uluslararası ekonomik önemi sarsılan İzmir’e yeniden bir cazibe sağlamak için yapılan çalışmalar içinde İzmir ve çevresinin antik dönemdeki önemini ortaya çıkarmak için yapılan arkeolojik kazılar ve yenileme çalışmaları önemli yer tutmaktadır. Bu çerçevede yapılan başlıca çalışmalar içinde Smyrna Agorası, Tepekule ve Yeşilova kazılarıyla Kadifekale restorasyonu öne çıkmaktadır.

Kantarağasızâde Selahaddin
Agora'nın ilk kazı evinin önünde
(Smyrna Kazı arşivi)

Kantarağasızâde Selahaddin
Agora'da ziyaretçilerle birlikte
(Smyrna Kazı arşivi)

Agora kazısı dönemindeki
belgeleme çalışmaları
(Smyrna Kazı arşivi)

Osmanlı döneminde Namazgâh olarak adlandırılan ve Müslüman mezarlığı olarak kullanılan alanda, antik döneme ait bir agoranın olduğu XVII. yüzyıldan başlayarak İzmir'e gelen seyyahların yazdıklarından bilinmekteydi. İzmir Müzesi Müdürü Kantarağasızâde Selahattin (Kantar) Bey, İzmir Valiliği ve İzmir Belediyesi'nin sağladığı parasal destekle Nisan 1932'de sondaj kazısı, aynı ayın sonlarına doğru sonuç verdi. Yüzeyden iki-üç metre aşağıda Roma İmparatoru Hadrianus'a ait olduğu düşünülen ve on bir satırlık kitabesi okunabilen bir heykel kaidesi bulundu. Selahattin Bey heykelin Dionysos rahipleri tarafından dikildiği bilgisinden hareketle buranın Dionysos tapınağı ya da tiyatro olduğunu düşünmüştü. Kaidenin yanında açılan bir menfezden üç-dört metre daha aşağıda yedi-sekiz kemer tespit eden Selahattin Bey, bunların tiyatro binasının temelleri olduğuna kanaat getirmiş ve bulduklarını Bergama kazısını yürüten Alman Arkeolog Theodor Wiegand'la paylaşarak onu İzmir'e davet etti. Wiegand, gönderdiği mimar tarafından çizimleri yapılan alanın önemli bir buluntu alanı olduğunu belirtmesi üzerine kazının genişletilmesine karar verildi. (Yeni Asır, 27 Nisan 1932) İzmir Belediyesi'nin mezarlığı kaldırmasıyla ve Valilik ile İzmir ve Havalisi Asar-ı Atika Cemiyeti'nin desteğiyle ilerleyen kazılar sonucunda, kısa süre sonra burasının seyyahlar tarafından sözü edilen İzmir agorası olduğu anlaşıldı. (Milliyet, 8 Ekim 1932)

Başlangıçta Valilik ve Belediyenin desteğiyle kazı yapan Kantarağasızâde Selahattin Bey'e çalışmaların devamlılığının sağlanması bakımından destek arayışına girildiğinde Milli Eğitim Bakanlığı, Türk

Tarih Kurumu, Halkevi ve İzmir Turizm Bürosu'nun da destek verdiği öğrenilmektedir. 1934 ve 1936 yılları hariç, 1941 yılına kadar kazılara destek sağlanabilmiştir. Kazıların desteklenmesinde, Vali ve General Kazım Paşanın ve onun ardından Fazıl Güleç'in ve Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in, aynı zamanda Prof. Dr. Afet İnan'ın ve Asar-ı Atika ve Müzeler Genel Müdürü Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın büyük katkıları olmuştur. Kazılar sürecinde, dönemin birçok önemli arkeologu İzmir'e gelip Selahattin Kantara destek olmuşlardı. Özellikle Theodor Wiegand, M. Schede, Prof. Dr. F. Miltner, Prof. J. Keil, Prof. K. Bittel, Dr. B. Mayer, Dr. O. Deubner bunlardan birkaçıdır. (Ersoy- Alatepeli, 2019: 129)

Kazı alanının yıllar içinde genişlemesiyle İzmir tarihi kent merkezinde, dünyada kent merkezinde yer alan en büyük agoralardan biri ortaya çıkarıldı. Smyrna Agorası 2007 yılından beri Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle ve İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi adına Prof. Dr. Akın Ersoy'un başkanlığında bir ekip tarafından yürütülmektedir. Smyrna Agorası, Nisan 2020'de UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne dahil edilen İzmir Tarihi Liman Kenti'nin en önemli unsurlarından biridir.

Eski Smyrna kentinin ortaya çıkarılması için çalışma yürütülen tek alan Smyrna Agorası değildi. Smyrna Akropolisi olan Kadifekale'nin batı surları 1930'lardan itibaren farklı dönemlerde yenilenmiş, 1938'de etrafında bulunan mezarlık alanının temizlenmesiyle Bayramyeri'nde Roma dönemine ait, kentin Ephesos ve Klazomanai yönündeki güney kapısına gittiği düşünülen Altınyol yol ortaya çıkarıldı. (Son Posta, 10 Şubat 1938)

Kadifekale'nin bugünkü görünümü

Kadifekale'nin yeniden kente kazandırılması çalışmaları için ileri gelenlerin keşif gezisi (APİKAM arşivi)

Kadifekale Gazinosu kartları

İzmir Belediye Başkanlığı'nın 1940 yılına ait raporundan okuyalım: "Kadife kalesinde 8649,31 lira sarfıyla yeni bir gazino inşa edilmiş ve etrafı ağaçlandırılmıştır. Kadife kalesi burçlarının tamiri için Maarif Vekâletinden temin olunan 3000 lira yardım ile Belediyemizden ilâve edilen 3000 lira ki toplam 6000 liralık tamirat yaptırılmış ve bu suretle burçların yıkılması önlenmiştir" (Riyaset Raporu, 1940: 22).

Helenistik ve Roma dönemi antik kaynaklarında Pagos olarak adlandırılan İzmir'inin günümüzde Kadifekale olarak bilinen tepesi, konumu gereği deniz tarafında tüm İzmir Körfezi'ni, kara tarafında ise Yeşildere Vadisi ile Bornova Ovası'nı denetim altında tutabilecek bir bakış açısına sahiptir. Pagos eteklerinde İ.Ö. 4. yüzyılın sonlarında kurulan yeni İzmir'in savunma merkezinin bu noktada kurulmuş olması da şaşırtıcı değildir. Aynı zamanda kentin en kutsal alanı olduğu belirtilen Pagos'un zirvesinde inşa edilen kalenin yüzyıllar içinde birçok onarım geçirdiği bilinmektedir. Özellikle 3. yüzyıl başlarında İstanbul'u Latinlere terk edip İznik'e yerleşen Bizanslılar, Ege Denizi'ne çıkış için kullanmaya başladıkları İzmir'in savunması için surlarda esaslı tamirat yaptı. Kadifekale surlarının bugünkü hali büyük ölçüde bu dönemden kalmadır. Bu dönemde kale içinde ise yine bugün görülebilen ve iyi durumda korunmuş olan sarnıç yapısı ile bir kilise ve manastır da inşa edilmişti (Aksoy, 2015: 122).

Aydınoğlu Mehmet Bey'in en geç 1317'de İzmir'de fethettiği ilk yerleşim bölgesi de Kadifekale ve çevresi oldu. Mehmet Bey'in oğlu Umur Bey'in komutasında Kadifekale, aşağı İzmir'e yerleşmiş Cenevizlilerle savaşlarda merkez görevini üstlendi. İzmir II. Murat döneminde tamamen Osmanlıların yönetimine girince Kadifekale'nin şehrin savunmasındaki önemi azaldı, Fatih Sultan Mehmet'in Aşağı Kale'yi onartarak

yeniden ihya etmesinden sonra da kayboldu. Kadifekale ve çevresinde yaşayanlar aşağılara indi, kalede birkaç görevlinin dışında kimse kalmadı. 17. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'e gelen Evliya Çelebi, kalede görevli dizdar ve neferleri dışında Kadifekale'yi tamamen boş bulmuştu. Kadifekale'yi ayrıntılı olarak tasvir eden Evliya Çelebi, kalenin içinde "Kıdefa Ana" dediği bir büstten de söz eder: "...bir küçük kemer altında beyaz ham mermerden Kıdefa Ananın ceseden oyma bir sureti var. İnsan gördükde canlı zannedip hayran kalır. Ve ne yöne gitsen o yöne bakar görünür. Tebessüm etsen o da güler, ağlar şekli alsan o da ağlıyor görünür, garip temaşadır... Amma ruhu yoktur." İzmir'e gelen pek çok seyyahın da söz ettiği ve kimisinin Amazon başı olarak nitelendirdiği bu büst, bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır.

İzmir'e gelen seyyahların ziyaret etmeden geçmediği ve Osmanlı dönemi İzmir görsellerinin vazgeçilmez objesi olan Kadifekale, 20. yüzyılın başlarında neredeyse tamamen yıkıntı halindeydi. Behçet Uz'un belediye başkanlığı döneminde İzmir'de "muhafazası istenilen kıymetli eserler" in başında sayılan Kadifekale'nin surları restore edilmeye çalışılmış ve etrafı ağaçlandırıldı. Eşrefpaşa'dan Kadifekale'ye uzanan yol turistik yollar kapsamında beton olarak yenilendi. 1940'ta hizmete giren Kadifekale Gazinosu, uzun süre İzmir'in önemli eğlence yerlerinden biri oldu. Ancak 1970'lerde yaşanan hızlı göçe, şehir yöneticilerinin duyarsızlığı da eklenince, bırakın etrafını, kalenin içi bile gecekondularla doldu. Ahmet Piriştina'nın belediye başkanlığı döneminde, Kentsel Tasarım Projeleri kapsamında, Kadifekale-Tiyatro Ve Çevresi Koruma-Celiştirme Ve Yaşatma Projesi hazırlandı ve bu çerçevede sur içi kaçak yapılar yıkılarak kalenin içinde ve çevresinde bazı iyileştirmeler yapıldı.

Tepekule kazı
alanından görüntüler
(Eski Smyrna Kazı arşivi)

Yamanlar Dağı'nın (antik Sipylus) güney yamacından Ege Denizi'ne doğru uzanan tepecik üzerine bulunan ve İzmir'e adını veren Smyrna antik kentinin düzenli kazıları, İngiliz Atina Arkeoloji Okulu ve Ankara Üniversitesi iş birliğiyle J. M. Cook ve E. Akurgal tarafından 1948'de başlatıldı.

Halk arasında Tepekule (eskiden Hacı Mutso Tepesi) olarak da bilinen tepecikteki yerleşime dair ilk izler MÖ 3. binyıla kadar uzanmaktadır. Batı Anadolu'nun yerli halkları tarafından iskân edildiği düşünülen bu alan, MÖ 11. yüzyılda Helen topluluklarının bölgeye ulaşmasıyla, kısa sürede surlarla tahkim edilmiş bir liman kentine dönüşmüş ve MÖ 3. yüzyılda kurulacak olan Pagos (Kadifekale) eteklerindeki yeni kente taşınmaya kadar iskân görmeye devam etti. Yeni kurulan kente taşınılmasının ardından bu yerleşim Palaia Smyrna (Eski Smyrna) olarak adlandırılmış ve antik dönem sonrasında 19. yüzyılda konumu belirlenene dek yalnızca efsaneler ve antik anlatılarda yaşadı. Bir kent olarak İzmir'in kurulduğu ilk yerleşim olan Eski Smyrna, adının İzmir ile modern zamanlara kadar yaşamasının yanı sıra, hem antik ozan Homeros'un anavatanı olarak hem de efsanevi Kral Tantalos'un kenti olarak bilinmesiyle önemli bir yere sahiptir. Onun bu özellikleriyle Herodotos, Strabon ve Pausanias

gibi antik yazarların şehir hakkında aktardığı bilgiler ve mitler seyyahlara rehber olmuş ve yakın tarihte seyyahların ilgisini İzmir'e çekmiştir.

Seyyahların Eski Smyrna'ya ilişkin aktardıkları ilk bilgiler arasında 19. yüzyılın başında, Louis François Sébastien Fauvel'in mektuplarının satır aralarına gizlenmiştir. Fauvel, Georg Christian Gropius'un Sipylus'un eteklerinde bir kent bulunduğunu aktarmıştır. 1825 yılında Anton Prokesch von Osten de Gropius'un rehberliğinde kenti incelemiş, bir yıl sonra ise Charles Texier bölgeye gelerek efsanevi Kral Tantalos'a atfedilen anıtsal tümülüsü belgelemiştir. Tüm bu gelişmeler, yaklaşık bir yüzyıl sonra başlayacak olan bilimsel araştırmalar için de bir rehber niteliği taşımaktadır. 1930'lu yıllarda ilk bilimsel araştırmalar Helene ve Franz Miltner tarafından gerçekleştirilmişti (Miltner ve Miltner 1932). Dar kapsamlı bu çalışmayı 1948 yılında başlayan ilk sistemli bilimsel araştırmalar takip etti. 1951'e kadar devam eden kazılar, sivil yerleşim, kamusal yapılar ve savunma sistemleri üzerinde yürütülerek Eski Smyrna'nın uluslararası bir üne kavuşmasını sağladı ve günümüzde de Prof. Cumhuriyet Tanrıver tarafından sürdürülen bilimsel araştırmalara öncü oldu (Cook, 1958/1959; Akurgal, 1983; Akar-Tanrıver, 2017).

8500 YIL ÖNCE İZMİR: YEŞİLOVA HÖYÜĞÜ

Yeşilova Höyüğü (Yeşilova Kazı arşivi)

İzmir kentsel alanı içindeki ilk yerleşimin kalıntıları, Bornova Ovası'nın ortasındaki, "Prehistorik Yerleşim Alanında", keşfedildi. Bu alanda 2005 yılında Yeşilova Höyüğü'nde, 2010 yılından itibaren de Yassitepe Höyüğü'nde başlayan kazı çalışmalarıyla birlikte çok katmanlı zengin bir kültürel süreç ortaya çıkarıldı.

Yeşilova Höyüğü'nde; günümüzden en az 8500 yıl önce Neolitik Çağ'ın başından itibaren yerleşenlerin bin yıldan fazla bu alanda kalmışlardır. Zengin buluntular; güneş şekilli pişmiş toprak mühürleriyle organize bir yapıya sahip, avcılık, toplayıcılık ve çiftçilik yapan Egeli bir toplumun varlığını ortaya koymaktadır. Vatoz, çipura gibi balıkları avlayıp, midye toplayan Neolitik toplumun, denizden ve karadan elde ettikleri bu ürünlerle yiyecek kaynaklarını zenginleştirdiği, Anadolu'da Kappadokya Bölgesi ve Melos Adası gibi uzak deniz aşırı yerleşimlerle ticari ilişkiler kurduğu anlaşılmaktadır.

Neolitik toplumun alanı terk etmesinden sonra, günümüzden beş bin yıl önce Erken Tunç Çağ kültürü İzmir'in Tarih Öncesi Yerleşim Alanı'nın kuzeydoğusundaki

Yassitepe Höyüğü'nde ilk kentleşmeye doğru adım atmışlardır. Yassitepe'de etrafı surla çevrili radyal planlı bir yerleşim kuran toplumun, Anadolu ve Ege toplulukları arasında süren siyasi ve ticari ilişkilerin gelişiminde de önemli bir rolü vardır. Çoğunlukla yapıların arka odalarını depo olarak kullanan Yassitepe yerleşimcileri için üç grup ürünün ticari bakımdan önem kazandığı görülmektedir. Bunlardan biri üzüm, ikincisi çömlekçilik ve üçüncüsü pota ve bazı bronz buluntular anlaşıldığı kadarıyla metal üretimi olmuştur.

Bütün bu veriler, Bornova Ovası'nın ortasında kentin kültürünün doğduğu Yeşilova-Yassitepe höyükleri ile henüz kazılmayan İpeklikuyu Höyüğü'nün bulunduğu alanın, kentin kültürünün ve ticari hayatının geliştiği en önemli noktalarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. Neolitik Dönemden itibaren kültürel süreklilik gösteren birbirine yakın üç höyüğü gün yer aldığı kent içindeki bu bölge, aynı zamanda Batı Anadolu'nun en büyük "Tarih Öncesi Yerleşim Alanı"dır". (Derin, 2017 ve Derin, 2015)

(Smyrna Kazı arşivi)

İzmir kentsel alanı içinde en son kazı yapılan alan, Smyrna Tiyatrosu'nun bulunduğu alanda başlatılan çalışmalardır. Kadifekale ile Smyrna Agorası arasındaki yamaçta yer alan ve yapılan kamulaştırma ile niteliksiz yapıların yıkımı sonrasında, caveasının topografik eğrisi ile sahne binası hemen hemen ortaya çıkan Smyrna Antik Tiyatrosu'nda kazılar Kâtip Çelebi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Akın Ersoy başkanlığında 2016'da başladı.

İzmir'e 17. yüzyıldan başlayarak gelen seyyahların eserlerinde muhakkak yer verdiği İzmir Tiyatrosu hakkındaki bilgiler, Vitruvius'un İ.Ö. 1. yüzyılda kaleme aldığı De Architectura adlı eserine kadar gidiyor. Seyyahların kitaplarında verdikleri bilgilere her geçen yüzyılda tiyatroyu oluşturan blok taşları eksildiği tiyatrodan, 19. yüzyılın ikinci yarısında doğal bir oyuktan başka bir şey kalmamıştı. Smyrna tiyatrosu ile ilgili olarak en detaylı gözlem 1912-1913 yılları arasında tiyatrodaki çalışma imkânı bulmuş Otto Berg ve Otto Walter'a aittir. Onlar tarafından hazırlanan ve 1932'de Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti tarafından Türkçeye çevrilerek "İzmir'de Roma Tiyatrosu"

adıyla yayınlanan rapor yapı hakkındaki bilgilerimizin temelini oluşturur.

Walter ve Berg'in çalışmalarına göre tiyatro, üç katlı sahne binasına sahipti ve yarım daire şeklindeki orkestrasının üzerinde 30 m boyunca yükselen iki diazoma ile bölünmüş üç kademeli ve 152 m çapında bir caveaya sahipti. Walter ve Berg'in kireçtaşından imal edildiklerini belirttikleri oturma basamakları 0,43 m. yüksekliğinde ve 0,45 m. genişliğindeydiler.

Pagos (Kadifekale) tepesinin kuzey yönüyle yamacında inşa edilmiş olan tiyatro İzmir Körfezini ve Smyrna'yı görsel açıdan mükemmel denebilecek bir açı ile izleyecek bir konuma sahiptir. Tiyatronun ilk kez ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Ancak en azından Vitruvius tarafından konu edildiğine göre İ.Ö. 1. yüzyılda inşa edilmiş durumdaydı. Tiyatro, Roma imparatorluk döneminde olasılıkla bir deprem sonrasında İmparator Claudius zamanında onarılmış, ancak son halini İ.S. 178 yılındaki depremden sonra yapılan onarım ve eklentilerle aldığı düşünülmektedir. (Ersoy, 2015: 130)

Fotoğraf: Emiralı Kokal

Fotoğraf: Tamer Hartevioğlu

Bayram kutlaması, Cumhuriyet Meydanı, Gazi Heykeli, 1930'lar (Ömer Durmaz arşivi)

Gazeteler

Ahenk (İzmir), Akşam (İstanbul), Anadolu (İzmir), Cumhuriyet (İstanbul), Demokrat İzmir (İzmir), Hizmet (İzmir), İktidam (İstanbul), Karagöz (İstanbul), Milliyet (İstanbul), Türk Sesi (İzmir), Sada-yı Hak (İzmir), Tan (İstanbul), Tevhid-i Efkar (İstanbul), Ulus (Ankara), Vatan (İstanbul), Yanık Yurt (İzmir), Yenigün (İzmir), Zincirli Hürriyet (İzmir), Ziraat ve Ticaret Gazetesi (İstanbul).

Kitap ve Makaleler

1967 İzmir İl Yıllığı, İzmir, 1969.

50. Yılda İmar ve Yerleşme, Ankara, 1973.

Acar, Bahriye (1997), *İzmir Basınında Menemen Olayı*, DEÜ, AİİTE (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.

Acar, Derya Genç (2017), “1929-1939 Yıllarında İzmir (Sosyal, Ekonomik Ve Gündelik Yaşam)”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Akçiçek, Eren (2005), *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*, İzmir Güven Kitabevi, İzmir.

Akçiçek, Eren – Serçe, Erkan (2010), “Balçova Belediyesi'nin Kuruluşu ve İlk Başkanı Ercüment Uysal'ın Çalışmaları”, *Körfezde Zaman*, Bildiriler, İzmir.

Akçura, Gökhan (1985), *İzmir Şehir Tiyatrosu*, Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi, Ankara.

Akçura, Gökhan - Ömer Durmaz - Erkan Serçe (2022), *130 Yıllın Belge'seli*, İzmir Ticaret Borsası Vakfı Yayınları, İstanbul.

Akhan, Aylin, “1980 Darbesi'nin İzmir'e Yansımaları”, DEÜ SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Akurgal, Emre (1983), *Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Akyol, Yaşar (2008), *İzmir Halkevi (1932-1951)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

Alpaslan, Ahmet Hamdi (2013), “İzmir ve Büyük Körfez Projesi”, *TMMOB 2. İzmir Kent Sempozyumu, 28-30 Kasım 2013, Bildiriler Kitabı*, İzmir.

Altınbaş, Hilal (2019), “İzmir'de Adalet Partisi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Altınay F. Reyhan (2023), “Kurtuluştan Kuruluşa 100. Yılında İzmir ve Geleneksel Müzik Yaşamındaki Renkler”, *Geçmişten Günümüze Kurtuluşun 100. Yılında İzmir, Edebiyat ve Sanat*, ed. Asuman Susam, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

Altun, Erol (2013), “Tamamlanma Aşamasına Gelen İzmir Çevre Yolu Açılışında Yeni Bir Ulaşım Konsepti”, *TMMOB 2. İzmir Kent Sempozyumu, 28-30 Kasım 2013, Bildiriler Kitabı*, İzmir.

Altun, T. Didem Akyol (2013), “Kültür-Sanat Yapıları Mimarisi”, *İzmir Kent Ansiklopedisi, Mimarlık 2*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

Ankan, Zeki (1985), “Cumhuriyetin İlânı ve İzmir Basını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 3.

Ankan, Zeki (1991), “Kurtuluştan Sonra İzmir'de Çıkan İlk Gazete: Türk Sesi” *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu*, Ankara.

Ankan, Zeki (2001), *İzmir Basınından Seçmeler (1872-1923)*, I. Cilt, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

Ankan, Zeki (2003), *İzmir Basınından Seçmeler 1923-1938*, II. Cilt-I. Kitap, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

Ankan, Zeki (2008), *İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938)*, II. Cilt-II. Kitap, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

Ankan, Zeki (2008), *İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938)*, II. Cilt-III. Kitap, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

Ankan, Zeki vd. (1993), *Tariş İncir, Üzüm, Pamuk, Zeytin-Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Tarihi*, Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı Tariş Tarihi Projesi, İzmir.

Aru, Kemal Ahmet (1954), “İzmir'de İmar Planı Çalışmaları”, *Beyaz Kitap*, İzmir Belediyesi, İzmir.

Aşkan, Arslan Alp, “1922-1960 Yılları Arasında, İzmir'deki Mimarlık Ve Kentsel Planlama Bağlamında Rıza Aşkan”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.

Atasoy, Sümer (1983), “Türkiye'de Müzecilik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6.

Atlı, Cengiz (2014), “İngiliz ve Cumhuriyet Arşiv Belgeleri Işığında 6-7 Eylül Olayları”, *Turkish Studies*, Volume 9/10 Fall.

Aydoğdu, Çağkan (2010), *Kalkınma Ajansları Ve Toplumsal Sermaye İlişkilerinde Stratejik Yaklaşım (İzmir Kalkınma Ajansı Örneği)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

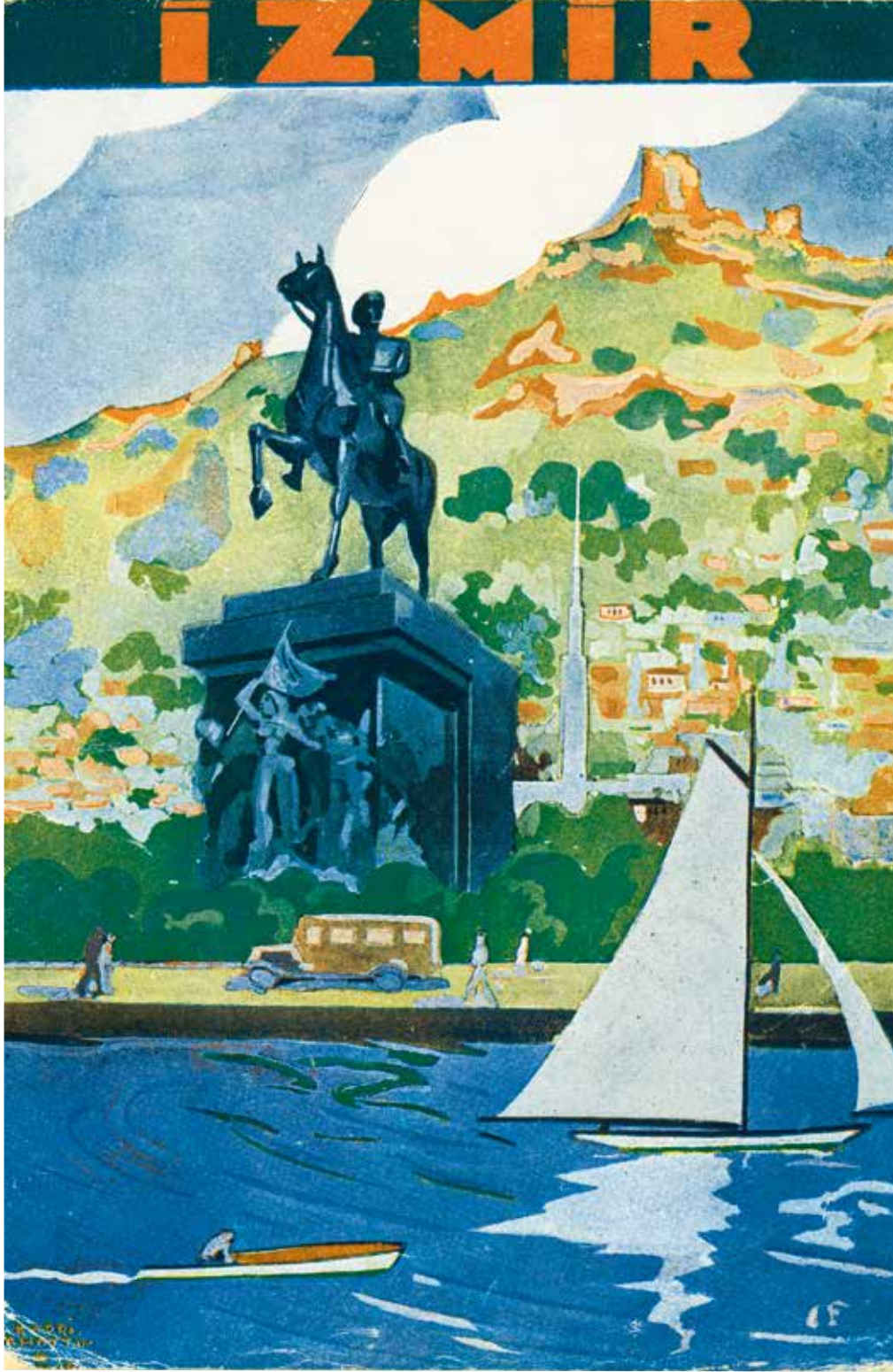
- Baran, Tülay Alim (1994), “İzmir’in İmar ve İskanı (1923-1938)”, 1994 Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Baskın, Fazıl (1941), *Eski ve Yeni Devirlerde İzmir Belediyesi*, Marifet Basımevi, İzmir.
- Bayazıt, Taner (1992), *İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi*, İzmir.
- Bayraktar, Aysel (1973), *İzmir Şehrinin İmarında Peyzaj Mimarisi ile İlgili Problemler ve Prensiplerin Tespiti*, Yalova Bahçe Kültürleri Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları, İzmir.
- Bayraktar, Aysel (1992), “Le Corbusier’nin Bir Şehir Plan Önerisi”, *Üç İzmir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Beyru, Rauf (2018), *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Beyru, Rauf (1991), “Geçmişten Günümüze İzmir’de Planlama ve İmar Uygulamaları”, *Ege Mimarlık*, sayı 3 (Eylül).
- Bilsel, Cânâ (2009), “İzmir’de Cumhuriyet Dönemi Planlaması (1923-1965): 20. Yüzyıl Kentsel Mirası”, *Ege Mimarlık*, 2009/4 (71).
- Bilsel, Cânâ (2003), “Le Corbusier ve İzmir: Geleceğin Kenti Özerine Tematik Bir Proje”, *Sanat Dünyamız*, Sayı 87, Bahar, İstanbul.
- Bizden, Abdullah (2003): “İzmir Çevre Yolu ve İzmir-Aydın otoyolu İnşaatı”, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Bülteni, yıl: 18, Sayı: 112.
- Borak, S. (1989), “Latife Hanım, ünlü gazeteci Price’a hayatını ve özelliklerini anlatıyor” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (16).
- Boratav, Korkut, (2005), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Bozok, Salih (2001), *Yaveri Atatürk’ü Anlatıyor*, Yayına hazırlayan: Can DüNDAR, Doğan Kitap, 2. baskı, İstanbul.
- Cook, J. M. (1958/1959), “Old Smyrna, 1948-1951”, *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 53/54. *Cumhuriyet’in 50. Yılında İzmir*, İzmir, 1973.
- Çakmak, Fevzi (2013), “Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve İzmir (1946-1950)”, *İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih, II*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Çelebi, Mevlüt (2002), *İzmir Gazi Heykeli*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Çelik, Fatih (2017), “İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) Kalkınma Kurulu’nun Etkinliğini Artırma Girişimleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2017/2, Sayı:27.
- Çiçek, Ümrân (2017), “27 Mayıs Döneminde İzmir’de Siyasi Parti Örgütlenmeleri (1960-1965)”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Demirci Aytaç-Yusuf Ziya Düvenci (2018), *Bir Mücadele Gazetesi! Demokrat İzmir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Dirik, Kâzım Doğan (2008), *Atatürk’ün İzinde Vali Paşa Kâzım Dirik, Bandırma Vapuru’ndan Halkın Kalbine*, Gürer Yayınları, İstanbul.
- Duman, Doğan (1995), “1954 İzmir Liman İşçileri Grevi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 16.
- Elmacı, Mehmet Emin (2013), *Bir Semt Bir Bina: NATO Binası. Amerikan Koleji’nden Kızılçullu Köy Enstitüsü’ne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Elmacı, Mehmet Emin-Sevi Şeneken (2017), *Atatürk Dönemi’nde İzmir’de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Erdem, Gökhan-Ali Ümit, Gönülal (2022), *Türkiye-ABD İlişkilerinde ‘Sempati Fırtınası’: ABD Başkan Yardımcısı Lyndon B. Johnson’ın Türkiye Ziyareti (26-30 Ağustos 1962)*, AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 70.
- Ersoy, Akın (2015), *Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Gedikler, Hülya Gölgesiz (2012), *1950’li Yıllarda İzmir*, Şenocak Yayınları, İzmir.
- Genç, Cantürk (2019), “Osman Kibar Ve Belediye Başkanlığı Dönemi”, Ege Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Gönlügür, Emre (2015), “Soğuk Savaşın İdeolojik Fay Hattında bir Modernlik Sahnesi: 1950’lerde İzmir Fuarı”, A. Yılmaz, B. Pasin and K. Kılınç, *İzmir Kültürpark’ın Anımsa(ma)dıkları: Temsiller / Mekanlar / Aktörler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Güçlü, Muhammet (1993), “Varlık Vergisi ve İzmir Uygulaması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1.
- Gündem, Naci (1955), *Günler Boyunca*, İzmir.
- Güneş, Günver (2011), “İzmir Türk Ocağı (1912-1931)”, *Türk Yurdu*, Yıl 100, Sayı 288, Ağustos.
- Güneş, Günver (2012), *(1850-1922) Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Modern Sporların İzmir’e Girişi*, İzmir B. Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Güneş, Günver (1998) “Türk Devrimi ve İzmir Türk Ocağı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3 Sayı: 8.
- Gürlek, Ahmet (2012), *100. yılında İzmir Milli Kütüphane*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

- Hatipoğlu, Şevket Raşit (1936), *Türkiye'de Ziraî Buhran*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara.
- Huyugüzel, Ömer Faruk (2000), *İzmir Fikir ve Sanat Adamları: 1850-1950*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Işık, Şevket (2023), "Giriş", *Geçmişten Günümüze Kurtuluşun 100. Yılında İzmir. Göçler, Karşılaştırmalar ve Değişim*, Ed. Şevket Işık, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- İZKA (2919), *TCDD İzmir Alsancak Limanının Geçmişten Günümüze Bölge Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi*, İzmir.
- İzmir Belediyesi Riyaset Raporu (1940), İzmir.
- İzmir İl Yıllığı (1973), İzmir.
- "İzmir Ticaret Odası Otel" (1966), *Arkitekt*, no: 2.
- Kanat, Deniz (2009), "27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nin İzmir'de Uygulanışı ve Etkileri", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Karadaş, Aylin- Ertuğ Öner (2021), "30 Ekim 2020 Sisam Depremi'nin İzmir-Bayraklı'da Yol Açtığı Hasar Üzerinde Bornova Ovasının Alüvyal Jeomorfolojisinin Etkileri", *Coğrafya Dergisi – Journal of Geography*, 42.
- Karayaman, Mehmet (2018), "İzmir Radyosunun Kuruluşu ve İlk Yıllarındaki Faaliyetleri", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XVIII/37.
- Karpat, Kemal H. (2003), *Osmanlı Nüfusu 1830-1914 Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kerimoğlu, Alp Yücel, "19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İzmir Ekonomisi", *Geçmişten Günümüze Kurtuluşun 100. Yılında İzmir, Tarih*, ed. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Kaya, Dilek (2017), "Eski İzmir Sinemaları ve Yıldız Sineması: Mekân, Toplum, Seyir", *sinecine*, 8(2).
- Kaya, Murat (2020). "Dünya Güzellik Kraliçesi Keriman Halis Hanım'ın İzmir Ziyareti ve Basına Yansımaları", *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi* (7).
- Kayın, Emel (2013), "Endüstri Yapıları Mimarisi", *İzmir Kent Ansiklopedisi, Mimarlık 1*, İzmir B. Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Kazgan, Gülten (1996), "Tarımda Gelişme ve Geleceğe Bakış", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 15, İstanbul.
- Kerimoğlu, Hasan Taner, "1908'den Günümüze İzmir'de Siyaset", *Geçmişten Günümüze Kurtuluşun 100. Yılında İzmir, Tarih*, ed. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Keyder, Çağlar (1992), *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, İstanbul.
- Keyder, Çağlar (1993), "Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi (1946-1960)", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Der. Şevket Pamuk - Zafer Toprak, Yurt Yayınları, Ankara.
- Kip, Ergün (1993), "Türkiye'de Taban Fiyatları, Destekleme Alımları ve İç Ticaret Hadleri", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Der. Şevket Pamuk - Zafer Toprak, Yurt Yayınları, Ankara.
- Koçman, Asaf vd. (1996), *İzmir'de 3-4 Kasım 1995 Karşiyaka Sel Felaketi (Oluşumu, Gelişimi, Etkileri ve Alınması Gereken Önlemler)*, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayın No. 1, İzmir.
- Kozanoğlu, Zeynel (1972), *Anıt Adam Osman Nevres (Hasan Tahsin)*, İzmir Gazeteciler Cemiyeti, İzmir.
- Kurt, Sadık (2012), *İzmir'de Kamusal Hizmetler (1850-1950)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Malkoç, Emine (2008) "Kamusal Dış Mekânlarda Kullanım Sürecinde Değerlendirme (KSD): İzmir Konak Meydanı ve Yakın Çevresi Örneği", Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Mazhar Necati (1924), "İzmir'de Sinema Hayatı" *Sinema Yıldızı*, Sayı 3.
- Ökçün, Gündüz (1997), *Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki / Otoman Industry Industrial Celsus 1913, 1915, Tarihi İstatistikler Dizisi*, Cilt 4, Ankara.
- Ökte, Faik (1951), *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.
- Öncü, Edip (2020), "1971 İzmir Akdeniz Oyunları: Büyük İmtihan", *Spormetre The Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 18 (Özel Sayı).
- Özbudun, Ergun (1989), "Atatürk ve Demokrasi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 14.
- Özeçoğlu, Halil (2008), "Modernleşme Sürecinde İzmir'de İtalyanların Okulları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, (Bahar-Güz).
- Parlak, Türkmen (1989), *Yeni Asır'ın İzmir Yılları-II 1924-1954*, Yeni Asır Yayınları, İzmir.
- Parlak, Türkmen (1994), *Yeni Asır'ın İzmir Yılları-III 1954-1960*, Yeni Asır Yayınları, İzmir.
- Peker, Mümtaz (1992), "Cumhuriyet Döneminde İzmir Nüfusu", *Üç İzmir, YKY*, İstanbul.

Atatürk Anıtı, Cumhuriyet Meydanı'nda bayram töreni, 1930'lu yıllar (Ömer Durmaz arşivi)

- Pınar, Uğur (2020), “12 Eylül Askeri Darbesi Geçiş Sürecinde İzmir Şehri”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Ragıp, İbnü'l-Cemal (1924), “İzmir'in Vaziyeti-i Ticariyesi”, *Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, No: 4, 10 Mart 1340.
- Renda, M. Abdülhalik (2018), *Hatırat*, Yayına Hazırlayanlar: Aytaç Demirci-Sabri Sayan, YKY, İstanbul.
- Savur, Şenay (2019), “1960-1970 Arasında İzmir'de Sosyal Yaşam”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Say, Memduh (1941), *İjiyen Bakımından İzmir Şehri*, İzmir.
- Sayar, Yasemin-Hikmet Gökmen (2008), “Harbi Hotan'dan Beş Yapıt”, *Ege Mimarlık*, 2008/1-64.
- Serçe, Erkan (2011), “II. Dünya Savaşı Sonrasında İzmir'de Sanayi”, *İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Dergisi*, Sayı 71, Eylül.
- Serçe, Erkan (2012), “1970'li Yılların Başlarında İzmir'de Sanayi”, *İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Dergisi*, Sayı 75, Ocak.
- Serçe, Erkan (2018), *150. Yılında İzmir Belediyesi Tarihi (1868-2017)*, 1. Cilt, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.
- Serçe, Erkan (20122), “Bir Sanayi Devi: Çimentaş”, *İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Dergisi*, Sayı 78, Nisan 2012.
- Serçe, Erkan (2001), “Bir Şirket Komedi ve Bir Bulvarın Öyküsü”, *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, Sayı 4.
- Serçe, Erkan (2010), “İzmir Bölge Sanayi Birliği'nden EBSO'ya Uzanan Yolculuk”, *İAOSB Dergisi*, Sayı 57, Temmuz.
- Serçe, Erkan (2002), “İzmir ve Havalisi Âsar-ı Atika Muhibleri Cemiyeti ve İzmir Arkeoloji Müzesinin Kuruluşu” *İzmir Kent Kültürü Dergisi*, Şubat, Sayı 5.
- Serçe, Erkan (20182) “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir Ticaret Odası”, *19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi*, İzmir Ticaret Odası Yayını, 3. Baskı, İzmir, 2018.
- Serçe, Erkan (2020), “Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e İzmir'de 1 Mayıs”, *Toplumsal Tarih*, sayı 317.
- Serçe, Erkan (1998), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Serçe, Erkan (2022) *Türk Basınında 9 Eylül 1922-1939*, İzmir Ticaret Odası Yayını, İzmir, 2022.
- Serçe, Erkan (2023), *Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2023.
- Serçe, Erkan (2013), “Utanç Günleri: İzmir'de 6/7 Eylül”, *İzmir Life*, Eylül 2013.
- Serçe, Erkan-Engin Berber (2006) *Karşıyaka Tarihi*, Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.
- Serçe, Erkan-Ercan Uyanık (2018), *150. Yılında İzmir Belediyesi Tarihi (1868-2017)*, 2. Cilt, İzmir B. Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.
- Serçe, Erkan-Sabri Yetkin (2016), *125. Yılında İzmir Ticaret Borsası Tarihi*, İzmir Ticaret Borsası Yayınları, İzmir.
- Sevinçli, Efdal (2019), *İzmir Basın Tarihi Gazeteler-Dergiler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Seymen, Ülker Baykan (1990), “1930-1946 Tek Parti Dönemi Belediyeciliği İzmir: Behçet Uz Örneği”, *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropol A.Ş., Ankara.
- Sönmezdağ, Umut (1978), *Atatürk Ormanı ve Kurtuluş Zafer Abidesi: İzmir Tarihinde Sergi, Panayır, Fuarlar ve Kültürpark*, İzmir.
- Suluova, Berrak (2019), “1950-1980 Yılları Arasında İzmir Mimarlığında Mimar Fahri Nişli”, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Şahin, Mustafa (2002), “İzmir Eğitim Enstitüsü”, *Tarih ve Toplum*, Eylül 2002, sayı 225.
- Şen, Müslime (1998), “2. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'in Sosyoekonomik Hayatı”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Şimşir, Bilal, N., (1999), *Doğunun Kahramanı Atatürk*, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Talay, Mazhar (1937), “İzmir ve Sinema”, *Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu 1937*, İzmir.
- Tanrıver, Duygu Akar (2017), “Eski Smyrna'nın Keşfi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 42.
- Tansu, Muammer, “1937 İzmir Fuarı”, *Arkitekt*, sayı 12.
- Tekeli, İ. (2018). “Bir Yapısal Uyum Mekanizması Olan Göçler ve Zorunlu Nüfus Yer Değiştirmeleri Küreselleşen Dünyayı Yönetemeyen BM ve Ulus Devletler Zihniyetinin Elinde Nasıl Bir Krize Dönüşüyor.” *Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sempozyumu*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Tekeli, İlhan (1978), “Cumhuriyet Döneminde (1923-1973) Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi”, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Ankara.
- Tinal, Melih (2008), “Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri ve Vefatının İzmir'deki Yankıları”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17.
- Tinal, Melih (2011), *İzmir Depremleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.
- Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926* (2002), Haz. Sabri Yetkin, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.

1934 Şehir Rehberi kapağı (Ömer Durmaz arşivi)

- Topal, Hasan (2015), *Eski Tekel Binası artık İzmir'in Mimarlık Merkezi*, İzmir Kültür ve Turizm Dergisi, 2015, 5 (30, Ocak-Şubat).
- Tozkoparan, Tevfik-Emre Ulaş (2009), “Yapı Tanıtım: Sanat Merkezi ve Performansı”, *Ege Mimarlık*, 2009/3.
- Tutsak, Sadiye (2002), *İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Uyar, Hakkı (1997), “Devletin İşçi Sınıfı ve Örgütlenme Girişimi: CHP İzmir İşçi ve Esnaf Cemiyetleri Birliği (1935)”, *Tarih ve Toplum*, sayı 160.
- Ülker, Necmi, Vehbi Günay, Latif Daşdemir (2009), *İzmir’in Sevinç Günleri: Atatürk’ün İzmir Ziyaretleri*, EÜ Yayınları, İzmir.
- Varlık Bülent (996), “İzmir İşçi-Esnaf Kurumları Birliği. Yardım Talimatnameleri (1935-1936)”, *Kebikeç*, yıl: 2, No: 4.
- Hüseyin Yaltırık (2012), “Yayıncılık Açısından İzmir’de İlk Radyo İstasyonu ve Geçmişten Günümüze Geleneksel Müzik Yayınları”, *Körfezde Zaman İzmir Araştırmaları Kongresi Bildirileri*, İzmir.
- Yaşar, Selman (2011), “Menemen Kubilay Anıtı'nın Açılışı”, *History Studies International Journal of History* vol. 3/2.
- Yücel, Erdem (1999), *Türkiye’de Müzecilik*, İstanbul, 1999.
- Yılmaz, Ebru (2016), “Modernite, Hijyen ve Bedenin Teşhiri”, *Megaron*, 11(4).
- Zengel, Rengin (2007), “Dönüştürülmüş” Bir Meydan: İzmir Konak Meydanı’na Analitik Bir Yaklaşım”, *Mimarlık* (334), Mart-Nisan, 2007.

